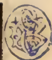
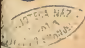



6
36 M
16



ANTONII MARIÆ
GRATIANI
A
BVRGO S. SEPVLCHRI
EPISCOPI AMERINI
DE
BELLO CYPRIO
LIBRI QVINQVE.
Cum privilegio Summi Pontificis
Romæ Superior. permissu Apud Alexandrum Zanettum
Cl. Mellan sculp.

ILLVSTRISSIMO PRINCIPI

FRANCISCO CARD. BARBERINO VRBANI VIII. PONT. MAX. FRATRIS FILIO

CAROLVS GRATIANVS F.



T Tua in tanto culmine facilitas, Illustrissime Princeps, & huius argumentum voluminis animosiorem me fecit: effecitq. vt nullo mihi aditum molliente promerito, subitus intrarem ad te, hoc est in augustale publicæ benignitatis irrumperem. Quis enim istius conditionem dignitatis, in medio positam occupanti non putet, aut fastigij tui claritatem ac lucem esse non videat æquè radios effundentem in singulos? Nimirum quia tu fortunam tuam communem omnium facis fundum, audemus vniuersi partem aliquam ex ista felicitate tanquam ex publico delibare. Ipsa porrò libri materia, quæ temporis exacti memoria contine-

tur, & gestæ narratione rei vitam hominum admonentis, haud alium velit dominum, quàm qui veterum Annalibus institutus, in adolescentiæ flore ita prudenter omnium penè populorum actiones attemperat, vt auitam ac translatitiam retinuisse possessionem imperij, non in nouam venisse videatur. Candorem animi prorsus illæsum, æquabilem oculorum ac vultus hilaritatem, suauitatem humanitatemque verborum constantem ac veram (qui magnitudinis tuæ comitatus & familia sunt) hausisti cum lacte nutricis, & quà PATRVI perfectissimi Principis exemplo, quà institutione sapientissimi Patris auxisti. Sed tantum in consultis actisq. iudicium, tantam rerum, siue præteritarum cognitionem, siue prouidentiam futurarum, quantam ne in senioribus quidem vsq. prouectis absque admiratione contueremur, aliunde te duxisse non arbitramur, quàm ab humanæ vitæ proscenio, ac totius thesauro vetustatis Historia. Diuinitus enimuero hæc iniecta tibi mens est, vt priùs illam æui præteriti speculam ascenderes, atque in exemplorum omnium theatrum animo & cogitatione venires, quàm in Reipub. custodia collocareris, & designator ac iudex in consessum ac spectaculum committereris orbis terrarum. His autem splendori tuo huius inscribendi operis causis, quas ego pro locupletibus atque amplissimis habeo, illud etiam accessit,

cefsit; quòd tibi commendari putabam optimè posthumam authoris famam patrui mei, viri sapientis ac boni; videlicet eius, qui, si tuæ gloriæ superfuisset, à te, qui solas amare virtutes & sapientiam nosti, non summopere diligi ornariq. non posset. In mea me hallucinari causa non sinit Commendonus Cardinalis, vir antiqui moris, ac doctrinæ multiplicis: qui, cùm illum paulo plus viginti natum annos in suam non modò gratiam, sed etiam familiam ac familiaritatem admisisset, capaci adolescentis ingenio delectatus & animo innocenti, Platonis eum philosophia remotiori, & Aristotelis institutionibus, quæ de moribus, deq. Rhetoricis, ac Politicis sunt, ipsemet factus ex domino Magister impensè ac diligenter erudijt. qua disciplina satis imbutum à secretis exinde, legationumq. suarum ad Cæsarem, ad Poloniæ Regem, ad alios, non modò comitem semper habuit, sed penè participem. Ac vita demum functus alumni sui propè spem omnem humauerat ac studia: quippe qui ex desiderio tam bene meriti capitis, in latebris abditus hominum lucem conspectumq. vitare postmodum ac fugere decreuisset. Sed à Sixto V. velut ex fuga reprehensus, Latinisq. præfectus epistolis, & eo loco pulcherrimè stetit, & postea Cardinali Montalto adhuc adolescenti, cùm reliquis in rebus, tum in tribus potissimùm Pontificijs Comitijs sic indesidem fidelem-

que

que nauauit operam, vt non tam alieni monitor officij videretur esse, quàm author sui. Hominem denique tanta cum laude diu multumque spectatum in Vrbe Clemens VIII. Amerinum Episcopum fecit, ac tum ad cæteros Italiæ Principes colligendi fœderis studio contra Turcas, tum ad Venetos in ordinario munere Nuntium allegauit. Tam multis, ac tam inter se distractis occupationibus interpellatus, aliquot præterea epistolarum volumina, libros de Commendoni Cardinalis vita quattuor, & Commentarium de casibus illustrium virorum accuratè descripsit; quæ fortassis aliquando lucem; quam iudicio multorum poscere videntur, aspicient. Interim satis habui, ex amicorum intelligentium authoritate hanc Historiam, diuturno iam tempore tenebris obuolutam, in libertatem publici Solis asserere, atque aduersus impotentiam interitus, tui nominis immortalitate communire. Excipies illam tu perbenignè, quoniam aliter excipere non potes ea, quæ deferuntur ad te: Neque solùm hoc munus, verùm etiam ipsum me, liberosq. meos in tua esse clientela & patrocinio patieris. Vale.

VRBANVS PAPA VIII.



D FVTVRAM REI MEMORIAM. Cùm, ſicut dilectus filius Carolus Gratianus Nobis nuper exponi fecit, ipſe opus quoddam de Bello Cyprio à bo: me: Antonio Maria Gratiano Epiſcopo olim Amerino compoſitum, typis cudi facere intendat, ac vereatur ne poſtquam in lucem prodierit, alij, qui ex alieno labore lucrum quærunt, id ipſum opus denuò imprimant, aut in ipſius Caroli præiudicium imprimi curent; Nos eius indemnitati, ne ex impreſſione huiuſmodi aliquod diſpendium patiatur, prouidere, illumq. ſpecialibus fauoribus, & gratijs proſequi volentes, & à quibuſuis excommunicationis, ſuſpenſionis, & interdicti, alijsq. Eccleſiaſticis ſententijs, cenſuris, & pœnis, à iure, vel ab homine quauis occaſione, vel cauſa latis, ſiquibus quomodolibet innodatus exiſtit, ad effectum præſentium duntaxar conſequendum harum, feriè abſoluentes, & abſolutum fore cenſentes, ſupplicationibus ipſius Caroli nomine Nobis ſuper hoc humiliter porrectis inclinati, eidem Carolo, vt decem annis proximis durantibus, à primæua dicti operis, dummodo tamen antea à dilecto filio Magiſtro Sacri Palatij Apoſtolici approbatum ſit, impreſſione computandis, nemo tam in Vrbe, quàm in reliquo Statu Eccleſiaſtico mediatè, vel immediatè Nobis ſubiecto opus prædictum ſine ſpeciali dicti Caroli, aut eius hæredum, & ſucceſſorum, vel ab eis cauſam habentium licentia imprimere, aut ab alio, vel alijs impreſſum vendere, ſeu venale habere, vel proponere poſſit, & valeat, auctoritate Apoſtolica tenore præſentium concedimus & indulgemus. Inhibentes propterea vniuerſis, & ſingulis vtriuſque ſexus Chriſti fidelibus, præſertim Librorum Impreſſoribus ſub quingentorum ducatorum auri de Camera, & amiſſionis librorum, & typorum omnium pro vna Cameræ noſtræ Apoſtolicæ, ac pro alia eidem Carolo, ac pro reliqua tertijs partibus accuſatori & Iudici exequenti, irremiſſibiliter applicandis, & eo ipſo abſque vlla declaratione incurrendis pœnis, ne dictis decem annis durantibus opus prædictum, aut aliquam eius partem, etiam prætextu additionum, aut explanationum, tam in magno, quàm in paruo folio, ac tam in Vrbe, quàm in reliquo Statu Eccleſiaſtico prædictis, ſine huiuſmodi licentia imprimere, ſeu ab alijs impreſſum vendere, aut venale habere, ſeu proponere quoquo modo audeant, ſeu præſumant, ac mandantes dilectis filijs noſtris, & Apoſtolicæ Sedis de Latere Legatis, ſeu eorum Vicelegatis, aut eorum Præſidentibus, Gubernatoribus, Prætoribus, & alijs Iuſtitiæ Miniſtris Prouinciarum, Ciuitatum, Terrarum, & Locorum Status noſtri Eccleſiaſtici ſupradicti, quatenus eidem Carolo, eiusq. hæredibus, & ſucceſſoribus, ſeu ab eis cauſam habentibus huiuſmodi in præmiſſis efficacis defenſionis præſidio aſſiſtentes, quandocunque ab eodem Carolo, & alijs prædictis fuerint requiſiti, pœnas prædictas contra quoſcunque inobedientes irremiſſibiliter exequantur, Non obſtantibus conſtitutionibus, & ordinationibus Apoſtolicis, ac quibuſuis ſtatutis, & conſuetudinibus, etiam iuramento, confirmatione Apoſtolica, vel quauis firmitate alia roboratis, priuilegijs quoque indultis, & litteris Apoſtolicis in contrarium præmiſſorum quomodolibet conceſſis, confirmatis, & approbatis, cæterisq. contrarijs qui-

buſcunque

buſcunque. Volumus autem, quòd præſentium tranſumptis, etiam in ipſo opere impreſſis manu alicuius Notarij publici ſubſcriptis, & ſigillo perſonæ in dignitate Eccleſiaſtica conſtitutæ munitis eadem prorſus fides adhibeatur, quæ præſentibus adhiberetur, ſi forent exhibitæ, vel oſtenſæ. Datum Romæ apud Sanctam Mariam Maiorem ſub Annulo Piſcatoris, die x. Iunij, M D C X X I I I I. Pontificatus Noſtri Anno Primo.

Loco † Sigilli.

V. Theatin.

Imprimatur, ſi videbitur Reuerendiſsimo P. Magiſtro Sacri Palatij Apoſtolici.

A. Epiſc. Hieracen. Viceſg.

Antonij Mariæ Gratiani Epiſcopi Amerini V. C. liber de Bello Cyprio, quem Reuerendiſſimus Sacri Palatij Magiſter Nicolaus Rodulfius mihi legendum tradidit, ea prudentia, grauitate, elegantia mihi ſcriptus videtur, vt digniſſimum cenſeam, qui luce publica perfruatur.

Ant. Quæringus Vtr. Sig. Refer.

Imprimatur.

Fr. Vincentius Martinellus Magiſter, & Socius Reuerendiſs. P. Fr. Nicolai Rodulfij Ord. Prædicatorum Sacri Palatij Apoſtolici Magiſtri.

ANTO-

ANTONII MARIAE GRATIANI

A BVRGO S. SEPVLCHRI

DE BELLO CYPRIO

LIBER PRIMVS.





YPRVM insulam laudibus ferunt ferè veteres rerum scriptores: Nouem cepisse regna tradidere, singulis partibus, quantum vix vniuersis habeas honoris, tribuentes. Quà se nostrum mare longissimè in Asiam infert, media inter Ciliciam, Syriamque emergit, Pamphilio ac Aegyptio mari, & Issico sinu cincta. Quà Ciliciam aspicit, sexaginta millibus passuum à continente diuiditur, à Syria nonaginta: vnde & abscissam olim vi pelagi memoriæ proditum. lata quinque, & sexaginta, decem supra ducenta millia passuum in longitudinem patet. Omnis insula quinquies centenis millibus passuum ambitur, atq; eo etiam amplius. Quindecim nobiles vrbes tulisse olim memorant; hodie vix frequentes quinque, Nicosiam, Famagustam, Paphon, Imisson, Cerinem; reliqua pagi, viciq. occupant, numero ad octingentos quadraginta, in vndecim distribu- Cypri insulæ descriptio.

ti regiones, Paphiam, Andirnam, Imissam, Massotam, Salinas, Mesaream, Crusocum, Pendagiam, Cerineam, Carpasseam, Viscontiam. Capita hominum propè ducenta millia censebantur: adeo non par veteribus numerus, vt Dio Cassius in Traiani Cæsaris vita scriptum reliquerit, conspiratione Iudæorum ad ducenta & quadraginta Cypriorum millia vno tempore cæsa in insula fuisse. Cæterum hi in quatuor ordines distinguebantur, equestrem, plebeium, libertinum, & seruorum: postremi duo colendis agris, reliqui frequentandis vrbibus erant. Addictos seruitio Cyprij agrestes habebant, vsurpatione iuris paulatim coactos accipere iugum: sed pars maxima manumissorum erat; atque hos Francomatos, illos Parçcos appellabant: vtrumq. genus infensum nobilitati, & Paræci magis, qui grauius premebantur. E libertinis milites fiebant, certo cohortium numero instituto. Hominum in vniuersum habitus corporis ab arenti cælo gracili, quàm opimo, propior; membris agilibus potius, quàm validis: colore fusco, vt ferè Græci, ac nigro capillo: ingenijs habiles aptique, sed omnes ab affluentia rerum corrupti luxuria, & conuiuijs & vino dediti. Non copiosi erat, domestico instrumento vti alio, quàm argenteo: ne rustici quidem aliqua supellectili argentea carebant, poculo præsertim, & cultrorum capulo & cocleari & fuscinula ad cibum ori admouendum. Nobiliorum splendor, regulorum magnificentiam æquabat: magnum ministrorum, ac seruorũ circa se numerum, habebant onustos argento abacos, parem epularum, vestium, aedium ornamentorum apparatum: eundem in canibus, in equis luxum. Ijs aliquando delicijs fuerunt, vt fastiditis equis mulas alerent, hisque, seu per vrbem obequitandum seu per insulam, insiderent, quo mol-

Cypriorum mores.

liùs

liis vectarentur. Quæ res vel senatus cura indiguit prospicientis breui nullos in insula equos fore: edictum inde, nutrire mulas ne cui liceret: ita res ad pristinum vsum equorum rediit. Mulierum luxuria ac lasciuia, quanta fabulæ locum præbere potuerit, ortam mari Venerem in Cyprum prius egressam, & Cypriam & Paphiam ab nobili in ea vrbe templo dictam. In magna rerum fæcunditate aquarum inopia sæpe laborat: satis constat ex Cypriorum annalibus desertam olim insulam ob siccitatem fuisse, ac decem & septem annos nunquam pluisse. Nullum flumen; torrentes aliquot per hiemem aucti pluuiis rapidi è montibus ruunt, æstate arescunt; iugibus puteis fontibusque perennes scaturiunt aquæ (quanquam & hæ caloribus decrescant) leuissimæ ac saluberrimæ potu. Terra, vt nullis amnibus irrigetur, tamen vber sponte sua ac rerum ferax: frumenti, ex quanto incolarum abundantiæ pars tertia superest, hordei par numerus, atque idem minutarum frugum prouentus. Vini & excellentia & copia insignis; valentiora ac magis generosa tota Græcia non gignuntur: vt eorum præstantia allectum ad inuadendam insulam Selimum tradant. Salis optimi vis ingens, prope trecenta millia nummûm aureorum ex Cyprii salis vectigali ad Venetos singulis annis redibant. Bombycis, saccari ingens quæstus, nec vllius rei feracior insula. Oleo item, melle, lino, sparto, croco, cera, lana, serico abundat: medicarum herbarum, gemmarum, metalliq. ac omnium propè rerum, quæ terra aut fodiuntur aut gignuntur, mira fertilitas. Sed solo quàm cælo felicior, quod graue, ac infestum caloribus, ac multis locis pestilens breue tempus fruendis tot bonis statuisse habitatoribus videtur: corpora ferè ante senectu-

Cyprii soli siccitas.

Terræ feracitas.

Cyprium cælum graue.

Cypri insulæ Domini.

tem extinguens. Cyprum initio tyranni habuere: quibus erepta Aegypti regibus paruit. His P. Clodius Romanus iuuenis ademit, non genere quàm audacia, & expulsi Ciceronis inuidia nobilior. Is captus à Piratis, pretium ad se redimendum à Ptolemæo petijt, quod illiberaliter missum prædones ipsi aspernati, Clodium gratuitò dimiserunt iratum regi, à quo tam paruo æstimatum se querebatur. Creatus Romæ Tribunusplebis legem pertulit, qua Cyprus Populi Romani prouincia esse iubebatur: & continuò missus est in insulam M. Cato, qui eam ordinaret, atque Romam asportaret regios thesauros: qui tantæ opulentiæ fuisse dicuntur, vt eorum fama domini rerum populi cupiditatem solicitare potuerit. Rex accepto iniuriæ nuncio indignatus, tantum vni in se ciui licuisse, mortem sibi consciuit. Post interitum inde Romanæ magnitudinis Constantinopolitani Imperatores tenuere; donec Ricardus Britanniæ rex anno millesimo centesimo nonagesimo cum magna classe Hierosolymam petens, prohibitus insula ab Isahacio regulo eam, victo ac expulso Isahacio, in potestatem redegit; ac paulo pòst inclytæ opibus ea tempestate Templariorum societati, accepta pecunia, tradidit. Qui ipsi Cypriorum seditionibus excepti eodem quo emerant, pretio Guidoni Lusignano tum maximè Hierosolymorum regno à Saracenis eiecto vendidere. Guido, translata in insulam fortunarum suarum sede, biennio pòst morbo interijt. Ei Emericus frater successit, qui rem Cypriam egregiè auxit, præmioq. accersitis in insulam multis familijs, longè quàm antea frequentiorem, agris virisque opulentiorem fecit; ac missa Romam insigni legatione à Pontifice Maximo impetrauit, vt Rex appel-

P. Clodius Cyprii Prolemęo eripit.

Emericus Lusignanus primus Cypri Rex

lare-

laretur. Hugo deinde regnauit Emerici filius. Is Henricum creauit: is deinde Hugonem, qui admodum adoleſcens ſine liberis deceſſit. Ita regnum ad alterum Hugonem, Apuliæ regis filium Iſabella Henrici ſorore genitum, eſt delatum: qui quò gratior Cyprijs fieret, paterno repudiato, Luſignani cognomen aſciuit. Hugoni Iohannes, Iohanni Henricus ſucceſſit. Is comitiali morbo laborans cùm inhabilis regno videretur, ab Emerico fratre capitur, & cuſtodiendus ad Aitonem Armenię regem, cuius ſoror in Emerici matrimonio erat, mittitur. cui tamen non diu ſcelus inultum manſit: nam in ſuo lectulo ab Simoneta quodam cubiculi miniſtro non multo pòſt occiditur. Ita regnum Henrico redditur. Poſt hunc Hugo Guidone Henrici fratre ortus regnat. Is Petrum procreat, cui ob virtutem forti cognomen fuit. Eo rege, quantum nunquam antea, res Cypria floruit. inſtituto Famaguſtę vicinarum gentium mercatu, magnas in inſulam opes inuexit: magnam ipſe vim auri coëgit. comparata deinde quinquaginta longarum nauium claſſe, à Rhodijs ſoceroq. Hiſpaniæ rege adiutus Alexandriam cepit, regnumq. in Syriam extendit. His rebus geſtis, cùm ad viſendum Pontificem Maximum profectus Romæ abeſſet; Comes Rocaſij, cui tutelam regni diſcedens reliquerat, regina in ſtuprum illecta regiam potentiam inuaſerat. Qua re cognita, Petrus propere in regnum reuerſus Rocaſium patrijs legibus apud ſuorum concilium maieſtatis poſtulauit. Ille gratia, atque opibus tum ſuis, tum reginæ adnixus, deprauato iudicio, non ſolùm abſolutus eſt, ſed delator eius Viſcontius regiæ domus diſpenſator in exilium actus. Cuius dolore iniuriæ accenſus rex furere in Cyprios, alios alijs criminibus circumuentos tollere, graſſari ſtupris, coniuges filiaſque

eorum & ſibi & ſuis ſubijcere, nec vllam pudicam pati. Nouum inde carcerem in foro, quò plus terroris incuteret, ædificare inſtituit. Ad id opus faciendum cùm populum cogeret, fœminæ hortatu, coniuratione facta interficitur. Ea nobili orta loco, ferendis ad carcerem lapidibus à rege damnata, dum in opere verſaretur, lineam quoque interiorem veſtem, tanquam ne impedimento eſſet, ſupra genua ad fœmora extulerat. Rege illac tranſeunte cum magna omnis generis turba, mulier, veluti oblita pudoris, ſpectans ac ſpectaculum præbens, immota ſtetit: ad vnius regis conſpectum collecta in pedes deſedit, ſeque veſte contexit. Eo prætergreſſo, rurſus erecta ridiculo ſequentibus ac nuda fœmora intuentibus fuit; reſtantes alios, alios regreſſos ad ſpectaculum inceſſit cupido percunctandi, cur vnum verita regem, reliquorum nulla verecundia teneretur? Tum mulier, non ſolere, reſpondit, fœminas fœminarum oculos cauere, neque ſe in tanto agmine, præter regem, virum vidiſſe. increpitos inde, ac muliebres animos exprobrans ad coniurandum impulit. Occiſo Petro, Petrinus eius filius regnum accepit. Is cùm ſolennibus dapibus legatos Venetorum, ac Genuenſium adhibuiſſet, orta inter eos, vtri loco atque genere præſtarent, contentione, Venetos prætulit. Qua contumelia irritati Genuenſes iuuenes, in regis necem conſpirant. ſed re prodita, correpti illicò, qui in regia deprehenſi ſunt, e ſumma turri in forum præcipitantur, collocatis militibus qui decidentes erectis haſtarum cuſpidibus exciperent. pari ſeueritate omnes tota inſula Genuenſes interfecti ſunt. Bellum regi ob eam rem à populo Genuenſi eſt illatum, miſſuſque cum claſſe in inſulam Petrus Fulgoſius, qui, prodente regis

Admirandum Cypriæ facinus.

Rex Petrus à cõiuratis interficitur.

Veneti legati Genuẽſibus prælati.

matre

matre Famagustam, eò necessitatis Petrinum adduxit, vt acceptis à victore legibus, amissa Famagusta, obsidibusque Iacobo patruo ac patruelibus traditis, vectigal pendere Genuensibus sit coactus. A Petrino regnum ad Iacobum, qui Genuæ obses erat, redijt; ab eo per manus traditum filio, cui quòd Genuæ natus esset Iano nomen fuit. Is bello Mamalucorum petitus, ad Visilopotamum commisso praelio victus, captusque in Aegyptum abducitur, anno millesimo quadringentesimo vigesimo sexto. Quem barbari, vix accepto magno auri pondere, & imposito octo millium nummûm aureorum vectigali, quod in singulos annos Aegypti regibus Cyprus penderet, in regnum dimiserunt. Id vectigal nunquam est dependi desitum, ne à Venetis quidem, postquam Turcæ occupata Aegypto in idem ius successere. Ianus Iohannem filium regni hæredem reliquit, imbellem iuuenem & vxori obnoxium, ex qua vnicam filiam suscepit, Carlottam nomine; quæ priùs Lusitano cuidam regiæ stirpis adolescenti, deinde, eo veneno sublato, Ludouico, Sabaudiæ Ducis filio nupsit. Is Iohanne mortuo non diu rerum est potitus. Nam Iacobus concubina natus, quem Iohannes pater adolescentem Nicosiæ Archiepiscopum designauerat, indignum ratus, externum sibi regem præferri, abiecta sacerdotali toga, ad regem Mamalucorum confugit, atque eius ope adiutus, Carlotta, viroque expulsis, patrium regnum recepit, ac pari felicitate Famagusta Genuensibus erepta omnem insulam pacauit. Muniendis inde rebus, ad publicam cum Venetis affinitatem iungendam, legatos Venetias misit, qui vxorem à senatu Venetam

Genuenses Famagusta potiuntur.

ci-

Catharina Cornelia Veneta Cypri Regina.

ciuem peterent. Delecta è principibus familijs Catharina Cornelia, Marci filia & publicè adoptata, in Cyprum ad regem est missa. Eam moriens, non multò pòst Iacobus, prægnantem reliquit, & cum nascitura sobole regni hæredem instituit. Natus infans intra annum morbo interijt: & hinc Turcarum, ac Syriæ regibus insulæ insidiantibus, hinc Ferdinando Neapolitanorum rege viduam reginam in filij nuptias solicitante, commoti Veneti, iampridem eius insulæ dominatui imminentes, Georgium Cornelium reginæ fratrem in Cyprum misere, cuius oratione, ac precibus permota Catharina, anno millesimo quadringentesimo octuagesimo nono, post viri mortem decimo sexto, Regno relicto, ac Francisco Priolo Venetæ classis præfecto, qui senatus nomine accepit, tradito, in Italiam, atque Venetias nauigauit, donataque à senatu ignobili in Taruisinis collibus oppido, ibi molli in ocio consenuit. Hanc igitur insulam cùm ob Imperij dignitatem, quòd præclarum esset, remp. integrum regnum in prouinciæ formam redactum ipsa in Asia possidere; tum propter multarum rerum opportunitatem, & opulentiam vt semper plurimi fecere Veneti, ita obnoxiam Turcicis armis, atque vndique potentissimi regis finibus cinctam ac penè interceptam habentes, haudquaquam quietis animis eius possessione fruebantur: eoque maiori solicitudine esse cogebantur, quòd præter Famagustam, nullum esset in insula oppidum munitum, quod inuadentibus barbaris moram modò victoriæ afferre posse videretur: et Selimum ipsum, à quo postea bello petiti sunt, Ciliciam prouinciam cum imperio administrantem, suspectum iam tum habere cœperant, multaque infensi eius animi signa collegerant. Itaque

Cyprus ad Venetos trãsit.

quoad

quoad eius fieri poſſet, ad ſtabiliendas inſulæ res, decreuit ſenatus, vt in Cyprum mitteretur cum magna poteſtate Iulius Sauornianus Hieronymi filius, vir claris maioribus ortus, & cùm paternæ fidei memoria tum propria virtute, ac diuturnæ militiæ obſequio chariſſimus Reip. Ei permiſere Patres, vt in munienda inſula ſuo iudicio vteretur; tantùm approperaret: volebant enim occaſione vti, dum Solimanus rex ad longinquum profectus bellum, quod contra Maximilianum Cæſarem ſuſceperat, in Hungariâ abeſſet. Hac accepta poteſtate Iulius, vt erat expedito maximeq. efficaci ingenio, naues conſcendit: atque in Cyprum vbi venit, inſpectis ſine mora diligentiſſimè locis omnibus, rem hominum de ſe expectationi reſponſuram aggreditur, & Nicoſiam ipſam communire, nouis mœnibus, nouis propugnaculis firmare inſtituit. Erat hæc regia ciuitas in medio inſulæ poſita, ad quatuor millia paſſuum in circuitu patens, frequentia nobilitatis, & ciuium opibus longè totius Inſulæ princeps, &, ſi tuta ab hoſtili vi præſtaretur, commodiſſimum, ingruente bello, reliquis populis amplitudine ſua perfugium receptaculumq. præbitura. Nec magnitudo operis ſumptusque, quæ ſuperiores duces ab ea cogitatione deterruerat, acrem & cupidum nauandæ rei animum Iulij remorata eſt. Vocatis ad ſe nobilitatis principibus, quantum eorum intereſſet, muniri oppidum, ſuasq. facultates, quæ eſſent aliquando Turcarum cupiditatem illecturæ, certa tutaq. in ſede collocari, edocuit: eſſe magni negocij rem; ſed ſi operam ipſi ſuam ſtudiumq. quod patriæ ac reip. deberent, nauare vellent, ante ſextum menſem ſe opus perfecturum. Principes, qui ſe, vxores, liberos, fortunas ſuas omnibus belli periculis maximè expoſitas eſſe ſci-

Iulius Sauornianus in Cyprum mittitur.

Sauorniani oratio ad Nobilitatẽ de Nicoſia muniẽda

rent,

rent, gratias Iulio agunt, comprobataq. eius ſententia ſtudium ad eam rem ſuum, opesq. libenter profitentur. Nec mora, Iulius magnam operarum & ſeruorum manum Nicoſiam conuocat, & exciſis veteribus muris & vicinis muro ędificijs, contractoq. ambitu tanquam nouæ vrbi mœnia deſignat, eamque ab tumulo à ſeptentrione imminente, ac propè contingente veteres muros, quadringentos fermè paſſus remouit, complexus ipſe ſuo circulo (eam enim vrbis formam, quæ præſtantiſſima eſt, eſſe voluit) circiter tria millia paſſuum. Hunc omnem ambitum vndecim prominentibus propugnaculis confirmauit, quæ ita inter ſe dimenſis æqualiter ſpatijs diſtabant, vt alterum ab altero tormentorum verberatione ſubeuntes hoſtes facilè arcere poſſet. Diſpartitis deinde muneribus, ſingula propugnacula educenda ſingulis nobilitatis principibus attribuit, & quodque de illius familiæ nomine appellari propugnaculum iuſſit, qui negocio præfuiſſet. Hoc modo accenſa inter principes æmulatione, dum nemo eorum aut ſumptibus aut labori parcit, vt ſuam diligentiam ſtudiumque patriæ ac reip. probet, ipſeque Iulius admirabili aſſiduitate omnibus ſemper locis hortator atque inſpector adeſt; paucioribus, quam quiſquam putauerat, diebus rem eò munitionis perduxit, vt extructis ad iuſtam altitudinem è crudis lateribus cæſpitibusque, & ingeſta terra muris, atque ingenti foſſa circumducta, breui, vt quauis magni exercitus vi defendi ciuitas poſſe videretur. Huius munitionis fama vt Venetis ſpem magnam lætitiamque attulit, qui minimo reip. impendio infiniti propè operis negocium, vnius viri ſolertia ac diligentia, breuiſſimè perfeciſſent, ita Turcarum animos vehementer irritauit. Qui enim antea nobilem inſulam inclu-

Nicoſia minimo Venetorum ſumptu communitur.

ſam

ſam Imperij ſui terminis Veneto nomini parere indignabantur, vel eorum armis atque iniuriæ maximè patentem, iam verò etiam muniri in ea vrbes, & belli arces in præcordijs ſuis ſe aduerſum conſtitui, ferendum nullo modo eſſe, vulgò fremebant. Et ipſum Solimanum eam rem moleſtum habuiſſe conſtat, qui Venetos ſenectutem ſuam deſpexiſſe, tanquam non redituri ab eo bello, quod ſenex, iuuenili, excelſoq. animo Germanis intulerat, querebatur; & ſi vixiſſet, repetiturus armis Cyprum putabatur. Verùm eo in Hungaria ad Seghetum extincto, ab Muſtapha vno ex Solimani ducibus, illius iræ, atq. indignationis hæreditas, ad Selimum filium, qui patri in Imperio ſucceſſit, delata eſt, ſua ſponte eius inſulæ dominatum, ob eas, quas infrà dicemus res, appetentem, atque illam ipſam munitionem in ſe maximè ſuſceptam ſuſpectantem.

QVONIAM ad Selimi Imperium ventum eſt, res poſtulare videtur, vt quæ de eius ingenio ac moribus tum ad nos fama perferebantur, exponamus, ſi priùs fortunam fratrum paucis edixerimus. Fuere Solimano quinque filij, egregia patris ſoboles, & qua haud minùs quàm victorijs ſuis felix videri poterat, niſi eum & familiæ Ottomanorum effera conſuetudo, & dominandi libido ipſa natura potentior perdidiſſet. Muſtaphæ, ex ſerua Circaſſa genito natu maximo, eminens in iuuene virtus & ex virtute ſumma ad omnes ordines gratia exitio fuere, cùm populorum omnium & maximè militum in eum fauor, qui perfundere lætitia ſani patris animum debuerat, liuore ſolicitaſſet, tantamq. ſuſpicionem affectati Imperij feciſſet, vt captatum Perſici belli ſimulatione, atque in caſtra perductum crudeliter ab eunuchis necari ſe inſpectante iuſ-

Solimano filij quinque.

Muſtapha à Solim. patre necatur.

ſerit. Ghenghirus, cui ab diſtorto corpore Gibbo erat cognomentum, ex tàm indignæ cædis atrocitate ira atque dolore percitus, cum execratione impij patris ferro ſe ipſum transfixit. Baiazetem, ab eodem ſtudio militum iam ſeni ſuſpectum coactumq. iniurijs, dignitatem ſuam armis tueri, acie victum regno exegit: cùmq. ad Tammaſum Perſarum regem confugiſſet, ab homine teterrimo, partim denunciatione belli territo partim ingentibus corrupto donis, patris carnifici cum legatis in Perſas miſſo ad necem eſt traditus. Mahometem immatura mors adoleſcentem abſtulit. Hunc igitur Selimum ex Roxolana vxore ſuſcepit anno milleſimo quingenteſimo vigeſimo, quo tempore, mortuo Selimo patre, rerum potitus eſt. Is ex Ottomanorum diſciplina inſtitutus primùm quidem Adrianopoli, deinde Ciliciæ in Mahometis locum ſuccedens, dum pater vixit, præfuit, Solimani liberorum, ſi fortunam ſpectes, feliciſſimus; quippe qui Imperium ipſum cæteris ſublatis ſolus obtinuerit: ſi ingenium moreſque & imperandi artes, patri diſſimillimus: nam ab adoleſcentia non vllis belli ſtudijs, aut magno futuro rege dignis artibus delectatus; degenere animo, totum ſe voluptatibus dedit, & contra Mahumetanæ ſuperſtitionis placita, vini auidiſſimus eo ſe intemperantiſſimè replebat; nec Turcica Ottomanicæque inprimis familiæ parcitate menſæ eius, ſed exquiſitiſſimis epulis opiparè apparatiſſimèque extruebantur, quas pumiliones, mimi, ſcurræ circumſtabant. Interdum & conuiuiam adhibebat Acomatem, vnum Purpuratorum, ſalſum atque edacem hominem, & ex eo charum inprimis, ac familiarem regi, tanto edendi, ac potandi ſtudio, vt prandia cœnis continuar, cœnas ad lucem perducere, & è conuiuio cibo vinoque onuſtus, nec ſui iam

Genghirus alter Solim. filius ſe ipſe interficit.

Baiazetes proditus à Rege Perſarum, occiſus à Patre.

Mahometes obijt adoleſcens.

Selimi fortuna.

Selimi mores.

Acomatis, & Selimi intemperantia in cōuiuijs.

com-

compos vterque aſportari à ſuis ſæpe ſoleret. Atque hanc cibi, vinique intemperantiam præferebat corpore ipſo obæſo, ac præpingui, & eximio cutis nitore, vt cùm epulatus, ſublatis menſis, humili puluino, ex more gentis, contractis cruribus inſideret, antiqui illius Bacchi imaginem referret, quem molliſſimum, pinguiſſimumque Poëtæ effinxere. cæterum, quod fieri neceſſe eſt, æquè intemperans eſſe ferebatur in reliquis quoque corporis voluptatibus; interque lectiſſimarum virginum, ac matronarum greges, quæ Turcarum Regum more delectæ ex omnibus prouincijs, vt quæque forma inſignes ſunt, in Regijs ſeptis Eunuchorum cuſtodia aſſeruabantur; puerorum concubitu ita non abſtinebat, vt eius nefariæ turpitudinis, vel apud Barbaros, quibus nullum fœditatis, aut libidinis genus eſt inconceſſum, infamia flagraret. Horum, qui aut flore ætatis conciliati, aut ingenij commoditate in præſtanda opera gratiam promeruerant, domeſticarum rerum miniſterio vtebatur, omnibusque Mahometanæ diſciplinæ, atque militiæ artibus inſtitutos, vbi adoleuiſſent, etiam ad magnos honores, ſtipendiaque proueheré erat ſolitus. Hos in regijs hortis, aut curſu, aut ſagitta certantes, aut alijs ſe ludis ex diſciplina exercentes, ſæpe cum voluptate ſpectabat. ipſe raro (quod ſupremæ Maieſtatis Barbari putant) ſe dare in conſpectum. Potius quàm vrbe obequitaret, in propinqua Aſiæ littora nauigio aduectus, venationi, aucupijsque, quibus delectabatur, ſtudioſè vacabat: Ingenio, vt ocij, fruendique ſine grauibus rerum curis, voluptatibus ſuis cupido, ita ne augendi quidem ambitioſè imperij libidine elato; nam animus luxu, & adulationibus corruptus, cuncta ſibi ſubiecta, ſeque humanam ſupergreſſum magnitudinem rebatur. omninò partis maiorum labore de-

Selimus Bacco ſimillimus.

Maieſtas Barbarorum.

coribus contentus, pacis, & quietis ſtudia amplexurus, & maximi imperij potentia ſine aliorum iniuria fruiturus videbatur; niſi obſeſſus impotenti ſeruorum gratia, alieno arbitrio regi conſueſſet. In quibus eminebant Pialeius, & Muſtapha veteres Solimani Duces. Pialeium etiam Regia affinitas muniebat. Hunc Solimanus, cùm ab expugnato in Hungaria Belgrado, victor domum rediret, infantem in ſulco expoſitum, aut metu deſertum, inter venandum à canibus forte inuentum ſuſcipi iuſſit, delatumque Conſtantinopolim in Regijs ſeptis liberaliter alendum, atque educandum tradidit; tantaque adulti indoles fuit, vt ei Solimanus neptem ſuam Selimo genitam matrimonio iungeret. mos eſt enim Turcarum Regum Regias filias ſeruis collocandi. quippè genti nulla, niſi ex regio ſeruitio nobilitas. Cæterum Pialeius, cùm multis bellis ſub Solimano inclaruiſſet, magnis inde claſſibus, exercitibusque præfuit. Muſtapha nutritius Regis fuerat, eumque indulgenter, ac ſolutè habuerat: ſed maximam gratiam promeruerat eo prælio, quo cum Baiazete fratre, viuo adhuc Solimano, de regno decertauit. Cùm enim re inclinata, atque inſtante prope iam victore Baiazete Selimus fugam cepiſſet; ab Muſtapha retractus in pugnam, coactuſque conſiſtere in acie eſt; atque eodem maximè adnitente, & acerrimè rem gerente Muſtapha, victor ex ea pugna, fuſo, ac profligato fratre, euaſit. Verùm, & hos ipſos, & cæteros omnes longè anteibat & gratia, & dignitate Mahometes, qui Regem vno omnium maximo beneficio obnoxium habebat. Nam mortuo in Hungaria Solimano, admirabili conſtantia, atque ſolertia ita exercitum de ſupremo eius fato celauit, vt & Seghetum acrius, quàm eo viuo oppugnatum vi ceperit, egregiamque de Germa-

Pialeius infans in ſulco expoſitus.

Muſtaphæ virtute Selimus Baiazetē ſuperat.

Mahometes cur Selimo gratiſſimus.

nis

nis victoriam retulerit, & ſpatium Selimo dederit, ad quem celerrimos de patris morte nuncios miſerat, antè Conſtantinopolim aduolandi, ipſaque in ſede Imperij conſidendi, quàm quiſquam non modò commouere ſe, ſed ne ſcire quidem, deceſsiſſe Regem, poſſet. Quæ res haud dubiè Selimo magni diſcriminis aleam auertit. Neque enim (quod Mahometem non fugiebat) in eum, tanquam voluptuarium, minimèque militarem Regem futurum, militum animi inclinabant, quem viuo patre contemnere, & per contumeliam Iudæum appellare ſolebant, nec Ottomanorum ſanguine genitum, ſed à Roxolana matre ementita partum, infantem Iudæum ſuppoſitum: idq. ideo obijciebant, quòd Iudæorum nationem apud omnes gentes fœnore, ac perfidia infamem multis beneficijs ornauerat, eiq. in gratiam Ioannis Micheſij Iudæi hominis ex Hiſpania profugi, quo familiariter vtebatur, à Solimano patre Vrbem in veteribus Hebræorum ſedibus habitandam, ac frequentandam, agrumque colendum impetrauerat. Quibus de cauſis fiebat, vt plærique Amuratem eius filium viginti annorum adoleſcentem, qui præclaræ indolis ſpecimina præferebat, reſpicerent. Igitur Mahometis induſtria, ſine certamine, regno potitus, Mahometi ipſi, cui ſingularis beneficij gratiam deberet, magni inſuper conſilij viro, magniq. vſus opinionem habenti, ac præterea genero (nam ei filiam non multò antè, nuptias conciliante Solimano, in matrimonium collocauerat) continuò principem gratiæ, & auctoritatis locum tribuit, Baſſam Viſſerium, ac regij ſigilli cuſtodem (quod eſt apud Barbaros ſupremæ dignitatis, ac potentiæ munus) creauit, & omnium conſiliorum, maximarumque rerum curam, poteſtatemque, amicus ipſe ocij, & vacui grauioribus cogitationibus animi, permiſit.

Selimi cõtẽptus apud milites.

Mahometes haud ignarus inuidiæ, magnæ ſemper potentiæ comitis, probeque ſciens, commutabiles eſſe Regum animos, ipſisque grauiſſimè ſolere offendi, quorum maxima beneficia haberent, quòd eos tanquam creditores odere, & ſublatos cupiunt, tolluntque plerumque, dum impiæ cupiditati iuſtam aliquam in ſpeciem cauſam prętendere poſſint; quique meminiſſet, & alios permultos, & ipſum Habraimum ex ſummo apud Solimanum honoris, & gratiæ faſtigio vnius fœminæ dolis circumuentum, ne dicta quidem cauſa, crudeliter necatum eſſe; omni ſtudio ad gratiam, opeſque ſtabiliendas, & communiendas ſuas ſe dedit. Primùm quidem Regem ab curis, magnarumque rerum moleſtijs abhorrentem ſubiens ipſe vltro, ſuſcipiensque Regis onera leuat, eumque obrui voluptatibus ſuis patitur. Aemulos deinde paulatim, & quos aut minus beneuolos, aut obtrectatores ſuſpicatur; alios alia de cauſa amouet, eorumque loca clientibus, & amicis ſuis attribuit. Breui, hac ratione maris, terræque imperium eius nutu, voluntateque adminiſtrari eſt cœptum; cùm omnes præfecti aut eius beneficium agnoſcerent; aut reliquas ſuas ſpes in eius auctoritate, & potentia eſſe collocatas vellent. Hoc modo annus regni tertius eſt circumactus, quo tempore renouatis cum omnibus finitimis Regibus, cumq. Veneta Repub. patris fœderibus, conquieuit ab omnibus externis bellis Turcarum imperium, & Rege tranquillitatis, maximeque iucundæ, & amœnæ vitæ ſtudia ſectante, nullus armorum motus impendere videbatur. Hanc ingrati ocij ſegnitiem milites vicinarum gentium ſpolijs ditari ſoliti vehementer aſpernabantur, & Mahometem dominandi libidine, vt ſolus rerum potiretur, corrumpere Regis animum querebantur: quem inuolutum voluptatibus, à maiorum,

Mahometis calliditas.

pa-

patriſque inprimis, & Aui clariſſimorum Imperatorum inſtitutis, qui Turcarum victricia arma circumferendo, tot regna, latiſſimasque regiones imperio adieciſſent, auerſum haberet, cùm eorum exemplis ad virtutem æmulandam accendendus eſſet. Quid enim indignius tot gentium Domino, atque adeò Ottomanicæ ſtirpis Rege, quàm & ipſum liqueſcere voluptatibus, ac marceſcentes otio milites habere? Hanccinè eſſe diſciplinam, qua Selimus auus, cuius ipſe gereret nomen, tot prouincias bello victas ſub ditionem redegiſſet, & inſignem bellica laudis gloria Mamaluccorum gentem deleuiſſet? Non fruendis partarum opum commodis Ottomanici generis Reges eſſe conſtitutos, ſed vt continuatis victorijs orbem terræ Turcico nomini ſubigerent, & Mahometem diuum colere cogerent. Porrò priuatæ fortunæ eſſe, ſua retinere: regij animi, de alienis certare. Quánquam vt degeneri abſit generoſa cupido quærendę per maiorum veſtigia gloriæ; at iiſdem artibus tuenda eſſe magna Imperia, quibus acquiſita ſint: namque vt tractatu armorum, rerumque homines ad virtutem excitantur, ita tranquillitate, atque otio in deſidiam abeunt. Non domi turpi inertia ſedendo, & ventri, ac Veneri ſeruiendo a ſuperioribus Regibus, ſed ſerendis foris, fortiterque gerendis bellis, immenſas opes partas, & conſtitutas eſſe: & Turcarum, Ottomanorumque nomen ad orientis vſque Solis plagas, atque ignotas antea terras illatum eſſe: ſe denique ipſos, quorum fide, ac virtute res Turcica ſtaret, ac floreret, quando ſolito noui Regis donatiuo auarè, & iniquè fraudati eſſent, cur etiam excludi illa ſpe, quam vnam inopiæ pellendæ in dextris, & in nauanda Imperatori ſuo opera, haberent? ſcilicet vnius Mahometis gratiam maximo ſemper emendam, eius inexhauſtam cupi-

 ditatem,

ditatem, aſſiduis, infinitisq. omnium gentium donis explendam eſſe. Erant ab initio Milites alienatis animis, quòd regno inito Selimus, vt ipſi expectauerant, & ſuperiores ferè Reges fecerant, pecuniam Prætorianis honoris cauſa, nullam diſtribuerat, eiuſque illiberalis conſilij auctorem eundem Mahometem ferebant. Has militum querelas ſtudioſè Muſtapha, & Pialeius fouebant, quod ille euertere vtrumque conatus erat. Et Pialeius quidem motus loco, atque exutus dignitate, ægre aſſiduis vxoris lachrimis, precibusque apud patrem pro viro deprecantis, vt reſtitueretur, impetrauerat. Et Muſtapha cùm aduerſus incolas Maris rubri miſſus eſſet, eaque expeditio malignitate Sinami, qui Aegypto præerat, parum proſperè ſucceſſiſſet; non ſolùm adminiſtrati negligenter eius belli, ſed initi cum hoſtibus occupandæ Aegypti conſilij ab Sinamo, vt Mahometi gratificaretur, eſt accuſatus. Et quia Muſtapha, quo tempore Selimus Baiazetis filius, huius Selimi auus Aegyptum, internecione Mamaluccorum nominis, armis ſubegit, Tomumbei Regis filiam, tradente Selimo, adoleſcens in matrimonium acceperat, ex eaque filios habebat, haud vanus delator Sinamus videri poterat: & Mahometes pronum Regem ad accipiendam ſuſpicionem, criminando, oſtentandoque periculo, & celeri ſeueritate diſcutiendum ſuadens, impulit, vt carnificem in Aegyptum mitteret, qui Muſtapham occideret. Eſt enim Turcarum ea vis tyrannidis, atque ea Barbaris parendi diſciplina, vt ſine vlla cauſæ dictione, cùm Regi libuerit, vel validis præpoſiti exercitibus, prouincijsq. ſeruo à Rege ad id miſſo ceruicem feriendam ſine recuſatione præbeant. Sed Muſtapha, re ante per amicos cognita, non expectato, ac declinato percuſſore Conſtantinopolim magnis itineribus

Muſtapha & Pialeius Mahometi infenſi.

Turcarū obedientia.

aduo-

aduolarat, ac per Amuratem maiorem natu filiorum Regis, qui egregium Ducem iniquissima oppressum calumnia conseruare cupiebat, intromissus ad Selimum, Si necari me (inquit) tu imperas Rex, haud inuitus necessitati parebo: sin fraude inimicorum tua bonitate ad aliorum perniciem vtentium; innoxius tamen circumuenior; id certe assequutus fuero, quod tu ipse de me, non crudelissimi inimici iam statuent. Obiecta inde crimina ita refutauit, vt non salutem modo à Rege impetrarit, sed in Bassarum, quos Visirios vocant, collegium cooptatus fuerit. Hi igitur infensi Mahometi munia pacis omnia occupanti, bellum cupiebant, ex quo materiam crescendi, firmandiq. opes, aduersus potentissimum inimicum nanciscerentur. Et ipse Mahometes his militum vocibus excitatus, quæ iam liberius inter Prætorianos ferebantur, auertendum erumpentis inuidiæ impetum, occupandosq. bello milites statuit, quorum voluntates, facultatem eorum cupiditati, prædæ, & rapinarum præbendo, esset recuperaturus, & simul aduersarios ab oculis Regis longè amoturus, & nouis periculis obiecturus. Igitur alij alio consilio, omnes bellum moliri. Erat Mustaphæ familiaris vsus cum Michæsio, quem supra acceptum in primis Regi demonstrauimus. Is erat Michæsius genere Iudæus. Ea gens post immane illud occisi Christi piaculum, ira numinis eius omni exuta dignitate, & quò cæteris mortalibus ostentui esset, suis eiecta sedibus, vaga, atque egens, quà lucri, vitæque tolerandæ spes duxit, omnibus se terris dispersa effudit, nusquam nisi pro ciuitatis quodam probro, ac dehonestamento accepta. Magna multitudo in Hispania consederat, perque omnes vrbes prompta dolis, pecuniæque vias omnes callens, fœnerabatur. Primò opportuna res

Mustaphę ad Selimú oratio.

Mustapha Visirius creatur.

Iudęorũ fœda, sed iusta conditio.

visa, tenuiorumque subsidium, paratos habere, à quibus expedita pecunia, cum quid necessitas imponeret, sumeretur. Et intertrimentum, vsuramque initiò facile tolerabant. sed vbi in luxuriam quoque, inutilesque sumptus sumi est cœptum, tùm iuxtà plebs, primoresq. euerti fortunis, circumueniri, atque obrui fœnore. Id vbi animaduertere Reges Hispaniæ, quanquam magnam & ipsi pecuniam emungere ab fœneratoribus solerent; tamen pari iam prouentu, & opes, & sobolem fallacis, atque infidæ gentis, suprà quàm tutum esset, auctas cernentes (nam præter omnes alias nationes procreandis liberis Iudæi student; dedecusque ingens ijs habetur, cælibem, aut sterilem esse; & quod alienarum concubitu abstinent, eò magis profusa inter suas libidine agunt) cùm præterea religioni esset Regibus, pati tantum apud se Iudæorum coalescere, indiesque propagari, exigere Hispania Deo, hominibusque inuisum genus, & purgare ea labe regnum statuère, facta potestate manendi, habendique sua his, qui repudiatis patrijs institutis, in Christianam disciplinam transire vellent; reliquos excedere finibus suis iussère: pars maxima pecunijs, ac bonis suis illigati, exilij tædio conditionem mutandi veteres ritus subiere. Pulsos, Lusitani donis conciliati accepere, indicta lege, vt nisi ex eorum quoque terra intra præfinitum tempus abijssent, protinus pro seruis haberentur. Consilium ijs fuerat, inde in Mauritaniam traijcere: sed cùm præstituta dies exeundi adesset, nec naues, quas Lusitani fraude auerterant, ad se, suaque transportanda vllas inuenirent, intra fines deprehensi, libertatem omnes amisere. Mortuo Ioanne Rege, Emanuel, qui successit, clementiæ laudem initio Regni captans, seruituti exemit. Idem paulo post, peruicacia ingenia malis domanda, non beneficijs

Iudæi Hispania pulsi Lusitaniam petunt.

Libertatē amittunt.

exisi-

existimans, acerbè, & crudeliter habitos relinquere paruos filios, vt Christiani fierent, coactos, abire Lusitania iussit. Ibi quoque eò plures, quàm antea in nostra sacra, moremque transferri se passi sunt, quò filios, quàm rem, amittere durius fuit. Neque consuetudine inde, atque vsu Christiani moris, quod crediderant Reges, flexi, ac molliti animi sunt. Nam obstinata fide imbutæ mentes, palàm simulare Christi cultum, nostramque imitari religionem, secretò pristinum in nos odium, suas cæremonias, & priorem Dei cultum retinere. Tum aduersus hos illusores Christianæ pietatis acrem Reges quæstionem instituunt, sceleris que compertos igne comburunt, damnatorum filios, posterosque omni publico munere, atque honore arcent. Ea quæstio, & seueritas eadem hodie quoque manet. Hinc crebra ex Hispania in alias gentes transfugia eorum, quibus vel in abdito hausta opinio insidens animis, & soli, in quo nati, altique sunt, & reliquarum rerum contemptum facit. Hos Hispani Marranos vocant. ex quorum numero Michæsius, cùm Venetias missu aliorum venisset, deque assignando Marranis loco, sedeque in aliqua Insularum Vrbi adiacentium cum Senatu egisset; nulla re impetrata errando iam fessus, Bizantium se contulit. Ibi fortè prædiuitis fœminæ nuptijs ex abiecto, atque inopi, repente magnas nactus opes, longè primus Iudæorum est haberi cœptus. His igitur fultus, & inde à pueritia omnes assentandi, atque aucupandi animos hominum artes edoctus, viuo adhuc Solimano, dum Selimus Ciliciæ præesset, exquisitis, & ad Regis ingenium excogitatis muneribus, ita se in eius gratiam, & familiaritatem insinuauerat, vt arcanis etiam sermonibus admitteretur: & homo callidus, multarumq. rerum, & Christianorum maxime, peritus, Regis animum

Iudæorũ pertinacia.

Marrani quinam sint.

varijs

varijs consilijs, aptisque captabat, infensus præcipuè Venetis, à quibus, dum Venetijs fuit, illiberaliter habitum se querebatur. Itaque sæpe Regi vicinam Cyprum ostentando, fertilitatem Insulæ, opesque, & vberrimi agri fructus, & præstantia vina, quibus ille impensè delectabatur, prædicando, eum in cupiditatem occupandæ Insulæ adducere studebat. & vt cupidini ius quoque adderetur, dolo (dicere) Cyprum à Venetis interceptam obtineri, cùm ad Regem Turcarum pertineret, qui Aegyptum ipsam bello partam possideret, cuius pars regni insula fuisset, & ex eo vectigales, ac beneficiarios Regis Venetos esse. Et cùm Cypri Prætores quotannis vini, & saccari, aliarumque rerum, quarum ferax est insula, dona mittere Selimo consueßent, ea ipsa dona quà carpere Michæsius, ac deludere, vt parua, & angusto mercatorum animo, non tanto Regi paria, quà allicere talium auidum, vt sua, quàm aliena esse mallet. Ad hæc Venetos criminari, tanquam pacem parum fideliter colerent, qui hostibus Regis, pyratisque receptum in suis portibus tutum præstarent, ac, siqua nauis aut ab Hispanis, aut à Melitensibus per illa maria vagantibus capta esset, id criminosè interpretari, Venetorum fraude fieri. ac, si Rex patiatur, breui fore tam infestum pyratis id mare, vt Turcæ omnes eius commercio prohibeantur: quod Regi maiori famæ iactura stare, quàm rei. Quid enim turpius tot regnorum, ac tam vastæ potentiæ Regi, quàm in intima imperij parte ab aduenis prædonibus agi, ac ferri subiectorum res; &, quod ad religionem quoque pertinet, intercludi itinera, ac nauigationem ad Mecham Vrbem, quò ad visendum Mahometis sepulcrum quotannis tot mortales adire pietatis causa solerent? Quid, quòd ipsi Veneti per causam vlciscendi pyratas,

Mahometes Selimū incitat ad inuadendā Cyprum.

naues Turcarum toto mari insectarentur, tanta fundendi Turcici sanguinis auiditate, vt lege cautum habeant, nequem Turcam viuum relinquant; deditosque sæpe, ac fidem fœderis implorantes, barbara crudelitate trucident? Assentando hinc potentiæ, ac, si pede terram pulsarit, exturbaturum illicò ex Insula Venetos Regem, ratiocinando impulit Selimum iam ante Venetos despicientem, vt de Cypro illis eripienda cogitaret, profiteretúrque facturum, simul ac ipse paterni regni compos effectus esset. Quin Michæsium ipsum eius Insulæ Regem facere destinasse sunt qui ferant, auditamq. vocem illius in commessatione, cùm multo vino incaluisset, Michæsium Regem Cypri appellantis. Sed siue donaturus homini Iudæo, ac vilissimo transfugæ Regnum (quod à vero, aut certè à consuetudine Turcarum abhorret) siue propria cupiditate, in hanc sanè cogitationem Finicæ vrbis portum contra Cyprum in Ciliciæ ora situm, vnde non longior sexaginta millibus passuum traiectus est in Insulam, negligentia collapsum, ac repletum, purgandum, reficiendumque curasse dicitur. Quæ res iam tum Venetis Cyprij belli suspicionem incusserat. Verum adeptus regnum, inter maximarum opum, immensique imperij gubernationem, affluentiamque rerum omnium, quascunque concupiscere animus posset, suâ sponte ea cogitatio mente effluxerat, nec mersus tot voluptatibus, & à grauibus abhorrens curis, repetiturus videbatur. Cæterum Mustapha cum Michæsio Cyprij belli conflandi rationes noctes, diesque inter se coquebant, redituram rati pristinam Regi cupiditatem, si quis reuocaret omissam. Tentandum eius animum cùm decreuissent, prius fremitum militum, vocesque bellum poscentium per fœminas quasdam decore formæ acceptas Regi, & Mahometis

Finicum portū reficí curat Selimus.

metis potentiæ aduerſas, perferri ad eum curant; quibus motus Selimus, Mahometem conſuluit. Ille probat, vt bellum geratur, eiusque occaſionem præſentem offerti ait, quòd nuncij ad ſe ex Hiſpania veniſſent à Mauris, opem aduerſus Philippum orantes. Regi nouum id bellum videri, nec ſatis liquere, quæ ſeditio Maurorum, quæ vires, quæ belli futura ratio. Sic agitatum antè de Cypro conſilium ſponte ſubijt; ſed monente Mahomete iurisiurandi, ac fœderis nuper icti, ac negante; iuſtam vllam belli cauſam cum Venetis eſſe, dirempta tum conſultatio eſt, ita tamen, vt appareret, minimè eum à bello Veneto religione abſterritum iri.

Templũ ſepulcrale Regum Turcarũ.

REGES Turcarum; vnum ad poſterorum famam maximè illuſtre monumentum regni, nominisque putant, templum ſibi pro ſepulcrò condere; nec aliam ferè publici operis magnificentiam norunt. Innumeri in his lychni, lampadesque perpetuis luminibus collucent, præſertim eo tempore, cùm ad ſtatas, ſolennesque preces conueniunt. Sunt ſui templo Antiſtites, Sacerdotesque, ac Miniſtri Sacrorum. templum verò ipſum porticibus, atrijs, pauimentis marmoreis, rarisque è lapidibus magnificentiſſimè exornant, accitis ex ipſa Italia artificibus, quos & barbaris ſeruire auiditas lucri cogit. Neque id ſumptuoſiſſimum operis. addunt ædes pari magnificentia exſtructas, in quibus humiliores, egentesque, ægri præſertim, & affecta valetudine, vſque ad confirmationem aluntur, curanturque. Hoſpitibus tridui victus, tectumqque præbetur, atque omnes ſine diſcrimine accipiuntur, ſiue Chriſtianus quis, ſiue Turca, ſiue ſeruus, ſiue liber, ſiue ſubiectus imperio, ſiue alienigena fuerit, neque numero, neque genere diſtincti hoſpitio vlli arcentur. Ad hæc magnus puerorum numerus victu, veſti-

Nóſocomia, & hoſpitia prope tẽplum.

tuque

tuque prȩstito instituuntur. Appetebat hanc laudem Selimus, vt, quemadmodum Solimanus pater eo monumenti genere superiorum Regum moles cùm artificio atque opere, tùm operis amplitudine antecesserat; ita ipse patris in eo studium, ac magnificentiam longè superasse videretur. Huc intentum, per Sacerdotem eum, quem Muphthium Turcæ vocant, admonet Mustapha traditi à maioribus moris, id fani genus non alia, quàm capta de hostibus pecunia ædificandi: ita acceptum Deo vates cecinisse. nec magis legitimos vllos esse hostes, quàm Christianos, quibus nec Mahometes in cælestibus ducitur, & omnes ritus, cultusque Turcarum in profanis sunt. Lætus hæc monentem Muphthium audiuit Selimus. nec alia re magis accensum eius animum ad occupandam armis Cyprum, quàm libidine ditandi ex opulentæ Insulæ fructibus cœptum ab se hospitale diuersorium ferunt. Secundum hæc ipse Mustapha, cùm diu captando tempus expectasset, opportunè ingressus commemorasse dicitur perpetuum Ottomanorum Regum institutum, regni initia bellico magno ausu, ac memorabili aliquo facinore commendandi, & supremi honoris dignitatem insigni aliqua victoria condecorandi, quò à se etiam ipsis, non solùm à summæ suæ amplitudinis iure, maiestatem tot nationibus, quibus imperant, præferrent. Sic Selimum auum, qui imperatorijs virtutibus omnes omnium gentium, atque omnis memoriæ maximorum regum, ac ducum laudes superasse existimetur, vixdum apprehensis regni gubernaculis, de Ismaele Sophio; claro ea tempestate Persarum Rege, victoriam quæsitum in Persiam vsque penetrasse; ita vt in Calderanis campis, collatis ex æquo signis, victor, fugato hoste, Taurim regiam vrbem occuparit, atque ex eius præclarè gestæ rei

Id tēplū ex hostiū manubijs ędifi andum.

Quęnam maxima inuadendę Cyprū causa Selimo.

Mustaphæ suasio de occupanda Cypro.

Ismael Persarū Rex ab Selimo alterius Selimi auo superatur.

fama aditum ſibi ad clariſſimas poſtea victorias, & ſui nominis immortalitatem aperuerit. Pari magnitudine animi Solimanum patrem magis pia arma in Chriſtianos, naturales Turcarum hoſtes, conuertiſſe, & aggreſſum magnis copijs Hungariam, primo impetu Belgradum, antiquum, ac firmiſſimum Pannonici regni propugnaculum, vnde Amurates, & Mahometes Ottomanorum Reges olim re infecta, acceptis etiam detrimentis repulſi eſſent, feliciter expugnaſſe, Hungarosq. veteri ſua bellicæ virtutis exiſtimatione ſpoliaſſe: atque eodem felicitatis curſu Rhodum Inſulam fortiſſimæ, & Turcico nomini infeſtiſſimæ Societati ereptam, in poteſtatem redegiſſe: exinde maximas rés aduerſùs Venetos geſſiſſe, quos eò neceſſitatis compulerit, vt quà vrgente fame, quà victoro Rege, Zacyntho, Cephaleniæ, atque ipſi etiam Corcyræ imminente, pacem, Nauplia, Epidauroque munitis vrbibus remiſſis, ac tota Peloponeſo cedentes, tam turpi, quàm neceſſaria pactione redimere coacti ſint. & hós nimirum eſſe hoſtes illuſtrandis Turcicis armis natos: quibus cùm nihil Turcico bello formidoloſius ſit, nihil contrà Turcis victoria exploratius eſſe debere. Atqui ipſoſmet opportunè nuper iuſtam bello cauſam præbuiſſe, qui arroganti decreto vrbes in ſtipendiario, ac vectigali Turcarum regno communire ſint auſi, tanquam defenſuri armis eſſent, quod Regum permiſſu obtinerent. Id Solimanum ipſum, ſi vixiſſet, non fuiſſe paſſurum, importunamque gentem eiecturum armis ea inſula, cuius poſſeſſionem munitionibus ſtabilire, quàm beneficio Regis habere maluerint, & ſe abſente, & Hungarico bello occupato, doloſè, & quaſi furtim communire aggreſſi eſſent. Sæpe inuictum ſenem minaci in Venetos vultu confirmaſſe, ſi victor Conſtantinopolim rediiſ-

Solimanus Belgradũ expugnat.

Rhodo potitur.

Venetis multa eripit.

Iiſdẽ minatur.

ſet,

ſet, omnem belli tempeſtatem in eos immiſſurum, ac terra marique oppugnaturum. Hanc iuſtam patris iram ipſum eò magis ſuſcipere debere, quòd eius principia regni violaſſe, ac (ſi Deo placet) contempſiſſe Veneti videantur, qui, ex quo ad regnum peruenerit, & Euſcocos prædones in fines Turcarum quotannis immiſerint, qui omnia circà latrocinijs infeſta terra, marique reddiderint, & Cyprum ipſam Chriſtianorum pyratarum aſſiduè Turcicis nauibus inſidiantium receptaculum, perfugiumque tutiſſimum feciſſent. Itaque hanc eſſe tantò magis vindicandam contumaciam, quantò rem eſſet ſuſcepturus parum laboris, plurimum gloriæ habituram. Quid enim & ad Chriſtianorum terrorem, & ad omnium gentium famam illuſtrius fore, quàm tum Venetos Cypro expuliſſe, cùm ipſi ſuis viribus fidere cœpiſſent? cùm nobilem vrbem in medio Inſulæ, latè eius rei diſperſa fama, firmis propugnaculis cinxiſſent? ſcilicet intellecturos eſſe Chriſtianos, Turcarum virtuti omnia peruia eſſe: non eam murorum molibus, non vallis, foſſiſque, aut vllis omninò operibus arceri. Patrandi verò conſilij & ſummam facilitatem fore, & peropportunum tempus fortunam obtuliſſe, cùm Chriſtiani Principes nec vnquam ſatis conſentientes, & tunc maximè religionum diſſidijs diſiuncti, attritis domeſtico bello viribus, Venetos eſſent deſerturi. Quippe Philippum hinc Maurorum bello, quod opinione maius in ipſa Hiſpania exarſiſſet; hinc pacandis Belgarum populis nouæ ſuperſtitionis contagione ad arma conſternatis, diſtineri. Regem Galliæ & ætate inualidum, & inteſtinis ſeditionibus attenuatum, Turcica inſuper ſocietate obſtrictum teneri. Maximilianum Cæſarem à conceſſa nuper pace non diſceſſurum, cùm ſemel virium ſuarum periculum im-

Euſcochi.

Chriſtianorũ Principũ diſcordiæ, quam hoſtibus opportunæ.

proſperè fecerit, & nec ipſe per ſe Turcico bello pares vires allaturus eſſet, nec incertis, & nunquam tempeſtiuè coëuntibus Germanorum auxilijs confideret: quæ gens ad propulſandum Turcicum bellum, quàm ad inferendum promptior eſſet. Nec verò Poloniæ Regem, qui patris ſui conſilijs innixus, cautus alieno periculo eſſe didiciſſet, vnquam temerè inueteratæ pacis fœdera abrupturum. Ita Venetos deſtitutos non ſolùm Cypro, quæ prius occupabitur, quàm petitam Venetijs ſciatur, exigi; ſed, ſi cœptis aſpiret fortuna, grauiori aliqua plaga affligi, ac proſterni poſſe. Quibus infractis, ac metu ſe non commouentibus, nullas porrò maritimas Chriſtianorum opes fore. Hinc Italiæ ipſius inuadendæ optatiſſimam omnibus Ottomanicis Regibus facultatem præbitum iri. At ipſos obtundere, & profligare Venetos, quid tandem eſſe negotij? ſiquidem apud eos ab diuturna pace, tranquillitateque, quam Solimani patientia per annos triginta tenuere, obſoleuiſſe omnes militiæ artes, iuuentutem ocio, luxuque languentem, inſolentem in ſocios, timidam atque imbellem aduerſus hoſtem futuram, ſenes non alijs, quàm pacis, & vrbanæ ambitionis ſtudijs exercitatos, rudes ad belli conſilia fore. Quotum enim quemque reliquum eſſe, qui poſtremi belli meminiſſet, nedum gerendis rebus interfuerit? Igitur impares ipſos, ab ſocijs deſertos, quid eſſe ſpei habituros? Scilicet aut ignominioſæ pacis conditiones ſubituros, quibus, tanquam compedibus illigentur, aut, quod maximè horrent, vniuerſi Imperij fortunam periclitaturos; ac demum affectos, vt ſemper, magnis cladibus, ac rerum omnium difficultatibus circumuentos, vel impellente fame iugum accepturos: ac milites Turcas hoſtium ſpolijs locupletatos, captiuorum greges abducentes, Bizantium redituros,

Germani propulsãdo, quam inferẽdo bello aptiores.

Otium, & pax bellicas artes dedocet.

ros, & fortunarum plenos Regem summa pietate culturos, ipsumque egregijs de Christiano nomine partis victorijs in æterna gloria futurum.

SVPER has Mustaphę, ac Michesij cohortationes, quibus Pialeius quoque haud leuis auctor accesserat, intimus Selimi animus cupiditate stimulabatur, Cypri manubias instituto ab se operi perficiendo destinans, & vectigalia propinquæ, ac diuitis Insulæ, quæ templo addicturus esset, impensas in perpetuum suppeditatura existimans. Hinc Michesium extollentem vbertatem Insulæ, ac iniustis dominis adimendam armis, suadentem, cum assensu audiebat. Et erat Selimi animus ab Imperij magnitudine, ac fiducia virium, & quòd Reges à Turcis pro præsenti numine coluntur, in tantam vanitatem, gloriamque elatus, vt haud tutò quisquam, quantisuis classibus, exercitibusque sufficere regni eius opes, negasset. Hinc omnes longè infra se ducere Reges, & nihil spes suas morari posse, nihil, quod imperasset, non perfecturos suos tantis subnixos viribus, opinari. Igitur Mustaphæ orationem secuta Regis voluntas: præcipitatumque illico bellum esset ab expertibus fidei barbaris, nisi Mahometes, qui auertere bellum à Venetis vehementer studebat: siue æmulos in maximè longinquam, dubiamque militiam amandare cupiens, ne parta de Cypro victoria (quam haud difficilem fore existimabat) crescerent: siue magnis semper muneribus à Venetis cultus suæ fidei esse ducebat, pacem ijs præstare; obiecta religione tenuisset, vt Muphthius Sacerdos, ac fœderum, & iurispublici peritus consuleretur. Sed parum in Muphthio spei ratus, cuius responsum ad Regis voluntatem futurum non dubitabat; ostendere conatus est, præstare, Hispaniæ

Selimi elatio animi.

Mahometes bellum a Venetis auertere conatur.

Muphtius Turcarum Sacerdos.

bellum inferre, quod & vtilitatis, & causæ esset plus habiturum, si homines ijsdem sacris, eodem cultu in Deum, iniqua seruitute in hostili terra vexatos, eius nomen, auxiliumque implorantes tueretur, cùm illi eius spe freti arma cepissent, illatisque vltro cladibus, totam Hispaniam conterruisent. Hoc bello nec nouum vllum conciri hostem (neque enim, vt Veneto Hispanicum, ita Hispanico Venetum bellum accessurum) & Hispanum militem in aliena fortasse aliquem, in sua certè terra inermem, ac imbellem, haud difficilem victoriam esse facturum: & ex victoria in tantum propagari Imperium, vt orbem terræ ab oriente sole ad occidentem sit complexurum. Euerso enim Philippo, ac Hispaniæ Regno exciso, quod aliud præsidium, quo fulciatur, rem Christianam esse habituram? Hispaniam porrò subigere nec magni laboris, & immensæ gloriæ fore: sexaginta millia Maurorum propè, par reliquæ Hispaniæ robur dici in armis esse, haud minorem numerum in Aragoniæ, Valentiæq. Prouincijs intentos Granatensium euentum, & quid ipse auxilij ferat, expectare: cuius signa simul ac in Hispania conspexerint, simul ac eius aduentare classem, in eius se receptos fidem, audierint; illico ingenti tumultu ad arma & ipsos consurrecturos. Accedere Galliam antiqua æmulatione, mutuisque odijs, & aduerso exitu bellorum exulceratam, semperque infensam Hispanis, ac Turcico nomini multis obstrictam, atque coniunctam officijs: quam quis dubitet lætam inuasuram occasionem premendi veteres hostes suos, atque aliquid ex eorum naufragio rapiendi? Et huic tantæ gloriæ propè parem officij laudem futuram, cùm homines religione, cæremonijsq. coniunctos (quod maximum esset humanitatis vinculum) non

Mahometes Regi Hispanicum bellum persuadet.

Maurorum in Hispania vis, & copia.

Galli cur Hispanis infensi.

dese-

deſeruiſſet; eumque pia bella, nec ex vlla cupiditate, quæ in tantas opes cadere non poſſet, ſed ex fide gerere, vel hoſtes prædicaturi eſſent. At ſi Mauris relictis, & tanquam Philippo ad ſupplicia proditis, bellum Venetis nuper in ſocietatem, amicitiamque acceptis fecerit, etiam atque etiam conſideraret, qui ſermones hominum eſſent futuri, cùm fama per gentes ferretur, deſertos, qui per ſummam crudelitatem Mahometem eiurare cogerentur: eos bello petitos, quibus paulo antè data pax, ac ſanctiſſimo iureiurando ſancita eſſet. Hæc deliberatio aliquandiu tenuit, auctoritate magis Mahometis, quàm dubitatione Selimi, qui cupiditatem ſuam iuſti vim, æquique trahere: &, quod ei in mentem veniſſet optare, id non conſequi, atque ad effectum perducere, indignum maieſtate ſua putabat: ac Cyprum maximè diuitem & opportunam Inſulam, templo ab ſe cœpto, animo iam, & cogitatione adiudicauerat; qua vna re maiorum ſuorum gloriam ſuperare geſtiebat. Sed extracta vtique deliberando res eſſet cunctatione Mahometis, niſi noui ex Italia nuncij Micheſij, ac Muſtaphæ conſilijs vim addidiſſent.

Animus Selimi in inuadendo Cypri.

ERAT annus nati Chriſti milleſimus quingenteſimus ſexageſimus nonus, quo ingens tota Italia frumenti inopia annonæ caritatem tantam effecerat, vt cùm in eadem frugum anguſtia verſarentur reliquæ continentis ciuitates, Venetijs abrogata lege, qua pretium frumentarijs finiebatur, frumenti ſextarium nummis aureis quinque vænierit; & iam nihil eſſet propius, quàm vt fames timeretur. Neque Patribus diligenter in eam curam intendentibus, facile erat huic malo certum inuenire remedium: nam pari difficultate vicini quoque populi afficiebantur. ita enim aduerſus frugibus annus fuit, vt in ipſa Sicilia, atque Apulia vberri-

Ingens annonæ caritas in Italia.

mis Italiæ horreis, magna annonæ caritate ſit laboratum. Subleuauit tamen ciuitatem Senatusconſultum, quo aureum nummum in ſingula ſextaria ijs, qui frumentum Venetias adueherent, ex publica pecunia Triumuiri annonæ curandæ dono dare ſunt iuſſi. allecti enim plærique & ſpe vberioris quæſtus ex tam inſigni caritate, & hoc Senatus munere, haud paruum frumenti numerum Venetias comportarunt. Ad hanc frumentariæ rei difficultatem acceſſit aliud maius momentum concitandis ad bellum barbaris. Eodem anno Idibus Septembris media nocte in Reipub. naualibus turres, in quibus ſulphureus tormentorum puluis ligneis in cadis aſſeruabatur, comprehenſo igne conflagrauerant, tanto incendij impetu, vt ciuitas inſolito fragore, ac ſonitu excitata, ſtratis ſe eiecerit, & in fora, apertaque viarum, attonita metu, proripuerit. Cùm enim maiori, quàm terræ motu omníum ædes quatefactæ horribili modo contremuiſſent, & cælum ſubitis fulgoribus coruſcans nouę, atque horrendæ rei ſpeciem præbuiſſet, tantus omnium mentes pauor occupauit, vt alij ſupremum vrbis fatum, alij vniuerſitatis interitum adeſſe trepidis animis ſuſpectarint. tanta enim ignis, & erumpentis flammæ vis fuit, vt non ipſius modò vrbis fundamenta nutarint, nauigia per vias, perque æſtuaria tremuerint, ſed vicinorum quoque oppidorum ædificia ea flammæ violentia concuſſa ſint. Taruiſij, Patauij, ac remotioribus etiam in locis qui erant, nobis ſæpe poſtea narrarunt, ſe micantium feneſtrarum, atque parietum tremore, ac ſtrepitu excitatos, magnum terræmotum extimuiſſe. At Venetijs vicinæ incendio domus, viris, fœminisque oppreſſis, omnes corruerunt. Exterrita tam violenti caſus metu ciuitate, cùm cæli crepitus, & vis conti-

Venetorum ratio annonę augendę.

Sulphurei pulueris turres Venetijs noctu cõflagrant.

Eius conflagrationis impetus, ac ſubſecutus terror.

cesceret, & decedisset iam pauor, insidiarum, & occultæ coniurationis suspicio incessit. In curiam Patrum, armatæ nobilitatis in forum fit concursus, custodiæ, excubiæque per vrbem disponuntur. Comperto naualium incendio augetur proditionis metus: scilicet eam partem virium petitam, qua Veneta res maximè staret. Tum Paulus Tronus adire, atque inspicere naualia est iussus. Trepidatum paulum ad portam, quæ illo rerum concussu sponte patefacta erat, cùm ex incondita turba Tronum sequuta, nemo se inferre metu auderet; & edidissent ridiculi timoris flagitium, nisi Tronus cum paucis nobilibus primus insiluisset. Qui omnibus aditis locis, Patribus renunciauit, solitudinem esse in naualium septis: turres, murosque, quà Murianum respiciunt, incensi pulueris impetu, intactis armamentarijs, nauibusque, dirutos, ac disiectos esse, atque vicinorum ædificiorum, ædisque, ac monasterij Cælestiæ fœdam stragem exposuit. Verùm intestini alicuius doli metus animos occuparat: pluresque postea dies custodiæ nobilium in singulis vrbis regionibus die, noctuque sunt actæ, deductęque triremes, quæ foro, atque curiæ præsidio essent. Et quia apparebat, non fortuitò excitatum, sed humana fraude conflatum esse incendium, quòd pluribus simul turribus, & ijs longè distantibus ignis esset comprehensus, magna ijs præmia, qui, quorum id opera factum, indicassent, constituta sunt. & (vt postea fama vulgauit) haud dubijs indicijs compertum est, immissos fuisse à Turcis, Michesio authore, qui scelus patrarent. Facinus post hominum memoriam maximum, & atrocissimum immani barbarorum fraude esset admissum, nisi paucos ante dies ducenta librarum millia confecti pulueris, iussu Senatus,

Coniurationis suspicio ex naualium incedio.

Michesius credi-tur author incendij.

muni-

munitionis cauſa Corcyram, atque in alias reip. inſulas ex ijs turribus exportata fuiſſent. Si enim quadraginta librarum millia, quæ relicta erant, tantum ciuitati periculum creare potuerunt, vt tot dirutis, disiectisque ædificijs, vniuerſam concuſſerint vrbem; quid ſuper his ducenta millia factura fuiſſe putamus? Fuere tum, qui exiſtimarent, vrbem ipſam eo incendio, atque impetu ignis euerti, atque ciuitatem omnium poſt conditum orbem clariſſimam, & pulcherrimam, miſerabili exitu, immanium belluarum ſcelere exſcindi funditus potuiſſe. Documento quidem Chriſtianis principibus eſſe debuit, quàm feri, quàm etiam perfidioſi, & fraudulenti nobis hoſtes impendeant. Peruaſit celeriter fama rei, recenti ciuitatis terrore, ipſa re maior, atque in immenſum, vt fit, rumore aucta, deflagraſſe Venetijs reip. naualia, armamentaria, naues, omne bellorum, & claſſium inſtrumentum igne abſumptum, vſque ænea tormenta, quorum eſt in naualibus admirabilis apparatus, diſſoluta, & colliquefacta interijſſe ferebantur, cùm re vera, præter pulueris haud multi iacturam, & murorum ac turrium ruinam, quæ omnia ſubitò refecta, ac reſtituta ſunt, nullum magnopere damnum reſp. feciſſet.

Venetum incendiũ quos motus Bizãtij fecerit.

AT his Bizantium nunciatis, nulla iam arte, nulla auctoritate Mahometis ſuſtineri vltrà res potuit, prædicante Micheſio, literasque oſtendente Venetijs ſibi ab Iudæis fœneratoribus allatas, acciſos eo incendio imperij neruos, prolapſam vnico caſu rem Venetam, ne multorum quidem annorum ocio reſtitui poſſe. panes quoque Venetijs ſibi ab eiſdem Iudæis miſſos oſtendiſſe dicitur milio, non frumento confectos, quò fidem faceret, fame vrgeri

ciui-

Mustapha rursum Turcas ad Cyprium belli accendit.

ciuitatem. Enimuero exclamare tum Mustapha, vtendum fortunæ beneficio, neque omittendum tempus tam opportunè à Deo immortali oblatum, non Cyprum solùm regno adijciendi, sed infligendi Christianis, & maximè Venetis, insigne aliquod vulnus, cùm eorum nauales opes, quibus aliquid posse videbantur, obtritæ: cùm inopia frumenti circumuenti, non tam longinquæ tuendæ insulæ, quàm depellendæ domesticæ famis cura anxij, sollicitique futuri sint. Vnde enim eos commeatus in classem, exercitumque suppeditaturos, qui ægre sese, ac vrbanam plebem alerent? Vnde porro classem ipsam habituros, incensis armamentarijs, atque omni nauali apparatu igne absumpto? At enim religionem, fœdusque obstare. quasi vlla contra Deum religio sit, aut vlla fides Mahometi parenti, ac conditori veræ pietatis gratior præstari possit, quàm eos hostes internecino bello persequi, qui eius sanctissimum numen non agnoscunt: id sciri è vestigio posse, si sacerdotes, atque interpretes sacrorum consulantur. Atque hæc, tanquam si nullam belli causam Veneti dedissent, ab se dici: cùm verò ipsi priores fœdus violasse argui possint, quid opus esse de iure fœderum disserere? Proinde desinerent, Venetos religione tueri, quibus quæstui pax Veneta, quorum sententia addicta pretio sit. Nam quod de Hispanis, Maurisque prætexitur, eòdem spectare, vt discussi Cyprij belli merces quammaxima exigatur. Quò enim nouum, maximèque longinquum bellum in occidente quæratur, cùm vicinum, atque opportunum inuadentibus, & quod ferendum non sit, in intimo imperio regnum occupantem hostem habeant? & quid hoc consilij esse, Hispaniam non suis tantùm opibus, viris, armisque præualidam, sed Ita-

liæ, ac Germaniæ viribus ſuccinctam, longè alio in orbe oppugnatum ire, ac imperium pari virtute, ac ſapientia maiorum conſtitutum in diſcrimen tam ancipitis euentus dare: Cyprum, ac Venetos omittere, qui propè ante oculos quotidianis contumelijs iram Turcarum, armaque prouocare audent; de quibus, nec dubia victoria ſit futura, & fructus victoriæ potior? proxima quæque, ac maximè factu facilia occupando, ditionique adiungendo, proferri firmariq. regna: eadem, ſi tranſiliendo ordinem rerum & locorum, longinqua atque aſpera appetendo, arma & vires, quò cupiditas rapit, temerè transferas, deſtrui funditus, atque euerti. Maurorum defectionem, vt, quanta fama celebraretur, eſſet, opportunam diſtinendo Philippo, ne ſociare conſilia, ſtudiaque cum Venetis poſſit; non Philippo ipſi, ſedique imperij eius inuadendæ eſſe. Impetum igitur omnem in Venetos dandum, quibus debellatis, iniectoque iugo ciuitati exiſtimatione maritimæ potentiæ Italiam, atque Chriſtianos tuenti, tum facilem aditum in Hiſpaniam, & ad cæteras Chriſtianorum prouincias fore. His rationibus incenſus Selimus, ab inſita vanitate facilè in ſpem magnæ inuadendæ gloriæ erectus bellum aduerſus Venetos decreuit. Et quò iuſtè, ac ritè ſuſceptum videri poſſet, interrogari Muphthium iubet: qui antè à Muſtapha præparatus, vt cupere regem ſenſerat, ita reſpondit. Tum Selimus accito Mahometi ſuum conſilium aperit: ingreſſum, vt antè, diſſuadere ita redarguit Rex, vt iracundia elatus Chriſtianum (quæ barbaris grauiſſima eſt contumelia) Chriſtianiſque ſtudentem appellarit. Ad quam vocem cùm territus Mahometes terram intuens conticuiſſet, & Selimum acerbitatis tam atrocis maledicti

Regni proferendi ratio.

Turcis Christianos appellari maxima contumelia.

ſup-

ſuppœniteret, quo perfidiæ inſimulabatur ille vir, cuius dignitatem reuereri, cui regnum ipſum acceptum referre eſſet ſolitus, leniùs appellatum; mittere fruſtra diſſuadendo conari, quod ſibi certum deliberatumque eſſet, & apparando ſtrenuè bellò incumbere iubet. ipſius enim partes erant, pro iure magiſtratus, quem gerebat, quæ fieri rex vellet, imperare, & vt plenè cuncta rectèque adminiſtrarentur, curare. Mahometes ictus ea oratione regis, neque tam lætus, quòd obiectum per iram probrum verbis mitigare conatus eſſet, quàm verens, nequa ſuſpicio ab aduerſarijs inculcata in eius animo reſideret; ad eam abolendam factiſque refellendam intentiori, quàm vnquam antea, cura inſiſtit negocio, monito rege, vt cuncta ſilentio premi iuberet: ſibi curæ fore, vt ars ad fallendum viribus addatur, & Veneti nec opinato bello turbentur: ac priùs Cyprus occupetur, quàm mitti Venetijs auxilia poſſint. Ergo magno ſimulationis artificio verba dare Veneto legato, & tanquam amico arcanum regis conſilium prodens, componere Hiſpanicam expeditionem. Præterea enatum eſſe magnum in Aegypto bellum fingit, quòd Arabes, agreſte ac ferum genus, creato ex ſua gente rege, ſumptiſque armis à Turcis defeciſſent, & in Aegyptum irrumpentes, cæſis aliquot Turcarum turmis, qui ſe eis temerè obiecerant, magnum terrorem tumultumque in ijs locis effeciſſent. Harum rerum rumores diſſipari crebris ementitis nuntijs curat. quæ fidem eò maiorem habitura rebatur, quòd non omnino eſſent falſa, quæ diceret. Nam, quà Aegyptus Arabici ſinus oram attingit, gens ſeruitutis inſcia, aſſueta raptui, & incertis ſedibus, dura atque inops, vagari, Turcarum iugum excuſſerat. Verùm pacandi Arabes negocium præfecti

Mahometis verſutia ad fallẽdos Venetos.

Arabes à Turca deficiunt.

Aegypti erat: neque ea res vllo ab rege conatu indigebat. Has Mahometes apparando bello causas prætendens classem adornare maximam, naues ad equos transportandos ædificare, remiges ad mare cogere, arma, pecuniam, commeatus expedire, Græciæ, atque Asiæ præfectis (Belerbeios barbari vocant) mandat, vt milites, equitatumque paratos, quò rex iussisset, sine mora ducendos habeant. Tandem Finicam Ciliciæ vrbem ad conueniendum edixit, & Hispaniense adhuc bellum, Arabicumque simulabatur.

Belerbei quinā dicantur.

M. ANTONIVS Barbarus Bizantij rempub. procurabat: quem, cùm circumspectaret, atque odoraretur diligentissimè omnia, & in eo nec pretio, nec periculo parceret, nihil Mahometis consiliorum fugiebat, senatumq. crebris ac vehementibus literis obtestabatur, vt Cyprijs rebus cauerent, insulamq. Italicis militibus firmarent: eos exclusum iri, si cunctarentur. classem à Turcis maximam instrui, milites, equitatusque Europa, Asiaque in Ciliciam cogi, diligentiam curamque summam adhiberi, conatum dissimulari: Mahometem ab se his de apparatibus appellatum magnopere confirmasse, ea contra Venetos non parari, velleque regem in eadem amicitiæ fide permanere, quam pater eius triginta amplius annis præstitisset: illam classem copiasque ad Mauros vindicandos pertinere, qui in Hispania iniurijs subacti, sæui dominatus iugo excusso, pro religione ac libertate arma cepissent. proinde & se deponere omnem suspicionem iussisse, & ad senatum sua interposita fide scribere, nequos susciperent metus, néve sumptus apparanda classe facerent. Verùm Turcica fraude hæc ab fallaci homine dici, vt Patres à classis cura, mittendoq. in Cyprum Italorum militum præsidio auerterentur,

M. Ant. Barbarus Venetorū legatus apud Turcam.

Crebro Senatum admonet de muniē da Cypro

quòd

quòd intelligeret, insulanos per se, sine externis auxilijs, ne primum quidem belli impetum esse laturos. Itaque cunctandum non esse M. Antonius monebat, neque expectandum, vt comparatis rebus, palàm initium belli à Turcis fieret. quid enim esse absurdius, quàm ad inuadendam Hispaniam ituris, copias in proximam Cypro Ciliciam cogi? Sed harum literarum plæræque omnes à barbaris dedita opera omnibus eius nuncijs tabellarijsq., insidiantibus interceptæ, perlatæ non sunt. Eò factum est, vt bellum priùs eruperit, quàm prouisi quicquam Veneti, expeditionis Hispaniensis vano rumore decepti, habuerint. At Bizantij, vicinasque per prouincias, cùm omnia bello streperent, ac percrebuisset, Cyprum ac Venetos peti, occultari res diutiùs nequibat. Itaque Mahometes M. Antonium ad se accersiri iubet, ei nunciat: velle regem, vt Veneti Cypro insula, in quam ei optimum ac peruetustum ius esset, cederent sibi, quando eam ipsi prædonum ac Turcici imperij hostium receptaculum fecissent: si sponte facerent, rei gratiam fore, vt tuta diu atque integra pace perfruantur. sin supra vires animos tollerent, & experiri bellum eligerent, haudquaquam victori Cypri concessione satisfacturos. Nec vltrà regis verbis. At ipse legatum pro amicitia monere, vt senatui auctor esset obtemperandi regi, & bello abstinendi, cuius ingruentem molem non essent diu toleraturi: viderent, ne vnius, & eius remotissimæ insulæ cupiditate in ancipitem casum suarum rerum se darent. M. Antonio indictum bellum magis, quàm indicatum fuit. cui cùm ne spes quidem rem præcipitatam constitutamque reuocandi vlla esset, moram modò quærebat, quò Patres spatium ornandæ classis, copias in insulam traijciendi, & firmandi præsidijs

Intercipiütur à Turcis litteræ ad Senatum missæ.

Mahometes Venetũ legatũ de Cypro tradenda alloquitur.

Dalmatiæ, atque Illyrici fines haberent. Itaque Mahometem rogat, vt recentis fœderis, & Dei fœderum vindicis admonens, regem abducere ab iniusto decreto conetur, siquidem nullo reip. merito hostilem derepente animum suscepisset. id si effecisset, sensurum, nunquam pati Venetos, se à quoquam beneficio superari. Negante Mahomete, nisi tradita Cypro, spem aut conditionem pacis vllam fore, M. Antonius haud aliud, quàm temporis dilationem moliens institit petere ab eo, vt, antequam hostilia pararentur, legatus Venetias mitteretur, qui regis postulata ad senatum deferret: sperare se, tanti futurum Patribus iura pacis non abrumpere, vt rationem aliquam quæsituri sint, qua regis voluntati satisfieret. interim edicta sustineret, nequi motus in finibus existerent, quibus magis irritarentur vtrinque animi. Vt enim non falsa essent, quæ Venetis crimini darentur, nihil certè obijci, quod bello dignum videri possit, & quo omnis armis Europa perturbetur. Haud fallebat barbarum Antonius: sed quia nihil ea res moratura per hiemem apparationem belli erat, & maiori cum dignitate regis ipsa in vrbe, atque ipsi Veneto senatui coràm indici bellum putabat, & ipse à priori studio auertendi in Hispaniam eum conatum, locum componendæ pacis quærebat: nec desperabat, Venetos, vt à se tantam belli tempestatem auerterent, pacem concessione Cypri redempturos; facturum, quod postularet de legato, respondit. Ad id munus eundem Abrahimum, qui paucis ante annis renouando fœderi Venetijs fuerat, delegit. Erat is genere Polonus perhonesta Strassorum familia in Russia natus, qui adolescens à Turcis captus, Christianæ fidei desertor, profanis Turcarum ritibus sese addixerat: exinde adscriptus in regis mi-

M. Antonij consilium ad apparatiónē belli protrahēdam.

Abrahimus Venetias legatus destinatur.

litiam

litiam, Chiausiusque effectus, industria, ac nobilium linguarum intelligentia barbaris magno obeundis legationibus vsui fuit. Huic M. Antonius Aloysium Bonricium reip. scribam, spectatæ fidei, ac industriæ virum, & adolescentem filium adiunxit, specie, vt tutius legato Venetos fines ingresso iter foret: re uera, vt impuber filius instanti seruitio eriperetur, & senatus de omnibus rebus per Bonricium erudiretur. Abrahimo proficiscenti Bizantio mandasse Mahometes dicitur, vt expositis in senatu regis mandatis, daret operam per priuatorum colloquia, vt pacis mentio fieret, seque ei conciliandæ non defuturum polliceretur.

AT Venetijs Patres, cùm crebris eorum literis, quos exploratum Turcarum motus plures dimiserant, tùm frequentibus magistratuum nuncijs, qui Illyrici, ac Dalmatiæ ciuitatibus præerant, non parari modò, sed iam etiam geri bellum accipiebant, quòd Turcæ auidissimum prædæ genus, cognita regis voluntate, quotidianas in agros Venetæ ditionis excursiones faciebant, & aliquot direptis, ac incensis pagis, terrore ac tumultu latè omnia impleuerant. Missa continuò sunt præsidia, quæ fines tuerentur, & audaciam barbarorum cohiberent: & Iulium Sauornianum Iaderam permunitum, ac frequens in illis locis oppidum, cui ob egregiam multarum rerum opportunitatem præcipuè Turcæ insidiabantur, proficisci, & curare in Dalmatia res iusserunt: & Hieronymum Martinengum è Brixianis principibus veterem reip. præfectum, qui suam ad eam rem operam senatui obtulerat, cum tribus millibus delectorum militum, exiguo aduersus tantam molem belli numero, nec tamen leue momentum sustinendis rebus, si incolumes

Iulius Sauornianus in Dalmatiam mittitur.

Hieronymus Martinengus in Cypru

perueniſſent, in Cyprum dimiſerunt, attributis ei quatuor onerarijs nauibus. Monuerat Sauornianus Patres, ne minus octo millibus peditum Italorum in Cyprum mitterent, paucioribus ægrè defendi poſſe oſtendens. Sed Hieronymo, cui cum Iulio honoris, ac loci occulta æmulatio intercedebat, cupiditate nauandæ operæ prouecto, audere ſe illa copia Famaguſtam tueri, affirmanti, Veneti collaudato eius ſtudio, aſſenſi ſunt. quippe remp. ſæpe priuatorum animis adminiſtrant, & vt familiari rei, ita publicis ſumptibus parcere pro diſciplina habent. quam imbecillitatem magno reip. ſtetiſſe ſerò, & nonniſi poſt acceptam cladem ſenſerunt, qui tribus millibus hominum repelli poſſe vim potentiſſimi hoſtis exiſtimarint. Referentibus inde magiſtratibus ad ſenatum de bello, deque eius gerendi ratione, quidam, præſidijs per oppida diſpoſitis, excipiendos hoſtium impetus, & ſua ex tuto defendenda eſſe, cenſebant: aliis, deducta claſſe, quantam maximam conficere ciuitas poſſet, prælij fortunam, ſi vſus ferret, ſubeundam, videri. Atque hæc accepta ſententia eſt; quæ præterquam quòd ad exiſtimationem ſpecioſior, fructu quoque vtilior habebatur: & addebant animos ſpes ab Hiſpanis oſtentatæ affirmantibus, regem eorum coactis vndique nauibus, magna claſſe ſubſidio Veneris venturum, atque vnà pariter id bellum geſturum: & Pium V. Pont. Max. ab eximia in rem Chriſtianam pietate, ſtudioq. pro certo habebant, reip. non defuturum. Igitur præcipua ſenatus cura in claſſem intendi, quando ea parte virium gerenda res publica eſſet. Hieronymum Zanium præfectum creant. Is eſt apud Venetos eorum, qui extra vrbem geruntur, ſine prouocatione, ac ſupremi imperij magiſtratus. nauarchos item ſingularum nauium ex media nobili-

Martinẽgus Sauorniano æmulus.

Duplex de ratione gerẽdi belli ſententia

Hieronymus Zanius Claſſi præficitur.

tate, acerrimum quemque iuuenum legunt, remiges ciuitatibus imperant, & ad vrbem cogunt: longas naues nonaginta nouas decernunt, naualibusque deductas ornant: duas & viginti ædificari in Creta iubent, præter triginta sex, quas defendendis maritimis oris, pyratisque consectandis instructas, egregièque exercitatas habebant. His addunt tectas & constratas duodecim: Galeatias ab magnitudine vocant, quæ remis impulsæ velisque, firmitudine ac robore, & numero & vi tormentorum, instar magnarum arcium, mare perrumpunt, inuictæ aduersus omnem vim tempestatis. Naues præterea onerarias viginti armant, instructasque commeatibus & militibus, adiungunt alijs. Accessere his biremes, & minora nauigia aliquot, quibus Hermolaum Theupolum, virum impigrum præfecerunt. In huius apparatu classis, quo & celeritate, & copijs expectationem de se ita superarunt, vt omnium mentes tantarum admiratione opum perstrinxerint, cùm magna frumentariæ rei difficultate afficerentur, Pij liberali studio adiuti sunt, facta potestate, è Piceno frumenta Venetias exportandi: pari quoque animo eos pecunia iuuit, permisso, vt centum millia nummum aureorum ex annuis sacerdotum prouentibus exigerent.

Classis Venetæ magnitudo.

Galeatię quid sint.

Hermolaus Theupolus.

INTER hæc literæ Patribus à Bonricio scriba redduntur, quibus de legati aduentu, de regis postulatis, de M. Antonij consilio, ac de omnibus rebus certiores facti sunt. Nam Bonricius Constantinopoli profectus, cùm commissum in finibus bellum intellexisset, veritus, ne à Mahometis filio, qui in Epiro rebus præerat, & paulo antè missos ad se cum muneribus à Catari magistratu in vincula coniecerat, Abrahimus redire Bizantium cogeretur, persuasit ei, vt

de

de ſuis aliquem Raguſium præmitteret, cui literas ipſe Venetias inde ſubitò mittendas daret, quò obuiam Raguſij nauem longam haberent, qua tutiùs, celeriùsque Venetias deferrentur. Re probata, literas nuncio dedit notis conſcriptas, ne legi ab alijs poſſent, quibus ordine omnia ad ſenatum perſcripſit. Patres collaudata Bonricij diligentia, Franciſcum Tronum cum quinqueremi, cui præerat, Raguſium miſerunt, eique mandarunt, vt Turcarum legatum ad vrbem deueheret, cuſtodiretque, ne liberè, cum quibus vellet, colloqui poſſet. Haud multos poſt dies Venetias legatus applicuit. Patres vrbem ingredi vetuere, ac Trono cum quinqueremi ad gemina caſtella, quibus vrbis aditus ab alto clauditur, opperiri iuſſo, Bonricium acceſſunt, à quo coràm eadem, quæ per literas, edocti; ſequenti die paruo nauigio adduci legatum ad vrbem iubent. Ad portas in vico D. Marci, quà curia cymbis aditur, deſcendit; tantusque populi concurſus, cùm naui egrederetur, fuit, vt area, porticibus, gradibus, quà ad patres aſcenditur, locis omnibus completis, ægre à ſummouentibus turbam via legato facta ſit: hi verò vultus, hi oculi, fremitusque fuere intuentium belli nuncium, vt legatus iram, impetumque impotentis multitudinis, atque ruptores fœderum increpantis extimeſcens, apprehenſa Bonricij dextera ei ſalutem ſuam commendarit. Introductus in ſenatum, paucis habitis verbis, literas principi à rege, ac Mahomete reddidit. In regis literis erat, Euſcochos Chriſtianam gentem, ac Venetorum ſociam aſſiduè incurſare Turcarum fines, & infeſta omnia latrocinijs facere, neque cohiberi, quin incitari à Venetis, atquè immitti ſolere: Venetos ipſos inuſitata rabie in Turcas, qui pyraticam facerent,

Franciſcus Tronus legatum Turcam quinqueremi Venetias defert.

Venetorum furor in legatum Turcarum.

rent, ferri, eosque etiam captos ac deditos immaniter trucidare: sed quod vltrà ferri non posset, insulam Cypri, receptaculum Christianorum pyratarum illa maria latè prædantium esse factam. Itaque cùm imperio suo cuncta circum insulam parerent, sibi constitutum esse, eam pacare nauigationem. Proinde postulare, vt, si pacem, quam secum habuissent, reddi sibi Veneti vellent, quando fœdus ipsi multipliciter violassent, Cypro decederent: Euscochos latrones coërcerent; atque illam sæuiendi in Turcas acerbitatem remitterent. Hæc si obedienter præstarent, obsequij gratiam ab se inituros: sin per superbiam abnuerent, se quidem ea bello repetiturum, at magno illam contumaciam ijs staturam. Mahometis deinde literæ lectæ, qui in eandem sententiam, qua Bizantij cum M. Antonio egerat, senatum ad gerendum regi morem hortabatur. Antequam veniret legatus, decretum erat, quid responderetur. Principem ex scripto respondere placuit: Venetos vel iniurijs prouocatos pacem tamen cum fide semper coluisse: Euscochos, gentem inopem & latrocinijs lætantem, prædas pariter à Turcis, Christianisq agere: Turcas pyratas à præfectis Venetis iure belli cædi, idque per fœdus licere: Cyprum Venetos iure tenere; ac non modò perfugium in ea pyratis nullum esse, sed quatuor longas naues dedita opera ijs prohibendis in insula haberi. Cæterùm, si per hæc commenta abrumpere pacem placeret, vltorem falsæ fidei futurum Deum: Venetis, quod iure possiderent, etiam armis tueri animum esse. Hoc dato responso, reduci eodem nauigio ad quinqueremem, & protinus extra fines reip. reportari legatum iusserunt, nullo publicè officio, aut munere cultum. Vna M. Antonij vxor, quò ea humanitas Bi-

Veneti ex scripto legato Turcarum respondēt.

zantij

zantij viro rependeretur, eum cibarijs varij generis, Cretico vino, & ſerica veſte, permittentibus Patribus, donauit. Atque ita legatus nullum locum agendi de pace nactus Conſtantinopolim redijt. tantus ciuitatem non, vt plerumque antea, terror ex ea denunciatione, ſed ardor ad bellum inceſſerat. Nam iuuentus ira, atque indignatione tam impudentis perfidiæ incitabatur: & regem diffluentem luxu, ignauum, inertem, etſi præpotentem, deſpiciebant: &, niſi Chriſtiana res iuſta Dei ira vrgeretur, etiam cauſæ fidebant. Seniores, etſi remp. in tam diſparem cum validiſſimo rege dimicationem dare verebantur, tamen metus, ne, ſi talibus poſtulatis ſemel ceſſiſſent, veluti nudata formidine animi, ſingulis deinceps annis aliquid deperdendum foret, atque inde hoſtibus pariter amicisque contemptui eſſent, præcipites in bellum egit, omni reiecta pacis mentione. Quod decretum plus animi, quàm conſilij quidam tum habuiſſe arguebant, cùm agendo de compoſitione ſuſtineri, aut certè tardari hoſtium impetus, atque interea vires colligi, firmari præſidijs Cyprus, & cuncta ad bellum præparari poſſe viderentur, ac fortaſſe largitione & pecunia, quam ſæpe armis efficaciorem apud venales atque inhiantes muneribus barbaros experti eſſent, ea omnis tempeſtas declinari. ſed cunctis inſolita alacritate ardentibus, certatim pro ſe quiſque plebs, nobilitasque operam, ac ſtudium reip. profiteri. Et par ad continentis ciuitates ardor permanauit: publicè ab ſingulis legationes ad vrbem venere pecuniam, milites, commeatus, pro ſuæ quæque ciuitatis facultatibus deferentes. Publicam ciuitatum pietatem æmulabatur priuatorum ſtudium. vt cuique opes, aut animi; confluere in vrbem, nomen, vt in naues imponerentur,

Venetæ iuuentutis ad bellū ardor.

Prudenter ne reiecta ſit à Venetis mentio pacis?

tur,

tur, dare,& plerique ſua pecunia militaturi . in quibus erant nobiliſſimi ſociorum tanta conſcendendi contentione, vt Patres, ne nudarentur omni ſimul iuuẽtute ciuitates,collaudato eorum ſtudio,lõgè plurimos remiſerint domum.Haud minus in reliquis Italiæ populis alacritatis inuentum, ſicubi tympani ſonitus auditus eſſet, certamen illicò nomina profitentium. Nam diuturnæ pacis ocio feſſi, quibus aut ingenium ferox, aut aliqua belli conſuetudo, religione inſuper aduerſus barbaros incitabantur. Hinc magnus tota Italia, atque ab externis quoque populis voluntariorum numerus Venetias concurrerat. His impoſitis, & edicto, quam ad diem omnes vndique naues Corcyram conuenirent, Zanius præfectus Venetijs ſoluit, atque Iaderam venit, vt ibi potiſſimum, dum omnes milites cogerentur, expectaret, atque interea Dalmatiæ rebus proſpiceret.

Italorum omnium ad belli cõtra Turcas ſuſcipiendum alacritas

HIS rebus intenta ciuitate, Lauredani Principis obitus intercedit. longæuus nonaginta annorum ſenex ſenatu egreſſus,repentina morte exſtinctus eſt. Ne ambitione, & occupationibus comitiorum reſp., gubernatoribus in tantis fluctibus rerum, quibus quotidie conſulendum erat, ſpoliaretur;ſanxit ſenatus,vt nequis eorum,qui magiſtratum eum gereret,cui in collegium veniendi ius eſſet, in quadraginta viros legi poſſet, qui incluſi curiæ conclauibus principem ſuis ſuffragijs creant.Et vir animo,& conſilio par difficillimo reip.tempori,populi ſermonibus poſtulabatur:intermittique oportere inductam tranquillitate reip.conſuetudinem,ineptiſſimum quemque, & regi quàm regere commodiorem eligendi.In competitoribus ſummi honoris eminebat Aloyſius Mocenicus magnis,validisque affinitatibus, & prærogatiua ordinis nixus (erat enim ædis D. Marci pro-

Lauredanus Venetiarum Dux repentè moritur.

cura-

curator, quo ex collegio proximus est ad principatum gradus) & ipse omnibus honoribus, ac reip. muneribus haud aduersa fama functus, & ab elato ingenio haud expers priscæ seueritatis futurus putabatur. Hunc inclusi senatores paucis diebus, haud multùm variantibus suffragijs, principem renunciarunt. Qui confirmandæ spei de se, quo die illatus in curiam principatum cepit, apta oratione ciuibus egit gratias; quòd id de se iudicium fecissent, pollicitus adnixurum, vt nunquam delati honoris remp. pœniteret.

Aloysius Moccenicus demortuo Duci sufficitur.

CORCYRAM Sebastianus Venerius extraordinario imperio obtinebat, senex exacta ætate, sed iuuenilis audaciæ. Huic viro ocij nescio nuntij clàm missi ab Epirotis, qui Chimerium montem accolunt, venere significantes, paratam gentem à Turcis discedere, & transire in reip. partes, si in fidem receptam qui à barbaris defenderent, mitterentur. Inprimis postulabant, vt ad oppugnandum Turcarum oppidum, cui Sopoto est nomen, iretur: quo in potestatem redacto, maxima pars Epiri Venetos esset sequutura. Rem arripit Venerius, eaque per Manolium Marmorium, qui Corcyræ Græcis equitibus præerat, & magnam apud Epirotas auctoritatem habebat, sæpe agitata, fidei obsides accipit primores gentis: & comparatis, quæ oppugnationi vsui essent, milites mille quingentos, equites septuaginta in continentem traiecit. quibus sine impedimento expositis, oppidum adoritur opere, & magis natura munitum, edito in monte scopulosis rupibus impositum; vnde tormentis ex inferiori loco in arduum iacientibus frustra appetebatur. tum ad inferendum terrorem, si exclusi spe auxiliorum Turcæ de deditione cogitarent, Manolium ad occupandos in summo montis dorso aditus, quà

Epirotæ defectionẽ a Turcis pollicentur.

Sopotum oppidũ.

ab

ab interioribus Epiri aditur oppidum, cum valida Epirotarum manu misit, qui pulso haud sine certamine hostium præsidio, & fugientes vsque ad portas insequutus locum tenuit. & Turcæ, dum nostros bombardis è mœnibus petunt, & rem parum scienter administrant, effractis duobus tormentis, quæ æquo plus infarserant, tormentarium puluerem omnem incendunt. Hæ res animos fregere, maiores nostrorum copias, & totius Epiri defectionem suspicantium. nec tamen vlla de deditione vox ab ijs missa; incertum, desperatione veniæ, an peruicacia. Venerius instandum timori, & admouendam vim mœnibus ratus, oppugnationem in diem sequentem edici, speciemque præberi magnæ apparationis iubet. Turcæ perciti metu, noctu se ex oppido eijciunt, præter admodum paucos, quibus decora mors ignominiosa fuga potior fuit: atque hi ab inferentibus se summo mane nostris militibus pugnando interfecti sunt: reliquos Epirotæ per nota viarum consectati, omnes ceperunt. Venerius præsidio relicto, quod oppidum tueretur, ei Manolium præfecit. Ipse Corcyram re prosperè gesta redijt. Eò Zanius quoque adolescente iam æstate venerat, diu Iaderæ expectando moratus, dum omnes vndique naues Corcyram conuenirent, vbi auxiliares Pij, & Philippi classes opperiri decreuerat: quibus adiunctis tendere in Cyprum, ac prælio decertare cum hostibus, mandatum à senatu acceperat. Fuit tum multorum opinio, si Zanius cum ea classe, adiuncto Columna, nec expectatis Hispanis, in Cyprum perrexisset, liberari periculo insulam potuisse. Sed dum Auriam seu studio, seu necessariarum rerum apparatu morantem expectat, occasio è manibus elapsa abijt. Eodem quoque tempore M. Quirinus cum Cretensibus

Soporum oppugnatur.

Idē deser tū a Turcis, capitur.

E quinque

M. Quirinus Castellũ Turcarũ expugnat, prædam abducit.

De Margaritio oppido tentando consiliũ.

quinque & viginti nauibus ad Zanium venit, castello in Peloponneso ex itinere de Turcis capto, ac viginti ęneis tormentis inde abductis. Zanius, ne tempus Corcyræ ociosè tereret, Sfortiam Pallauicinum terrestrium copiarum ducem cum quadraginta nauibus ad tentandum Margaritium Epiri oppidum, quod propter opportunitatem firmo Turcarum præsidio tenebatur, misit. Is quinque millibus militum in terram expositis cùm ad oppidum accessisset, siue equitatum Turcarum veritus, quem ex omnibus locis accursurum celeriter ad opem ferendam rebatur, siue difficultate negocij deterritus, causatus longiùs, quàm putarat, à mari oppidum abesse, nec ausus in conspectum se dare hostium, ad naues redijt, Zaniumque consuluit, quid se facere iuberet. Qui cùm ei permisisset, Pallauicinus adhibitis Venetis nauarchis consilium habuit, & cunctis cupientibus ne res omitteretur, quòd magni referret, prosperis initijs incipi bellum; ab his petijt, vt tormenta mœnibus verberandis ad oppidum adducenda ipsi susciperent, quod maximè arduum fore videbatur: id verò præstaturos se Veneti cùm respondissent, Pallauicinus plus periculi in ea expeditione, quàm spei esse ostendens, impositas copias Corcyram reduxit. Nec deinde rei quicquam, dum classis Corcyræ fuit, est gestum: quanquam Pallauicinus recuperandæ existimationi (senserat enim, minimè experientis ducis opinionem se subijsse) redire cum maioribus copijs ad oppugnandum Margaritium frustra tentarit. Cùm ita per inertiam ducum exercitus magnam æstatis partem ad Corcyram torpentes ocio sederent, remigium primò, mox & miles morbis tentari est cæptus. Pluribus quotidie intereuntibus, & manante in dies latiùs contagione, ratus Zanius, salubriorem in

labore & itinere exercitum fore, Corcyra cum tota classe profectus Cretam petijt. At seu Commeatus parum prouisi (nautici enim panis bis cocti neque copiam fuisse, & ipsum atrum & vetustate cariosum, querebantur) seu maris & nauigandi insolentia, siue vtrumque tabem corporibus inuexit, totamque funeribus classem funestauit, multęque pariter remige, nautis, milite nudatæ penitus naues sunt; quæ restitutæ, veluti noua materia grassandi morbo præbita, eadem sæuiente tabe, de integro vastabantur. Iacebant morbo, nausea, iactatione, & inde vitæ tædio prostrati: iuxtà miles, nautæ, remiges occidebant, proijciebanturque nondum exanimes nauibus, ab similem exitum expectantibus: & mœror & mors omnium mentibus obuersabatur. Vbi ventum in Cretam, & loci grauitas, & æstus magnitudo auxit malum. absumpta supra viginti millia hominum pestilentia dicuntur. Quæ res Zanium in magnam difficultatem coniecit supplendi quos morbus abstulerat; vt coactis Cretensibus remiges ac milites dare, abductisq. Zacyntho, & Cephalenia quot conficere insulæ potuerunt, ægrè eam superauerit: quanquam Quirinus, & Canalis legati, eius rei causa in hostium insulas dimissi magnum numerum captiuorum, qui subitò remis admoti sunt, abduxissent.

Lues grassatur in classe.

Eadē augetur in Creta.

VENETI statim ab initio belli auxilia petitum ad Pium V. Pont. Max. miserant. qui quanquam alienior ab ijs ad id tempus visus fuerat, quòd & Pontificum ius vsurpare sæpe eos, & hæreticos pestiferum genus hominum parum seuerè, atque interdum oscitanter vindicare solere, vir Christianę pietatis vindex acerrimus, opinabatur; tamen Turcici belli nuncio haud secus, quàm summum

Pius V. primò alienus a Venetis

religionis antiſtitem, & parentem Chriſtianæ reip. decebat, commotus Venetos ſuſcepit: aduocatoque ea de re Cardinalium concilio, & participes eius nuncij habuit, & de auxilijs mittendis conſuluit. Erat tum in eo ordine atque concilio Antonius Perenotus, cognomento Granuellanus, cuius pater ferrario fabro apud Veſontionem in Sequanis natus, ſua induſtria, & Caroli Cæſaris gratia ad ingentes opes in Belgis peruenerat, filiosque produxerat. Et Antonius cùm copijs ac diuitijs, quas maximas & à patre acceptas & à ſe partas poſſidebat, tùm Philippi magnitudine, apud quem auctoritate pollere credebatur, tùm verò etiam ingenij opinione, & multarum linguarum ſcientia, & magnarum rerum vſu, quibus propè à paruulo exercitus fuerat; magnopere eminebat, magnoq. in honore atque exiſtimatione erat. Quibus ex rebus animus natura ferox & inſolens, & imperijs aſſuetus tantos ſibi ſumpſerat ſpiritus, vt ſæpe immodicè atque impotenter efferri ſoleret. Patribus igitur ad vnum omnibus, non deſerendos grauiſſimo eorum tempore Venetos cenſentibus, ſolus ignauiæ ac formidinis incuſatos, multis ac peracribus verbis eos, vt indignos, quibus quicquam ferretur opis, eſt inſectatus, quam non ad bellum enixè ac ſtrenuè gerendum, ſed, quod ſuperioribus annis feciſſent, cùm Carolum ipſum Quintum armorum ſocium haberent, ad pacis æquiores conditiones ab hoſte impetrandas petere inſimulauit: proindeq. debere Pontificem, dixit, ſinere, priùs id procedere paulum, & cruentari bellum, quàm ei ſe immiſcere. tum enim veram opem imploraturos, cùm aliqua affecti clade, & incumbentem exitio eorum hoſtem, & ſe ſine alieno præſidio impares libertati ſuæ tuendæ eſſe ſenſiſſent:

Grãuellani Card. genus & mores.

Granuellani de nonimuandis auxilio Venetis ſententia.

quandoquidem fieret iusto Dei immortalis iudicio, vt qui antè aliorum pericula ex tuto semper spectare voluissent; aliquando aduersarum rerum socios quærere, atque implorare ipsi cogerentur. Mussantibus ad hæc cæteris Venetis Cardinalibus Cornelio, Amulio, Delphino, Philippi & Granuellani respectu; non tacitus tulit tam arroganter Italiæ periculis, & patriæ suæ malis insultantem hominem Belgam Ioannes Franciscus Commendonus Cardinalis, studiosus vir boni æquique, & quem nec gratia nec metus auocaret ab officio, aut deterreret. Is sententiam Granuellani graui oratione refutauit: & commemoratis Venetorum reip. meritis cùm vniuersè in rem Christianam, tùm propriè in Pontifices Max. dubijs eorum temporibus, auxilia ijs nec neganda censuit esse, nec differenda, sed ipso statim initio iuuandos atque fulciendos, eorumq. ex recenti contumelia violati ab hoste fœderis, iram ardoremque ad capessendum nauiter bellum accendendum, non debilitandum frangendumque esse: quod fieri necesse foret, si deseri se illi à Pontifice Max. Christianisque regibus intellexissent. Quod enim id consilium esset, vt priùs bellum sanguine imbueretur, expectare, se quidem non videre. nam qui integrorum, ac recentium constantiam in suspicione poneret, quid esse, cur perculsis aduersa aliqua re, & belli incommoda perpessis magis fideret, aut firmiores & audaciores ad reliqua fore speraret? Sed nec Venetos dignitati suæ, ac reip. defuturos, si aduersus immanes, & non ipsis solùm graues, sed Christianis omnibus terribiles Turcarum vires, Pontificis Max. ac reliquorum studio atque ope regum subleuarentur. & qui in Italia nati Italiæ incolumitati consultum cuperent, haud magis Ve-

Commendoni Cardinalis virtus.

Idem pro Venetis Granuellano respondet.

netis id bellum à barbaris, quàm ſibi & toti Italiæ illatum eſſe, exiſtimare debere: nec porrò minori contentione, aut animo ad illud propulſandum conſurgere. Poſtremò mirari ſe, dixit, ſuperioris belli, pacisque cum Turcis initæ mentio nem fieri, cùm ita ſe Veneti tractatos à ſocijs eo bello quererentur, vt optandum eſſe videretur, vt eius commemoratione & alij abſtinerent, & ipſos perpetua Venetos obliuio caperet. His magna approbatione à Commendono dictis, conſenſu decernitur auxilium.

ACCEPTOS à Venetis duodecim longarum nauium alueos, atque Anconam deductos Pius ornauit, adiectisque ijs Melitenſium tribus, & Sabaudienſibus quatuor item longis nauibus, omnibus M. Antonium Columnam principem tum Romanæ nobilitatis, ac ſpectatæ virtutis & conſilij virum præfecit. Is ab eximia facundia ita ſe per obſequia in Pij gratiam inſinuauerat, tantamque opinionem induſtriæ ac ſcientiæ rei bellicæ diſſerendo apud talium rudem fecerat, vt, eum honorem appetentibus multis Italiæ principibus, Columnam omnibus prælatum imperatorem eius belli declarauerit. Qui expectationi de ſe Pij, & pacis & belli artibus pleniſſimè reſpondens meruit, vt ei quotidie charior, acceptiorque euaderet, eiusque dignitatem, cui maximè Hiſpani aduerſabantur, multisque artibus labefactare ſtudebant, non ſolùm defenderet Pius, ſed etiam longè augeret. Renuerant initio Veneti Columnam ducem, quòd eum haud dubiè partium Philippi eſſe, &, quia in regno eius aliquot oppida poſſideret, obnoxium imperio fore Hiſpanorum dicerent. Sed Columna ipſe ita dexterè ſe Venetis, ſuamque fidem probauit, vt breui publicè priuatimque acceptus ciuitati,

M. Ant. Columna Pontificiæ Claſſis Præfectus.

Columna Pontifici Pio percarus.

Magnam gratiam init apud Venetos

vnus maximè ab ijs imperator eius belli expeteretur. Eodem quoque tempore Pius Aloysium Torrium, vnum è septem quæstoribus vrbanis, in Hispaniam misit ad regem, simul oratum, vt suam classem subsidio Venetis mitteret, simul de societate cum ijs ineunda, quam antea sæpe rex concupiuerat, admonitum: non enim solùm operam & auctoritatem suam in eam rem interpositurum, sed se quoque ijs belli socium accessurum. Idem Romæ cum Michaele Soriano Venetorum legato egit. Rex, dilato de fœdere responso, classem quinquaginta nauium missurum, promisit: eas primo quoque tempore conuenire in Siciliam, & duce, quem Pius delegisset, parere iussurum. Hæ classes, vt opinio multorum fuit, studio cunctantibus Hispanis, antequam in Cretam, vt Zanio coniungerentur, venirent, æstas exacta est, tempusque omissum laborantibus Cyprijs subueniendi: nam & Columna regias naues diu expectauit, & Ioannes Andreas Auria, qui eas ducebat, Iulio mense Messanam cùm venisset, negauit, posse se inde iniussu regis discedere, & Columnam ipsum reuocare ab ea profectione conatus est; Qui cùm ea de re Pium fecisset certiorem, missi continuò ab eo summa celeritate sunt in Hispaniam, qui regem promissi admonerent. Sed illi vix ante Idus Augusti redire potuerunt. Profecti igitur Columna, & Auria post idus Cretam duodecimo die tenuere. Zanius vbi sociæ classes aduenere, quanquam à senatu, adiunctis auxilijs, extemplo ad eripiendam periculo Cyprum vadere, &, si se Turcica classis obiecisset, prælio decertare iussus erat, tamen, quia autumnus suberat, neque ei debilitata morbis classe satis animi ad tantum rerum discrimen erat, consilium suorum de profectione habuit. Erant ei à senatu legati ex ciuitatis instituto, ne nimia

Aloysius Torrius in Hispaniam à Pio mittitur.

Antonius Canalis, Iacobus Celsus Zanio Consiliarij.

Sfortia Pallauicinus.

Celsi & Pallauicini de non adeunda cum Cypro sententia.

potestas vni committatur, Antonius Canalis, & Iacobus Celsus. Hi sicut imperio præfecti subijciuntur, ita statuere ille de summa rerum, nisi alter eorum eius sententiæ assentiatur, nihil potest. His, quia pari iure (quod nemini, qui ciuis Venetus non esset, ante eum contigit) Sfortia Pallauicinus accesserat, placuit vt, si diuisæ inter binos sententiæ forent, ei staretur, in qua præfectus ipse fuisset. Quod tum contigit. nam Celsus & Pallauicinus negabant, in Cyprum eundum esse, quòd autumnales tempestates imminerent, quòd magna pars nauium nouo remigio parum apta, ac ne milite quidem satis instructa: & vt à classe paratissimi essent, bene gerendæ tamen rei quam spem ostendi? cùm Turcæ, seu pugnæ sese offerrent, instructas affatim terrestribus copijs naues in aciem educturi, & multis nauigijs milite completis, cæsis fusisque suis integros assiduè summissuri essent: siue detrectare certamen mallent, in propinquos Ciliciæ portus recepti, loco se defensuri, atque inde nullo negocio nostras naues, quæ diu consistere in illis locis iam non possent, prohibituri. Præstare igitur, subsidio insulæ aliquot onerarias cum militibus & commeatibus mittere, quàm vniuersa classe, qua publica salus contineretur, periclitari: posse vtiliùs, ne frustra tantæ coactæ in vnum vires essent, aut Sestum, Abydumùe ad angustias Hellesponti tentari, aut ad Eubœam insulam appulsa classe Chalcidem repentina vi atque impressione oppugnari. Si enim Turcæ in obsidione Cypri permanerent, capi Chalcidem ac totam in potestatem redigi Eubœam posse, quæ haud minoris esset, quàm ipsa Cyprus: sin ad opem ferendam suis venirent, & Cyprum dimidia parte periculi leuatum iri, & exæquata tum pugnæ conditione, victoriæ spem penes ipsos fore. Hæc Za-

nius probabat magis, quàm dicebat. Sed Canalis, nisi præceptum id à senatu esset, & natura comparatum esse, inquit, sua priùs quemque defendere, quàm aliena oppugnatum ire: & ad propulsandum à Cypro bellum missos, si cunctentur, serò opem oppressis iam esse laturos. quid enim tandem onerarijs cum milite mittendis, vt secundissimis ventis, quod præstare tamen nemo posset, in Famagustæ portum incolumes inferrentur, consecuturi essent aliud, quàm vt Famagustæ ipsi firmiori præsidio consuleretur; Nicosia, in cuius custodia insulæ totius salus vertitur, nihilominus premeretur? At tempus, instante autumno, nauigandi in Cyprum atq; succurrendi obsessis non esse. At quo pacto idem tempus ad longinquiorem in Hellespontum nauigationem, oppugnationemque vrbium in oculis regis & Constantinopolis sitarum, aut Eubœam insulam, Chalcidemùe in insula occupandam, superesse? vbi non milites modò, sed tormenta bellica, quod sine magno molimine non fit, in terram exponenda, & idoneis locanda locis essent. in Cyprum Etesijs ventis, qui tum maximè secundi flarent, quarta die peruenturos, & Austro, qui flare ineunte autumno solet, redituros: Cyprum belli sedem causamque huius esse; eam qui aut defenderit aut ceperit, non qui alia per occasionem inuaserit, victoris famam esse laturum. Ad id ergo euocatas tanto studio, tanto maris interuallo Pij, & Philippi classes, & æstatem ipsam cessando expectatas esse, vt tum demum consultaretur, an Cypro succurrendum sit, cùm auxilia ea causa implorata venissent, & vires congrediendi cum hostibus essent? qui si cessissent, & declinato certamine portubus se tenerent suis, præterquam quòd Nicosię subuentum esset, num expressam timoris confessionem parui referre ad famam existimationemq. sociorum,

Canalis censet Cyprum statim adeundã.

hostiumque? Si verò, quod credibilius sit, in aciẽ prodirent, communem quidem belli martem fore, sed se ipsos iustam victoriæ spem secum laturos, & Deum immortalem ipsi, & causæ fidentibus præsenti numine adfuturum; & si non numero nauium, genere certè superiores fore: centum octuaginta naues longas, & duodecim Galeatias, quæ ipsæ iustæ classis instar sint, in aciem deducturos; cui præterea multæ onerariæ munimento essent futuræ: Turcis centum & sexaginta longas naues, biremes circiter quinquaginta esse; reliquum numerum impedimento magis, quàm vsui futurum. postremò vinci satius esse, quàm desertorum sociorum infamiam subire. quì enim sustineri Christianorum populorum voces & querelæ possent, si propè in conspectu tantæ classis vastari nobilem insulam ac subigi à barbaris patiantur? At contrà, vt cætera aduersa caderent, ipsam senatus fidem in socijs tuendis cunctos ad renouandos conatus excitaturam, cùm constiterit, eam Veneti senatus pietatem esse, vt de suo imperio periclitari, quàm suorum saluti deesse malit. Sibi igitur videri, antiquissimum senatus iussum esse habendum, eò magis, quòd auctoritas consentanea rationi ne excusandi quidem locum relinquat. Zanius ea oratione permotus, ne in se vnum omnis inde rei omissæ inuidia incumberet, in Canalis sententiam ijt, seque senatui obtemperaturum pronunciauit. sed noua eum disceptatio excepit, cùm eadem de re ad Columnam ipse, & Auria conuenissent; quanquam Columna quidem petenti Zanio senatus verbis, vt ad hostes liberandamque Cyprum iretur, haud cunctanter est assensus, atque eum Pompeius item Columna, & Aluarus Bazanus, qui Neapolitanis triremibus præerat, secuti sunt: sed Auria acriùs disserendo quæ à Pallauicino, & Celso dicta

in Vene-

in Venetorum consilio erant, vehementer contendebat, non esse Venetas naues extenuatas & exhaustas morbis, obijciendas instructissimæ omnibus rebus hostium classi: & de Columna querebatur, quòd Venetis per ambitionem gratificando, regis classem in certum discrimen conijceret. Sed cùm Columna, vtiliùs, non solùm honestiùs regem eam classem in prælio amissurum, quàm tantæ publicæ causæ atque omnium gentium expectationi defuturum, diceret, nec attinuisse, eos in Cretam vsque tantum viæ marisque procedere, excitata per Christianos populos ingenti eius auxilij fama, si ad aliud nihil, quàm obuiam nuncijs cladium, quæ Cyprios manerent, nisi ipsi subuenissent, venturi erant, ad augendam Turcarum victoriam, segnitie ac detrectatione sua (neque enim minus Turcis gloriosum fore, cessisse retrò Christianas classes non ausas hostem aspicere, quàm Venetos paucis diebus Cypro expulisse) cumque inde ostenderet, quibus auxilium laturi venissent, eorum iudicium esse debere, quò potissimùm eo vterentur, præsertim qui non spectatores, sed socij ac principes eius periculi, quod proponerent, essent futuri: & adijceret postremò, hanc esse Pij voluntatem, disertéque sibi ab eo præceptum, vt ad hostes vaderet & rem prælio decernendam daret, sibique stare, nihil ex eo, quod Pius iussisset, & ex fide sua & dignitate Christiani nominis esset, mutare; Auria, ne pertinaciùs negando aut timoris, aut malignitatis suspicionem incurreret, reliquorum tandem non tam auctoritati, quàm consensui cessit. quanquam eam ipsam gratiam mox corrupit, breuius sibi ad manendum tempus finiendo, quàm res postulare videbatur. Cùm enim tempus extractum deliberando esset ad Idus Septembris, Calendis se Octobris, vbicunque gentium essent, discessurum

Auria à Canali dissentit.

ab ijs, quod præmonitos vellet, denunciauit. Et cùm magnopere optarent, vt ſingulæ tam Hiſpanæ, quàm Venetæ, ac Pontificiæ naues aliæ alijs interiectæ mixtim, non ſeparatim in acie locarentur, quò partitus ex æquo inter omnes labor & periculum eſſet, & æmulatio virtutis vbique accenderet animos; negauit ſe aliter in pugnam deſcenſurum, quàm vt ſua cum claſſe dexterum cornu teneret. Id verò Venetis non moleſtum modò, ſed etiam ſuſpectum fuit: quærere altum, vt, cùm vellet, cedere acie & euadere ſine vulnere poſſet, opinantibus. Erat Auria non ſolùm Genuenſis ciuitate quamuis longè tum infra Venetorum magnitudinem delapſa, tamen memoria veteris æmulationis & mutuarum cladium aduerſa Venetæ potentiæ, ſed domeſtico etiam odio inuiſus infenſuſque Venetis, quippe Andreæ nepos illius, quo duce queruntur Veneti malè rem geſtam ad Ambraciam anno milleſimo quingenteſimo trigeſimo ſexto, & vitatam de induſtria pugnam eſſe, cùm & non dubiam victoriam, & incluſam Ambraciæ ſinu hoſtium claſſem tenerent. Sed & Venetos hæc diſſimulare tempus tum cogebat, & pòſt ab Auria facilè contemnebantur eorum querelæ: quin eis culpæ vertebat, quòd cùm tanta eorum res ageretur, tantumque apparatum nauium oſtentaſſent, eas inanes militibus, à remigibus & ab omnibus rebus imparatas haberent. Nam id quoque poſtulauit, poſtquam è Candia (quæ caput Cretæ nunc eſt, vnde nouum inſulę inditum nomen) Sitiam venere, vt ſingulæ naues recenſerentur, ipſe Venetas, Veneti Hiſpanas inſpicerent. Qua luſtratione, cùm ipſe egreſſus portu in alto conſtitiſſet, & ſcaphas in naues recipi ex diſciplina iuſſiſſet, ne ex vna in aliam nauim tranſmitti clàm milites poſſent, Venetos aiebat ſuas

Auriæ cur non fiderent Veneti.

Candia Vrbs toti inſulę nomē fecit.

in portu

in portu puppibus terræ applicatis ostendisse, ac ne ita quidem occultare potuisse, quin omnes intelligerent, mancas ac debiles esse. His rebus contentionibusque vndeuiginti diebus consumptis, tandem duabus triremibus ad explorandum præmissis, ad XIII. Cal. Oct. Sitia soluerunt. At ne iter quidem sine offensione fuit. cùm enim ex nautico more sola imperatoria nauis noctu lumen in summa puppi elatum, quod cæteræ naues sequantur, gestare soleat, & Venetus præfectus, honoris Columnæ causa, sine ea luce nauigaret; Auria, quò Columnæ æquari videretur, idem in sua naui per noctem lumen ardere voluit. Quod etsi non arrogantia fieri ab se, sed metu tempestatum, vt suæ classis naues, vbi earum dux esset, non ignorarent, dictitabat; tamen Columnæ animum tam contumax dignitatis suæ contemptio incredibiliter vrebat: quanquam eam iniuriam insigni moderatione rei publicæ condonare se, Venetis rem accusantibus, respondebat.

FINIS LIBRI PRIMI.



ANTONII MARIAE GRATIANI

A BVRGO S. SEPVLCHRI.

DE BELLO CYPRIO

LIBER SECVNDVS.





T apud Cyprios ad primos belli nuncios cùm ingens pauor & trepidatio, tùm varius pro cuiuſque generis ſtudijs animorum habitus: agreſtes, vt quique grauiori ſeruitute premebantur, paſſim lætari, & cuiuſcunque, dum nouæ, fortunæ ſpem fouere. His enim Cyprij pro ſeruis vtebantur, & acerbè crudeliterque habebant. quem illi dominatum ita non abiecto animo ferebant, vt ad eum excutiendum ſæpe cum Turcis prodendæ inſulæ conſilia miſcuerint. Et peregiſſent aliquando facinus, ſi validum auctorem inueniſſent: qui vſque eò illis defuit, vt proximis ſuperioribus annis didaſcalum quendam infimæ ſortis hominem ſecuti, eum regem facturi viderentur, niſi, antequam cum Turcis, in quorum ſe clientelam ille dedebat, tranſigeret, detecta coniuratione eum magiſtratus Venetus ſupplicio ſubitò affeciſſet. Verùm nobilitas, vt pro

Agreſtes Cyprij proditionem aliquando meditati.

ſalu-

ſalute patrię & captura haud ſegniter arma, & ſtrenuam operam reip. nauatura videretur: tamen, cùm nullum eſſet in inſula imperium, cui reliqui magiſtratus parerent, præfectorum diſſidio & æmulatione nihil pro præſenti tempore adminiſtratum eſt. Primis ineuntis anni diebus, qui annus fuit nati Chriſti CIↃ.IↃ.LXX. de Turcarum deque belli denunciatione literæ Bizantio miſſæ à M. Antonio Legato in inſulam perlatæ ſunt. Præerant tum, Nicoſiæ Nicolaus Dandulus prætor, qui Laurentio Bembo legato incommodiſſimo tempore reip. morte ſubtracto, ſine vlla ſenatus auctoritate tranſlato eius in ſe munere, imperium conceſſo maius vſurpauerat, homo arrogantia inſigni, nec vllo vſu earum rerum, in quarum procurationem inuaſerat; Famaguſtæ Laurentius Theupulus, & M. Antonius Bragadenus: Theupulus iuriſdictioni, Bragadenus cuſtodiæ vrbis, partitis muneribus intendebant. Militibus præerat Aſtor Balionus, vir gnarus militiæ, & quem nec hoſtium fama terruiſſet, nec ei, ſi obſequium & vires ad reſiſtendum habuiſſet, regendi animus aut artes deerant. Acceptis M. Antonij literis, conſultatur Nicoſiæ, quid facto opus ſit: adhibitiſque principibus ciuitatis, ijs primùm imperatur, vt ex agris frumenta in vrbem comportanda curarent: idque eſt ſine mora adminiſtratum. At in perficiendis munitionibus & firmandis mœnium propugnaculis, quæ prima cogitatio inceſſit, Dandulo, ad quem ea cura redierat, neque vſus ſatis neque conſilij fuit. Nam, cùm decretum eſſet, vt partes ex Sauorniani inſtituto ijſdem, à quibus dictæ erant, principibus diſtribuerentur, quò negocium certatim atque eò ſtudioſiùs omnibus ſimul locis perficeretur, Dandulus, eò magis diſtrahi publi-

Nicolaus Dãdulus Prætor pro legato Cypri adminiſtrãt.

Laurentius Theupulus, M. Ant. Bragadenus Famaguſtæ præpoſiti.

Aſtor Balionus militũ dux.

cam pecuniam, dictitans, quò pluribus committeretur, ſuam ſe rationem ſecuturum ait, nec cuncta ſimul propugnacula, ſed ſingula muniturum. Cumque conſtituiſſent, vt plura hominum millia ad opus faciendum adhiberentur, res ab eo perpaucis operis acta eſt. Nec reliquis rebus intentiùs prouiſum. nam vt percrebeſcebat aut reſidebat de claſſe rumor, ita intendebatur aut remittebatur belli cura; vt, cùm vulgata temerè fama eſſet, non exituram eo anno Bizantio Turcicam claſſem, tanquam depulſo periculo ſegniter omnia incurioſèque adminiſtrarentur: monentibus ſæpe, &, ſuperuenturos imparatis repente hoſtes, clamantibus Aſtore, & quibus aliquis militiæ vſus erat. Tunc Eugenius Syncliticus Rocaſij Comes ex Cypriorum principibus, Venetijs ad tuendam patriam miſſus, & equitatui à ſenatu honoris cauſa præpoſitus aduenit, certus belli nuncius opis nihil afferens. Quæ res vehementer omnium ſpem fefellit. nam hominem Cyprium de inſulæ ſtatu, de paucitate militum, de inopia armorum, maximè ſclopetorum, quibus propugnatores armandi erant, quæ cognita ipſe habebat, ſenatum edocturum, neque Venetijs ſine aliquo ſubſidio, quod ſuis ciuibus afferret, diſceſſurum exiſtimauerant. Quæ ille propter imbecillitatem animi præfecturæ honore immodicè lætatus omiſerat. Itaque ſuam fruſtrationē Cyprij haud taciti ferebant: ſcilicet tanto inſtante bello in patriam redeuntem nihil prḝter inanes honorum titulos, quibus per ſuperbiam abuteretur, attuliſſe: licuiſſe ei, Venetijs in ſinu Italicæ vxoris ex luxu & copia ſuę patriæ periculum ſpectare: quid enim ſibi eo duce opus eſſe, qui ſpecie modò imperij delectaretur, rem ipſam negligeret? Atque hæ voces à Iacobo Nores Comite Tripolis

Eugenius Syncliticus Equitatui præpoſitus.

antiqua

antiqua æmulatione Rocaſio inimico, & tum eius honori obtrectante fouebantur. atque huius erat ab egregia virtute magna in nobilitate auctoritas: hinc odium, & mox etiam contemptus ducis. Quæ res ipſorum etiam præfectorum animos debilitauit, eo genere imperij nihil ſalutariter aut conſultum aut geſtum iri reputantium. Cùm ſæpe in conſilium coacti nulla de re conuenirent, & Rocaſius, & Dandalus, & vt quiſque belli rudior plus ſibi arrogaret, & à ſuis ſententijs non diſcederet, agebantur omnia perperam & inconſultè. Atque per has maximè contentiones hiems exacta eſt.

ADVLTO iam vere certamen inter Nicoſiæ, & Famaguſtæ magiſtratum eſt ortum, vter eorum ex Meſſarenſi agro medio inter vtrumque oppidum, & præcipua fertilitate, frumenta in ſuam vrbem deportaret. In his diſſidijs optimum viſum eſt, vt locus diesque diceretur, quem ad locum quamque ad diem omnes magiſtratus, præfecti militum, & aliquot præterea nobilitatis principes conuenirent, ac de tota ratione belli decernerent, & ſuæ cuique partes tribuerentur, quò omnes ſcirent, quid ſibi curandum efficiendumque eſſet. Aſchiam ad conſtitutam diem conueniunt, & cohortati inter ſe, vt depoſitis contentionibus coniunctis animis rei publicæ & communi ſaluti conſulerent, decreuere, vt frumenta Meſſarenſis agri inter Famaguſtam, & Nicoſiam ex æquo diuiderentur, & quæque ciuitas ex proximo ſibi agro frumentum deſumeret. mandatum præterea vtriuſque ciuitatis magiſtratibus, darent operam, vt, vbi matureſcere in agris fruges cœpiſſent, in oppida comportarentur: quæ aut longiùs abeſſent, aut percipi non poſſent, vt corrumperentur.

Diſſidiũ inter Nicoſiã, & Famaguſtã compoſitum.

Verùm poſtea reſeruari eas placuit in ſpem aduentus Chriſtianæ claſſis, quòd, confractis omnibus molis vſui hoſtibus non eſſe futuras, duces dictitabant. Atque ita Turcis, qui ſibi omnia ex Cilicia ſubuehenda exiſtimauerant, præter ſpem accidit, vt egregiam frumenti copiam in inſula inuenirent. Actum de Aſtore Baliono, vtram vrbem defendendam ſuſciperet: ac decretum, vt Famaguſtam, quam primùm hoſtes aggreſſuri credebantur, obtineret, dum Hieronymus Martinengus, quem Venetijs cum tribus millibus militum profectum acceperant, in inſulam veniret, atque ei ex Cypriorum militia, quæ libertinis conſtabat, tria millia militum attribuerentur: totidem Nicoſiam mitterentur, nouique agreſtium delectus haberentur & reliquis adiungerentur. populo vtriuſque ciuitatis arma tribuenda, deſcribendumque in cohortes, atque ijs nobiles iuuenes præficiendos cenſuerunt. Ducta deinde ratione, quem quæque vrbs hominum numerum eſſet captura, eos ex reliquis oppidis vicisque Nicoſiam ac Famaguſtam demigrare iuſſerunt: reliquam omnem multitudinem ex tota inſula cum liberis & coniugibus & ſuis rebus omnibus in montes ſiluasque abdere placuit: miſſique continuò, qui loca inſpicerent: ac negocium ducendi omnes ac deponendi in ſaltus Ioanni Suſomino induſtrio homini eſt datum, atque eòdem pecora armentaque abigi iuſſa. Cerines in littore, quod Ciliciam aſpicit, haud ita munitum oppidum, vt hoſtium impetum ſuſtinere poſſe confiderent, dirutis mœnibus, bellicisque tormentis Nicoſiam abductis, vacuum relinquendum cenſebant. verùm contradicentibus nonnullis, placuit de eo ſenatus voluntatem expectari. Poſtremò magnis diſſenſionibus actum eſt, an

Aſtor Balionus Famaguſtæ tuendæ præpoſitus.

hostibus in terram egredientibus occurrendum, an, quia prohiberi nequirent, vt exponerent sine molestia exercitum, permittendum. In hac erant sententia Rocasius, & Dandulus fatali pertinacia optimis semper consilijs aduersari soliti, tanquam ab his, qui opinionem bellicæ scientiæ haberent, dissentiendo laudem ipsi sapientiæ quærerent. Contrà vehementer differebat Astor, & illam arcendi ab insula hostes desperationem detestabatur, nullam clamans fortibus ausis pestem capitaliorem, & sæpe desperando fieri, vt desperandum sit, solere: se percunctationibus comperisse, multò plures in Cypro esse equos, quàm homines opinarentur: sperareque, si diligentia adhibeatur, ad octo equorum millia contrahi posse. horum bonam partem hastatum equitem laturam, reliquis sclopetarios imponi oportere, quorum ad id, quod conarentur, egregius esset futurus vsus. Hoc equitatu, adiunctis delectorum tota insula militum cohortibus, cur desperaretur, prohiberi exscensu hostes posse? At præterea plus viginti quinque millibus hominum confecturos, quibus armatis & in proximis salinarum collibus collocatis, si nihil aliud, id certè præstituros esse, vt hostibus speciem magnarum copiarum præbeant; qui profectò haud temere se in littus eijcient, si cum iusto exercitu sibi depugnandum esse prospexerint. At verò id esse in vtramque partem tutum consilium: siue enim egressu in terram hostis prohibeatur, periculo se insulamque liberaturos; siue arceri nequeat, magnam ei de insulæ viribus & consensu opinionem esse facturos. Postremò id belli rationem postulare, præstareque irritum conatum suscipere, quàm contra militiæ disciplinam in ipso belli initio & hostibus contem-

Astoris sententia de occurrēdo hostibus.

ptionem

ptionem ſui, & ſuis hoſtium metum facere: quod quantam in bellis vim habeat, neminem, cui vſus modò aliquis militiæ ſit, ignorare. Hac ab Aſtore habita oratione, cùm idem nobiles Cyprij qui aderant, probarent, ſeque paratos oſtenderent, nullum laborem officiumque quod eis imperaretur, recuſare, nihilominus Dandalus, & Rocaſius reſiſtere, &, duas modò ciuitates defendendas eſſe, contendere; quibus conſeruatis ſua ſponte exceſſuri inſula barbari eſſent, neque diu in caſtris magnitudinem æſtus & cæli grauitatem toleraturi: & Rocaſius, hanc Venetijs fuiſſe Sfortiæ Pallauicini ſententiam probatam Patribus, adiecit: & ſibi pluris ſenatus & Clariſſimi Ducis auctoritatem, quàm vllius ſpecioſam rationem futuram. Hic eius ſermonem interpellans, &, Quem mihi, inquit Aſtor, ſenatum, quem Sfortiam narras, ſi nos oculis hæc atque vſu multò melius, quàm illi auditionibus cognita exploratataque habemus? Non conſilia Venetijs nobis, ſed auxilia mittant Patres:nam nequid per metum aut imperitiam, ſed omnia ex diſciplina atq; vſu belli fiant,cordi nobis erit. Atq; ita contentione eſt elatus,vt diceret, ſi cęteri ſequi recuſarent, ſe vel cum ſolis clientibus & familiaribus ſuis iturum neque admiſſurum, vt hoſtes ſine impedimento, tanquam tradentibus ipſis, in poſſeſſionem inſulæ venirent. ſi prohiberi, quin deſcendant, non poſſint, noceri certè ijs magnopere poſſe, ſi cum equitatu & ſclopetarijs, qui equo vtantur,in applicantes impeditosque impetus fieret.Ecquid ipſos de ſe dicturos hoſtes, quod iudicium facturos? id ipſum ſcilicet, quod res ipſa indicaret; Venetos metu perterritos ne dare quidem ſe in conſpectum auſos fuiſſe.Nihil ob hæc de ſententia mutantibus Rocaſio, & Dandalo, ne

Dādalus, & Rocaſius ab Aſtore diſsētiūt.

Aſtoris contrà oratio.

Aſtor

Astor quidem cessit, seque cum ijs equitibus, qui se sequi voluerint, hostibus occursurum est professus, illorumque vires, genus, numerum copiarum exploraturum, ac certè non passurum, existimare eos, in tanta insula fuisse neminem, qui aspectum modò eorum ferre potuerit. Cùm illi in sententia perseuerarent, &, passuros quidem se, eum vti suo consilio, dicerent, verùm id aut probaturos vnquam aut auxilio futuros pernegarent, ac, siquid aduersi ei accidisset, senatum se de tota re edocturum Dandulus denunciaret, Astor haud ignarus Venetorum moris legatis suis maiorem, quàm præfectis fidem præbentium, & cauta consilia fortibus facilè anteferentium, etsi sententia non destitit in præsentia, apparuit tamen, eum nihil temerè contra Danduli voluntatem esse facturum. Atque ita conuentus est dimissus, & omnes ad ea, quæ constituissent, exequenda discedere sunt iussi.

HIS rebus constitutis, & querentibus omnibus, neminem vnum esse in insula, ad quem imperij summa respiceret, naues onerariæ tres, quæ Hieronymum Martinengum cum militibus à senatu in Cyprum missis sustulerant, Famagustam appulere, militesque expositi tristem nuntium de ducis sui morte attulerunt. Nam Hieronymus & maris iactatione & grauitate cæli grauis ipse annis vehementer conflictatus in morbum incidit, quem cùm neque commodè curare posset, nec institutam nauigationem intermittere vellet, eius vim non sustinuit. Auxit de eo dolorem, quòd militum eius pars eodem, quo ipse, morbo in itinere absumpta erat, & qui peruenere, affecta valetudine non magno vsui futuri videbantur. Eius mortem incommodissimo tempore reip. accidisse omnes fate-

Hieronymus Martinengus moritur.

bantur.

bantur. Cùm enim Astori Famagusta defendenda obtigisset, quòd eam ante omnia oppugnaturos Turcas existimauerant, Nicosiæ militare imperium ad Rocasium redierat, quem cum Dandulo nihil pro ratione belli facturum intelligebant. Quam ob causam Ranconium, & Palatium veteres tribunos Nicosiam ire placuit, vt eorum consilio illi, si vellent, vti possent. Nam etiam post concilium Aschiæ habitum frigidè omnia agebantur, quòd omnes ea opinio peruaserat, non discessuram eo anno Constantinopoli Turcicam classem; vt in ipsis etiam munitionibus res lentè admodum ac remissè procederet: ipsique duces, tanquam eo solatio reliquos confirmaturi, bono animo esse eos iubebant; fore enim, vt Turcæ in sequentem annum Cypriam expeditionem differrent, atque ipsis spatium communiendi sui darent. Atque eò amentiæ sunt progressi, vt militibus Cyprijs, quos ex libertino genere describi in militiam suprà memorauimus, Nicosiam cùm præsidio tùm perficiendis munitionibus antè euocatis potestatem in suas domus discedendi facerent, quò vxores suas reuiserent, &, si vellent, in vrbem adducerent.

Turcicæ naues præmissæ in Cyprũ

NONDVM ea copia domum redierat, cùm trepidi nuncij Nicosiam afferuntur, viginti quinque naues Turcarum Paphi esse visas. Itaque adesse omnem classem rati, ipsi inprimis duces sua spe decepti vehementer perturbantur, ciuitas trepidatione ac tumultu repletur. Præmiserant eas naues Turcæ cum Scirocco præfecto, atque ei imperauerant, vt exscensione in Cypro facta, interceptisque quos ei sors obtulisset, insulæ statum, vires, & consilium hostium exploraret; quo facto ad se celeriter rediret. Sciroccus expositis ad Laram (id loco est nomen,

quò

quò appulerat) quingentis militibus, imperata facere ſatagit: captisque aliquot agreſtibus hominibus, direptisque & incenſis eorum ædificijs, dulcedine prædæ longiùs progrediebatur. Sed equitum Epriotarum turma, quæ ſtationem in illis locis habebat, cum eo congreſſa non ſolùm impetum barbarorum repreſſit, ſed eos in fugam dedit atque in naues compulit, vndecim eorum interfectis, duobus captis, & ſigno militari potiti, quod Randochius equitum præfectus cum captiuis, & cæſorum capitibus equitum haſtis ſuperfixis Nicoſiam miſit. Ab ijs cognitum eſt, Turcicam claſſem ad Finicam eſſe, omnium quas vnquam Conſtantinopoli eduxiſſent, maximam & pulcherrimam, magno nauium omnis generis numero, tormentorum apparatu, commeatibus, rebus omnibus ornatiſſimam: ducem imponendis equis militibusque operam dare, breuique adfuturum. Tum demum, qui periculum in ſequentem annum reijciebant, ſibique omnia læta fingebant, repentino metu perculſi conciderunt. Dandulus, ac Rocaſius hilares atque elati incedere ac volitare per vrbem ſoliti, tum conſilij inopes ne diſſimulare quidem timorem animi demiſſi atque conturbati poterant, imperfectis munitionibus, infirmo præſidio, nulla copia armorum, dimiſſis libertinis, infidelibus ſeruis: & ſuper his bonos maximè angebat imbecillitas ducum, quibus nec ſcientia rei militaris, nec auctoritas aderat. Dimiſſæ extemplo literæ, quibus libertini Nicoſiam reuocabantur. ſed & ab hominibus agreſtibus ægre impetratum eſt, vt ſe reduci in vrbem paterentur, & maxima pars eorum dilapſa in montes ſe ſiluasque recepit, vbi tutiores, aut certè liberiores fore ſe arbitrabantur; vt ex millibus ſeptem, qui deſcripti fuerant,

Prædabũdos Turcas Epirotæ repellunt.

circiter

circiter duo millia & quingenti Nicosiam redierint. Tum quoque serò actum est de seruis libertate donandis. quod munus maturatum infensi generis animos reip. reconciliare potuisset: in summam atque apertam necessitatem dilatum illi neglexerunt. Nam, cùm edicta essent proposita, quibus pronunciabatur, prætorem reliquosque Venetos magistratus ex auctoritate senatus iubere, omnes, quicunque in insula serui nati essent, liberos esse, tantùm eos hortari, vt fidelem ac fortem operam pro eo beneficio reip. præstarent, & quibus ætas, atque animus belli patiens esset, Nicosiam Famagustamùe ad communis salutis arces defendendas sine mora conuenirent; pauci, qui vicinos vrbibus agros incolebant, paruere, reliqui se suaque montibus credidere. Atque hæc circiter Non. Iunij acta cùm essent, ipso die Calendarum Iulij vniuersa classis ad insulam vela faciens conspecta est. Turcæ, cùm ad Paphum accessissent, vnum ibi diem in anchoris morati, biduo pòst ad Imisum appulere, & paucos ibi explorandi caussa in terram emisere milites, cum quibus Epirotæ equites congressi, aliquot eorum occisis, reliquos ad classem repulerunt. Inde Salinas petiere, in sinumque illati omnes suas copias, contrà quam opinati fuerant, nemine impediente, exposuere. Nam Astorem obtestantem, nè tantum dedecus admitteretur, ac se cum paucis obijcere hostibus conantem Dandulus deterruit, qui cum Rocasio equitum duce, vt Astoris consilio obsisterent, omnem equitatum contraxerant secumque habebant; & siue pertinacia animi siue quòd receptui timerent, spectatores modò egredientium in terram Turcarum esse voluerunt. Ea res Mustaphæ, imperitia aut metu nostrorum ducum animaduerso, magnam

Edictum de seruis libertate donandis.

Turcæ Copias in terrã exponũt fine vllo certamine.

victoriæ

victoriæ fiduciam fecit, & vulgò Turcæ ſpem eandem concepere. Applicuere inſulæ nauigijs omnis generis circiter quadringentis, in quibus erant naues longæ, triremes, & quadriremes centum & ſexaginta, biremes circiter quinquaginta: reliqua omnis multitudo ferendis modò oneribus, commeatibus, & militibus tranſportandis comparata erat, ad pugnam congreſſumque inutilis; ſed ad ſpeciem terroremque noſtris inferendum, qui pæne ipſum mare, quantum oculis longè lateque proſpicere poterant, hoſtili claſſe conſtratum cernebant, magnopere valuit: tantusque applicantium clamor & lætitiæ ſignificatio fuit, vt noſtri, tanquam triſti omine perculſi, mœſti tacitique ſe reciperent: Rocaſius, & Dandulus cum Epirotis equitibus Nicoſiam, Aſtor Famaguſtam, ad quam oppugnandam venire hoſtes, omnibus & captiuorum & transfugarum indicijs confirmabatur. Exercitus omnis fuere armatorum millia ſeptuaginta, præter lixarum & calonum turbam, quibus numerum centum millium impleſſe dicuntur: in quibus prætorianorum, quos ipſi Ianizeros appellant, & quorum virtuti maximè fidunt, nouem millia. Equorum traduxere ad duo millia, totidem iumenta ac mulos ſarcinis ferendis, quibus poſtea, detractis clitellis, ephippia accommodauerunt, ijsque pro equis vſi ſunt: atque omnes partim onerarijs impoſuerant, partim longis nauibus ſingulis binos quaternosùe traducendos attribuerant. Hæ autem copiæ omnes duobus commeatibus traductæ ſunt, quibus Muſtapha ipſe huius belli concitator præerat. Huic exercitus, & terreſtrium copiarum, maris & claſſis cura Halijo permiſſa erat, cui Turcarum more Pialeius ex Baſarum numero maiori cum imperio additus erat. Qui quidem de

Turcica claſſis, quanta fuerit.

Exercitus, & armatorum numerus.

Equorũ, & iumentorum.

Muſtaphę exercitus: Halijo, & Pialeio claſſis cura commiſſa.

classiarijs militibus suis neminem in terram exposuere: ne, si cum Christiana classe, quam venturam auxilio nostris existimabant, congrediendum foret, imparati ipsi immunitiq. offenderentur.

CONSVMPTIS in exponendis repetendisque militibus, exercituque reficiendo aliquot diebus, Mustapha, quid hostes virium quid animi haberent, explorabat: & consilio, quo profectus Bizantio erat, insistens, quæ ad Famagustam oppugnandam opus esse intelligebat, diligenti cura apparabat, cùm noui de Nicosia indices mutare sententiam coëgerunt. Græci homines duo Nicosienses ciues, inspectis omnibus munitionibus vitijsque, & quæ imperfecta & infirma erant, diligenter animaduersis, noctu egressi oppido ad hostes profugere: deductique ad Mustapham, si egregiæ in rem Turcicam fidei iusta præmia sint, habere se dicunt, quæ eum magnopere doceant. Et vt non solùm odio nostri, sed religionis studio transijsse ad Turcas viderentur, & ea re cùm plus gratiæ inirent, tùm plus fidei eorum orationi esset, repudiato Christi cultu, Mahometis sacris procurari se ac in Turcarum ritus disciplinamque asciici velle profitentur. Tum interpretibus tantùm adhibitis Mustapha dicere, quid venissent, iubet. illi exploratam, si se audiat, victoriam afferre præfantur: ac deinceps omnia de Nicosiæ statu, quæ comperta habebant, Mustaphæ enunciant, multa de imperitia & contemptu ducum, de paucitate defensorum, de armorum inopia, de nobilibus Rocasij imperia detrectantibus, de imbelli ac pæne inermi populo & ad ipsum Turcarum nomen contremiscente, de munitionibus imperfectis ac multis locis imperitè adauctis. Quæ omnia partim vera erant;

Transfugæ duo ad Nicosiam primò aggrediendam Mustapham impellunt.

partim

partim ab ipſis, quò indicij gratiam augerent, affingebantur. Poſtremò ciuitatis opulentiam diuitiasque & magnitudinem prædæ oſtentant: illis includi mœnibus vniuerſam nobilitatem, & quicquid opum, quicquid auri argentiùe in inſula eſſet: ea expugnata vrbe, quo nihil eſſet facilius, totius regni ſine certamine potiturum. Proinde, omiſſa Famaguſta, quæ & ab firmiori præſidio, ac à peritiori duce obtineretur, & in qua tantum neque momenti ad vniuerſam victoriam neque ſpei ad prædam eſſet, exercitum Nicoſiam duceret: ſe ſecuturos, atque omnes aditus omnes penetrandi in vrbem vias commonſtraturos. denique, ſe victoriæ tanquam obſides vt recipiat, orant. Motus ea oratione barbarus protinus à priori conſilio diſcedere in animum induxit. transfugas collaudat, præſentibus muneribus & pollicitationibus confirmat, & in magno honore palàm habet. Poſtero die, quæ ab ijs acceperat, cum Pialeio adhibito, claſſis præfecto, communicat. Ille omnia transfugis credenda negat, nec temere à priori conſilio oppugnandæ Famaguſtæ recedendum eſſe ait: id & tutius videri & antè Bizantij ipſi regi probatum fuiſſe: eam vtriuſque viribus terra marique eodem tempore oppugnari poſſe. quibusnam militibus Chriſtianos duplicem oppugnationem eſſe laturos, qui vix pauculas armatorum cohortes in mœnibus eſſent habituri? qua expugnata vrbe, interclusoque auxilijs aditu, ne Nicoſienſes quidem dubitaturos, quin victoribus cedant. Nicoſiam mediterraneam vrbem eſſe, nuper à Venetis magna vi curaque permunitam: hoc ipſo, quòd in eam omnis nobilitas, omnes inſulæ facultates collatæ eſſent, minùs ſimilia vero videri, quæ de munitionum ac præſidij infirmitate transfugæ detuliſ-

Pialeij de Famaguſta primùm oppugnãda ſententia.

ſent. vt alia ijs deſint, ipſam nobilitatem pro ſua dignitate, pro liberis, pro coniugibus, pro patria, pro rerum omnium incolumitate vſque ad vltimum caſum ſtrenuè eſſe dimicaturam: atque ipſum ad eam oppugnandam dimidia parte virium eſſe cariturum: neque enim ſe naues militibus nudare debere, ne à Chriſtiana claſſe, quam periclitantibus ſuis opem laturam dubitari non debeat, opprimeretur. Hæc Pialei ſententia fuit; ſiue ita ſentiret, ſiue in Famaguſta victoriæ ſocietatem appeteret. Verùm Muſtapha, cùm, quæ edixerant transfugæ, captiuorum quoque indicia tormentis ſupplicijsque expreſſa confirmarent, totum ſe animo ad nouum conſilium conuerterat. Hoc conſtituto, ad fallendos hoſtes tria millia peditum Famaguſtam antecedere iubet, eisque præcipit, vt iter cautè faciant, neque temerè ſe in vrbis conſpectum dent, ne Aſtor, quem Famaguſtæ eſſe ſciebat, ſuo loco cum ijs committere prælium poſſet: tantùm obſeſſis vijs infeſtum iter, quod Famaguſta Nicoſiam ducit, præſtent & commeare illac patiantur neminem. ipſe monachum Cyprium inter captiuos nactus literas ei ad proceres inſulæ perferendas dedit, quibus barbara vaniloquentia cùm opes ac dignitatem Selimi cum cæleſtium vi ac maieſtate æquaſſet, ac non Venetorum modò ſed Chriſtianorum omnium vires vaniſſimè obtriuiſſet, vrbem ſibi atque inſulam dedi poſtulabat, libertatem fortunasque omnes, & ſacrorum iura manſura ijs promittens. Cyprijs ad ea nihil reſpondere eſt viſum. Itaque Muſtapha ſilentium pro reſponſo accipiens incendi ac diripi latè agros iubet. Primi omnium Leiparum pagum qui colunt partim veriti populationem vaſtantium cuncta Turcarum, partim odio veterum dominorum, non ſolùm Tur-

Muſtapha Nicoſiam aggredi primò ſtatuit.

Idem literas dat ad Cyprios Proceres.

cæ ſe dediderunt, ſed accepti ipſi benignè auctores idem faciendi alijs pagis fuerunt. Ad quorum vlciſcendam perfidiam, exemplumque alijs ſtatuendum miſſæ à Nicoſienſibus duce Demetrio Laſcari, cognomento Meduca, cohortes, cùm intempeſta nocte obrutos ſomno oppreſſiſſent, ad vnum omnes interfecere, iniectiſque ignibus pagum ipſum funditus deleuere. Quo terrore agreſtibus iniecto, fides eorum magnopere in poſterum ſancita eſt.

Leiparū pagū Nicoſienſes funditus delent, quòd defeciſſet ad Turcas.

MVSTAPHA, reliquo exercitu cum impedimentis bellicisque tormentis ſubſequi iuſſo, cum duobus millibus equitum & parte copiarum ab Salinis profectus ſextis caſtris Nicoſiam peruenit, & millia paſſuum quatuor longè ad oppido conſedit. Erant Nicoſiæ milites Italorum mille quingenti, nobilium cum clientibus mille, libertinorum duo millia quingenti; ex omni genere ad duo millia: ex populo ad duo item millia quingentos confecerant: pedites Epirotarum ducenti, equites quingenti, mille è nobilitate equites: ſeruorum quoque quot colligere potuerunt, armauerant. frumenti ex antè conuecto copia ingens vel diuturnæ obſidioni ſuffectura: & in montes receperant ſe, præter imbellem multitudinem, ſupra viginti millia hominum, qui ferre arma potuiſſent; haud contemnendus numerus, ſi, qui regerent, ac arma, quæ eis darentur, fuiſſent. Palatius Fanenſis tribunus, quem ſuprà attributum Dandulo & Rocaſio, vt eius conſilio iuuarentur, narrauimus, moris militaris haud ignarus vehementer ſuadebat, vt equitibus omnibus, & parte peditum oppido emiſſis impetus in tendentes hoſtes fieret: poſſe illa impreſſione graue aliquod aduerſarijs incommodum inferri, antequam omnes copiæ ſuperuenirent. Huic conſilio idem Rocaſius &

Nicoſiæ qui numerus fuerit bellatorum.

Annonæ copia.

Dandulus, etsi Palatio multum tribuere erant soliti, tamen ex instituto suo restitere. Postero die, qui fuit VIII. Cal. Augusti, reliquæ omnes copiæ superuenere. Mustapha ipse tabernaculum suum in planitie proximi collis, cui Mandiæ est nomen, collocauerat, castris inde ad ædem vsque Demetrij extensis. Et quia compererat, omnes circà aquas à Cyprijs veneno infectas esse, effodi terram nouosque puteos fieri imperauit, & vbere passim reperta aqua nostrorum opinionem longè fefellit, qui aut venenum hausturos aut in arido loco aquæ inopia laboraturos hostes, putauerant. Primis aduentus sui diebus Mustapha cum equitatu circumire vrbem, simul speculandi causà munitiones situmque ciuitatis, simul vt nostros ad certamen eliceret: quos Dandulus & Rocasius diligenter intra oppidum continebant, ægerrimè id ferentibus Epirotis equitibus, & nobilibus Cyprijs, qui periculum sui facere cupientes pugna prohiberi se magnopere querebantur. Mustapha sæpe obuersatus mœnibus, vbi certamen detrectare nostros & facultatem sui non facturos apparuit, metum ijs & Græcam mollitiem exprobrans, conuersus ad suos, Hi, inquit ridens, illo aggere se tutos fore arbitrantur; atque inde operibus munitionibusque circumsidere, atque propius accedere vrbem instituit. Primum opus in colle, qui S. Marinæ vocabatur, noctu haud multum impedientibus nostris celeriter perfecit loco edito & ab propugnaculo, cui Podocatero erat nomen, passus circiter trecentos distante. ex eo muros & proxima muris ædificia tormentis verberabat: verùm propter longinquitatem nostris parum nocebat. Pari ratione alteram quoque munitionem ad ædem Georgij instituit; tertiam in tumulo, cui Margaritæ erat

Castrametatur ad Nicosiam Turcæ.

Obsidetur Nicosia.

nomen;

nomen: quartam in Mandiano colle: quibus ex munitionibus tormenta, quæ nostri suis locis propugnandi causa collocauerant, deijcere conabatur. sed cùm parum proficeret, produxit opus ad veteris vrbis muros, atq; inde protinus fossis altissimis propiùs se ad oppidum Turcæ insinuant. Ibi instituta ratione, passus circiter centum & quinquaginta à muris contra quatuor vrbis propugnacula, quatuor ipsi muniones excitant. Ea sic vocabantur, Podocateri, Aulæ, Constantij, Tripolis. Hæc sunt eorum, qui perficiendis ijs propugnaculis à Iulio Sauorniano, vt initio tradidimus, præpositi fuerant, cognomina. Eo opere celeriter effecto tormentisque productis Turcæ ferreis globis sexaginta pondo quatere muros magna spe deijciendi aggrediuntur. quod cùm dies quatuor summa vi continenter fecissent, neque nocere se muro intelligerent, quòd globi in nostras munitiones illati cæspitibus hauriebantur & sine detrimento hærebant, eo incepto destitere. Veneti duces de eruptione cogitare nunquam ausi procùl tormenta in munientes hostes explodebant, & prohibere eos ab opere conabantur, multosque quotidie eorum interficiebant. Illi, omissa mœnium verberatione, qua parum se proficere animaduerterant, fossas agere & appropinquare muris pergunt; ac ne certis nostrorum ictibus peterentur nullam ex mœnibus finem collineandi ac iaciendi facientium, fossis non directis sed sinuosis progrediebantur, terramque contra nostrorum petitiones eijciebant, seque ea ratione contegebant: ac ne meridie quidem in feruentissimis caloribus cessabant, & noctu multò efficaciùs tutiùsque in opere versabantur. Itaque breui eò se intulere, vt oppidi fossas sua munitione contingerent: vbi aliam ipsi fossam ma-

Aggrediuntur Turcæ oppugnatione vrbis, sed irrito conatu.

Muniẽdi se & appropinquandi muris ratio.

gnæ altitudinis perfecerunt, cumque locum quà lunatis quà quadratis ſpatijs altiſſimè effoſſis totum ita communiuerunt, vt tormentis ex oppido noceri ijs non poſſet: & in illis ſpatijs ſclopetariorum manipulos collocauerant, qui continenti plumbearum glandium procella noſtros conſiſtere in mœnibus non patiebantur. tum in ipſas oppidi foſſas, nequicquam repugnantibus Cyprijs, opus perductum eſt: nam neque à fronte nocere eis erat facile, quia vt quiſque noſtrorum ſe in mœnibus oſtendebat, multis ſimul ſclopetariorum ictibus appetebatur, & ipſi à lateribus ſe effoſſa terra protegebant, cui quidem terræ faſcibus, quos equitatus etſi longè petitos abunde conferebat, interiectis vallum ita ſuſtulere, vt inutiles ictus tormentorum ex oppidi propugnaculis reddiderint. Neque nobiles Cyprij equites ad impediendum, nè hoſtium equitatus tam liberè comportandis faſcibus commearet, à ducibus impetrare potuerant, vt oppido emitterentur. Erat in dies grauior atque aſperior oppugnatio, & fortiſſimo ac acerrimo quoque militum aut interfecto aut vulnerato, defenſorum vires magnopere attenuabantur. Nam hoſtes, qua abundabant multitudine nullum ad oppugnandum tempus idque pluribus ſimul locis intermittebant, ſemperque feſſis ac laborantibus ſuis recentes ſubſidio erant. Iamque in oppidi foſſa pæne tutò verſantes conuellere ac ſubruere propugnaculorum aggerem incipiebant. neque ei malo, quo penitus in oppidum penetraturi erant, occurrendi aut facultas noſtris aut conſilium erat. Tum animaduerſo periculo, concurrunt ad Dandulum Rocaſiumque: in quanto diſcrimine res ſit, oſtendunt: rogant atque obteſtantur, vt ciuitatis ſaluti conſulant, vt ne capi vrbem tam inerti

Acerrimè oppugnatur Nicoſia.

defen-

defensione, neu se, veluti pecora inclusa septis, mactari in dies velint. si pereundum sit, id saltem solatij capere eos paterentur, vt virorum fortium more pugnando caderent potiùs, quàm lenta obsidione paulatim, veluti tabifico morbo, conficerentur: darent facultatem refringendi crescentem in dies hostium audaciam, cominusque cum ijs congrediendi, vbi vera virtute certatur. Nam è longinquo pugnantium nec ignauus à strenuo discernitur, & timidi ac inertis manu plerumque fortis atque audax occiditur. Hostes prope iam mœnibus potitos esse, & nisi munitionibus illis pellantur, instare supremum exitium; nec ausum ad impediendum prodire quenquam, timori non consilio tribui. ita fieri, vt & Turcis augeatur, & frangatur obsessis animus: vnam esse salutis viam, si, antequam minuantur magis vires, & barbari in propugnacula inuadant, eruptione pugnetur. His vocibus precibusque excitati duces, & rem ita se habere, quemadmodum illi monebant, intelligentes, ægre tamen adducti sunt, vt ad erumpendi consilium descenderent, quòd dicerent, vix quingentos milites Italorum superesse, quibus amissis quid sibi spei reliquum fieri? libertinos agreste genus neque animo neque exercitatione vllam fortem operam polliceri. Porrò oppidanis armorum nedum pugnarum insolentibus ciuitatis salutem committas? atqui horum ipsorum, quadraginta dierum tam crebris oppugnationibus, magnopere imminutum esse numerum, & magnam præterea multitudinem morbis absumptam esse, qui ob magnitudinem æstus ciuitatem inuaserant. Rê multùm diùque agitata cùm omnes, aut summouendos omni conatu à mœnibus hostes aut pereundum, differerent, dant tandem Rocasius & Dandulus

Obsessorũ oratio ad duces vt se eruptionem facere patiãtur.

Cur Duces nollẽt emitti vrbe militem.

querelis

Deliberatio de eruptione

querelis ac fremitu omnium victi manus. decernitur, vt duo militum delectorum millia oppido emittantur, atque eos Epirotæ equites subsequantur. Aegerrimè Cyprij equites tulere, illa se expeditione arceri, quæ pro patriæ suæ salute susciperetur: vehementissimeque à Dandulo contenderunt, vt ire se cum Epirotis pateretur, neque tot fortissimos iuuenes vitam pro patriæ incolumitate profundere cupientes ea ignominia afficeret, vt aut fidei aut animis eorum diffidere videretur. Verùm Dandulus, vt erat sententiæ suæ tenax, ne omni simul præsidio ciuitas spoliaretur, edixit, nequis eques præter Epirotas oppido exiret. Sequenti die deliguntur ex omni genere militum duo millia: ijs Cæsar Piouenus præficitur; cui addunt se socios Albertus Scottus & Gregorius Panteo, & Veneti iuuenes Nicolaus Gradenicus & Zanetius Dandulus; quibus omnibus imperatur, vt acri impressione facta deiectisque loco hostibus, tormentis eorum potiri conarentur, clauisque foraminibus, quibus ignis ad explodendum admouetur, confixis inutilia redderent; quo vno perfecto facinore longè maximum Turcis incommodum essent illaturi. Cæsar curare corpora milites, & meridie ipso ad portam armatos atque paratos animis conuenire iubet. Id autem patrando negocio tempus aptissimum est visum, quo animaduersum erat, Turcas propter calorum intolerandam vim plerumque ab opere discedere, & vmbras frigoraque captantes humi stratos passim conquiescere. Et quanquam rei agendæ ordo seruatus non sit partim Græcorum culpa, qui ante acceptum signum adorti proximam stationem hostes intempestiuè excitarant, partim inuidia quorundam, qui Cæsari à Dandulo subiecti inuiti imperio eius parebant

Tempus eruptionis aptissimum.

pro-

prosperique euentus gloriam æmulo acquiri, liuore animi deprauati nolebant; tamen Cæsar cum ea manu, quam ipse ductabat, egressus oppido haud longo ambitu circum oppidi fossas via occulta ad hostium munitiones, nemine sentiente, ducit, ac nullo edito clamore, vt antè negocium patraret quàm tumultus ad castra perferretur, magno animo munitiones inuadit. Turcæ re subita nec opinata oppressi maiorem vim adesse veriti primo impetu vndique pelluntur. Fit magna cædes: victoresque nostri duobus locis hostes munitionibus exturbant: illi vsque in castra fuga feruntur magnumque tumultum totis castris efficiunt: nostri successu elati ac spe propinqui auxilij audacter insequuntur. Sed Dandulus, excidio clarissimæ vrbis à Deo nobis merito nostro infenso datus, leui casu vehementer offensus Epirotas in oppido continuit. Edixerat is, vt suprà docuimus, vt nequis alius præter Epirotas eques pugnandi causa oppido exiret. Quod cùm nobiles Cyprij iuuenes grauiter ferrent, eorum aliquot, duce Ioanne Falerio ciue Veneto, Epirotico armatu galeisque clausis, Epirotarum equitibus se immiscuerant. sed Falerius, dum se studiosiùs occultat, à Dandulo (qui, nequis contra edicti sui voluntatem egrederetur, in porta obseruabat) agnoscitur, grauiterq. corripitur: cùm ille, posse se & audere vitam pro rep. ponere, respondisset, percitus ira Dandalus, occludi portam & Epirotas reducere equos, imperat. Accedunt optimi quique, orant vt iræ moderetur, & ob paucorum adolescentium ex nimia pugnandi cupiditate delictum ne in conspectu suo trucidari optimè de communi salute meritos milites, quod fieri nisi equitum auxilio subleuarentur necesse erat, velit. Ille reiectis omnium precibus, Pereant

Inuadũt nostri munitiones Turcarũ.

Cyprij equites egressionem ex oppido tentant.

Dãdulus ira percitus, neq; Epirotas egredi patitur.

omnes,

omnes, inquit, dum mea imperia ne illudantur. atque ita milites, quorum virtute ciuitatis ſalus continebatur, vnius hominis furore atque amentia deſerti cædique obiecti ſunt. Interea illi pulſis Turcis eorumque munitionibus potiti duobus locis tormentis clauos infixerant: ſed ira atque impetu elati, ea omiſſa re, ſummotos hoſtes longiùs perſequi inſiſtunt, qui effuſa fuga ad ipſum vſq; Muſtapham terrorē pertulerant. Emittitur ab eo ſubitò equitatus qui noſtrorum impetum excipiat; & barbari, vbi ſe ex timore collegerunt, in prælium redeunt: Veneti, quòd ex conſtituto adfuturos ſubſidio mox Epirotas rebantur, acriter reſiſtunt. Pugnatum magna contentione: Turcas ignominia amiſſarum munitionum & indignatio, tantulas copias aggredi tantum exercitum eſſe auſas, ſtimulat: noſtri victoriæ gloria & ſpe equitatus ſuſtentantur. Ad extremum, cùm pro ſua paucitate diu vim multitudinemque hoſtium ſuſtinuiſſent, aduentu equitum perturbantur: dein veriti ne circumuenirentur, in fugam vertuntur. Inſecutus hoſtium equitatus multos eorum interfecit. reliqui excluſi porta, quam aperiri Dandulus vetuerat, ne eodem impetu hoſtes in vrbem penetrarent, interuentu noctis tecti per foſſas occultis munitionum oſtijs diuerſi in oppidum recipiuntur. Ceciderе eo prælio Turcarum ſupra mille quingentos: noſtrorum ducenti deſiderati, in quibus ipſe Cæſar ſæpe reſpiciens quà venturi Epirotæ equites erant, proditumque ſe ac deſertum querens fortiter pugnando interfectus eſt, & cum eo Albertus Scottus & promptiſſimus quiſque militum. Inſignis perterritis hoſtibus clades ea die inferri potuit, ſi, vt erat conſtitutum, equitatus noſter parta iam victoria eſſet ſubſecutus, neque hoſtibus colligendi ex timore animos ſpatium

Exitus eruptionis

esset datum. tanta enim perturbatio in Turcarum castris fuit, vt multis locis initium fugæ factum sit; vt ipsi post victoriam Turcæ fassi sint, si nostri territis institissent, solui ea die obsidionem potuisse, vtique si (qua maximè de re emissi erant) tormenta clauis obstruxissent. Acceptum vecordia & pertinacia sua incommodum Dandulus maiori pertinacia sarcire statuit: neque cuiusquam postea hortatu aut prece peruinci se passus est, vt ad pugnam perturbandosque in opere hostes vllus peditum equitumúe prodiret. At Turcæ periculo suo edocti suos armatos excubare, alios in opere esse iubebant, & ne magnitudine æstus conficerentur, partita tempora habebant, vt ad quietem alij discederent, laborem vicissim alij subirent: & quia multitudine abundabant, hac ratione consequebantur vt & tutò milites in opere essent, & ea laboris vicissitudine minùs fatigarentur corpora, & opus celeriùs perficeretur. Iam effosso & conuulso aggere propugnaculorum pectora ruebant, Turcisque gradus aditumque scandendi mœnia efficiebant. quod ne fieret cùm prohiberi à Venetis non posset, aditum introrsus propugnaculorum obstruunt & fossa valloque communiunt, vt, si hostes propugnacula conscendissent, ipsi tanquam è nouis muris pugnarent. Turcæ muris dirutis in dies acriùs oppugnationes instaurabant, & propè certam spem fouentes opulentissimæ prædæ ad laborem & virtutem accendebantur, & modò ad vnam oppidi partem modò pluribus simul locis magno conatu inuadebant. Quanquam autem oppidani sæpe hostes cum magno detrimento à muris repulissent & magnum eorum numerum interfecissent, tamen ipsorum vires quotidie attenuabantur. Iamque ad paucitatem defensorum res peruenerat, & consumptis telis,

Turcæ post eruptionem cautius versatur in opere.

H ignibus,

ignibus, tormentorumque pulueribus, ac imminuto militum numero vehementer de salute timere cogebantur. tantum tamen animorum spes maturi auxilij & Christianæ classis, quam quotidie adfore ad eos obsidione liberandos sibi persuaserant, faciebat, vt, cùm à fortuna à ducibus desererentur & tanto periculo premerentur, ac sæpe à Mustapha literis, quas Turcæ sagittis alligatas in oppidum conijciebant, nunc minis nunc adhortationibus, quibus se à capienda vrbe miseratione eorum abstinere ostendebat, quà duces quà populus variè solicitarentur; nemo tamen vocem de pace aut conditionibus ab hoste petendis mittere ausus sit: seu stupor ducum hic, seu constantia militum, siue insidens animis omnium spes maturi auxilij fuerit.

Obsessorum in defensione constantia.

MITTVNTVR Famagustam ad Astorem literæ, vt, si posset sine graui incommodo rei publicæ, subsidio Nicosiæ veniret, eas notis conscribunt literas, ne interceptæ ab hostibus intelligantur: magna præmia perferentibus proponuntur. Obsessis omnibus vijs, missi intercipiuntur, nostrisque à barbaris ostentantur & omnibus cruciatibus in conspectu necantur, quò ab simili ausu cæteri deterreantur. Tum Baptistam Scolumbanum, strenuum ac solertem hominem, qui ducentis militibus præerat & magnam locorum illorum notitiam habebat, omnes rogant, vt pro communi salute periculum ne recuset, & mandata ad Astorem perferat. Ille rem suscipit & egressus noctu, occultissimis itineribus Famagustam peruenit: Astoremque de periculo Nicosiæ edocuit orans atque obtestans, vt vrbi in summo salutis discrimine positæ & maximè ab imperitia ducum laboranti subueniret. Ille ea copia quam habebat, & relinquere Famagustæ præsidium,

Missæ ad Astorem literæ intercipiuntur.

Baptista Scolumbanus ad Astorem peruenit.

quod

quod necesse erat, & auxilium Nicosiensibus ferre non poterat. Tamen ne aut periculum defugisse aut defuisse suam opem implorantibus videri posset, decreuit, quoniam non passuros suos arbitrabatur, clàm ipse Famagusta discedere ac eodem Baptista duce, si posset, Nicosiam penetrare; quod maximè optari ab omnibus, tum Cyprijs tum præsidiarijs, eoque imperante animum militibus accessurum ac nihil quenquam recusaturum quod ipse iniunxisset, Baptista aiebat. & ipse Rocasij & Danduli inscitiam ac temeritatem cognitam habebat, quos defendendæ vrbi non esse intelligebat, qua amissa ne Famagustæ quidem conseruandæ magna spes erat. Hæc agentem, cùm consilium eius prolatum esset, circumsistit vniuersa multitudo vel vi retentura ducem, si preces non valerent: & Bragadinus & Theupulus partim orando partim deterrendo peruicere, vt maneret. Responsum à Bragadino est ex omnium auctoritate, non videri è re publica esse aut inde discedere Astorem aut minui militum numerum, ne eodem tempore & ille in discrimen veniret & spoliata præsidio Famagusta prædæ hostibus relinqueretur. & quanquam hanc ipsi retinendi eius causam negligerent, tamen ne esse quidem potestatis eorum illum dimittere, quòd & milites præsidio abituros, si ab duce desererentur, & ciues populumque Turcis portas aperturos, nec amoto custode ciuitatem in vltimi casus periculum daturos, apertè denunciarent. Cum hoc responso Baptista Nicosiam redijt. Obsessi ea spe deiecti nuncios ad eos, quos initio belli in montes siluasq. concessisse memorauimus, mittunt oratum, vt delecta ex omni numero manu sibi subuenirent: & in quanto periculo res sit, demonstrant. Ij quoque intercepti nuntij nostris ostentantur, vt

Astor Famagusta Nicosiã ire prohibetur.

omni desperata spe ad deditionem tandem descenderent.

CETERVM Mustapha, vbi intellexit neque promissis neq; minis moueri obsessos, & è suis magnum quotidie numerum morbis interire (quòd vel valida corpora intoleranda vis caloris prosternebat) & multos præterea ipsa oppugnatione absumi; ne diuturnitate rei simul copiæ minuerentur & sui ad pugnam milites segniores efficerentur, statuit summam vim experiri ac totius exercitus conatu vrbem oppugnare. Iuuit hominis consilium fortuna. nam fortè crebri illis diebus nuncij allati erant, detineri Christianam classem ad insulam Cretam impeditam valetudine: tantamque luem inuasisse corpora, vt extinctis ampliùs viginti millibus hominum nec ipsa suffectura esset insula his sarciendis damnis; & serò Venetijs supplementa ad classem esse ventura. Itaque ad Pialeium scribit, vt, quando periculum à Christiana classe iam nullum sit, quæ implicita morbis solicita de sua salute magis quàm de ferenda alijs ope esset, expeditam Ianizzerorum & classiariorum militum manum ad se mitteret: patefacto in muros Nicosiæ per ruinas ascensu haud dubium quin ad societatem victoriæ venturi essent. Ipse Halijus detractis è singulis nauibus militibus cum magnis copijs venit, & multi spe prædæ excitati sponte sequuntur. Horum aduentu auctis viribus Mustapha in diem tertium, qui dies fuit V. Id. Sept. oppugnationem pronunciat: quæ ad rem gerendam necessaria sunt, intento studio apparat, milites arma animosque comparare iubet, eosque per præfectos hortatur, vt reuocent pristinam belli virtutem, quam si eo die præstiterint, finem præmiumque adesse laborum: vrbem oppugnaturos, cuius munitiones ita perfregissent, vt à forti atque audente milite

Dicitur dies oppugnationis.

Suasio ad oppugnandam acriter Nicosiam.

euadi in muros nullo negocio possit: cum ijs hostibus dimicaturos, qui concussi metu, debilitati vulneribus, in aliena ope quam quotidianis nuncijs implorant, non in propria virtute spem salutis habeant. Itaque de victoria idem ipsi quod obsessi iudicarent, certamque sibi eam, si viri essent, pollicerentur: & vnius quidem vrbis mœnia atque ea semiruta & patentia oppugnaturos, verùm in vna vrbe vniuersi regni fortunis potituros. Ibi esse omnem Cypri nobilitatem, quam vnius diei conatu seruam sibi essent effecturi, ibi diuitias, quantas multorum seculorum pax in summa rerum omnium affluentia ad Græcorum luxuriam & superbiam congregare & accumulare potuit: haud profectò sine causa contra se id oppidum tantis refertum opibus tanto opere Venetos munire conatos esse. sed irent ipsi & ostenderent Venetis, fide Turcarum quàm mœnium munitione tutiores eos fuisse futuros. Addit promissum, qui primus in muris constiterit, eum se ad Sangiaccatus ordinem promoturum: secundis item tertijsque præmia proponit. His excitati sermonibus tanquam ad exploratam prædam instructis ordinibus quadripartitò prima luce ad mœnia ducuntur. Vt suprà demonstrauimus, quatuor locis Turcæ opera effecerant ad quatuor vrbis propugnacula. Igitur eodem tempore Caramanus Bassa Podocaterum, Musaferus Constantium, Halijus Auilam, Tripolim ipse Mustapha ingenti clamore ac tympanorum & tubarum strepitu inuadunt. Nostri, etsi multarum rerum affecti difficultatibus propè sine duce rem administrabant, tamen rati, Turcas aduentu Christianæ classis vltimum conatum tentare, ac si is non successisset, relicta obsidione ad mare redire decreuisse, consistunt audacter in mœnibus, seque forti animo ad

Oppugnatur totis viribus Nicosia.

defensionem comparant, in eius diei euentu verti communem salutem intelligentes. Italicos milites, qui supererant, inter se (id enim roboris habebant) dispartiuntur: tormenta idoneis locis disponunt, quibus missæ ferreæ pilæ hostes subeuntes arceant: tela, ignes, missilia omnis generis in muros conferunt. His inuadentes summouent barbaros eorumque impetum adnixi vi refringunt,& cum magna cæde à mœnibus repellunt. His prælijs vt multo plures Turcæ quàm oppidani caderent, tamen multitudine hominum illi abundabant, viresque Halij & classiariorum aduentu auxerant. Itaque recentes fessis vulneratisque assiduè summittebant; nostris nullum quiescendi tempus permittebatur. Hoc modo complures horas continenter dimicatum est. Nam Barbari quòd non continuò vicerant victoriam desperare incipiebant, & segniùs iam murum periculumque subibant: oppidani quòd supra omnem spem hostes repulissent, ceperant animos. Quod cùm Mustapha cæterique duces animaduertissent, coactis circa se vndique viribus increpitisque militibus, quos ab rudi militiæ populo atque agrestibus tironibus,se dirutis & captis propè iam mœnibus prohiberi, non puderet, prædæ spe denuò ostentata suos quisque in muros impellunt. Tum nostros multo iam labore defessos atrocior quàm antea oppugnatio excepit,.se tamen ipsi non deseruerunt: & qui reliqui erant Italici milites ac Cypria nobilitas cum familijs clientibusque suis in casu eius diei consistere salutem libertatemque suam cernentes confirmabant sese, vt aut incolumes patria defensa cum gloria inde discederent, aut infamem seruitutem decora morte præuerterent. Itaque qui propugnaculum, cui Constantio erat nomen, tutabantur, quod Bassæ Musafero

Nostri egregie se defendũt

oppu-

oppugnandum obtigerat, audaciùs irruentes barbaros in fossas proturbant, & ex pluteis, quos pro munitione idoneo loco Iohannes Susominus excitauerat & tormentis scienter instruxerat, effusa glandium procella magnam stragem hostium edunt. Idem faciunt quique ad Auilæ, quique ad Tripolis propugnacula curabant: elatique successu lacessebant vltrò & ad conscendendum hostes inuitabant.

FRANGI ea die spes hostium poterant defensaque haud dubiè vrbs esset, nisi ad Podocateri propugnaculum, quod Rocasius defendendum susceperat, Caramanus Bassa cæteris non tam virtute quàm fortuna præstitisset. Nam Rocasius ne illo quidem supremo rerum discrimine sui dissimilis fuit. reiectis primo incursu hostibus cùm pugna paulùm remisisset, ipse in vrbem discesserat, eumque & nobilium & militum multi erant secuti; quorum discessus stationem illam magnopere nudauerat. Itaque maiori vi renouato impetu Turcæ in muros euadunt, nostrosque area, quam accipiendis militibus rebusque ministrandis propugnacula habent, multis interfectis depellunt. Illi ex nouo muro, quem, vt suprà ostendimus, in ostio propugnaculi effecerant, pugnant; sed insistunt victoriæ Turcæ, & area potiti inque eam magno suorum numero recepto noua quoque munitione nostros deijciunt. Tum clamorem barbari tollunt suisque victoriæ significationem faciunt. Quæ res propugnantium animos deiecit, & libertini locum timore deseruerunt seque præcipites in fugam dederunt. Nobiles & pauci Itali milites generis sui haud obliti fortiter pugnando ceciderunt. Tum clamoribus ac tumultuosis fugientium nuncijs reuocatus Rocasius accurrit, ac teneri ab hostibus muros cernens con-

Rocasij culpa Turcæ in muros euadunt.

Italorum virtus.

globatis qui cædi ſupererant quosque ſecum traxerat, impreſſione facta reijcere hoſtes conatur: vbi nihil proficit, amens dolore ruit in mediam pugnam atque ibi cum Palatio & fratribus propinquisque ſuis interficitur. Illuſum eius cadaueri eſt à barbaris; nam infartum ſulphureo tormentorum puluere machinæque impoſitum ſubiecto igne in ſublime diſiecerunt. Vbi nemo ſuperfuit qui reſiſteret, omnem ſuorum multitudinem proſtratis munitionibus Turcæ in vrbem admiſere, ac protinus intento curſu ad Conſtantij propugnaculum, vnde hoſtes oppidani acriter repulerant & vbi ingens certamen accenſum erat, bipartitò pergunt. Noſtri intenti pugnæ atque ignari ſuorum, repentè ab latere per mœnia vadentem ad ſe infeſtis ſignis hoſtium globum conſpiciunt: ſimul ab tergo vis & trux vlulatus barbarorum adoritur: & Muſaferus eodem tempore occaſioni non deeſt, ſuosque euadere in muros compellit. Hoc modo miſerabiliter circumuenti, cùm anceps vndique terror circumſtaret & neſcirent in quos potiſſimùm hoſtes impetum inferrent, omnes trucidati ſunt. Eadem Auilæ & Tripolis propugnaculorum fortuna fuit; quibus in locis propè vniuerſa nobilitas interijt, & quicquid roboris in vrbe fuit occiſum eſt. Randochius cum Epirotis, qui ſupererant, per auerſam portam ſe in fugam proripuit. Ioannes Falerius Venetus, qui centum equitibus præerat quos Franciſcus Contarenus Paphi Epiſcopus priuato ſumptu confecerat, ne inultus caderet, in hoſtes erupit ac primo impetu magnam ſtragem dedit, deinde multitudine obrutus atque equo deiectus cùm diu inter cadauera ſanguine ac vulneribus fœdatus iacuiſſet, viuus repertus atque agnitus à Muſtapha poteſtate facta pretio ſe redimendi eſt dimiſſus. Epiſcopus

Roccaſius & Palatius interficiuntur.

Nicoſia expugnatur.

Ioannes Falerius pretio ſe dimit ſe.

ipſe,

ipſe, qui toto eo bello Nicoſiæ multa pietatis officia militibus ciuibusq. præſtiterat, atque remp. ſuis facultatibus iuuerat, ab ignaris, quis eſſet, inter ignobilem plebem eſt occiſus. Pugnatum inde paſſim per viarum anguſtias ſine ducibus, ſine ordine, ſine cuiuſquam imperio, vt quæque pars multitudinis armata hoſtibus occurrebat. Sed his paruo negocio aut interfectis aut in fugam coniectis, barbari ad cædem diſcurrunt. Ac primò quidem recenti ira ſine vllo ætatis aut ſexus diſcrimine, quoſcunque furentibus per vrbem ſors obtulit, ferrum hauſit: nec vllus aut formæ aut auri reſpectus irruentium impetum remoratus eſt.

HORRIBILIS facies florentiſſimæ nuper vrbis erat: cuncta ploratibus, ſtridoribus, eiulatibus quà morientium quà mortem deprecantium perſonabant. Proſiliebant nobiliſſimæ matresfamilias ad templa diuum arasque tendentes: per vias paruos filios aliæ trahebant, aliæ victorum aduolutæ pedibus veniam non ſibi, ſed liberis nutu, vocibus, plangoribus poſcebant. Nonnullas memorant, ne fœdæ Turcarum libidini ſubijcerentur, ſe ex altiſſimis ædium partibus præcipitaſſe: alias filiabus ſuis mortem intuliſſe, vt earum corpora à ſeruitute ac impuritate barbarorum vindicarent. Inter quas præteriri ſilentio non debet nobilis matronæ facinus. Ea cùm teneri ab hoſtibus vrbem accepiſſet, iamque trepidatione ac tumultu cuncta perſtreperent, proripit ſe domo, vt quæ fortuna viri, quæ trium filiorum ques pater ſecum in pugnam adduxerat, cognoſceret: ad mœnia ipſa vadentem refugientium impetus domum retruſit. Hìc comperit, virum filiosque egregiè pugnantes pro patria mortem occubuiſſe. Tum præceps dolore & ſtrepitu ingruentis in vrbem tumultus alie-

Captæ vrbis aſpectus.

Nobilis matronæ atrox factum.

nata propè mente domum irrupit. Ei impuber filius eximia forma, quem vnicè diligebat, occurrit: quem complexa mater diu osculo inhæsit, mox furiali percita pietate, Egòne, inquit, te, fili, tam sæuis hostibus vile mancipium relinquam? tu iamiamque complexu auulsus meo barbarorum libidini ludibrium ibis? Simul hæc dicens pueri iugulum cultro transfixit, seque insuper tribus vulneribus in pectus adactis interfecit. At Mustapha vrbem ingressus per trucidata passim corpora perque fluentes vias sanguine in forum vbi venit, eius iussu est impositus finis cædibus, edictumq. vt inermibus & se dedentibus parceretur. Ad id edictum abiectis armis omnis se multitudo victori permisit. Dandulum, qui cum multis in regiam se receperat, dum suos ponere arma & Tutium Constantium, qui salutem impetraret, ad Mustapham ire iubet, Turcæ effractis portis irrumpentes ipsum & qui cum eo erant ad vnum trucidarunt. Postremus omnium Hector Podocaterus, qui domum Iacobi Comitis Tripolis, cuius sororem in matrimonio habebat (nam ipse Iacobus paucis antè diebus, dum acerrimè mœnia tuetur, occiderat) cum armatis tenebat, hosti se dedidit pactus non salutem solùm omnibus, sed etiam vt coniuges viris, liberi parentibus inuiolati relinquerentur, omnibus copia redimendi se pecunia fieret, prædaque diuitis domus & multis pretiosis refertæ rebus Mustaphæ esset. Sed data in has conditiones fides nulla apud barbarum fuit.

Dandulus, & alij trucidantur.

Fides apud Turcas nulla.

CONVERSVS inde ad prædam miles omnia crudelitatis, libidinis, auaritiæ exempla in miseros edidit, atque vrbem opulentissimam momento diripuit. tantæque in vna ciuitate repertæ opes, vt rapinæ auidissima gens expleri pæne potuerit. Mustapha, vt appareret,

parci deditis, non misericordia sed vtilitate imperasse, vbi inutilem turbam infantum senumque à reliquis captis segregasset, in forum deductos ac in medium conuectos & coaceruatos circundatis ignibus immaniter cremauit. Cæsorum ea die numerus viginti millia excessisse dicitur; cum quibus feliciter actum dicebant qui viui in hostium potestatem venere, non eò solùm quòd excidio patriæ non superfuerunt, sed quòd mala seruitutis infinita miseriasq. morte effugere: cernebantur enim sequentibus diebus totis campis captiuorum greges longis ordinibus eadem catena vinctorum: sub dio atque humi cubantes brutorum more pascebantur macie, illuuie, squalore, deformes: & cùm in pari calamitate coniuges, liberos, parentes aspicerent, mutua miseratione conficiebantur: ac in eadem seruitute ne idem quidem dominus matribus filijsque contigerat, quò solari ac opem ferre inuicem possent. Auellebantur veluti à suis membris in contrarias amandandi terras sine spe ampliùs coëundi, omnia acerba atque infanda in eorum oculis passi, vt multi quotidie superante ærumnas dolore deficientes in ipsis catenis exanimarentur. Præter captos Nicosiæ, viginti millia hominum varijs locis ab Turcis abducta in seruitutem sunt: qui omnes postea in Syriam Ciliciamque deportati væniere. Octo dies egerendæ prædæ atque vrbi exhauriendæ sunt dati. sed prædæ fructum vnius fœminæ facinus Mustaphæ auertit. Duabus maximis nauibus pretiosissimam quamq. rerum, multam vestem, & magnum argenti pondus, bellica tormenta, nobiles captiuos, delectarum fœminarum ac puerorum ingentem numerum simul partis bello opibus spolijsque ostentandis, simul victoriæ munera regi mittens Constantinopolim deuehenda imposuerat. Hæ naues dum

Mustaphæ execranda crudelitas.

Cæsorum numerus expugnationis die.

Captiuorum miseria.

Cypriæ memorabile facinus.

coniun-

coniunctæ nouis vſque rebus infarciuntur, ventoſque ad proficiſcendum expectant, vna captiuarum, vt ſeſe ciuesq. ab illa fœditate morte eriperet, ei loco vbi ſulphureus puluis in vſum tormentorum aſſeruatur, ignem admouit: cuius vi incenſa ac diffracta nauis flammas etiam in aliam, quæ proximè ſtabat, tranſtulit. atque ita omnis incendio corrupta & abſumpta præda eſt: nec ex eo numero præter paucos nautas, qui nando ad littus applicuere, quiſquam euaſit. Capta Nicoſia & miſerabiliter direpta, qui ſe in montes receperant & ducibus Scipione Carraffa, & Paulo Syncliti-co vagantibus per inſulam Turcis ſæpe detrimenta intulerant, iiſdem auctoribus nuncios ad Muſtapham miſerunt, & pacta ſalute victori ſe tradiderunt.

Cerines oppidum ſe Turcis dedit.

CERINES antiquæ munitionis oppidum nobilitatum Carlottæ reginæ conſtantia diuturnam in eo Iacobi fratris obſidionem paſſæ, vbi, quia Ciliciæ eſt obiectum, milites Itali & multi libertini generis in præſidio erant, nec ſine magno conatu capi videbatur poſſe, quòd eò tormenta pertrahere difficilis negocij erat; territo, qui præerat, Ioanne Maria Mudacio, miſſo ad id recipiendum Cilicum præfecto portas aperuit. Muſtapha, refectis vrbis munitionibus dirutisque ac repletis operibus, quæ ipſe in oppugnatione inſtituerat, arma deditis adempta in vrbem comportauit. Paphum, Imiſſum, ac Salinas, qui præeſſent, dimiſit. Nicoſiæ Giafferum præficit: atque modico ibi relicto præſidio XIV. Cal. Oct. cum exercitu ad oppugnandam Famaguſtam profectus eſt. Præmiſerat captiuum ſeruum nullis cum mandatis, niſi vt caput Danduli deferret ad duces, id oratione efficacius ad terrendos Venetos ratus. Nihil ea ſpecies noſtros mouit, qui Dandulum

Iter ad oppugnādam Famaguſtā.

exi-

exiguam partem cladis eius esse ducebant, cuius causa ipse fuisset: sed tradito ad sepulturam capite ipsi se in vltionem confirmant. Cùm ad vrbem accessisset, quà occidentem aspicit, consedit: &, vt vno tempore terrestris maritimæque oppugnationis metum incuteret, eòdem Pialeium cum classe transire iubet. Sed misso qui oppidanos hortaretur, vt fidem potius quàm vim Turcarum experirentur, cùm, fretos duce præsidioque & mœnibus dicta aspernari, qui missus erat retulisset, & instaret iam hiems, ostentato tantùm terrore in hiberna concessit.

HAEC ea æstate in Cypro gesta sunt à Turcis, dum Christianæ classes discordibus & animis & consilijs, neque imperio neque viribus satis firmæ ad opem ferendam, vix ægrèque se expediebant. Duces ad XIII. Cal. Oct. vt suprà docuimus, Creta profecti Castrum Rugium (id loco est nomen medio inter Cretam Cyprumque) cùm venissent sub noctem, inualescente vento applicare & capere portum diuersi coacti sunt. Zanius paulo infra oppidum, Columna ad Calamatam, quò Auria quoque, etsi negarat tutam stationem esse, se intulit: sed post mediam noctem nòn admonito Columna egressus altum tenuit, & Columnam per epistolam certiorem tempestatis imminentis suique consilij fecit, addens, si ventus vehementiùs vrgeret, Italiam se repetiturum. Quæ res non tam Columnam offendit, quàm insidentem Venetorum animis de Auriæ voluntate suspicionem confirmauit, vt palàm ferrent, nihil Liguri illi fidendum: nec tam eius sperandam iam opem quàm vitandam fraudem esse, inter se fremerent. Sed sequenti die prima luce egredientibus portu Aloysius Bembus, quem ad explorandum præmiserant, captam Nicosiam potitosque

Auria suspectus Venetis.

Accepto captę Nicosię nūcio itur a ducibus classis in cōsilium.

præter Famaguſtam tota inſula Turcas, nunciauit; quæ ille intercepto Rhodio nauigio Cyprijs ſpolijs onuſto cognouerat. Eo nuncio accepto, Auria ad Columnā redijt, ad quem & Zanius & Veneti duces conſultaturi, quid fieri oporteret, eodem tempore conuenerant. Habuerat antea conſilium ſuorum Zanius, & ijſdem Pallauicino & Celſo Cypriam profectionem damnantibus cùm Canalis quoque poſt nuntium de Nicoſia acceſſiſſet, quanquam Venerius & Quirinus & cum his Franciſcus Duodus, qui Galeatijs præerat, & Sanctus Tronus, tum porrò maximè eundum, cenſerent, hoſtemque occupatum præda, & victoria ſolutum aggrediendum; tamen, quia horum ſententiæ par ius non erat, trium voluntas apud idem cupientem ducem magis valuit. Itaque cùm coacti in conſilium ad Columnam plerique, redeundum in Cretam cenſerent, ſilentio aſſentiente Zanio decretum fuit, vt omiſſa Cypro aut Chalcidem in Eubœa aut aliam opportunam vrbem ex itinere oppugnatum iretur: nec tamen præ turba, quò potiſſimùm eundum, decernitur, ſed extemplo ſolutis nauibus cum tumultu ac feſtinatione, vt cuique commodum, nullo ſeruato militiæ ordine abierunt. neque diſiectæ ventis priuſquam Cretam attingerent claſſes vſquam coiuerunt. Ad Carpathum tempeſtate delati duces fortè conuenere: cumque omnes in Zanij nauem tranſijſſent, ijs Auria, incommodo anni tempore longius ſibi inſtare iter dicens, nec ſui vſum iam vllum fore, nunciauit velle ſe in Siciliam redire. Zanius veritus ne Turcica claſſis vbi audiſſet, Chriſtianos non auſos ſuis opem ferre à Caſtro Rugio retrò abiuiſſe, ad inſequendum præſtò eſſet, vehementer ab Auria contendit, ne ſocios quibus auxilium laturus venerat, in medio periculo deſereret,

quando

quando ne manſurus quidem eſſet vltra id tempus quod ſibi ipſe præſtituerat. Idem Columna poſtulabat: admonuitque Auriam, quàm ea res offenſura Venetorum animos & à rege alienatura eſſet. Illo nihilominus in ſententia permanente, nec ſe docendum eſſe, dicente, quid regis ſui rationibus conduceret; Columna, quam cuique eorum poteſtatem rex mandaſſet, meminiſſe eum arbitrari, dixit. cùm ille, meminiſse verò, reſpondiſset; Columna, Sicut ipſe, inquit, iuſſus alteri parere non fuiſsem recuſaturus, ita ne te quidem grauatè mihi dicto audientem eſse decet. Auria, non ſubiectum ſe eius imperio à rege, ſed ſequi eum atque adiutare iuſsum eſse quem Pont. Max. claſſi præfeciſset, reſpondit. Tum Columna afferri regis literas allatasque legi imperauit, poſtulauitque ab eo, ſi contraria vtrique mandata rex dediſſet, ea vt proferret: negante Auria, ſibi rationem poteſtatis ſuæ alteri quàm regi reddendam, à conſilio per altercationem eſt diſceſsum: & Auria, cùm in ſuam nauem ſe recepiſset, continuò ſublatis velis abire perrexit; nec tamen pudore deterritus ante in Italiam rediјt, quàm iterum in Creta expectatum Venetum præfectum adiјſset, quo ſalutato claſsem in Siciliam reduxit, protinusque in Hiſpaniam cum duabus triremibus ad regem abiјt. Hæc Auriæ duritas, &, vt Veneti interpretabantur, callida auxilij ratio earum ſuſpicionum origo fuit, quæ nouis ſubinde auctæ offenſionibus magnum ad reliquas res & conſtituendas & gerendas impedimentum poſtea attulere.

Columnæ cum Auria altercatio.

ZANIVS & Columna agitati tempeſtate ſeriùs in Cretam venere, magna parte nauium in itinere relicta, quæ ob paucitatem remigum æquare reliquarum curſum nequiuerant, aliquot etiam amiſſis, quæ magnitudine

Auria claſſem in Siciliam, ſe in Hiſpaniã trãſfert.

æstus in littus eiectæ & comminutæ sunt, Nec tutos se in Creta existimantes si Turcica classis eos assequeretur, iusso Pallauicino relictas naues excipere, subsidiumq. Famagustanis mittendum expedire, & Quirino cum xxv. nauibus ad custodiam insulæ manere, Corcyram ipsi itinere simillimo fugæ contenderunt; quò Pallauicinus quoque haud multò pòst cum reliquis nauibus superuenit. Haud quisquam eorum inficiabatur, si Turcæ celeriter insecuti eos adepti fuissent, quin deleri tota classis paruo negocio potuerit. Sed Pialeius post captam Nicosiam Famagustam transierat, si duplici metu incusso oppidani ad tradendam vrbem impellerentur. Id agenti nunciatur, Christianas classes è Creta profectas ad opem ferendam aduentare. Quod cùm præter ipsius & omnium iam opinionem accidisset, magna trepidatio fuit cùm prædam captiuosque, quibus onerauerant naues, in terram exponentium, tum conscendentium militum ac se inuicem impedientium. Sedato tandem tumultu se in altum explicuit aciemque constituit: & Mustapha in littore copias quotidie instructas habuit quò suis animos adderet, si nauale certamen committeretur. Verùm haud multò pòst, cessisse retrò Christianos ac repetere Cretam, affertur. Tum fugam metumque nostris obijcientes &, si non partam, concessam certe naualem victoriam, clamoribus gratulationibusque celebrantes recepta iterum præda Rhodum traiecere. Hinc Pialeius cum centum delectis nauibus insequi Christianos institit: sed benignitate Dei illam à nobis cladem auertentis vehementi repulsus vento redire Rhodum coactus est; atque inde Bizantium se recipit: increpitumque vehementer à rege ferunt, quòd tantam è manibus extinguendæ Christianæ classis, ac pro-

Zanius & Columna Corcyrã se cum classe recipiunt.

fligandi belli occasionem emisisset. Columna & Pallauicinus cùm Corcyra, relicto ibi Veneto præfecto, soluissent, pæne obruti tempestate periere. & quidem cùm Columna adnixus remis ægre se in Catari sinum iniecisset, repente malus nauis eius fulmine ictus conflagrauit, nauemque ipsam ita incendit, vt vix appulsi littori homines, tormentaque seruata sint. Inde Ironi naue conscensa quem subitò ad se euocauerat, vbi ira maris desæuisset, profectus, noua veluti insidijs orta procella, tantùm non absorptus fluctibus paulò infra Ragusium ad terram impulsus nauem fregit: omnibus tamen incolumibus in littus cùm euasisset, ingenti discrimine, si naufragium eius Turcæ qui illa loca tenent persensissent, eam noctem transegit in ædicula, quam fortè nactus pro tempore communierat. Mane summo missis à Ragusio equis vrbem est ingressus, quò Pallauicinus quoque pari agitatus periculo eodem tempore venerat. Ita eadem persequente ac defendente fortuna, naufragio incendioque defunctus Columna Romam, Pallauicinus Venetias rediere.

Columnę, ac Pallauicini fortuna.

EODEM tempore quo hæc gerebantur, triremes duæ Venetæ, quæ Catari ad custodiam vrbis sinusque relictæ erant, negligentia præfectorum à Turcis Castellonouum in aduersa sinus ripa obtinentibus occupatæ sunt. Qui, eo præsidio hostibus detracto, armatis aliquot nauigijs omnia circùm rapinis & excursionibus infesta habebant, & Catarum ipsum pæne obsessum inopia rerum tenebant. Itaque coacti Veneti sunt eò Hermolaum Theupulum cum quatuor triremibus ad tuendos socios mittere. & repressit quidem Theupulus hostium audaciam tutamque Catarensibus frugum perceptionem præstitit, sed relictas inde ab se triremes tanta pestilentia inuasit, vt breui extinctis omnibus homini-

Turcę præsidiarias Catari naues eripiunt.

bus naues subductæ atque desertæ sint. Magna quoque oneraria nauis, quæ Venetijs profecta Corcyram petebat, commeatus, pecuniam, vestimenta ad classem ferens, aduersis ventis in eundem Catari sinum illata cùm contra Castellonouum tranquillato repentè mari resedisset, multis tormentorum ictibus ex oppido petita, metu perterrita contrario littori applicuit, &, omnibus se militibus nautisq. in terram eijcientibus, insperata Turcis præda cessit, qui re animaduersa, vbi verum metum eum, non dolum esse intellexerunt, quatuor nauigijs aggressi desertam nauim ceperunt, onustamque insigni præda abduxerunt. Duæ item triremes, quarum alteri Franciscus Priolus alteri Angelus Sorianus præerant, à Zanio speculatum missæ in quinque Turcarum triremes inciderunt. Sorianus conspectis hostibus celeriter in fugam euasit: Priolus, vbi se propiùs deprehensum sensit quàm vt effugere posset, cohortatus suos, vt decoram mortem turpi seruituti præferrent, incitatis remis in aduersas naues inuasit, nec ante pugnæ finis fuit, quàm suis ferè omnibus interfectis Priolus maximè cruentam victoriam relinquens hostibus cecidit. Multa & in Dalmatia accepta incommoda sunt, cum Turcæ equitatu pollentes ex omnibus agris Christianos in oppida compulissent, demessisque aut corruptis frugibus in magnas frumentariæ rei angustias redegissent. Quæ omnia & si grauia, in ipso præsertim rerum initio, Venetis acciderent, tamen auersis omnium animis in cogitationem classis, in qua summa rerum agebatur, eius spe sustentabantur. Igitur amissam Nicosiam & se possessione insulæ pulsos, turpemque Zanij & aliorum fugam amissasque varijs casibus duodeuiginti naues tantò dolentiùs accepere, quantò magis infinito sumptu

Alijs pariter nauibus potiuntur.

Priolus victus, & mors.

compa-

comparata classe, Pij & Philippi auxilijs suffulti, non propulsari solùm à Cypro, sed nauali quoque prælio vinci posse Turcas, crediderant; eiusque rei paulo antè falsum gaudium & ipsi perceperant & alijs impartiti fuerant, cùm constans rumor Venetias pertulisset, pugnatum cum Turcis prosperè esse, victores Christianos fugatis hostibus insulam periculo liberasse; vt sibi ipsi ridiculi viderentur, qui temerè vulgatam famam pro re certa Pio regibusque nunciassent.

Falsus rumor liberatę periculo Cypri.

TOT aduersis perculsa rebus ciuitas vix in reliquum tempus consilia explicabat: hinc tanto imminente hoste, qui in viscera iam imperij inuasurus esset, hinc resistendi spe imminuta, cernentibus aut sera Hispanorum auxilia, aut calliditate præfectorum parum vtilia fore. Sed & vniuersa Italia cùm tot mœsta funeribus, tùm anxia præpotentis hostis auctu Auriam quidem & Hispanos incusabant, qui, debilitari rem Venetam ac periculoso detineri bello, impiè lætarentur, verùm in Venetos ipsos magis inuehebantur, qui nec Cypro pro magnitudine impendentis belli satis prospexissent, insulam sine duce ac sine exercitu habuissent, & ipsi classi, in qua omnes spes tuendæ dignitatis suæ locauerant, nec idoneum rectorem dedissent, & tanta vbique ob multitudinem peculatorum commeatus inopia fuisset, vt miles noxijs altus cibis morbos contraxerit, quorum contagione tanta clades accepta esset. Querebantur præterea, superbè ac iniuriosè à Venetis nauarchis ciuibusque habitos ac sæpe ita contemptim tractatos, vt si cum remige ac ministro Venetæ cymbæ, cui generi domi imperitare illi assueuissent, non cum liberis atque ingenuis res fuisset. Vnde non ille modò ardor, qui initio fuit, ad bel-

lum refrixerat, sed planè defuturi, qui militare ijs ampliùs vellent, videbantur; vt coacti ipsi sint rerum capitalium damnatos exulesque reducere, qui aut milites fierent aut remiges darent, statuto pro cuiusque noxa, quamdiu quotq; cum hominibus eam operam reip. præstarent. Sed his vocibus quæ in curiam quoque senatumque peruenerant commoti, quò abesse publicam fraudem omnes intelligerent exemplaque in posterum statuerentur, & scirent Veneti ciues, ita foris imperia exercenda, vt domi interrogandi eos legibus reosque agendi vel humillimis potestas futura esset; quæstionem Patres decernunt de his, qui priori anno remp. administrarant, qui aut dissolutè imperasse aut negligenter imperata fecisse, qui militem naualemùe socium aut vllum omnino hominum iniuria contumeliaque affecisse, qui publicam pecuniam auertentes mandatis muneribus minimè satisfecisse dicerentur. Triumuiros, qui huic quæstioni præsint, principes senatorum Iohannem Mocenicum, Federicum Valaresium, Nicolaum Contarenum creant, atque in huius locum, qui statim magistratu inito mortuus est, Gasparem Ranerium sufficiunt. Triumuiri quæstione habita ipsum Zanium præfectum classis euocare ad causam dicendam statuunt. Is Corcyram cùm rediisset, sentiens quàm aduersa fama laboraret, quod futurum rebatur, anteuertit postulare vt successor sibi mitteretur. nec eius postulatis vlla à senatu mora facta est. Creatus in eius locum Sebastianus Venerius absens effusa in eum ciuitatis gratia, quòd Sopotum initio statim belli cepisset, quòd Cypriam legationem, defugientibus alijs, nihil territus tanta mole belli, cùm excusari ætate posset, non abnuerat; quòd denique post Nicosiæ casum eundi cum classe in Cy-

Zanio sufficitur Sebastianus Venerius

prum

prum auctor fuerat. Præferoci atque animi nimio ſeni (& ſeptuageſimum exceſſerat annum) moderatorem Auguſtinum Barbaricum legatum addidere, virum in quo grauitas & prudentia & in rebus obeundis dexteritas paria erant. Hic abſente Venerio, qui incertum erat an in Cyprum profectus cum ſubſidio eſſet, ſummum apud claſſem imperium obtinere iubetur. Cum eo miſſus lictor à triumuiris qui Zanium in vincula coniectum Venetias deportaret, ratis, arrepto tam inſigni reo, & cæteris plus terroris, & iuſtitiam ſenatus ac ſeueritatem clariorem apud Italiæ populos fore. Crimini dabatur, quòd exercitum licentia ſolutum nulla diſciplina continuiſſet: Venetis ciuibus cuncta per ambitionem indulgendo additam magis arrogantiam aduerſus milites ſociosque, quàm repreſſam ab eo eſſe: publica poteſtate ad priuatum quæſtum abuſum, nec animo nec conſilio parem mandato honori fuiſſe: &, quo grauiſſimè premebatur, ſenatus iuſſum eundi cum claſſe in Cyprum, ſubornatis legatis qui contradicerent, eluſiſſe. Zanio dignitate & inuidia proximus fuit Iohannes Legius Dalmatiæ legatus, quem Iuſtinianus ad cognoſcendas res in Dalmatiam miſſus iuſſum prouincia decedere apud triumuiros, adiuuante Iulio Sauorniano, vehementer accuſauit, tenuitq. vt, dum iudicium de eo perfectum eſſet, reus in carcerem mitteretur. Huic actum per ludum ac luxuriam omne tempus obijciebatur: grauem ſocijs, contemptui hoſtibus fuiſſe: non interuertiſſe ſolùm publicam pecuniam, ſed à ciuitatibus cepiſſe arguebatur: ſæpe militibus pro ſtipendio coëmptum ab ſe frumentum caro menſum eſſe: veſtimenta quoque pari cupiditate ac ſordibus in mercatoris magis quàm legati morem vendidiſſe: & ab imperitia & vanitate ma-

Auguſtinus Barbaricus Venerio additus.

Obiecta Zanio crimina.

Iohannes Legius item accuſatus.

gnum Sauorniano ad res gerendas impedimentum attulisse, acceptaque eius culpa grauia incommoda in ea prouincia esse. Concusserant metu omnium animos duo ciuitatis principes (& maximè Zanius in tanto nuper imperio conspectus) in publicos carceres conditi; ac, si recenti ira obiecti triumuirum iudicio essent, haud dubiè secutura damnatio fuit. Sed amici atque affines eorum, prolatando atque extrahendo, rem eò perduxere vt prius triumuiri magistratu abirent (nam in annum modò creati erant) quàm iudicata causa esset. Senescente deinde inuidia ac mollitis iam animis in XL. virale iudicium adducti, ambitione ac respectu pristinæ dignitatis non solum Zanius sed Legius quoque, qui liquidò nocens habebatur, defensus atque absolutus est. Sic illa noua constituta quæstio expectatione quàm re terribilior euasit. Sed Zanius absolutione sua non expectata, dolore animi ac diuturnæ custodiæ molestia antè mortuus est, quàm è carcere mitteretur. Vir curię quàm castris aptior, & in mercatura quàm in imperio felicior. A parente tam tenue patrimonium accepit vt gloriaretur, præter pictam tabulam nihil se paternæ hæreditatis adijsse. Profectus in Syriam adolescens tanta industria in negocijs prius alienis deinde suis versatus est, vt domum rediens in locupletissimis ciuibus sit habitus, mox etiam in principibus; tanto enim splendore forum est ingressus, ea comitate officia ambitionis obiuit, vt ad summos honores euolasse videretur: eo ciuitatis fauore, vt in petitione principatus à Mocenico non tam gratia quàm factionis & affinitatum opibus superatus sit. Euectus inde ad præfecturam classis, qui est supremæ & extra vrbem regiæ potestatis magistratus, felicitatem suam non cepit.

Zanius & Legius in carceres coniecti.

Vterque qua ratione sit absolutus.

Zanius moritur: eiusdem elogium.

PIVS

PIVS interea post reditum Columnæ, cùm Christianorum fortunæ indoluisset, ad remp. tanto afflictam vulnere subleuandam conuersus Philippum Venetosq; (rem priore anno cœptam) impensiùs iam in societatem solicitabat. In Venetorum senatu diu diuersis sententijs certatum fuerat, & ab aduersantibus nouo & antè parum prosperè inito fœderi, celebrata postrema morientis oratio Hieronymi Grimani grandis natu & clari ea tempestate senatoris, qui, cùm Venetias ad indicendum bellum legatus a Turcis venit, propè animam agens consultus à circumstantibus amicis de bello, Nunciate, inquit, Patribus, aut cedant impotentiæ tyranni & pacem quacunque conditione retineant, aut si (quod honestius est) bellum magis placet, abstineant implicare se Hispanico fœdere: suo ipsi marte, edito supremo virium conatu, maturent cum hoste confligere, Cyprumque ante omnia valido præsidio firment. Nec Pont. Max. ijs deerit: & Philippus ipse ad tuendam Christianæ pietatis opinionem non commiserit, vt sine eius auxilijs in certamen de summa rerum descendatur: & voluntariam opem tantò promptiùs feret, quantò minùs indigere nos sentiet. & senatus solutus fœdere suarum rerum arbiter erit, & ex eius maximè auctoritate, non semper alieni ducis imperio, bellum administrabitur. Hæc quanquam mouebant, tamen & infamiam apud omnes Christianos odiumque, si pax fieret, proditæ barbaris rei publicæ magis verebantur: & cernebant, superbis hostibus tanto inde contemptui fore, vt breui tota decedendum Græcia, aut bellum alieniore tempore patiendum. Ad has causas cum assiduæ Pij cohortationes accederent, inclinarunt ad societatem animi.

Hieronymi Grimani de fœdere iũgendo sẽtẽtia.

NEC

Fœderis ab Hiſpanis ineũdi cũ Venetis diſſuaſio.

NEC minùs regi Hiſpaniæ deliberatio in ambiguo fuerat, cùm de fœdere in conſilio amicorum retuliſſet, contendentibus quibuſdam, nullo omnino fœdere opus eſſe aduerſus Turcas, qui longè alio orbe dominarentur: ac tueri parta, non noua quærere regna regem debere, præſertim in ijs terris, vbi plus negocij quàm fructus vel latiſſimè propagatum imperium eſſet allaturum. Quòd ſi tanti ſit proferre fines, cur ſuam occaſionem rex omitteret Africam inuadendi, dum Veneto bello Turcæ diſtinerentur, in qua ſimul importunos Hiſpaniæ vexatores Algerienſes prædones eſſet vlturus? At fœdere illigati maximam partem virium Venetis acceſſuram illorumque militaturam commodo. ipſos denique Venetos nec animis nec facultatibus pares, quod antè ſemper feciſſent, ſine vllo pudore deſertis in medio bello ſocijs repentè cum hoſte pacem renouaturos. Ad hæc periculoſum eſſe, aiebant, implicito inteſtinis ſeditionibus quà Maurorum vixdum à recenti defectione ſatis quieſcentium, quà Belgarum quotidie magis inualeſcentium, claſſem omnem exercitumque in Greciam & Aſiam vſquè amandare; infenſis præterea Germanis, infidelibus Gallis & conſilia cum Aurangio miſcentibus.

Suaſio.

Hæc ferè, qui tantùm Hiſpaniam norant. At quibus rerum maior vſus ſcientiaque erat, negare, vllam in partem id vtile conſilium eſſe. primùm enim, ſi Veneti deſerantur, ijs cedentibus & ſuccumbentibus Turcarum potentiæ, videndum eſſe, ne in Hiſpaniam omnis inde belli tempeſtas vertat, cùm de eo deliberatum magnis contentionibus inter Purpuratos Bizantij eſſe conſtet. Deinde, ſi tantæ vires Venetorum ſint, vt vinci ab ijs Turcæ poſſint, regem victoriæ eius expertem eſſe non oportere: ſin Veneti aut

bello superati, aut data à victore pace subacti concidissent, tanta eius rei inuidia laboraturum esse regem (qui fœdere negato non Venetis defuisse, sed publicam Christianæ fidei causam prodidisse feretur) vt, Christianis populis alienatis, offenso grauissimè Pont. Max. auctis noua victoria Turcarum opibus, vix defendendæ Italiæ spes, nedum Africæ frænandæ satis explorata futura sit. perpaucis horis traijcere Turcas ex Epiro copias Hydruntum atque in Italiam posse maiores quàm quantæ obijci eis possint, si oppressi Veneti se commouere non audeant. tum Gallos Germanosque timendos esse: non cùm opulentissimam ciuitatem atque ipsum Pont. Max. cuius auctoritatem omnes Italiæ principes sequuntur, & verentur exteræ quoque nationes, societate coniunctos rex haberet: quis enim pio intentum bello, aut tot succinctum suis sociorumque viribus lacessere audeat? Quin ei accipiendam esse vltro oblatam facultatem augendi famam & opinionem Christianæ religionis, qua maxime eius imperium nititur, & nulla sua cum impensa gerendi nobile bellum. nihil enim regem à Pio propagandæ, non solùm tuendæ Christianæ reip. cupidissimo huius rei causa non impetraturum, & eo iubente, quantam vix bellum absumat, ex ditibus Hispaniæ sacerdotijs pecuniam erogaturum: & siue perseuerent in bello ac societate Veneti, fructum ex eo regem capturum, siue inhonesta pactione cum hoste componant, eorum inuidiam in gloriam regi fauoremque versuram. Philippi animus etiam religione & studio Christianæ pietatis tangebatur, ad quod cùm vtilitas quoque, maximum ad mouendos regum animos momentum, accederet, detinendos Turcico bello Venetos, decernit: atque accersito Pij legato respondit, sibi quidem

Philippi Regis de fœdere deliberatio.

impedito domeſticis motibus nihil eo fœdere opus eſſe quod arma longè ab domo in Orientem transferret; ſed tamen vt, quanti ſibi Pontificis Max. maieſtas ſit, & quàm omnia non ſua vtilitate, ſed Chriſtianæ reip. commodo metiri ipſe ſoleat, omnes intelligerent, ſtatuiſſe ſe à Pontificis auctoritate non diſcedere, literasque Romam Granuellano & Pacieco Cardinalibus & Iohanni Zunigo legato ſuo daturum, vt fœdus in quas maximè conditiones Pius iuſſiſſet cum Venetis ferirent.

QVAE mandata cùm allata Romam eſſent, & eadem Venetorum quoque legatus multò antè ab ſenatu accepiſſet, cœptum eſt agi de fœdere, cuius conciliandi negocium Pius ſex Cardinalibus dederat. Fuere hi Iohannes Moronus eius ordinis princeps, Petrus Donatus Cæſius, Carolus Craſſus, Iohannes Aldobrandinus, Michaël Bonellus cognomento Alexandrinus, & Hieronymus Ruſticucius: quibuscum legatis Philippi ac Venetorum ad ſe conuocatis, orationem habuerat pleniſſimam dignitatis & ſummi in Chriſtianam remp. ſtudij. Exorſus à Deo, eum offenſum iratumque nobis merito noſtro, precibus, ieiunijs, cultu Chriſtianæ diſciplinæ placandum inprimis docuit: atque in commemorandis Chriſtianorum populorum delictis, quibus quotidie magis cæleſte à nobis Numen alienatur, vnde tot debilitata malis reſp. tot plagis afflicta ac deformata iacet, ea dicentis religio pietasque enituit, ea commotio animorum ipſius cæterorumque fuit, vt nemo tenere lacrymas potuerit. Commendatos deinde prudentiæ laudibus cùm, quantum in ipſis poſitum eſſet ad ſalutare negocium ex ſententia & è re publica conficiendum, admonuiſſet; vehementer hortatus atque obteſtatus eſt, vt non

Cardinales ſex fœderi componendo præpoſiti

Ad eos, & ad legatos Pij oratio.

viribus

viribus quàm animis iungendis magis intenderent, & publicam agitari salutem in eo consilio eorum commendatam fidei cogitarent. tum maximè maturato opus esse ostendit, quò insula Cypri, expulsis ex ea barbaris, retineretur cùm alijs vtilis rebus, tum opportuna repetendis Hierosolymis & locis, vbi Christus Deus humano indutus corpore mysteria salutis nostræ operatus est. Postremò seipsum obtulit paratum neque ætati neque vitæ parcere pro Christiani nominis gloria, siquem vsum sui eo bello fore censuissent. Ab hac oratione cùm Pontifici actæ ab omnibus ingentes gratiæ essent, postulatum à Granuellano est, vt conditiones fœderis proponerentur: quod Pius sequenti die facturum se ostendit. Sic, multis habitis inter legatos de ratione gerendi belli sermonibus, concordibus animis ea die discessum est. Erat in speciem factu facile, sed tractatu arduum ac spissum negocium. neque enim idem vtrique propositum habebant. Hispanis sicut non vtile erat, latiùs in Græcia atque Illyrico propagari Turcarum opes; ita attenuari in Italia Venetorum potentiam cupiebant. hinc propulsari vim quàm inferri, & bellum quàm victoriam malebant. Venetorum longè alia mens: trahi bellum pro exitio putabant, cùm neque sumptus diu ferre resp. posset, & cogendis ciuitatibus pecuniam conferre ac remiges dare alienabant sociorum animos: & agrorum cultus subtractis operis omittebatur. ita omnium simul rerum difficultatibus circumueniebantur. Quare decertare præoptabant, quò citò aut victoria aleretur aut pace finiretur bellum. Ex his causis variantibus ac in diuersa tendentibus consilijs, tantæ contentiones de singulis rebus fuerunt, vt sæpe dirempta & abiecta res esset, nisi Pij constantia ac studio sustentata ac

Hispanorum, & Venetorum diuersa belli consilia.

Pij constantia in fœdere promouendo.

ſæpe reſtituta fuiſſet, nunc minis nunc precibus quà Hiſpanos quà Venetos continentis. Cùm ſatis in alijs concordes in alijs conuenire nullo modo poſſent, vtrisque rem ad ſua conſilia trahere & accommodare nitentibus, ſtatuũt, vt fœderis formula in Hiſpaniam ad regem ac Venetias ad ſenatum mitteretur, eorumq. voluntates expectarentur: interea fama in vulgus percuſſi fœderis ederetur. Id quidem regij magis non negarunt petentibus Venetis, quàm præſtiterunt: famam iunctæ ſocietatis captare eos ſuſpicati, quò tolerabiliores inde conditiones pacis ab hoſte auferrent.

SED Veneti ea accepta formula, in qua aliquot erant capita quibus ciuitatem obligari prorſus nolebant, irati Soriano legato, quem non ſatis conſtanter refellere regiorum poſtulata, nimiumque bello ac fœderi ſtudere inimici accuſabant; collegam ei Iohannem Sorantium creant ſubitòque Romam proficiſci iubent, hominem auerſum à ſocietatis conſilijs, & cui nec ſatis vſus & confidentiæ plurimum erat. Eius aduentus æquè rebus incommodus & Pio moleſtus fuit, qui vſqueadeo ab hominis ingenio abhorruit, vt prohibiturus eum aditu ac diſcedere Vrbe iuſſurus fuerit, niſi veritus eſſet, ne ex eo Soriani inuidiam oneraret, quem ob eximiam prudentiam & integritatem, & non vulgarem, vt in Veneto homine, diuinarum rerum doctrinam mirè charum acceptumque habebat, ac pari fide induſtriaque rem ab eo publicam eſſe geſtam prædicabat. Ipſo ſtatim initio aduentus ſui crebris Granuellani ac reliquorum interrogationibus vexato ac exaſperato Sorantio, & Soriano ab indignatione morbum, ne conſilijs intereſſet, ſimulante, abire cuncta in deterius; vt Cardinales, quos Pontifex conciliatores inter regios Venetosque conſtituerat, ſæpe

Iohannes Sorantius Soriano collega additus.

Soriani laus.

deſpe-

desperatio ceperit rei ex sententia perficiendæ. Sed, Pio ipso incredibili assiduitate ac perseuerantia omnibus semper incommodis occurrente, post infinitas altercationes ad extremum compositis conuentisq. alijs, vnum modò restabat, quod rem distinere videretur. Contendebant magnopere regij, vt eius belli imperatorem Philippus daret, qui maximam partem sumptus sustineret. Id Veneti prorsus recusabant. cùmque tribueret hoc Pius dignitati regij sanguinis, vt Iohannes Austrius (erat is regis frater ex pellice natus) in eo honore cæteris præferretur; id quoque ad Columnæ dignitatem impediendam petebant Hispani, vt eidem Iohanni ius esset, quem vellet, legatum sibi cum imperio substituendi, quoties abesse à classe belloque ipsum contingeret: hac scilicet via (quod apertè ausi non essent) Auriæ aut Aloysio Requesentio Zunigæ fratri nauale imperium struentes. Veneti, etsi id quidem maximè nolebant, tamen quia ea re Pontificis auctoritas minui videbatur, ipsumque per se retinendæ dignitati suæ esse intelligebant, quasi nihil eorum interesset, totum id ad Pium reijciebant. qui se Iohanni, si bello interesse vellet, imperium traditurum libenter ostendit: eo excepto ne auribus quidem alium, quàm quem ipse imperatorem iussisset, admittebat. Perseuerantibus nihilominus abnuere regijs, &, regem ipsum consulendum, dicentibus, Pius iuris sui vir retinentissimus extemplo tabellarium magna celeritate in Hispaniam misit, qui literas regi ferret ita acribus scriptas verbis, vt Philippus cedendum eius voluntati ratus suis mandarit, ne rem vltrà morarentur: & quò ab se editus præter Austrium alius quoque imperator videri posset, simul vt ea re Pij gratiam iniret, præter Auriam & Requesentium (quos ad eum ho-

Pius iuris sui retinentissimus.

norem commendabat) Columnam ipsum nominauit. Fuit omnino Pij in susceptis rebus, quæ æquitatem habere viderentur, maximè in quibus Pontificia maiestas verteretur, tanta vis tantaque animi constantia; vt frustra se quiuis regum accenso eius studio obiecisset. Reddidit Pius Philippi obsequio gratiam, Austriumque non classis solùm ac naualium rerum, sed terrestrium quoque copiarum ac totius belli imperatorem creauit, dum ipse gerendis rebus interesset: quo absente Columnam pari honore potestateq. succedere illi iussit.

Iohannes Austrius belli totius Imperator: & Colūna pari cū imperio absenti suffectus.

AGITATVM est de Emmanuele Filiberto Sabaudiæ Duce ei muneri præficiendo, quod & Veneti cupiebant, & Pius eum Columnæ haud grauatè præferebat eminentem non magis generis ac dignitatis amplitudine, quàm bellicæ scientiæ opinione. Sed nec ipse regnum, vnde pater expulsus fuerat, haud multò antè à se receptum temerè relicturus videbatur, & Hispani præpotenti regulo & quotidie incrementa capienti tantum armorum ac belli arbitrium non dissimulanter committere negabant. Illa inde controuersia tenuit, quòd regij Africam spectantes, non in Turcas solùm, sed aduersum omne Mahometanum nomen id esse fœdus, cupiebant. Negarunt Cardinales, æqua eos postulare: regem enim Persarum, qui Mahometanus esset, non solùm hostem iudicari (quod eo capite fieret) non debere, sed etiam conandum esse omni studio, vt in eandem armorum societatem traheretur. Et Veneti, nisi vis omnis belli in Turcas atque in Græciam intenderetur, nihil sibi fœdere opus esse, apertè denunciabant. Ne regij quidem minùs præcisè fœdus abnuebant, si eo Tripolis, Tunetum, Algerium Africæ vrbes non comprehende-

Cur Sabaudiæ Duci imperiū belli demandatum non sit.

rentur,

rentur, negantes, aliter Hiſpaniæ populis, quorum maximè ope gerendum id bellum eſſet, fieri ſatis poſſe. Simul illud quoque tentare conſilium ſunt aggreſſi, vt arma Turcis non inferrentur; quando ijs pares eſſe ipſi non poſſent, ſed vis tantùm eorum arceretur. Id verò à Venetis perinde eſt acceptum, ac ſi manifeſtò deprehenſæ inſidiæ in ſe Hiſpanorum eſſent. Itaque Pius, cùm nullum altercandi atque contendendi finem fieri videret, Pompeium Columnam ſpectatæ virum induſtriæ, nec bellicæ modò rei, ſed ciuilium quoque actionum prudentem cùm literis ac mandatis in Hiſpaniam miſit. Per eum cùm demonſtraſset Philippo, fruſtra piam bonamque ipſum mentem habere, ſi voluntatis eius interpretes ac miniſtri tam longè ab præclaro eius in rempublicam ſtudio abeſſent, extorſit ab eo, vt imperaret ſuis, vt inanibus contentionibus abſiſterent, darentque operam, vt fœdus feriretur. Sed monuiſſe Pium Philippus dicitur, caueret, ne Veneti ſimulando de ſocietate agere, pacis interea conſilia coquerent, fœderiſque nomine ad æquiores conditiones impetrandas abuterentur: nam, occultos inter ipſos Turcaſque commeare nuncios, ſibi compertum eſse. Tandem conuenta pactaque omnia erant: & Pontifex rem diuinam facturus, & iunctam inter ſe & Philippum regem Venetoſq. aduerſus Turcas ſocietatem populo ac aliorum regum legatis, qui in curiam acceſiti aderant, pronunciaturus regios Venetoſque legatos ad ſe, antequam ad ſacra prodiret, vocari iuſserat, vt fœderis capita de more vniuſcuiuſque chirographo conſignarentur. Tum conſurgens Granuellanus negat, eo anno præſtare regem, quæ ipſi pepigiſsent, vllo modo poſse, quòd prouecta ætate, tempus ad ea comparanda non eſset habi-

Pōpeius Columna in Hiſpaniam mittitur.

Granuellanus feriendum iā fœdus impedit.

turus:

turus: petere, vt Veneti, quibus nauium naualiumque rerum apparatus promptus expeditusque eſset, ea ſocijs accommodarent: regem militem daturum impenſamque omnium rerum præſtiturum. Inde ab initio cœptæ rei decretum inter eos erat, vti, dum de legibus fœderis ageretur, præpararentur perinde omnia, ac ſi perfecta res eſset, nequid gerendo inde bello moram afferret. Itaque icti re noua Veneti legati, & execrantes tam perfidioſam ludificationem, cùm paulum ſeceſſiſsent, reſpondent, niſi pactis conditionibus ſtetur, ſenatum ſe conſulere velle. Ea res Pij animum vehementer offendit, & maximè à Granuellano alienauit, quem ad omnia euertenda veluti inſidiatum publicæ cauſæ, grauiſſimis verbis obiurgatum ab ſe repulit, quanquam omnia ſibi voranda ſtatuerat, ne ſalutaris negocij actio abrumperetur; & conſolatus Venetos legatos ad ſenatum ſcribere ſuis verbis iuſſit, curæ ſibi fore, vt legibus fœderis ſatis à rege fieret.

Veneti de paciſcẽdo cũ Turcis deliberant.

AT Veneti, vbi ea acceperunt, inceſsentibus Hiſpanorum perfidiam perpetuis orationibus Mocenigo Principe & ſenioribus patrum, qui leuare tam ancipitis belli cura ciuitatem aliqua pacis conditione cupiebant, animum à belli conſilijs ad paciſcendum cum hoſte conuertere: cuius rei hæc tum fortè facultas oblata erat. M. Antonius Barbarus legatus, poſt indictum bellum cùm Bizantij domi ſuæ non arctiſſimè cuſtodiretur, audito Nicoſiæ exitu, locum agendi de pace aliquem quærebat, quam vnam iam eſse viam, & remp. periculo tam imparis dimicationis eximendi, & ſeipſum in libertatem reſtituendi putabat. Venetijs, quod Bizantij factum acceperant, negociatores Turcas in vnam commigrare domum iuſsos in cuſtodia habe-

Veneti mercatores Bizãtij, Turcæ Venetijs, belli tempore in cuſtodia habiti.

bant,

bant, & cum his Amutum, quem legatum in Galliam euntem Venetijs exorto bello deprehenſum arctiori cuſtodiæ mandarant. M. Antonius igitur nactus Salomonem quendam Iudæum medicinæ ſcientia Mahometi charum, qui ventitare ad ſe ſolebat, per eum cum Mahomete egit de captiuis permutandis, ac ſimul de pace mentionem inijcere Iudæum iuſſit: quam vbi non aſpernare Mahometem ſenſit, in præſentia quidem petijt impetrauitque ab idem cupiente, vt certum hominem è ſuis Venetias mittere liceret. Is tum fortè Venetias appulerat Patribus literas ac mandata M. Antonij ferens, cùm de Granuellani ac Hiſpanorum nec opinata recuſatione præſtandi eo anno, quæ ex fœdere debebant, eſt allatum. Itaque decemuiri, cuius magiſtratus ſumma eſt in ciuitate poteſtas, & maximè belli pacisque iura eius arbitrij ſunt, neque in eum niſi ſenatorum principes, qui ætate ac prudentia antecellunt, leguntur; re cum ſenatu, quò occultior eſſet, non communicata Iacobum Ragazonium expertæ ſolertiæ ac prompti conſilij hominem & aſſuetum Turcis, apud quos diu mercaturam fecerat, Conſtantinopolim miſere, præter ea, quæ palàm de ſenatus ſententia data erant ad captiuos permutandos, occultis inſtructum mandatis conficiendæ pacis in eas conditiones, quæ ipſi & M. Antonio magis è rep. & è fide eorum viſæ fuiſſent.

Ragazonius Bizantium mittitur ad agendum de pace.

EA legatio vehementer Pij ſolicitudinem ac ſuſpicionem auxit, ne, id quod res erat, ſimulatione captiuorum pacis conſilia à Venetis agitarentur. Hac æger atque anxius cura vocari ad ſe Commendonum Cardinalem iuſſit, cui, ob eximiam prudentiam ac religionem & animum ab omni partium ſtudio integrum, fidere conſueuit plurimùm. Cum

eo egressus in Vaticanos hortos miserari fortunas Christianorum,& publicis ingemiscere malis cœpit, consilium, maximè ad confirmandos Venetos, ne præcipites in pacem irent, exquirens. Nam, ex communi opinione hominum & ex remisso iam studio legatorum, fœdus pro deplorato ac deposito haberi Romæ est cœptum. Hortari tum Commendonus eum,vt,nequid prætermissum ab se,quod experiri posset,videretur, Columnam ipsum Venetias mitteret: haud paruum momentum sustinendis Venetis futurum in eo viro tractandi animos hominum omnibus instructo artibus:& profectò moturum aliquid,qui idem rei hortator & dux futurus esset. Nullum consilium toto illo negocio auidiùs arripuit Pius vir Christiani nominis, quàm qui vnquam maximè, amore flagrans. Itaque dimisso Commendono Columnam extemplo acciri ad se iubet eique demonstrat, velle se, vt ipse Venetias proficiscatur: Venetis tum superioris anni incommodis fractis, tum malitiosa & illiberali Hispanorum ratione alienatis animos addendos esse, ne diffidentes sibi socijsque ad noua consilia conuerterentur: ipsum, lenire eos & confirmare verbis suis, iubet, atque omnem inde operam dare, vt salutaris res ad exitum perduceretur; nec, quia plenum difficultatum negocium plerique putarent,spem ipse perficiendi abijceret: Deum causæ rei publicæ adfuturum,aditumque, quem non viderent homines, aperturum: iret, atque eius fiducia omnia sibi facilia crederet fore. Columna ab vrbe profectus, cùm Venetias per dispositos equos celeriter venisset,quanto ipse acceptior publicè priuatimque ciuitati erat,& quanto plus honoris ea sibi legatione habitum Veneti censebant; tanto eius aduentus ingratior principibus, quorum animi ab armis abhorre-

Columnã Pius Venetias mittit.

bant,

bant, fuit: cùm intelligerent, non solùm dignitati, sed etiam gratiæ eius viri multum esse tribuendum, qui & auctoritate apud Pontificem pollebat, &, si bellum necessitas imponeret, aut cum Austrio præcipuas imperij partes gesturus, aut sine illo propè solus imperaturus esset. Columnæ oratio nihil speciosi ad eloquentiæ ostentationem ab inani verborum apparatu habuit, sed naturali facundia de rebus ipsis ex vsu disserendo, quæque in rem essent, pollicendo mouere senatus voluntatem studebat: ante omnia Pij egregiam mentem ardoremque ad id bellum & ad rem Venetam tegendam verissimè prædicabat: hunc intueri Venetos debere, qui & auctoritate perducere ad æqua Hispanos posset, & retrectantes præclarè vlcisci: sed & eos in Pontificis Max. potestate futuros, & illum, quò magis sibi obnoxios beneficio faceret, quæ ad eam diem regis accuratissimis precibus pernegasset de pecuniarum exactionibus ex Hispaniæ sacerdotijs, ea omnia in Venetorum gratiam huius belli caussa concessurum: ipsum verò Romanæ Ecclesiæ facultates huc omnes collaturum: pecunia, militibus, commeatu, & quibuscunque rebus posset, rem Venetam adiuturum: è Piceno, è Flaminia frumenta exportari Venetias passurum: eorum præfectis educendi e Romanis prouincijs conductos precio milites, quot vellent, potestatem facturum, & in præsentia, sua pecunia conscripta tria millia peditum in Dalmatiam missurum, quibus, donec classes in Græciam conuenissent, ad tuendos reip. fines Veneti vterentur: quinas decumas, quas postulassent, conferre eis sacerdotes Venetæ ditionis iussurum: nulla denique eis re, nullo officio virum ardentem Christianæ pietatis studio defuturum, cui insigne communis omnium

Columnæ ad Venetos oratio.

paren-

parentis nomen non magis ex faſtigio honoris, quàm ex animo in remp. verè paterno deberetur. Ad hæc omnem daturum operam, vt in eandem fœderis ſocietatem Cæſarem quoque Germanosque, & equitatu validam Polonorum gentem, & alios item reges adduceret, legatis ad id ampliſsimis viris è Cardinalium collegio miſsis. Hiſpanis (his enim infenſi ac exulcerati tot iniquitatibus animi placandi atque leniendi erant) non eſſe, cur plus æquo iraſcerentur; nam & præteritæ æſtatis moram in adducenda claſſę ijs culpæ verti non debere, cùm errore factum ſit, vt aut Pij voluntatem rex parum perceperit, aut mandata regis non rectè ſui intellexerint: & pacta fœderis in eum annum quò minus præſtent, non tam recuſare eos, quàm petere, vt naues longas, quarum implendo numero ipſi tempore excluderentur, Veneti, quibus id commodum promptumque eſſet, armarent plures quàm ex fœdere deberent, atque vt ijs eum ſumptum rex ſeu frumentis ſeu militibus, quorum illi indigerent, rependeret: ita futurum vt, quarum cuique rerum copia ſuppeteret, earum in commune plus conferret: regem tamen longas naues egregiè inſtructas LXXX. daturum, quas, ſe ſcire affirmabat, paratas habere, ſeque ipſum ad eas colligendas, ſi Auſtrius non venerit, celeriter excurſurum pollicebatur; nec dubitare, quin ante Cal. Iun. quò eſſent iuſſæ, omnes conuenirent. His, præter Pontificias duodecim, acceſſuras Genuenſes duas, Sabaudienſes quatuor, totidem Melitenſes, quæ Pij auctoritatem ſequerentur: ipſos præter Galeatias & onerarias, ſupra centum & quinquaginta longas naues, quibus ferè ſuperiore anno vſi eſſent, habituros. Hanc fore claſſem & genere & numero nauium maiorem ac validiorem, quàm

vnquam

vnquam antea Christiani aduersus Turcas eduxissent ; vt, siue hostes copiam pugnandi facerent, dubitari de victoria non posset, siue declinando certamen possessione maris cederent, exscensionibus in Eubœam insulam aut in Peloponnesum factis, acceptum in Nicosia incommodum ijs referri. Tres in ea classe duces futuros: hos in consilium coituros & è duorum consensu prodiţura imperia, vt, publicum Christianorum non priuatum cuiusquam id bellum esse, appareret: non Austrio non cuiquam vni, pro libidine aut omittere quod è re publica visum fuerit, aut ducere quò non expedierit, potestatem fore. se vnum ex illis ducibus futurum, aut alium Pij iussis pari fide obsequentem: huic arbitrari cum Veneto præfecto semper conuenturum: ita res eorum maximè arbitrio gestum iri. At ne ipsum quidem Austrium, in quo adolescente magni animi specimina cernantur, occasioni defuturum: nam & eius interesse, prima militiæ rudimenta quàm maxima laude ponere, & ipsa imperatorij nominis atque honoris dulcedine ad maximum quodque ausum iuuenem excitatum iri. His propositis haud dubiæ victoriæ firmamentis, intolerabiles sibi auribus incidere voces de pace, quam ipsi moliri clàm cum Turcis dicantur. Enimuerò id sibi ita non è rep. eorum videri, vt, cùm falsò ferri pro certo habeat, tamen dissimulandum sibi non fuerit, vt illi vel suspicionem tam ignominiosi atque adeo perniciosi consilij omnem auerterent: sentire enim se, quanta ijs inuidia vel rumore eius rei conflctur, & (quod negocij maximè intersit) hominum ardorem ad bellum pacis metu atque mentione deferuescere. Vtrùm enim iniquissimo bello petitis, tot quotidie iniurijs affectis vltro petenda pax, & veluti in voluntariam seruitutem concedendum,

an aliquando defendenda armis non libertas modò, pro qua vel mortem oppetere pulchrum ducitur, ſed etiam dignitas eſt? quam vſque eo ſibi obnoxiam rex barbarus feciſſe videtur, vt tanquam ſeruis cedere regno centum poſſeſſo iam annos non vereatur. reputarent animis, quæ ciuitatis conditio futura eſset, ſi Cypro ad nutum tyranni tradita confiterentur, neque in ipſis ſpem tuendi imperij neque in Chriſtianorum regum ſocietate præſidium vllum eſse. Sed nimirum & ſe, à tam fracto & abiecto animo longè abeſſe eos, ſcire: & orare, vt occaſioni, quæ offerretur vlciſcendi tot clades ab illo hoſte acceptas, incumberent, & Pontificem Max. ducem ſe aduerſus communes hoſtes offerentem ſequerentur. Quem enim locum depellendi imminentem eorum libertati peſtem, ſi hunc prætermiſerint, eſse habituros? Sed vt animo & conſilio, ita maturo ac minimè perplexo reſponſo opus eſse; nam & appetere æſtatem, vt trahi deliberatio diu non poſſit, & cunctationem eorum pro repudiato fœdere homines eſſe habituros; in qua opinione quàm multa incommoda ſint, malle ſe tacitum eorum cogitationibus relinquere, quàm commemorando aduerſi quicquam ominari.

ERAT Columna haud bellicis laudibus quàm ciuilibus artibus inſtructior: mira homini comitas & multæ blanditiæ, ſermo promptus & facundus magnaque rerum notitia; vt paucis diebus & à iuuentute, quam totam ſibi officijs & humanitate deuinxerat, mirè coleretur, & ſenes ipſos prudentiæ & eloquentiæ commendatione teneret. Itaque hæc non in curia ſolùm apud Patres, ſed omnibus ſermonibus congreſſibusque aſſiduè inculcando, quotidie plures in ſuam ſententiam perducebat. Decemuiris nec fœ-

dus placebat, nec impetrandæ pacis explorata ſpes: & retinendus vtique Pij animus erat, in quo magnum ad omnia momentum ponebant, & Columnæ oratione ac præſenti auctoritate accendi ciuitatis ſtudia ad bellum ſentiebant. Cùm diſtraherentur ancipiti deliberatione animi & totos dies conſultando nihil explicantes fatigarentur (neque enim Pio ſolùm & Columnæ, ſed ipſi etiam ſenatui verba danda, & conſcijs, ad pacem petendam miſiſſe, bellum cupientium oratio ad vtroſque componenda erat) Paulus Theupulus vnus è decemuiris, cui non probabatur, ſummum ciuitatis conſilium de re tanta celari ac de eo, in quo reip. ſumma verteretur, non conſuli; auctor fuit collegis, de pace belloque referendi ad ſenatum eiusque iudicio vtendi. Quem enim hunc eſſe morem, eoſdem homines aliud ſecretò ab alijs agitare atque adeo decernere de rep. aliud pro ſententia in ſenatu dicere, & pacis inter ſe conſilia coquentes ſenatum ipſum, tot ampliſſimi ordinis ciues ſimulando de bello conſulere, ludibrio habere? At rem eſſe tantam, quæ periculosè plurium conſcientiæ committatur: at multò periculoſiùs paucorum arbitratu ſtatui, quod omnium incolumitatem attingit, & vt ſileri à paucis faciliùs, ita ſubtiliùs æſtimari atque expendi à pluribus poſſe. Quoſdam collegarum rem exemplo tuentes, quòd anno CIↃ. IↃ. XXXIX. pax à decemuiris inſcio ſenatu cum eodem hoſte confecta eſſet, Theupulus admonendo, in quantam inde offenſionem omnium incurriſſent, ac principes ciuitatis omnibus honoribus deiectos diu in illius facti inuidia iacuiſſe, tenuit, vt ad ſenatum referretur. Ea relatio & res plurium iam ſuffragijs voluntatibusque commiſſa, ac paucorum ſenum arbitrio erepta, quorum effœti cum cor-

Theupulus collegis auctor eſt omnia referẽdi ad Senatum.

Theupuli pacem dissuadentis ad Senatũ oratio.

poribus animi essent, Columnam illico causa superiorem fecit, & ipse Theupulus, vir magna in senatu gratia, primus omnium ad dissuadendam pacem processit: ac si, quarum rerum deliberatio solicitam & suspensam ciuitatem haberet, paxne cum hoste facienda an fœdus cum Pio Philippoque feriendum esset, earum vtriusque ita potentem Deus senatum fecisset, vt, vtram vellent, in eorum manu esset; neminem, arbitrari se dixit, fore qui certam pacem vel speratæ victoriæ nedum difficili atque dubio bello non præferret. Quem enim non videre, exinaniri sumptuum magnitudine remp. socios tributis remigibusque conferendis auerti, nec Pij animum viribus nec Philippi promissa rebus respondere? sed cùm ab his amicitia societasque offeratur, quibus adiunctis vtique bellum multiplicatis viribus gesturi sint, à Turcis pacis impetrandæ spes nulla ostendatur, nisi in accipiendis quas superbus barbarus vt victis conditiones dederit; magni rem sibi consilij ac deliberationis videri. Ac inprimis considerari oportere, an impositus ex vsu maximè hostis (neque enim aliter poterit) bello finis, si non honestam, tutam saltem ac stabilem pacem allaturus sit: nam, si neutrum horum istam belli redemptionem sequatur, & æquè inde incerta spe metuque fluctuaturi essent, quò eius pacis iugum subire vellent, qua nihilo ab infesto atque infido hoste tutiores, & ei ipsi & Christianis insuper regibus, & maximè Pio inuisi atque despectui forent? Quibus ocium ita placeret vt omnia bello potiora haberent, optare, vt ij secum animo reputent, quæ res tam facilè & superiores reges, & hunc ipsum Selimum, hominem alioquin imbellem & luxu perditum, contra iurisiurandi religionem violata fœderis

nuper

nuper icti fide, adduxerit, vt bellum reip. faceret: id quidem, constare, præter insitam barbaris superbiam trium rerum causa fieri; quòd Venetis parum animi ad bellum gerendum, quòd ipsos per se impares viribus, quòd aliorum auxilijs nihil fidere posse putarint. Vtrùm ergo hanc de se opinionem Veneti ipsi confirmare, & tanta lacessiti iniuria, post datum magno atque elato animo responsum ac ne solitis quidem appellationibus dignatum regem, vixdum plane accenso bello, veluti ad primum armorum sonitum pauentes, vltro supplices pacem petitum ire vellent; an aliquando adniti, vt intelligant barbari, nec constantiam Venetis in tuenda dignitate sua nec vires deesse, &, quoties velint atque opus sit, reliquorum quoque Christianorum opem societatemque promptam habere? vt eruatur hic tandem hostibus error, deficere Venetos ad Turcici belli nomen, ac, si modò ab Constantinopoli arma increpuerint, ad nullas eos impetrandæ pacis conditiones non illico compulsum iri: qua imbibita ac penitus concepta sententia, quid Venetis despectius quid abiectius fore, quid barbarorum infinitæ cupiditati magis obnoxium? vt non solùm assiduo belli metu in ipsa pace torqueantur, sed regis mancipijs ludibrio semper sint, qui, quoties libuerit, intentato belli terrore quantamuis pecuniam ablaturos ab eis se sperent: ita ipsos emunctos ac vexatos precariam pacem ac libertatem in dies precio mercatam habituros. Quid si, tradita per metum Cypro, Cretam insequenti anno dedi sibi tyrannus illectus hac ipsa imbecillitate eorum postularet? an pariturì singulas carpenti insulas essent, vel paratiores ad eam defendendam futuri, iure iam à Christianis regibus spreti ac reiecti? Sed, vt nullum in petenda pace

damnum existimationis fieret (quod fieret certè maximum) quem præstare posse, regem passurum ab se impetrari, vt de compositione agatur? & qui integris Venetis tam impudenter abrupto iureiurando bellum intulerit, is confirmata ex ipsa re opinione, nunquam inter se Christianos societatem coituros, partæ iam victoriç pacem prælaturus putetur, & inflatus Cypri successu & sua sponte inanis ac tumidus, ipsamque sibi Italiam debellandam destinans vix delibatæ dulcedinem gloriæ in medio cursu deserturus? Nam de Mahometis studio quæ prædicantur, quanti tandem esse, aut quid vnquam ab eo factum vel maximis culto donis pro Venetis contra regis rem ostendi? quin intellectum esse, quàm perfidiosè M. Antonium tractarit, quem, maximè ad iniuriam incumbens, simulatione Hispaniensis belli consopire ac fallere conatus sit. Quid verò leuius aut quid alienius sua prudentia ipsos esse facturos, quàm si ex mendacis & fraudulenti hostis spe de summis rebus consilium ceperint? cur illud potiùs non cogitarent, quod & credibilius esset & à moribus hominis ac barbarorum perfidia non abhorreret, id illum moliri, id agere hac intempestiuæ pacis ostentatione, vt restinguantur & elanguescant ciuitatis animi, vt apparatui rerum minùs intenti insistant, vt à solicitandis asciscendisque in belli societatem Christianis auertat, quò faciliùs incauti nec pro magnitudine hostis muniti opprimantur? Quæ illi haud vana fraus erit, si ipsi, cunctando ac dilatando, fœdus cum Pio ac Philippo sancire distulerint. Nam & Columnam ipsum, quam in partem interpretaturi sint homines eorum procrastinationem, non obscurè iniecisse; vt verendum sit, ne & ipsi apparatum atque curam belli ea pacis cogitatione remittant,

&qui

& qui nunc fœdus amicitiamq. pollicerentur, indignantes, oblatam vltro opem eos aspernari, non solùm timidos ac diffidentes deserant, sed graui pressis inuidia etiam periculum in continente creent. Proponerent sibi animo illud tempus, cùm neque fœderis vllius viribus fultos, neque ab seipsis satis paratos Turcæ inuaderent. Quæ ratio insulas ab hostili vi tuendi, quæ Dalmatiæ oram futura esset? quò se Veneta classis omnibus rebus impar reciperet, quò se abderet, quis eam portus tutò caperet? vt, quæ præsidio tot populis comparata esset, vix effugium habitura videretur. Quid si hostem impetus caperet ad ipsam Venetiarum vrbem caputque rerum vadendi? quæ tum trepidatio, quæ fuga imbellis atque inermis plebis, quæ desperatio sociorum? quibus ne irasci quidem iure possent, si, defendente nemine, instanti ac præsens excidium ferenti hosti concederent. Quæ maiestatis ruina quæ dignitatis, si, pro salute, pro patria, pro tectis suis, non iam pro imperio pugnare Venetos, fama per populos ferretur? Id eò acerbius esset futurum, quòd & Christiani merentibus ea accidisse prædicarent, & Turcæ, non magis armis victos quàm dolo ac fraude captos ab se Venetos, gloriarentur. Hæc, quæ dicere abhorreret animus, non solùm ne euenirent, sed euenire ne possent, prouidere, sapientiæ eorum esse: nec viam his ex scopulis explicandi consilium cerni aliam, quàm fœdere percusso, iunctis primo quoque tempore classibus ire obuiam hosti ac dare operam, vt ad conserendas manus perliciatur: quod apud sibi fidentes & elatos tot secundis rebus barbaros haud difficile esset futurum. Philippi LXXX. longas naues, Pij XX. futuras, remp. nec minorem quàm superiore anno, & remigio ac milite longè validio-

rem

rem classem esse habituram. At tum additis LX. modò auxiliaribus nauibus non pugnatum esse, adhuc ciuitatem irasci pœnasque eius rei à ducibus expetere; nunc duplicatis propè auxilijs, & tota classe egregiè instructa de victoria quenquam dubitaturum? At pacta promissaque Hispani non præstabunt. Primùm ita contendisse eos de singulis rebus, vt faciliores futuri fuisse videri posint, si alieno ab implendis, quæ ex legibus fœderis deberent, animo esent. Deinde, vt Hispanis parum credatur, Turcis certè minùs credi oportere, quibus nec fidei par ratio & fallendi precium maius. Tum, si non steterint conditionibus Hispani, iustam Venetis causam pacis faciendæ futuram: nec in eo parum momenti ese, si à socijs proditi, non metu ac sponte cessise hostibus dicantur, à quibus ipsis tum armati ac tantis fœderatorum viribus circumsepti pacem æquiorem, quàm nunc metu subacti impetrabunt. Sibi igitur placere, ante omnia Columnam postulatorum compotem dimitti ad ea, quæ Pius polliceretur, conficienda: simul ad M. Antonium & Ragazonium Constantinopolim scribi, vt pacis quidem mentionem non aspernentur, si eò Mahometem inclinare cognouerint, pacem ipsi nec petant nec nisi consulto priùs senatu transigant; vt neque de eo agendi facultas præcidatur, si ita vsus feret, neque ipsi vltrà, quàm vt integra omnia senatui sint, progrediantur. ita futurum, vt aut infidelem ac inutilem Christianorum societatem experti, Deo hominibusque approbantibus ad pacem redimendam mox vertantur, aut adnixi suis sociorumque viribus amisa bello recuperent, & hostium audaciam in perpetuum reprimant. Vt enim ad gratiam famamque hominum turpissimum maximèque odiosum reip. eset, eo-

dem tempore pacem Byzantij fieri ac Venetijs fœdus feriri; ita nihil exitiosius ciuitati accidere posse, quàm si ipsi, dum neutram rem sui arbitrij faciunt, vtraque excluderentur.

MOVIT Theupuli sententia vniuersum senatum præter eosdem illos senes, qui pacis mittendique Byzantium cum mandatis Ragazonium auctores fuerant. Hi rem inclinatam cernentes Nicolao Pontio ætate inter eos, & dicendi laude præstanti negocium refellendi Theupuli orationem dedere. Qui, commemoratis Auriæ, Granuellani atq; Hispanorum aut gestis insidiosè aut dictis contumaciter in remp. eorumque artibus fraudis ac perfidiæ plenis cum odio atque immanitate Turcarum comparatis; vix sani nedum sapientis esse, ostendere conatus est, victoriæ spem in ijs socijs repositam habere, quibus, frangi Venetorum opes quàm crescere, vtilius esset. Monuitque inde grauissimis verbis Patres, ne crederent, eadem vera esse quæ magnificè dicerentur: nèue Granuellanum, fallaci fœdere conteri remp. & segni ac diuturno confici bello, cupientem audirent, Mahometis consilia respuerent pacem ac finem cladium offerentis; quem vt nihil integra fide agere suspicarentur, certè infestiores ac fraudulentiores hostes Hispanos cùm priori fœdere tum hac ipsa fœderis tractatione expertos esse. scilicet Granuellano credant, qui nihil sanctum nihil religiosum, nisi quod commodo sit, ducere inde à paterna disciplina didicerit: qui, dum Philippi opes augeat vnde ipse gratiam ineat, pensi nihil habeat. Proinde ne se Hispanorum astu per speciem amicitiæ exitium Venetæ rei molientium, ac ea euersa imperium Italiæ sibi struentium induci ac decipi, paterentur. Nam, obstringi religione ac iure fœderum eos posse, putare, nimiæ simpli-

Nicolai Pótij pacem fœderi præferentis oratio.

citatis esse: quippe fidem à potentioribus vtilitate non officio pendi. Ne se eo bello pergerent implicare, cuius onere iam tunc ita oppressam ciuitatem viderent, vt appareret, etiamsi cessaret hostis, bello ipsi succumbere eam necesse esse:pacem amplecterentur, qua reip.quies ociumq. redderetur, quò se comparare in eos casus possent, quos tempus ipsum excubantibus in occasiones aperturum esset amissa recuperandi. nec dubia nec vana spes pacis impetrandæ sit, quæ & Turcas ea cura liberet, quam vnam habere posse viderentur, Venetos à societate Hispanorum disiungendi: & concessa Cypro, quam rex non tam addere imperio quàm sua ipsius libidine templo, quod instituerat, consecrare appetisset; cui dubium esse, quin cupidè à belli curis ad quietis & voluptatis studia rediturus esset? scilicet verendum esse, ne petita pax timoris confessionem habeat: quasi turpe futurum eis sit, illius hostis arma extimescere, quem propè terrarum orbis reformidet. At enim fœderis viribus eius arrogantia & vis reprimetur: se verò timere ne mox, cùm Turcæ, quàm fracta ac sine effectu societas sit, intellexerint, grauiores ac intolerabiles pacis conditiones ferant, vt non tam feriendo fœdere, quàm feriendi speciem præbendo pacem æquiorem consecuturi esse videantur. Ergo Pium Columnamque agendo de conditionibus fœderis tamdiu detinerent (quod facturi sine suspicione essent) donec ab Constantinopoli nuncij redirent: tum, si pax non conuenisset, fœdus demum acciperent. Tutius id consilium, aliorum speciosius esse. ipsi, vtrum præstaret, ita eligerent, ita in suffragium irent, vt meminissent, nunquam antea rem maiorem, quàm quanta hæc esset, eorum potestati subiectam fuisse.

PLVS animorum in ſenatu, quàm auctoritatis in Pontio ac ſenioribus fuit. Itaque omnium ſuffragijs reiecta pace, ſequenti die Columna in curiam accito, decretum recitari iuſſere, & Princeps (quod Pio, ſocijsque ac Chriſtianæ reip feliciter verteret) fœdus accipere ſenatum renunciauit. Columna, collaudatis Patribus, atque affirmatis, quæ antè Pij verbis pollicitus erat, eadem celeritate, qua venerat, Romam hominum ſpe, quæ depoſita iam erat, feliciter ſuperata plenus gloriæ redijt. Pius, accepta Venetorum voluntate, ad VIII. Cal. Iun. anno CIↃ. IↃ. LXXI. vocatis in curiam Cardinalibus reque ad eos relata, approbantibus cunctis, fœdus in has maximè leges percuſſit. Societas, amicitiaque inter Pium Pont. Max. Philippum regem Hiſpaniæ, ac Venetorum remp. perpetuò ſit, communeque bellum ab his Turcarum regi gentique terra marique fiat. Id bellum CC. nauium longarum, centum onerariarum claſſe, peditibus LM. mixtis Italis Germanis Hiſpaniſque, equitibus quatuor millibus & quingentis geratur. Hæ copiæ omnes in Græciam quotannis Aprili menſe cogantur. Quod ſiquem ſociorum hoſtis adortus fuerit, ad eum defendendum aut iuſtum præſidium mittatur, aut, ſi res poſcat, omnibus viribus ſubueniatur. Singulis annis autumno ineunte, Romæ ex auctoritate maximè Pontificis legati ſociorum decernant, quò & quantis copijs ad rem gerendam inſequenti anno vſuri ſint. Belli totius impenſa in ſex diuidatur partes, quarum tres Philippus, duas Veneti præſtent, Pont. Max. XII. longas naues militibus rebusq. omnibus ad bellum inſtructas, ac tria millia peditum, CCLXX. equites conferat: reliquum ſextæ partis Veneti Philippusq. ſuppleant. Id enim ita æquum eſt viſum, quando vtriſque

Senatus decretū de fœdere accipiendo.

Fœderis leges à Pio latę.

Ponti-

Pontifex magnam pecuniam ex ſacerdotum vectigalibus, quæ iuris ſui ſunt, in id bellum tribueret. Veneti XII. longas naues Pontifici de ſuis, ſi petierit, commodent; quæ ſi interierint, eorum damno ſit: ſin reduces fuerint, reddantur. Quarum rerum cuique facultas maior fuerit, eas contribuant inuicem & compenſent. Frumenta commeatusque ex ſociorum terris exportandi, precijs ſolutis, ius poteſtasq. ſit, ſi tamen priùs incolis dominisq. locorum prouiſum abunde fuerit. Portoria nec noua imponantur, & vetera vſitataque pendantur. Quieſcente in Græcia Turca, ſi ab Algerio, Tuneto, Tripoli Philippo negocium fiat, Veneti L. longas naues auxilio regi ad eas expugnandas vrbes mittant. Idem Venetis rex præſtet, ſiquod Turcarum oppidum cis Apolloniam in ſinu Adriatico oppugnatum ierint; ita tamen, vt vtrique maiorem, quàm quæ auxilio mittitur, claſſem habeant. Siquam partem Pontificis Max. ditionis hoſtes terra mariùe inuaſerint, tum ad prohibendos eos tuendamque Pontificis dignitatem omnibus viribus ſocij accurrant. Summa imperij penes vnum neminem ſit, ſed tres trium claſſium duces de communibus rebus in conſilium coëant: quod duo eorum decreuerint, id qui imperator declaratus fuerit, cum fide exequatur. Si Iohannes Auſtrius Philippi frater bello interfuerit, imperatoris nomen qua dictum eſt poteſtate teneat: eo abſente, pari iure ad M. Antonium Columnam redeat. Nemo imperator ſuo vexillo ſed communi ſociorum, quod Pius dederit, vtatur. Maximiliano Cæſari, regi Galliæ, ac cæteris regibus ac principibus Chriſtianis, ſuus, ſi accedere huic fœderi voluerint, locus maneat: quos Pius Pont. pro ſupremæ dignitatis iure ad bellum ſimul capeſſendum legationi-

bus

bus adhortetur. Diuisio subactarum prouinciarum, vrbium' agrorum ad caput illud referatur, quod est in fœdere anno CIↃ. IↃ. XXXVII. icto. In eo cauetur, vt, quæ loca antè in fœderatorum alicuius ditione fuissent, ei redderentur. exceptum, vt Tunetum, Algerium, Tripolis Philippo accederent: reliqua præda pro cuiusque impensa partiatur. Ragusiorum reip. caueatur nequid in eos eorumùe agrum, vrbem, oppida ab socijs hostiliter consulatur, nisi secus meriti Pontifici Max. visi fuerint. Siquid controuersiæ hisce de rebus inter fœderatos existeret, de eo apud Pontificem disceptetur, eius arbitrio iudicioque stetur. Pacem aut inducias cum hoste pacisci, socijs non consultis ac non probantibus, nemini liceat. Ita fœdus Christianæ reip. salutare tum iunctum atque sancitum est, cùm spem eius omnem maximè abiecissent homines; ingenti gloria Pij, cuius id vnius fuisse, cuiusque studio, curæ, labori, assiduitati deberi, omnes verissimè prædicabant.

FINIS LIBRI SECVNDI.



ANTONII MARIAE GRATIANI A BVRGO S. SEPVLCHRI.

DE BELLO CYPRIO LIBER TERTIVS.



CELEBRATO fœdere vna cura Pontificem tenuit, vt classes primo quoque tempore ad res gerendas in Græciam conuenirent. Et ne tempus ipse ornanda classe tereret, XII longas naues de Cosmo Medice Hetruriæ regulo mercede conduxit menstrui stipendij quingenos nummos aureos in singulas pactus; quæ ferè quinqueremes erant, egregiè armis, milite, & omnibus rebus instructæ. Quibus adiecit Melitenses quatuor, ac totidem à Sabaudiæ Duce acceptas; cum quibus omnibus ineunte Iunio proficisci ab Vrbe M. Antonium Columnam & iungere se Venetorum classi iusserat, vt, si Hispani, quod apparebat facturos (ita segniter ab ijs cuncta agebantur) abire gerendæ rei tempus sinerent, ipsi remp. tuerentur. Consenserat cum Venetorum voluntate Pius, vt protinus, postquam coniunctæ fœderatorum classes essent, peteretur hostis, nec vlla

pugnæ mora fieret. Nam & Veneti quocunque modo finire bellum festinabant, cuius oneri ferendo non erant, nec aduersæ pugnæ vulnus lethalius sibi quàm ipsum bellum, si traheretur, ducebant: & Pius, partim cælestis opis fiducia partim metu, ne non diu illa duraret societas, æquè, rem decernendam prælio dari, cupiebat: idque ante omnia proficiscenti ab Vrbe Columnæ imperauerat. Qui, militibus classique die ad centum cellas conueniendi dicta, inde Id. Iun. cùm soluisset, tertia die Neapolim tenuit. Ibi paucos moratus dies sarciendis Melitensibus nauibus, cum XX. triremibus Siciliam petijt. Et quia suspectum iter erat tenente iam mare Turcica classe, exploratoria nauigia duo præmisit: ijs imperat, vt custodias turrium, quæ speculando propugnandoque aduersus prædones per Calabriæ oram sunt constitutæ, adeant, singulis idem præcipiant, vt intentè obseruent mare: si pauciores XX. naues conspexerint, signum vnico igne edant, sin plures vsque ad XXV. binis ignibus: ac sic deinceps ignes augeant pro magnitudine conspectæ classis. Die tertia, quàm profectus Neapoli erat, Tropeæ appropinquanti nunciatur, ad LXX. triremes, quas Turcicas rebantur, conspectas esse. Sequenti die cùm speculabundus progrederetur, obuiàm habuit duas Venetas triremes, quibus præerant Catharinus Malipierus & Nicolaus Lipomanus. Ab his cognouit, Venerium cum Veneta classe in Siciliam venisse, atque ad Spartiuentum socios expectantem stare. Messanam applicans Columna ad Venerium misit, vt, si ei videretur, Messanam transiret, vbi & rerum copia maior & de communibus rebus commodiùs colloqui poterunt. Aduenientem perhonorifica obuiàm itione acceptum Messanam deduxit; atque vnà ha-

Pótificię classis itineris ratio.

bito consilio Iohannem Austrium, etsi nondum Hispania profectum constabat, ibi adhuc expectare constituunt. Venerius accepto in Creta nauali imperio Corcyram redierat, atque cupiditate rei gerendæ prouectus haud satis prouisis rebus ad Dyrrhachium oppugnandum subitus accesserat. Id oppidum cùm opinione sua firmius inuenisset, tentata tantùm oppugnatione, re infecta Corcyram rediјt; atque acceptis de percusso fœdere nuncijs ibi socias classes expectaturus consederat. Ad Corcyram cum LX. nauibus opperienti, Turcicam classem Byzantio progressam in Creta esse, nunciatur. ille veritus, quia haud satis tuta sub oppido statio nauibus videbatur, ne à Turcis impediretur, simul vt præsens ipse Hispanorum profectionem magis vrgeret, Siciliam petere decreuit. Id agenti commodùm à senatu scriptæ literæ eadem iubentes, & à Columna Neapoli idem consilium afferentes venere. Dimissis igitur Sancto & Francisco Tronis & Daniele Molino cum singulis triremibus, quibus præerant, ac Sancto medio itinere, reliquis dextrà sinistràque per Adrianum sinum Venetias dirigere cursum, atq; obuias naues, quibus vt Corcyram conuenirent dictum erat, ne incautè in hostilem se classem induerent, excipere & in Siciliam auertere iussis, ac misso item in Cretam Iohanne Baptista Benedicto Cyprio cum sua trireme, qui Quirinum & Celsum cum LX. nauibus, quas habebant, omissis omnibus alijs rebus ad se venire iuberet, ipse in Siciliam profectus est, quò paulo ante Columnam, vt demonstratum est, appulerat.

Dyrrhachium à Venerio frustra tẽtatum.

Venetę classis iter.

PIVS dimisso Columna, nequam partem officij sui non impleret, aduocato senatu duos legatos è Cardinalium numero creauit, Iohannem Franciscum Commen-

donum

donum & Michaëlem Bonellum Alexandrinum. hunc nepte ſua genitum, inſtitutum in Dominicanorum diſciplina ipſo petente & commendante ſenatu inde à principio initi Pontificatus in ſummum ordinem cooptauerat, iuuenem tum quidem vſus non magni, ſed qui ampliſſimæ fortunæ, ad quam repentè efferebatur, & animo & ingenio par fore videretur. Commendonus multis præſtantibus viris è Cardinalium collegio eam operam rei publicæ præſtare cupientibus abſens prælatus eſt:non ſolùm quòd in eo magnæ animi & conſilij laudes cum pari fide & religione coniunctæ eminerent, verùm quòd ea ætate nemo aut pluribus aut maiori gloria geſtis legationibus clarior erat. & cùm omnes Europæ reges, omnes prouincias nationesque trium ſuperiorum Pontificum miſſo obiuerat, tum maximè Germaniam & Poloniam perluſtratas notasque habebat, & multæ ei inſtitutæ cum principibus earum gentium amicitiæ atque hoſpitia erant; ac ipſorum præterea regum ingenia ſenſúsque exploratos atque vſu cognitos habere, magnoque apud eos in honore & gratia eſſe credebatur. Hic igitur ad Maximilianum Cæſarem & ad Auguſtum Poloniæ regem, quos maximè Pius in eius belli ſocietatem adducere cupiuiſſet: ille ad Philippum & ad Sebaſtianum regem Luſitaniæ eſt miſſus.

Card. Alexādrinus in Hiſpaniā, & Luſitaniā, Cōmendonus in Germaniam, & Poloniā legatur.

CVM ab Vrbe profectus per infeſtam latrocinijs hæreticorum Galliam magna adhibita cautione ac diligentia, vno etiam è Principibus Galliæ iuſſu regis proſequente, incolumis in Hiſpaniam Alexandrinus penetraſſet, Philippum accuratiſſimis adhortationibus accendere ad Turcicum bellum, pactaque fœderis præſtanda Pontificis Max. verbis inſtitit, ne Veneti, dum parum conſuli

Alexandrini ad Philippū oratio.

eorum reip. ab rege suspicarentur, ipsi sibi magno communis rei publicæ incommodo consulerent, & ciuitas natura abhorrens ab armis ad pacis consilia reuolueretur: quemadmodum enim alacres tum toto pectore ad bellum incumbere omniaq. in victoria posita habere viderentur, ita, si trahi bellum atque eludi artibus vim fœderis sensissent, præcipites in pacem ituros: quibus seu bello fractis seu pacis iniquæ, & ex superbi hostis arbitrio compositæ vinculis, constrictis atque subactis, haud mediocriter verendum esse regi, ne omnis inde moles Turcici belli in seipsum verteret. Proinde salutari negocio incumberet, &, quando tam longè à bello abesset, neque discedere Hispania aut propiùs accedere ipse posset, virum fide & sapientia præstantem deligeret, cui summam consiliorum suorum mandaret, Romamque magna præditum potestate mitteret: dum enim de singulis propè rebus, quæ in disceptationem veniunt, ipse ex tam longinquo à legatis suis consulitur, tempora atque opportunitates rerum ipsarum elabi ac præterire; in quo plerumque omne rei publicę momentum vertitur. Antę omnia daret operam, vt classes classiumque duces ad præfinitam ex fœdere diem locumque præstò adessent, ne mora atque cunctatione eorum inanes tot sumptus apparatusque sociorum atque irriti quotannis euaderent. His mandatis monitum adiecisse Pium ferunt, vt non omnia suis rex crederet, & veluti defugiens ipse curas cuncta ad amicos reijceret, quorum consilia non semper rectæ probæque menti eius responderent.

Ad Regem Lusitaniæ adit.

SEBASTIANVS, adolescens auidus laudis & inprimis religionis cupidus, magna proposita gloria, si rem Christianam tam necessario tempore iuuisset, vt

fœderi adiungeretur, hortandus Alexandrino fuit, &, eius interesse, ostendendum, retundi Turcarum potentiam, quos ipse graues accolas in Orientalibus plagis; vbi late à maioribus propagatum imperium obtinet, pateretur. Postulatum quoque ab eo est, vt legatos in Persiam mitteret ad concitandam in Turcas eam gentem, quæ Sebastiani finitima regnis amicitia & societate inter se attinebantur. In eandem sententiam cum vtroque rege Antonius Theupulus Venetorum legatus egerat. Idem vtrique à Philippo responsum: nihil in se passurum desiderari, quod sibi aut dignitas sua & perpetuum in Christianam remp. studium aut fides initi fœderis imponeret; Pontificisque auctoritatem antiquissimam semper habiturum, quæ tanti esset sibi, vt haud minori cupiditate parendi gratificandique Pij voluntati, quàm reip. quod deberet, præstandi consulendique teneretur. Sebastianus iuuenili nec satis consulto ardore laudis elatus non infensus modò Turcis Maurisque erat, sed armis eos persequendi cupidine flagrabat. Ergo, quantas posset, nauales copias magna voluntate vel vltro consociaturum fuisse, respondit, nisi Hugonotorum insidias vereri cogeretur (hoc nomine Galliæ hæreticos appellant, qui licentia religionis tantum opum collegere proximis annis, atque ita seditionibus armisque cuncta miscere sunt aggressi, vt scelere atque audacia perciti vexandam sibi Christianam remp. desumpsisse videantur) hos non solùm infesta classe regni sui oras populabundos circumuehi solere, sed Mauros Africam contra Lusitaniam incolentes in se sollicitare: se tamen in Pij potestate futurum, suasque vires ei fœderi, quod pro Christiana religione contractum esset, haud dubitanter sequenti anno adiuncturum; nam tum

Philippi responsum

Sebastiani responsum.

Hugonoti heretici.

quidem ad classem ornandam satis æstatis non superesse. quam quidem classem in Græciam ne mitteret, an per se circa rubri maris oras bellum cum Turcis gereret, atque ita eorum distineret vires, cum ipso Pontifice consilium habiturum: eaque de re mandata legato suo, qui esset Romæ apud Pium, daturum, omniaque ab eo ita fieri, quemadmodum maximè Pius vellet, iussurum. De legatis in Persiam mittendis facturum, quod Pius postulasset, ostendit, quanquam exiguum spei in Persis, propter ignauiam ac senium regis, intelligeret esse ponendum.

MISERANT & Veneti initio belli ad Tammasum regem Persarum Vincentium Alexandrium, qui per Germaniam ac Poloniam itinere facto, Moldauiamque inde emensus ad Moncastrum nauem conscenderat, traiectoque Euxino mari Sinopi in terram egressus inde per Armeniam regionesq. hostium, Turcico cultu ac Turcicæ linguæ gnarus eòque tutus inter barbaros, Taurim regiam Persarum vrbem peruenit. Sed à rege inertissimo ac fœminis simillimo, in quarum gregibus vitam agebat, pæne sine responso dimissus nihil inde spei Venetias retulerat. Nam Tammasus patre natus Ismaële, cui Sophio cognomen fuit, clarissimo eius gentis rege ac Turcis infestissimo, adeo Turcarum formidabat arma turpi ocio & pecuniæ deditus, vt Ismaëlem filium, virum acrem & bellicosum, & vt nominis ita odij in Turcas auiti hæredem virtutisque æmulum, degener ipse complures annos in diligenti custodia habuerit verens, ne ferocia eius Turcicum sibi bellum conflaretur. Præter hæc de bello atque fœdere iungendo, egit cum Sebastiano Alexandrinus ex auctoritate Pontificis, vt Margaritam regis Galliæ sororem in

Venetorū legatio ad regem Persarum.

Tammasi regis inertia.

matri-

matrimonium acciperet. Quæ res antea agitata perduci ad exitum nequiuerat, quòd Sebaſtiani animus ab omni nuptiarum mentione abhorrens nullis ſuorum precibus euinci potuerat, vt in ſpem propagandæ ſtirpis de coniugio cogitaret. Sed Pius eam Sebaſtiano puellam tradi cupiebat tum vt Luſitanis gratificaretur, tum quia, peti illam Henrico regi Nauarræ adoleſcenti Hugonotorum opinionibus factioneq. imbuto, intellexerat: idq. vt auerteret, quo magnopere fulciri Hugonotorum in Gallia res videbantur, vehementer Sebaſtianum eſt hortatus vt duceret ipſe eam vxorem. Qui quidem adeo in auctoritate fuit Pontificis, vt diceret, non morem modò ſe Pio paratum gerere, ſed ne vllam quidem aliam à rege Gallorum dotem poſtulare, quàm vt Turcis amicitiam renunciaret, & cum reliquis Chriſtianis regibus bellum aduerſus barbaros pro Chriſti cultu atque religione capeſſeret.

Sebaſtiani regis Luſitaniæ pietas, ac religio.

EX Hiſpania vt tranſiret in Galliam, Alexandrino imperatum eſt, & eum quoque regem ad ſocietatem belli adhortari, non tam ſpe mouendi quicquam (nam & regi cum Turcis amicitia manebat, neque Galliæ inteſtinis Hugonotorum bellis ac ſeditionibus attritæ is ſtatus erat, vt Turcas ex amicis hoſtes faceret) quàm honoris regis cauſa, ne vnus præteriri videretur: & ſimul fidei exigendæ, nihil eum Hiſpanos longè ab domo pio bello occupatos interpellaturum. Ea enim multorum opinio erat, non quieturos Gallos, vſurosque occaſione in nudatum armis Philippum Hugonotorum impetum ab ſe auertendi, impellente Gaſpare Colineo Ammiralio, quo tum capite Hugonoti vtebantur homine callido & ad omne facinus, quo eius augeri opes poſſent, prompto intentoque, &, magnam

Alexandrinus Galliæ regé adit.

Gaſpar Colineus Hugnotorum caput.

ſibi creſcendi materiam patefieri ex regum diſſidio, cernente. Rex (vt mos eſt inter ſe potentum fictis ac ſpecioſis reſponſis ludificari) ſi reliqui quoque reges, & inprimis Maximilianus Cæſar ei fœderi acceſſiſſet, ſe & Pij auctoritatem & maiorum ſuorum exempla ſecutum pari ſtudio conatuq. in partem eius belli venturum eſſe, reſpondit. vtique ab ea pace atque amicitia, quam cum Philippo haberet, noua etiam tum affinitate confirmata (duas ſorores Maximiliani filias duxerant) non diſceſſurum, prolixè affirmauit. De ſorore in matrimonium Sebaſtiano tradenda reſpondit, deſponſam eam ab ſe Henrico regi Nauarræ eſſe. Id verò cùm Alexandrinus vehementer reprehenderet, eaque affinitate ipſum regiamque labefactari, muniri ac firmari aduerſariorum opes, oſtenderet, & Pij verbis ab eo, ne ſororem ſeque ac regnum in diſcrimen daret, contenderet, omnique ratione ab illa neceſſitudine eum deterreret; commotus rex legati manu apprehenſa, Nunciato, inquit Pio, hunc eſſe Henricum, cui ſororem meam trado, miti iuuenem ingenio, nec mihi, eum ad ſanitatem atque cultum veræ pietatis reducere, difficile fore: detracturumque meis inimicis ducem hac coniunctione, non validiorem facturum. cæterùm haud aliam mihi nunc viam expeditiorem relictam vlciſcendi eos, quorum fraude ac ſcelere regnum tot tumultibus ac ſeditionibus vexatum ac debilitatum habeo. His acceptis in Hiſpania Galliaque reſponſis, & vbique à regibus magnis honoribus cultus Alexandrinus Romam rediјt.

Galliarũ regis reſpõſio ad Alexãdrinũ Card.

COMMENDONVM longius & operoſius negocium excepit; vt uarijs exortis rebus caſibusque vltra biennium in ea legatione retentus fuerit. Proficiſcenti duabus maximè de rebus mandata à Pio data ſunt. Illud

ſcilicet primùm, vt, quantum poſſet, vi atque arte orationis, qua præcipuè laude ille commendabatur, Maximilianum contenderet in ſocietatem belli perducere. Alterum haud minus graue de Coſmo Medice Florentinorum Duce. Hunc adoleſcentem, occiſo Florentiæ Laurentini gentilis ſui inſidijs Alexandro Duce, cùm ciuitas nec vnquam ſatis potens libertatis, & tum in exitium præceps niſi ſe vni commiſiſſet, è priuato loco principem ac rectorem reip. legiſſet; tantæ indolis ac tanti mox animi atque conſilij vir euaſit, vt & ſtatim maiora, quàm quæ offerebantur, eum amplecti animo apparuerit, & motam de illo ſpem breui proſperi rerum euentus approbarint. In nouo regno inquietaque ciuitate priuatis ſe conſilijs & publicis opibus munientem crebræ nobilium ſeceſſiones ab urbe exiliaque & coitiones, & ſecutum mox bellum excepere. Sed hæc omnia illi intento excubantique rebus ſuis, pariterque & à fraude coniurationum & à vi atque armis tuto, in potentiam vertere. Nam inimicorum alij acie aut exilio, alij iudicijs ac damnationibus abſumpti; reliqui ciues beneficijs eius capti atque obnoxij honoratam ſeruitutem, & diuitias obſequio partas ingloria atque inopi libertate potiores habebant: & ſociæ atque ſubiunctæ ciuitates magiſtratuum auaritiæ, & ſingulorum ſuperbiæ pertæſæ vnius imperio magis lætabantur. Ita ille paulatim ſenatus, populi, legum munia ditionis ſuæ faciens, vanis modò ſine re magiſtratuum relictis nominibus, omni abolito iure libertatis, cuius nec cupidior nec impotentior vlla vnquàm ciuitas fuit, omne in ſe vnum tranſtulit Florentinorum imperium. Poſtremò etiam Petro Strotio, viro forti atque audaci, quo Florentini exules Gallorum armis fulti duce ad repetendam patriam vtebantur,

Coſmi Medicis fortuna, & magna indoles.

fuſo atque Hetruria pulſo, Senas validam atque opulentam vrbem ſub poteſtatem ſuam redegit: atque inde, duplicato regno multisque ornato atque firmato munimentis, longè inter Italiæ principes opibus & auctoritate eminere cœpit. Sed more ingenij humani ex præſentium prouentu ad altiora vſque tendentis, aucta cum dominatu ambitione, nec contentus Ducis nomine (quo hodie, in ciuitatibus ſuis regnum qui obtinent, vocitantur) ſiue vt vi atque armis poſſeſſa iure quoque addito in poſterum magis firmaret; ad regis appellationem animum adiecit, vt, quem honorem potentia impleret, eius quoque vocabulo inſigniretur. Rem ſuo molimine grauem, ſæpe fruſtra tentatam, nunquam prorſus depoſitam ex aliqua parte à Pio obtinuit. Conuerſus enim ad eius ſibi animum conciliandum diligenti religionis cultu, & acribus aduerſum hæreticos quæſtionibus inſtitutis, quibus rebus maximè Pium ſenſerat capi, ita obſequijs demulſit deuinxitq. ſibi, vt anno CIƆ.IƆ.LXX. quod regiæ dignitati proximum eſt viſum, Magnus Dux Hetruriæ appellatus ab eo ſit: ac Romam frequenti nobilium virorum comitatu venientem Pius cùm duorum Cardinalium occurſu hoſpitio benignè accepiſſet, in ſolennibus ſacris ei diadema impoſuit. Enimuero Maximilianus ea re imminui dignitatem ſuam ratus, quòd, Coſmum in fide ac ditione Cæſarum eſſe, diceret, neque Pontifici in ſubiectos imperio Cæſarum ius vllum eſſe; quanquam negaret Coſmus, vlla ſe Cæſari clientela fidèue obſtrictum eſſe, tamen ei honorem hunc abrogauerat, queſtumque ea de re Romam legatos miſerat. Cùm & Pius factum tueretur ſuum, & Coſmus ea appellatione nequaquam reſpectu Cæſaris abſtineret, de ea ſedanda & componenda controuerſia

Magni Ducis appellationem qua ratione ſibi comparauerit à Pio Coſmus.

quæ

quæ agitata magnam flammam datura videbatur, Commendono negocium est mandatum. Qui apud Maximilianum de Cæsarum iure atque Pontificum Max. potestate deque præcidenda tam alieno tempore exorta contentione, quæ Maximiliano ipsi minimè vtilis futura esset, cùm sæpe accuratè disseruisset, redargutum ac lenitum Cæsarem adduxit eò, vt, legatum ipsum rationes quærere viamque, qua non rescisso Pij decreto suum ipsi quoque ius saluum maneret, iusserit. Impositusque tum finis rei foret, nisi, cuncta omittere & protinus in Poloniam magnis itineribus contendere legatum, Pius iussisset, vt Augusti regis conatibus se obijceret, quem ignobilis puellæ amore captum occulta consilia repudiandi Catharinam coniugem (ea Maximiliani soror erat) agitare didicerat.

CETERVM de fœdere explorauerant antè Maximiliani animum Veneti misso ad eum Iacobo Sorantio legato, qui pertentatis Cæsaris amicorumque eius sensibus exiguam spem Venetias retulerat: nam Cæsarem, transacto tempore induciarum, quæ sibi cum Turcis essent, tum demum, siquæ sibi à fœderatis conditiones offerentur, ex ijs consilia esse habiturum, respondisse: nec se, cùm omni studio contendisset ab eo, vt promeret quas ipse conditiones optaret, exprimere vnquam potuisse. Nam Maximilianus, quemadmodum eo bello impensè lætatus erat, & quò diuturnius esset, iungendæ societati enixè fauerat, ita se ei miscere vllam in partem incertis adhuc rebus nolebat: quippe cùm corpore inualido atque imbelli esset, tùm ingenium eius haud ferme vllius magni discriminis capax, arte & consilijs, quàm armis, certare aptius promptiusque habebatur. nec ipsi satis virium tanto gerendo bel-

Maximilianus fœdereà iungẽdo alienus.

lo, nec mouendis Germanis satis auctoritatis erat, qui obiectos Turcis fines tueri, quàm proferre, malle putantur. nec præterea Venetorum constantiæ satis fidebat, verebaturque ne ab ijs in medio bello desereretur, cuius omnis inde impetus in se vnum ingrueret, vsu doctus, infirmas solutasque fœderum ac plurium societatis vires esse solere. Et Philippus, qui vnus & suppeditare ipsas vires & impellere ad conandum posse videbatur, retrahebat. Ergo ficté omnia ac simulaté agebantur. Philippi legatus palàm Maximilianum accendere, hortari, non defuturum ei regem, polliceri: secretò, ne se in præcipitem rerum suarum dimicationem daret, monere. Cæsar speciem cupientis bellum ferens alere Pij ac Venetorum spem studebat. Ad hunc ita affectum Commendonus cùm venisset, missum se, ait, à Pio non tam adhortatum eum, vt secum & cum Philippo rege ac Venetis bellum aduersus Turcas susciperet, quàm vt sciret, si capesseret impigrè arma, omnia sibi expectanda ab eo esse, quæ à parente in filium proficisci in tali re possent. Etenim si ad id, quod & Imperatoris nomen munusque & suum ipsius ac rerum suarum tempus ei imponeret, ac res ipsa perspicua atque ante oculos posita posceret, sua sponte non ferretur, ne alienas quidem adhortationes satis efficaces fore apud eum, quem tot proprij stimuli non mouerent. Pium quidem, in cogitatione imminentis Christianæ reip. à præpotente ac internecino hoste periculi, cùm ad conciliandos inter se pro communi salute reges mutuis odijs suspicionibusque laborantes humanis consilijs destitueretur, inde ab inito Pontificatu sæpe intimis animis precatum esse Deum, vt ipse nobis viam sua sacra, suam religionem vindicandi, imma-

Commendoni ad Cesarem oratio.

nisque

nisque belluæ vim atque impetum refringendi atque coër cendi aperiret. Haud irritas fudisse preces videri, nisi nos exitio insistimus nostro. Tyrannum barbara vanitate atque arrogantia elatum, eundem voluptatibus vino luxuque confectum ex illo superbiæ ac luxuriæ solio vltrò bello aggressum nos esse: ac, non Cyprum modò se Venetis adempturum, sed Italiæ bellum illaturum, minari. Hanc adeo mentem atque hunc illi obiectum à Deo furorem, credere Pium, vt, quod à Christianis regibus ius ratioque impetrare ad id locorum nequiuit, id aliquando necessitas exprimat, & pudor, si ab tam turpi ebriosoque vincantur. Et id esse bellum huiusmodi, quo obrui dormientes atque in pristino languore dissidioque manentes facilè possimus: erectis animis & consociatis viribus occasioni incumbentes victoriam in manibus esse habituros. Quantæ enim cunq. sint Turcarum opes, imperante ignauissimo mortalium, desidiaq. ac mollitia fluente rege nullas profectò futuras: quin ipsæ se, vbi impulsæ fuerint, magnitudine collident ac frangent, vt nauis, quæ vel egregiè viris armisque instructa si imperito gubernatori pareat, ad primum tempestatis impetum euertatur, necesse est. Atqui huius victoriæ nec fructum maiorem ad vllum peruenturum, quàm ad ipsum: nec tam exploratæ spei, communis auertendæ pestis reique Christianę erigendę, deesse quenquam minùs debere. Quippe ipsum & dignitate honoris omnes anteire reges, & eius maximè officij esse Christianum tueri nomen: vt, si cessaret hoc tempore Pius, partes ipsius forent suscipere publicam causam, & reliquos excitare reges atque ad gerendum pariter bellum adhortari. Non se commemoraturum inflictas parenti suo sibique à Turcarum gente clades, ne com-

munia cum re publica familiæ ſuæ vulnera refricaret, ac ne aſſiduas quidem iniurias atque incurſiones, quibus in ipſa pace ab rapaciſſimis atque inſolentiſſimis barbaris quotidie carpitur. Neque enim incitandum eum eſſe aduerſum illum hoſtem, à quo Vngariæ pulſus regno inducias infideliſſimas quotannis grandi pecunia emere cogatur, quem ne ſic quidem ſatis arcere paterni imperij finibus poſſit. Vnam Turcis opprimendi Chriſtianos viam, ſingulos diſiunctosque aggrediendi: eandem nobis cladium cauſam ſemper fuiſſe. Dum enim quiſque, alterius damna ad ſe non pertinere, exiſtimat, omnibus ſimul par periculum eſſe contractum. ſcilicet præſenti ocio gaudentes, peti nos per ſociorum clades, prauis excæcati ſtudijs non ſentimus. Nunquam terra ſimul marique à Chriſtianis bellum cum ea gente geſtum, quo eorum diſtineri vires potuerint: aut, quieſcentibus Venetis, maritimo metu vacuos in Vngariam incuouiſſe, aut, compoſitis Vngariæ rebus, tutosq. ab terreſtri bello impetum in Venetos auertiſſe. Societatis inter Pium ac Philippum Venetosque iunctæ eas facultates eſſe, vt, ſi ipſe ſibi reique publicæ non defuerit, haud dubiam ſpem præcipiant homines, euerti Turcarum opes, aut certe accidi atque eneruari tyrannidem poſſe. Claſſem CCL. longarum nauium fore, quantam ne hoſtes quidem eſſent habituri: ad hoc LM. peditum, quinque equitum: vnde, ſi ipſe adiunctis Germanis paulum modò connixus impreſſionem in Vngariam feciſſet, vnica profectò expeditione non modò recepturum regnum vnde pater ipſeque exacti eſſent, ſed hoſtes imparatos immunitosque in Thraciam vſque ſummoturum, atque Byzantio ipſi terrorem iniecturum. Non Pium ſociosque, non denique vllum regum principumùe

pumùe Christianorum hæc conanti defuturum. Ne Polonos quidem, inclytam bello nationem atque equitatu pollentem, quicquam dubitaturos, quin Pontifice Max. auctore, Cæsare duce in communem causam descenderent; quibus adiunctis, non fugere eum, quanta accessio virium futura esset. vt si hanc vnam oblatam diuinitus occasionem elabi cunctatione aut socordia nostra patiamur, tum æstimare sit, iratum Deum mentem nobis consiliumque eripuisse.

HAEC sæpe agentem Commendonum Maximilianus cum assensu audiebat:sed,cùm animus ad conandum deesset, aliquot diebus deliberando extractis, responsum in hanc sententiam scriptum tradit: Vinci Turcas, nemini aut optatius aut vtilius esse quàm vni sibi, qui pestem illam lateri suo adhærentem habeat; sed infensio animis, & adiuuare pium bellum armisque vrgere perennem hostem cupienti inducias cum tyranno manere, quarum cùm tempus non exijsset, fide se ac iurisiurandi religione obligatum teneri. Ad id, cùm maximè omnium periculo obiectus esset, ne in se temerè bellum irritaret, expectandum esse sibi, quid rex Poloniæ, quid ceteri principes de eodem bello statuerent. Præposteram verò consilij viam ingressum, dicere Commendonus: nam vtros tandem incitare alios ac præire exemplo debere? qui perpetuis vexatus iniurijs propè faucibus hostis premeretur, an qui longè terrarum ab eo dissiti nullo præsenti discrimine vrgerentur? Non ipsi aliorum expectanda de publico bello consilia decretaùe esse, sed suam alijs auctoritatem quam sequantur præferendam: & qui cæteros reges honore præfulgeat, eum ducem & rei & consilij, non comitem esse oporte-

Maximiliani Cæsaris responsum.

Commendoni subiectio.

re. Quem, si ipse cunctetur, aut hunc ardorem ad reliquos ciendos habiturum, aut, si maximè habeat, tanti apud sua sponte retractantes futurum? An ab seipso Pij verbis cum Polonis alijsùe populis agente non idem omnes illico quæsituros, Quid Cæsar? quæ consilia, quos apparatus belli habet? quibus si, secuturum eum aliorum conatus, narret, iam nunc intelligi posse, quid spei esset relaturus. Sed quid aliorum, quiescente eo, inanes spes agitet? Ipsos Venetos, vbi scripta eius hæc responsa legerint, vbi irrita promissa accendentis nuper eos ad arma esse, vbi cum integro & omnes vires in vnum nauale bellum conferente hoste sibi certamen fore, senserint; falli eum, si eadem constantia perseueraturos in bello, qua initum est ab ijs, putet. Succumbent dimicationi, cui, nisi terrestris ipse ab Vngaria hostis accedat, pares esse diu non possunt. Proinde, si vndequaque concedi Turcis tradique victoriam ante bellum placeret, atque illud fœdus dissolui, quo nunc vno veluti obiecto clypeo tegi viderentur; pergeret his responsis non solùm se fractum infirmumque fateri, sed aliorum quoque deterrere ac debilitare animos. Nam, de induciarum fide quod prætexuerit, superuacaneum esse refellere: ipsum enim sæpe apud se questum, sæpe in Germanorum consilijs professum esse, sibi induciarum nomen cum Turcis, re continens bellum manere. Et barbaris non vllo Dei metu, sed libidine animi stare fidem, & pacis iura ab his non incursionibus modò in suum regnum, sed oppidorum expugnationibus quotidie violari ac proteri. Itaque videret, ne, in quo vniuersa proditur ac deseritur religio, in eo Cæsarem nimis religiosum esse, Christiani populi prædicarent. se quidem, quòd officij atque fidei suæ sit, non vltrà

dilatu-

dilaturum quin Pontificem de omnibus rebus faciat certiorem: quam ea in partem & Pij ipsius & maximè Venetorum animos motura sint, ipsum pro sua prudentia cogitare debere. Hæc ab se liberiùs vt agantur, & suam fidem & magnitudinem rei & suum quoque vetustum in Cæsarem ipsum studium cogere: orare eum, vt æquo animo & acciperet, & reputaret: quippe occasio vbi præterierit, seram pœnitentiam fore.

HIS perculsus sermonibus Maximilianus, verens ne hæc Romam Venetiasque nunciata, quod facturum extemplo Commendonum videbat, vehementer consilia belli ardoremq. restinguerent, spatium nouæ deliberationi anxius postulat: in qua adeo ancipiti cura tortus & distractus est (cùm neque implicari graui & periculoso bello vellet, neque recusando societatem dissoluere, neque viam elabendi, vndique vrgente atque instante legato, cerneret) vt sequenti die vixdum orta luce ad Commendonum epistolam manu sua scriptam, anxij ac perplexi animi indicem, miserit; quam nos ipsi tum legimus: & quò magis perspicuè omnia pateant, exemplum eius subscribere placuit: Maximilianus Cæsar Commendono Cardinali. Insomnem hanc noctem ab hesterno sermone egi: ita multa animum distinuere ac solicitum habuere meum. summa enim res est, neque ad me solùm sed ad vniuersam rem publicam pertinens, de qua deliberamus. Ad extremum adiutus cælesti ope videor mihi id cepisse consilij, quod tibi, vt spero, & Pio facilè probabitur. Sed abs te per amicitiam peto, vt Romam certi nihil scribas antequam colcuti vnà fuerimus, quod dabo operam vt ante biduum fiat: interea paruam hanc responso moram molestè ne feras.

Maximiliani epistola ad Commendonum.

Triduo

Maximiliani deliberatio.

Triduo igitur in ea consultatione consumpto, ad extremum accito legato, futurum se in Pontificis Max. potestate, respondit. Ceterùm, nequa vis ab repentino hoste in se ingrueret, & iuuari se sociorum ope æquum esse, &, quorum auxiliorum fiducia in tanti discrimen belli descenderet, exploratum sibi cognitumque priùs esse debere, quàm consilia emanarent. Edendum igitur Pio socijsque esse, quas ad se copias peditum equitumque in id bellum missuri essent. Commendonus, facturos verò socios vt valida ei auxilia mittant, confirmauit: sed, ea definire, illius, dixit, esse qui postularet. Negante Maximiliano & in eo perstante, vt socij, quæ sibi auxilia daturi essent, priores ederent; At sic quidem in easdem reuolueris suspiciones, inquit Commendonus, quas nouo decreto vitare voluisti: cui enim non appareat, moram ac dilationem quæri, vt si res ad socios reijciatur, cum è tam distantibus locis consulendi sint, tempus gerendarum rerum antè elabatur, quàm eorum voluntates cognosci, nedum inter eos conuenire possit? qui, si, quod tribui tibi æquum censes, simpliciter prompseris, sine recusatione omnia sis impetraturus. Quæ enim cupias quæue opus habeas, & vnus profectò optimè nosti, & ea, verius est, à te ipso dici quàm iudicari ab alijs. Cum diu contendisset Maximilianus, demum Commendoni oratione victus cessit, ac si XXM. peditum, quatuor equitum sibi à fœderatis mitterentur, quorum pars dimidia Germanorum esset, his auxilijs, copijs quas ipse esset effecturus additis, acre se bellum in Vngaria Turcis facturum, dixit.

Rursus disceptatio cũ Commẽdono.

HOC expugnato responso Commendon uscùm omnia, vt acta erant, cum cura ad Pium perscripsisset,

certo homine qui celeriter literas Romam perferret misso, ipse in Poloniam non tam ad solicitandum ad idem bellum regem, quàm à præcipiti cupiditate repudiandæ vxoris reuocandum protinus abijt. Eò cùm hieme summa superatis per Morauiam atque Silesiam niuibus venisset, regem vulgaris scorti amore implicitum, corpore ægrum, animo prauis inuolutum cupiditatibus ac minimè belli consilijs opportunum inuenit. Cæterùm de diuortio quod clàm coquebat, dissimulare, ac rem in legati discessum differre statuerat. Sed Commendonum per amicos (mirè enim ab illa gente & publicè & priuatim colebatur) cuncta explorantem nihil, quod agitaretur, fugiebat. Castigato atque apta oratione correpto rege, qui coniugium, rem inter Christianos sanctissimam, qui sacratarum legum veneranda iura dissoluere ac rescindere posse speraret, quod præter insignem labem, quam nomini suo aspergeret, ne sine magno quidem motu rerum effecturus fuisset, rem in præsentia discusserat, exorituram iterum, nisi reginæ mors illis ipsis renunciata diebus omnem iam mentionem eius oppressisset. Ea ab viri dissidio cum remota geniali lecto seposita que neglectui diu fuisset, per speciem visendi suos egressa regno Lintij in fraternæ ditionis oppido iniuriæ dolore, cuius nemo vltor extiterat, perijt. Rex de belli societate appellatus rem ad gentis concilium, quod indictum Varsouiam tum maximè cogebatur, reiecit, suorum sententijs à quo ipse abhorreret excusaturus. Sed fortè Valachi, gens finitima Poloniæ, ac Turcarum vectigalis, expulso per seditionem Bogdano rege, alteri e popularibus suis Turcarum gratia atq; armis subnixo regnum detulerant: & Poloni restituere Bogdanum conati Turcas offendère. Ea res metum

Augustus Poloniæ rex diuortio studet.

Corripitur a Commendono.

Reginæ obitus.

Valachi Bogdanū regē expellunt.

iniecerat regi Turcici belli, cui decernendo paratam in ſenatu factionem ſentiebat. Nam plerique Principum Commendoni familiaritate & beneuolentia illigati poſtulatis eius enixè fauebant, & ipſi occaſionem augendæ potentiæ ex bello quærentes. Rem commodè procedentem regis mo bus ingraueſcens interpellauit, in id vnum ab reliquis rebus auerſis omnium curis, quòd neque regi liberi, nec regiæ ſtirpis, qui ſuccederet, erat: & ipſo Commendono vehementer ei cogitationi intento ac ſolicito, ne hæretici, audax genus ac facinoroſum, quorum & in ſenatu & apud multitudinem haud negligendæ opes erant, ad regnum corporis ſui aliquem, quod ingentibus ſtudijs ſenſerat agi, pertruderent. Sine vllo operæpretio ſua ſponte ſoluto concilio rex Varſouia Chiniſcinum in Lithuaniæ fines eſt profectus. Ibi cùm amore perditus nec intemperantiæ modum ſibi faceret, & curationi ſuæ, alijs ſummotis, ſagam anum ſalutem cantionibus ac veneficijs pollicentem adhibuiſſet, paucis diebus morbo intabuit. Mortuo rege accenſi ingenti certamine procerum animi, non ſpe potiundi regni (nullius enim ita opes eminebant) ſed contentione trahendi ad ſe quiſque gratiam delati honoris. Cum extractum in annum interregnum eſſet, poſtremò comitijs apud Varſouiam habitis Henricum regis Galliæ fratrem, deiectis quos hæretici multa ambitione arteque producebant, regem crearunt. Atque hæ res Commendonum in Polonia tenuerunt.

Regis miſer amors

Henricus regis Galliç frater, regno Poloniç ſuffectus.

INTEREA dum Chriſtiani iungendis fœderibus altercandoque de ſingulis tempus terunt, Turcæ ingenti confecta claſſe Venetorum inſulas oraſque immaniter vaſtabant. Ineunte Aprili Halyus cum LXXX. nauibus By-

zantio egressus supplementum militum ad exercitum in Cyprum deportauit: relictoque ibi Arpagmato cum XXX. triremibus ac multis nauigijs, qui Mustaphæ rem ad Famagustam gerenti, quò vsus posceret, præstò esset, ipse cum reliquis nauibus Rhodum atque inde præteruectus Cretam in Eubœam redijt: huic nunc insulæ Nigroponti est nomen. Ibi cum tota classe è Byzantio Pertaus aderat: is Pialeio ad nauale imperium successerat. Pertaus Pialeio suffectus. Pialeium ipsum rex Byzantij retinuerat siue iratus ei, quòd superiore anno occasione profligandæ Christianæ classis vti nesciuisset, siue filiæ indulgens, viri desiderium nimis fracto animo muliebrique ferenti. Venerant ad classem ijsdem diebus duo nobiles archipiratæ Vlucialis & Caracossa, vterque Italus genere, is in Piceno, ille in Calabria natus. Vlucialis, & Caracossa piratæ. Vterque seruitutem apud Turcas seruiuerat, exque ea, eiuratis Christianis sacris, in libertatem asciti audacia atque industria ad magnas sese opes extulerant; vt Vlucialis in Africa procurationem regni Algerij concessu Turcarum obtineret. Is naues longas nouem, minora nauigia tredecim, Caracossa XL. naues ferè biremes adduxit: ac magno vterque in honore ab Halijo & Pertao ob virtutem habebatur. Erat omnis Turcica classis CCC. nauium, quarum CC. longæ, C. minoris generis erant. Turcicę classis summa. Cum hac classe Eubœa profecti Tinem Venetorum paruam insulam ex itinere depopulati sunt: adoriri oppidum aut operæpretium non rati, aut non ausi discessere. Nam & in colle edito atque ascensu arduo situm erat, & Paruta Venetus præfectus armatos in mœnibus cum fiducia virium hostibus ostentauerat. Tine Cretam dirigere cursum Pertaus iussit: noctu ad insulam, ne videri à speculantibus longè posset, accessit, ac repen-

Sudā Percaus incendit.

tinus Sudæ portum peramplum & in multos ac tutos curuatum ſinus intrauit. Ibi expoſiti milites capto oppido flammas iniecere; progreſſique longiùs, magno agreſtium numero oppreſſo, aliquot vicos incendere. Effuſè ferro atque igne graſſantium impetum Lucas Michaelius Caneæ magiſtratus cum octingentis militibus Corſis, qui cum Iuſtiniano nobili Ianuenſi eorum præfecto commodùm Caneam appulerant, addita oppidanorum manu obuiàm egreſſus repreſſit.

Res à Turcis in Creta geſtę.

VLVCIALIS inde cum L. triremibus latus inſulæ, quod Aquilonem aſpicit, circumire ac tectis ignes, populationem agris inferre iuſſus: illum imperata impigrè facientem etiam fortuna iuuit. Erat Rhetimus frequens nec ignobile oppidum, ſed intutum atque opportunum inuadentibus, neque mœnibus firmum neque milite munitum. Itaque ad famam ſtantis ad Eubœam hoſtium claſſis commoti Barocius ac Hieronymi Iuſtinianus & Sagredus Veneti magiſtratus à Marino Caballo legato ſummis precibus poſtularunt, vt D. ſaltem milites mitteret ad ſe, qui vrbem à repentino exſcenſu hoſtium tutarentur, metuque perterritos Rhetimatium animos eo ſubſidio ſuſtentarent. Quibus negatis, quòd Caballus tanto impendente diſcrimine minui Candiæ præſidium, quæ caput rerum erat, nolebat; tantus terror oppidanos inceſſit, vt, cùm pauentes ad ſingulos nuncios ſolicitum illud omne tempus egiſſent, ad primos appulſæ ad Sudam

Rhetimatium inſignis pauor.

Turcicæ claſſis rumores omnis ſe ciuitas, nequicquam retinentibus magiſtratibus, in fugam effuderit tanto pauore atque tumultu, ſine vlla cura ſuarum rerum, corpora tantum ſua liberorumque ac coniugum à ſeruitute ac cæde

eripere

erupere properantes, in montes se ac loca tuta proripuerint. Quos ad extremum ipsi quoque magistratus publica pecunia tabulisque ab actis, & magno cælati argenti pondere, quod è priuatorum ædibus raptim comportari iusserant, in profundum immerso puteum, secuti, oppidum deseruerunt. Vlucialis igitur cùm exultis latè agris per inopem ac miseram rusticæ supellectilis, ac vilium mancipiorum prædam peruasisset Rhetimum non tam tentandi oppidi, si paratos modò ad defensionem vidisset, quàm injiciendi terroris causa, vacuum hominibus repertum diripuit, prædaque ingenti ac magni precij ditato milite, oppidum omnibus fortunis exhaustum incendit & diruit. Ferunt, barbarum effusum in risum & Christianorum ignauiæ illudentem, anum, quam vnam in deserto oppido inuenit, conseruatam ac suis donatam rebus reddere ab se gratias, iussisse, Rhetimatibus pro tam opimis muneribus sibi relictis. atque inde onustis præda nauibus ad classem redijt.

Vlucialis illudit Rhetimatis ignauiæ.

EA populatio, & Rhetimi indignum excidium agrestes & montanos homines, antè ob tributa & exactos acerbiùs remiges alienatos, & tum ex Cretæ cladibus perditas Venetorum res interpretantes, ad spem nouarum rerum conciuit: ac, si Turcæ paulò diutiùs in insula morati essent, vt ad externum terrorem intestina quoque fraus accederet, sisti Cretensis res non posse videbatur. Saluti fuit maturus hostium ab insula discessus. Erumpentem eam defectionem nobilis iuuenis, pulsato per lasciuiam ac licentiam eorum sacerdote, accelerauit. Arreptis veluti in vltionem contumeliæ armis, concursu vndique ex agris facto, non solùm ipsum iniuriæ auctorem occiderunt, sed

Agrestis tumultus, & eorum supplicium.

fratres parentesque eius immaniter trucidarunt, domumq. in sceleris cumulum diripuerunt: atque eo incitati facinore nobilium cædem faciunt, fortunasque eorum velut iusto raptas bello inter se diuidunt. Literas inde ad Pertaum scribunt, seque in eius fidem dedunt. Missus qui literas ferret classem ad Sudam non inuenit: quo renunciato, perculsis omnibus metu suppliciorum, plerique domum dilabuntur: alij ad legatum mittunt fidem in sex menses purgandis criminibus petentes. Caballus quantò magis eum motum timuerat, tantò promptiùs vltro venientibus ad se cuncta concessit. Verùm, cùm insula excessisset hostis, misso in ea loca Petro Auogaro cum mille peditibus, adiuuante Matthæo Calergio nobili Cretensi, quem magna amicorum & clientum manus sequebatur, coacti ponere arma, quæstionibus subiecti meritas pœnas reip. dederunt. De multis supplicium sumptum, plures in naues longas ad remum damnati.

TVRCAE è Suda profecti, cùm Caneæ iniecturi terrorem ad scopulum, cui Turluro est nomen, accessissent, sæua tempestate vexati tres naues amisere, nouem afflictæ littori ægre seruatæ sunt. Inde relicta Creta Cerigum (Cythera hæc veteribus fuit) petiere, populatique agrum ab oppugnatione oppidi abstinuere. E Cerigo Zacynthum Pertaus inuasit: &, quia oppidani in arcem egregiè tutam sese receperant, in ædificia atque arbores sæuitum. Maxima clades vinearum fuit, cæsis latè vitibus quibus tota consita est insula. nec minor doliorum; quorum ingenti numero incenso, vbi insequentium annorum vina reconderent, non habuere. Pertaus inde Cephaleniam traiecit, maiorem insulam & agri fœcundioris: eò

præda

præda vberior hominum pecudumque fuit. Ea vaſtata inſula Corcyram petere claſſem iubet. Facturum id, antè præuiderant Aloyſius Georgius & Franciſcus Cornelius, qui Corcyram adminiſtrabant, atquę, ad ſe oppugnandum venire Pertaum rati, non omnia ſolùm ad defenſionem cum cura comparauerant, ſed perceptis maturè frugibus cuncta in oppidum comportari, ac demigrari ex agris iuſſerant. Itaque in terram cùm exſcendiſſent Turcæ, nulla inuenta præda, incendijs graſſari: nòn arborem non ædificium ferro atque igne intactum reliquerunt. Veneti milites vt non temerè cum pluribus congrediebantur, ita palantes paſſim Turcas excipientes multos eorum occiderunt, aliquot etiam viuos ceperunt: ex quibus, non eo conſilio Corcyram veniſſe Turcas, læti cognouerunt, vt oppidum præcelſo atque tuto loco ſitum aggrederentur. Quod indicium mox ipſa res comprobauit: nam inde profectus Pertaus ad Sopotum recipiendum claſſem auertit. Id oppidum initio belli, vt ſuprà demonſtratum eſt, Veneti non tam vi quàm metu ac fuga Turcarum ceperant, eiusque cuſtodiam Manolio tradiderant, quo maximè auctore ea ſuſcepta expeditio fuerat. Qui in præſidio erant Itali milites, tantæ claſſis fama appulſuq. territi, pari flagitio oppidum deſeruere, atque anno ſuperiore à Turcis relictum fuerat; ſeq. per auerſam portam præcipites fugę mandarunt; tanto maiori cum dedecore quàm Turcæ, quòd Manolius ipſe, cui præcipuum periculum ab infenſo hoſte impendere videbatur, cum Epirotis quos circa ſe habebat, fidem ad vltimum reip. præſtitit, ac, donec vires ſuffecere, hoſtium impetum audacia magis quàm ſpe ſuſtinuit. Poſtremò, ſuperante hoſtium multitudine, cum oppido in Turcarum poteſtatem peruenit.

Aloyſij Georgij, & Fräciſci Cornelij prouidentia.

Turcę Sopotum recipiunt.

Res in Illyrico, & Dalmatia gestę.

IN Illyrico ac Dalmatia, ne quieta quidem acta hieme, vbi ver appetijt, omnia Turcarum excursionibus infesta erant. Et Sibinicenses, quibus longiùs ab oppido molendum triticum erat, ad magnam sæpe inopiam sunt redacti. Hermolaus Theupulus in illis locis cum quatuor longis nauibus stationem habebat: is, quò Sibinicensibus tutum ad molas iter præstaret, Scardonem vetustam ac propinquam vrbem, vnde Turcæ in circumiectos agros Venetorum quotidie incursabant, noctu aggressus cepit, direptamque flammis iniectis euertit. Idem Theupulus diu insidiatus aliquot hostium nauigijs, cum quibus ex Narenta amne erumpentes nihil tutum in ea ora patiebantur, aliquando ea assecutus compulit in terram: vnde ad mille homines egressi in littus sclopetis armati tueri nauigia, atque arcere eminus Venetos conabantur: sed maioribus tormentis è longis nauibus petiti relicta classe in fugam vertuntur. Theupulus exhaustas naues incendio consumpsit. Eodem tempore magnæ rei oblata facultas Venetis erat, nisi socordia eorum, qui negocium administrabant, corrupta fuisset. Occulti à Turcis nuntij ad Alexandrum Donatum Antibari præfectum venerant deducti ab Epirotis, qui miscendo colloquia cum barbaris, aliquot eorum ad voluntatem prodendi Scutaram, permunitum oppidum & caput regionis eius, perduxerunt. Ij ad Donatum de præmijs suis deque agendi negocij ordine miserant. Magnitudo rei leuem Donati animum perstrinxit. Extemplo literas ad senatum dedit, non tam auctoritatem eius aut opem quærens, quàm gloria elatus, vt se Patribus ostentaret delectum ad tam insignem laudem. Iussus communicare consilium cum Zacharia Salomonio Catari prætore, indignatus, laudis sibi lo-

Theupuli virtus.

Pręclara occasio Donati leuitate elabitur è manibus.

citum

cium dari, dum ægre ſenatui parens ſeſe vt in patrato facinore immodicè iactat, rem palàm facit. Ita Turcæ, oppreſſis proditoribus, vrbem tuta cuſtodia in poteſtate habuere. Sed Veneti Donati literis excitati non ſolùm ei octingentorum militum præſidium cum Annibale Æmiliano Foroiulienſi miſerant, ſed in ſpem occupandi omnem Epirum Iacobum Malateſtam cum IV. M. peditum Catarum proficiſci iuſſerunt. Id oppidum ſuper peſtilentiæ damna omnibus belli incommodis vexatum ac propè captum ab hoſtibus fuerat, prodente Turcis portam, cuius cuſtos erat, Siculo centurione: quem Salomonius, cuius vigilantiæ eius vrbis ſalus debetur, re cognita ſtrangulatum altero pede è mœnibus ſuſpendit. Verùm res ingenti expectatione ſuſcepta triſti Malateſtæ exitu in Venetorum cladem vertit. Cùm enim Turcæ vicum haud longiùs IↃ. paſſibus à Cataro repentino incurſu diripuiſſent, inconſultæ ferociæ iuuenis, & vt manu promptus ita immodicus ira, ſub vrbis ipſius mœnibus atque in oculis propè ſuis agi ac ferri res Catarenſium, dedecus ſuum ratus; quos aſſequi ea die nequiſſet hoſtes, ad eos opprimendos quò ſe recepiſſe acceperat ſequenti die ducit: ac, præmiſſa terreſtri itinere militum parte, ipſe cum delectis naui ad eum locum eſt deuectus. Conſcenſo edito monte pagum quidem ipſum, hoſtium receptaculum, nemine repugnante cepit atque abducta præda incendit, hoſtes ipſos non inuenit: qui cognito eius aduentu cùm inde aufugiſſent, nuncijs dimiſſis vndique ſuos è vicinis locis conciuerant: ac magna coacta manu deſcendentem à monte Malateſtam ex ſuperiori loco adoriuntur, ſaxisque quæ ingentia in ſubiectos deuoluebant, atque omni telorum genere abeuntes inceſſunt, & nec opinata pugna

Catarum pene proditione captum.

Proditoris pœna

Audax, & infelix Malateſtę facinus.

ac iniquitate loci territos in fugam conijciunt. Malatesta, dum suos retentat & conuersus in hostes sese audaciùs infert, magni lapidis ictu confracto crure decidit, & cum magna suorum cæde capitur. Quem Turcæ Constantinopolim inde misere, nec nisi biennio pòst, petente rege Galliæ, est dimissus.

CETERVM ea res Epiri spem cogitataque euertit: & Turcæ Scutaræ periculo ac defectione aliquot circà populorum commoti Acomatem, vnum purpuratorum, eò proficisci cum magnis copijs peditum equitumque iussere. Is Epirotis, qui à rege defecerant & aliquandiu Olchiniensem agrum audacter tutati erant, tandem pugnando intra mœnia compulsis, exercitum ad oppugnandum Olchinium admouit. Verberatis continenter per plures dies muris, ac multis impressionibus ad ruinas factis, sæpe inde cum suorum iactura est repulsus, acriter defendentibus Epirotis & audacia sua & natura loci fretis, quòd oppidum in edito colle atque vndique abrupto situm in peninsulæ modum mari vndique alluitur, nec nisi perangustum ab vna parte à terra aditum habet, quà quicquid roboris in oppido erat hostibus obijciebatur; donec Caracossa cum XIII. longis nauibus Turcicam classem antecedens eò inuectus maritimum quoque terrorem ostendit. Tum Olchinienses in magnum salutis suæ discrimen adducti despondere animum. & aperuissent ab illo metu portas, nisi paulo antè Hermolaus Theupulus & Nicolaus Sorianus Sciarram Martinengum Malatestæ successorem Catarum cum IↃ. militum supplemento deportantes ab eo impetrassent, vt oppidum ingrederetur. quod ille cùm fecisset, rebus inspectis denunciauit Venetis, nisi tri-

Olchiniensium virtus.

duo,

duo, quæ ad defendendam vrbem necessaria erant, conuexissent, se præsidio excessurum. Sed aduentu Pertai, qui à Sopoto profectus eò appulit classem, desperata defensione pacti, vt ciues incolumes in fidem acciperentur, militibus cum suis rebus abire liceret, oppidum Pertao tradidere. Sed hæc Turcica fide seruata sunt: nam Acomates indignatus, ad Pertaum potiùs quàm ad se factam esse deditionem, ingressus vrbem crudeliter diripuit. Pari perfidia Pertaus milites in catenas coniecit, præter Sciarram ipsum ac Hieronymum Venerium oppidi præsidem, & aliquot præterea centuriones, quos spoliatos atque exutos armis abire permisit. *Olchiniũ deditur.*

CAPTO Olchinio direptoque, Antibarim ducta classis. Sita est vrbs in tumulo media planitie eminente tria millia passuum longè à mari, & ipsa loco ac mœnibus valida & firmum intus præsidium habebat, & præsidio efficacius promptum atque alacre consentientium ad defensionem patriæ ciuium studium. Hæc omnia Æmiliani præfecti & maximè Donati consternata mens euertit, non auctoritate solùm, sed etiam imperio coactis ciuibus aperire victori portas. Ne Antibarensibus quidem pactorum seruata fides à barbaro: militibus in vincula traditis, oppidanorum, quos abituros cum suis rebus (sic enim pepigerant) comperit, vænire iussit. Iohannem Brunum Antibarensium Archiepiscopum, spectatæ religionis virum, quòd eius permagnam tota Epiro gratiam auctoritatemq. esse accepit, interfici iussit. Donatum ac Æmilianum, quòd auctores deditionis ad se faciendæ fuerant, abire permisit. Qui veriti domi iudicium iramq. ciuium, voluntario exilio, damnationi sese meritoque supplicio exemerunt. Re- *Antibaris vrbs dedita Præfectorum ignauia.*

licto

licto Antibari modico præſidio Pertaus profectus inde Pizanum frequens caſtellum ſolo æquauit. Pari crudelitate Buduam deſertam habitatoribus diruit. flexit inde retrò claſſem, & Catarum tentaturus Barbatum Epirotam, quem captum Olchinij, quòd affinem ſuum cognouit (inde enim ipſe ortus erat) in honore habuerat, præmiſit, qui magiſtratum ad dedendam vrbem hortaretur: quod ſi obedienter feciſſent, & milites, quò vellent, incolumes ſua ſecum ferentes abituros, & ciuitatem liberam ſuis legibus vſuram: ſin expectare vim mallent, denunciaret, nullam cladem victis abfuturam. Barbato frequenti militum populique concione audito reſponſum eſt à Zacharia Salomonio de reliquorum ſententia, cuſtodiam vrbis ſibi à ſenatu mandatam eſſe; potiùs quàm fidem deſerant, vitam amiſſuros. Pertaus cum tota claſse in ſinum Catari inuectus, ſatis credens, Venetos Antibarenſium atque Olchinienſium exitu territos oppidum tradituros, vbi Barbatus nihil pacati ad ſpem eius retulit, ipſum negans officio ſyncera fide functum, onerari catenis iuſſit, claſsemque ſub Caſtellonouum de Cataro conſultaturus recepit. Eam oppugnationem qui in præſidio Caſtellonoui erant Turcæ vehementer ſuadebant, nec difficilem, & magni momenti eſse, prædicantes. Id conſilium Pertaus animo magis quàm oratione aſpernabatur, cui nec ſatis præparati quicquam ad validam oppugnandam vrbem eſset, nec ſibi tantum in capta gratiæ apud regem, quantum in incepto irrito offenſionis fore, cerneret. cauſatus, quærendam tum ſibi ad prælium Chriſtianam claſsem eſse, rem in hiemem reiecit.

Budua à Pertao, diruta.

Legatum fruſtra ad Catarenſes Pertaus mittit.

DVM ibi aliquot dierum ſtatiua haberet, Vlucialis & Caracoſsa cum parte nauium prædas petitum

vicinas in insulas Venetorum proficiscuntur. Curzolam, quæ prima occurrit, seruauit mirabilis casus. Antonius Balbus, qui præerat, ad primam classis famam muliebri percitus metu clàm aufugerat: & secuti eum habitatores oppidum, quod insulæ nomen habet, deseruerunt. Vxores eorum domi relictæ portas clausere; & sacerdos quidam Antonius Rosoneus nomine, qui, cùm retinere ab timida fuga ciues Balbumque nequisset, in oppido permanserat, auctor ijs fuit, vt virorum ornatu armisque sumptis in muris consisterent, fore ostendens, vt illa armatorum specie procul visa hostis ab oppido tentando abstineret. Non fefellit hominis astum fortuna: & vna mulierum virilis audaciæ, cùm Turcicam classem applicantem vidisset, bombardam, quæ fortè in mœnibus loco idoneo constituta erat, igne admoto in hostes explosit. vnde excussus ingenti sonitu ferreus globus in nauem illatus malum perfregit. Turcæ, fiduciam virium eam esse & firmo præsidio teneri oppidum, rati, nullo militum in terram exposito, discessere. Gratum Venetis tam felix ausum fœminarum fuit; adeo vt, cùm finito bello propè vltima inopia frumenti Curzolani laborantes Venetias ad opem petendam venissent, ac senatores aliquot de suis rebus adijssent, responsum tulerint, non ita eos de patria deque rep. meritos esse: faciliùs impetraturos, si ab vxoribus suis legati venissent, quarum virtute incolumem patriam haberent. Turcæ Lesinam inde petunt: egressi in terram omnem insulam peruastant: oppidum vi captum ac direptum incendijs absumpsere, ac senibus & inutili turba occisis reliquos in seruitutem abduxere. Multis inde, quà adijssent, euastatis locis ad Pertaum rediere: cui à Castellonouo profecto literæ à rege reddun-

Miro facinore Curzola seruatur.

Antonij Rosonei astus.

Lesina incenditur a Turcis.

tur

tur cum mandatis, Catarum oppugnandi. Remiſſis extemplo nuncijs, qui, eam expeditionem differendam in aliud tempus, regi oſtenderent, Corcyram repetijt. Cùm ipſe è naui exſcendiſſet in terram, VIIIM. peditum, CCCC. equites è proxima Epiro traductos expoſuit: congreſſusque cum noſtris, qui ad impediendam hoſtium exſcenſionem temerè ex oppido decurrerant, trepidos intra mœnia compulit, illatusque in ſuburbia, flammis in ædificia iniectis, ſpeciem oppugnaturi oppidum præbuit. Sed glandium procella tormentis emicantium ab arce petitus, multis ſuorum deſideratis, vulneratis pluribus inde ſe in tutum recepit, ac milites ad depopulandam inſulam dimiſit. Qui cuncta peruagati, ſuccisis omnibus arboribus quæ à priori populatione ſupererant, paſſim incendijs ruinisque graſſati nulla cum præda ad naues rediere. Tredecim inde dies ad Corcyram nihil agentem tenuit expectatio nunciorum, quos ad regem miſerat, ita ſecurum de Chriſtiana claſſe, vt propè negligentiùs in hoſtili terra, quàm ſi in pacato eſſet, verſaretur; gementibus, qui, quantum militum remigumque & morbis & varijs caſibus in ſingulis nauibus deperditum eſſet, cognitum habebant; vt, ſi Chriſtianorum claſſes opportunè coniunctæ maturaſſent iter, opprimi Pertaum in eo loco deprehenſum paruo negocio potuiſſe, affirmarent.

Securitas Turcicę claſſis ab noſtrę claſſis ignauia.

VENETIIS cùm ſolenni ceremonia, adhibitis amicorum regum legatis, fœdus celebraſſent, vt ſpes ex eo erexerat animos, & ciuitatis ſtudium ad ornandum ſtrenuè bellum acuerat, ita in apparandis rebus ſumma pecuniarum difficultate afficiebantur. Re ſæpe in ſenatu agitata, cùm, vt à ſocijs conferretur, conueniret, duæ

ſenten-

ſententiæ Patres diſtinuerant. Alij decumam, quæ in agris exigeretur, omnium rerum decernebant: alijs, pro modo agri quem quiſque poſſideret ſtatutum in ſingula iugera precium conferri, placebat. Atque hæc ad extremum accepta ſententia eſt. Id verò Senatuſconſultum vbi in continentem perlatum eſt, tantum motum animorum fecit, vt fremerent omnibus foris cœtibusque, & mox incitante indignatione etiam cohortarentur inter ſe, ne onus acciperent: cui ſi ſemel, veluti iugo, caput ſubmiſiſſent, nouis ſubinde exactionibus oppreſſum ſeſe ac laceratum iri. Quem non videre, nouas quotidie corrogandæ pecuniæ, ſociosq. abſumendi atque exiccandi exquiri & adinueniri vias? quot vectigalia inſtituta, quæ non erant? quid terra gigni, cuius portorium non ſit? Nihil vænire, nihil verò agi iam contrahique inter homines, cuius non aliquod vectigal exigatur. Qui antè non dabantur, dare coactos remiges: eorum tantam multitudinem abductam, vt propè ſolitudo ſit in agris: pro ipſa nunc terra, quam vix qui colant ſuperſint, tributum eſſe pendendum. Id ſcilicet agi, vt ſocij exinaniti atque inopes non tollere caput, non mittere vocem audeant: cuncta patritij è publico rapta habeant. At verò conferas pro alieno dominatu pecuniam, detrahas tuo liberorumque cultui, quod non tam bello impendatur, quàm ſuperbis dominis diuiſui ſit. Vixdum procedere bellum, & decreta conſumendis ſocijs fieri; tanquam vereantur, ne expilandi tempus amittatur. Promerent ipſi priùs conditos ærarijs ſuis theſauros, quàm ad ſociorum ſanguinem exſugendum properarent. Sed animus modò abnuendi ſit, non defuturum conſenſum reliquarum ciuitatum, cui ipſe quoque ſenatus ceſſurus eſſet. Ab his vocibus, quas recens ira ſubijciebat,

Conqueſtiones Vrbiū Venetis ſubditarū de pendēda pecunia.

cùm

cùm, caſtigatis qui licentiùs locuti videbantur, à ſenioribus coërcita libertas fuiſſet, non vltrà tamen proceſſum eſt, quàm vt legatos pro ſe quæque ciuitas mitteret. Horum numero cùm plenum quotidie forum Patres cernerent, introductas ſingulas legationes, dicere, quid veniſſent, iuſſerunt. Varia,vt cuique ingenium erat,legatorum oratio fuit. Alij propalam atque apertè negare, quicquam ſe extraordinarij atq; noui tributi collaturos, qui veteribus ægrè ſufficerent: mitiùs alij tantùm illam collationem ſunt deprecati: omnes tamen idem denunciarunt,ei ſenatusconſulto audientes ciuitates non futuras. Moti magnopere Patres ſunt tam præciſa, tam concordi recuſatione: ingensque cura animos inceſſit, cùm nec bellum ſine pecunia, nec pecunia ſine tributo confici poſſet: & haud paruo initio minui dignitatem ſuam cernebant, ſi, quod ſemel ſenatus cenſuiſſet, id coacti reſcindere viderentur. Diu ancipiti deliberatione anxios vicit metus, ne, ſi vltrà tenderent, is motus aut in aliquam ſeditionem exardeſceret, aut(quod perículoſius eſſet, tam infidelibus circà regibus)ſociorum animi penitus abalienarentur. Cùm decretum abrogaſſent, reuocatis in curiam legatis ex præſenti tempore reip. potiùs, quàm maieſtate ita reſponderunt: Et antè inuitos ſe grauateque ad id decretum deſcendiſſe, quod oneri ſocijs fore, ne ipſi quidem qui facerent ignorabant; & nunc cognita ciuitatum voluntate ſedulò ac libenter feciſſe, vt illud idem antiquarent. Hanc ipſam facilitatem incitamentum ijs fore adiuuandi pro ſuis facultatibus enixè remp. & ſperare ſenatum & meritum eſſe; cuius vigilantia curaque quinquageſimum iam annum illi pace lætiſſima tutiſſimaque fruerentur. Quo longiùs à periculo, cladibusque præſentis belli abeſſent,

[Margin: Legatione Vrbis Venetias ad Senatum.]

[Margin: Reſponſũ Patrum.]

quoque

quoque diutiùs in illa tranquillitate fuissent, eo æquius videri, maritimis socijs, in quos omnis tempestas belli ingrueret, studiosè largèq. ab ijs subueniri. Aut enim tradendam hostibus victoriam, & (quod dicere nefas sit) imperio immanium barbarorum parendum, aut pecuniam in stipendium militibus classibusque æquè ab omnibus conferendam esse. Nec dicto audientes sint, nisi ipsi inprimis Patres, quod socijs iniunctum volunt, idem in se priùs suosque atq; ipsam adeo vrbem Venetiarum, in qua rerum regimen sit, statuerint. Cui igitur grauis vlla impensa videatur, ex qua plus, quàm pro virili parte, ipsi sibi auctores desumant? Alios Italiæ populos, vbi serua omnia atque vnius subiecta cupiditati sunt, circumspicerent: quid esse, quod ab ipsis grauissimo tempore reip. rogetur, præ acerbissimis illis exactionibus, quibus ij in media pace emunguntur? si, aut cum quo hoste aut quanta belli moles sit, reputauerint, si, quàm placido moderatoq. imperio ab ipsis habiti semper fuerint, in mentem reduxerint, gratiam pro merito reip. reddituros, senatum non dubitare. Irent ergo, referrent ciuibus suis, plus in voluntate eorum animisque spei, quàm in rogatione iussuque senatum posuisse. Hoc responso delinitis ac missis legatis, datoque per ciuitates præsidibus negocio in eandem sententiam demulcendi benigno alloquio principes, haud multo pòst sine vllius querela tenuerunt, vt ex censu tributum trecentorum millium nummûm aureorum, quamdiu bellum cum Turcis maneret, quotannis penderetur.

EO motu moderatione & humanitate senatus discusso, longè maximus terror ciuitatem incessit, alijs super alijs nuncijs afferentibus, classem Turcicam Creta,

Zacyntho, Cephaleniaque peruastatis non ceteris modò insulis imminere, sed protinus territabundam Venetias ipsas peruasuram. Patres, quanquam & situ vrbis ab omni repentina vi tuto satis fidebant, nec, vnde Turcæ ab singulis insularum oppidis repulsi potiundæ Venetiarum vrbis spem cepissent, cernebant; tamen, quia morantibus Hispanis nulla classis erat quam hosti obijcerent, nequid subito pauore ac tumultu detrimenti acciperetur, paratique ad omnes casus essent, & in populo imbelli ac tantùm quæstui mercaturisque intento nequa fuga tumultusque ad primum conspectum hostilis classis fieret, obsepire atque communire à mari aditum vrbis decreuere. Venetias ab terra tutas stagnum ab omni parte circumfusum paludesque faciunt, quà nisi paruis admodum nauigijs adiri non potest, quorum est in vrbe infinitus propè numerus: ab alto iter singulis modò nauibus patet, quæ ipsæ non cursu inuectæ, sed antè explorato vado, quod nouum semper nunc hoc nunc illo loco agitati efficiunt fluctus, sensim inductæ fauces ingrediuntur, quas obiecta vtrinque castella egregio opere permunita tuentur. Adiecere in ipso ore portus ferream ingentem catenam, quæ ab vtroque castello religata, ne ipsum in medio pondus in profundum traheret, pertusis traiecta lignis quæ crebra aquis supernabant, continebatur. Ante ostium tres in statione galeatias à Pola, vbi reficiebantur, adductas collocarunt; quibus vim magnam tormentorum imposuerant: nec longè ab his ad Malamocum tres onerarias naues, quæ aditu arcerent, pari ratione statuerunt. Ipsum quoque littus quod continenti iungitur, ne vsquam egressus in terram pateret, magnis operibus, fossa, muro, propugnacu-

Venetias metu Turcicę classis communiunt Patres.

lis

lis castellorum instar communiunt. Ea omnia tormentis ab naualibus eductis affatim, prout vsus erat, instruunt. Eò XM. peditum ex eo numero, quos oppidatim descriptos habent, transire iubent: eòdem equitatum grauis armaturæ omnem cogunt. His omnibus Iulium Sauornianum præfecerunt, accersitum paulo antè Iadera tum ad idipsum opus, tum vt virum peritum belli quem consulerent, vbi res posceret, penes se Patres haberent. Legatum quoque Vincentium Maurocenum toti negocio cum imperio præesse iusserunt, additis ei adiutoribus Aloysio Grimano, Alexandro Buono, Andrea Bernardo, Laurentio Sorantio, Marco Iustiniano, Francisco Michaëlio. Hæc intento studio curaque cùm fierent, subijt cogitatio animos hominum, eòne rem Venetam recidisse, vt timere ipsimet vrbi, &, tanquam de patria non de imperio dimicandum iam esset, ita se munitionibus operibusque circumuallare cogerentur?

HIS vulgò anxios trepidosque Famagustæ amissæ nuncius perculit: nec, quo tot aduersis concussæ mœstæq. rebus ciuitatis opes niterentur, erat iam aliud, nisi vt naualis pugnæ fortunam, in quam se omnium cogitationes intenderant, expectarent. Nuncius de capta Famagusta, sine auctoribus vllis ex vano manasse rumore compertus, sicut suspendit potiùs quàm dempsit ciuitatis curam, ita veluti triste omen in veram mox cladem vertit; quod tradere nunc pergemus. Ducendi Famagustam è Creta quatuor naues cum militibus & commeatu negocium æstate superiori à Zanio datum erat Petro Trono: quo in ipso apparatu profectionis morte sublato M. Ant. Quirinus ei succedere erat iussus. Is per desidem metum diu cunctatus cùm Creta extrudi non posset, & iam exijsset annus CIↃ.IↃ. LXX.

M. Quirinus Stēta Famagustam magno cum hostium damno pēetrat.

rogatur M. Quirinus cognomento Stenta, vt cum delectis triremibus in Cyprum præsidio nauibus iret. Is cùm Id. Ian. è Candia soluisset, decimo die secunda nauigatione in conspectu Famagustæ fuit. Erant in statione circa oppidum sex hostium triremes ad idipsum relictæ à Turcis, vt Famagustæ portum obsiderent. Quirinus longas naues ornatissimas XII ducebat: &, quò Turcas longiùs in altum pelliceret, onerarijs præmissis, ipse quàm maximè potest occultus subsequitur. Turcæ simulac onerarias conspexere, ad inuadendas eas è statione euolant: sed visis procùl longis nostrorum nauibus celeriter ad terram refugiunt, seque tormentis in littore locatis tutantur. Insecutus Quirinus magnis bombardarum ictibus duas hostium triremes demersit: reliquę beneficio noctis, cùm Quirinus ad trahendas remulco in oppidum onerarias abscessisset, fuga euasere. Sequenti die egressus ad persequendas triremes, in Turcicam nauem ex his, quas illi Mahonas appellant, ab Nęncurio Ciliciæ portu vestimenta ad exercitum ferentem incidit: quam non sine certamine expugnatam (trecentos enim prætorianos milites, in quem ordinem non nisi strenuissimus quisque Turcica disciplina legitur, vehebat) Famagustam victor perduxit. Pari felicitate Gallicam nauem cepit, quam Turcæ abductam Alexandria, commeatus in Cyprum portare coēgerant. In ea cum CC. militibus Damasci præfectus erat, qui vnus parua elapsus scapha incolumis ad exercitum euasit: reliqui capti catenisque vincti remis admoti sunt.

His actis Quirinus, neque tam præsenti ope (parum enim attulerat militum) quàm spe maiorum breui auxiliorum confirmatis Famagustanorum animis, profectus æquè prospero cursu in Cretam redijt.

ET

ET Mustapha nouis per hiemem traductis in Cyprum copijs exercitum suppleuerat, militesque labore ac vulneribus fessos ocio refecerat: & cùm fama Nicosiensis prædæ, quam in omnes partes de industria dissiparat, supra LXM. voluntariorum (Acangios Turcæ vocant, qui more antiquitus tradito sine stipendio, vna rapiendi licentia militant) ad spem, capta Famagusta celebri per vicinas prouincias emporio, nouarum prædarum vndique conciuisset; principio veris ad intermissum bellum spe conatuque maiori ex hibernis mouit. Astor & Bragadinus, qui oppido præerãt, cùm tantum belli in ceruicibus esset, postquam hostis in hiberna abscessit, eam nacti relaxationem, mœnibus vbi opus esset sarciendis, augendisq. ac firmandis munimentis vrbis, & omnibus rebus instruendæ defensioni hiemem consumpserunt: animis ante omnia suis militumque ad vltima experienda audendaque pro fide erga Venetos, & pro gloria Christiani nominis obfirmatis. &, quod saluberrimum in tam dubijs rebus esse solet, & concordes inter se duces erant & ducibus egregiè obsequens miles. vt dubium non sit, quin defendi ac retineri id oppidum potuerit, nisi destinatis auxilijs, ignauia eorum qui curabant, obsessi frustrati essent. Quod ipse senserat Mustapha, cùm ab expugnata Nicosia Famagustam accessit: contemplatus enim ex propinquo situm vrbis mœniaque ac genus munitionum, ea quidem eleuans verbis, haudquaquam Nicosiæ parem oppugnationem fore, suis pronunciauit. Ceterùm animum eius tacita cura incendit, quòd, quantùm hæc murorum munimentis Nicosiæ cederet, tantùm virtute ducum præstaret, quam ipso statim initio expertus erat. Nam tria millia militum, quæ obsidendis inter Famagustam & Nicosiam itineribus

Voluntarij milites apud Turcas Acangij

Astoris virtus.

miſerat, ab Aſtore excepta inſidijs, cæſa propè ad vnum atque deleta fuerant: atque abeuntium in hiberna Turcarum ita extremo agmini idem inſtitit Aſtor, vt, ſuprà ID. eorum occiſis, egregiam hoſti fiduciam animorum oſtentarit: atque opera ab ijs inſtituta, aſportatis quæ relicta erant, deſtruxerit ac diſſiparit; vt Muſtapha, non cum Dandulo Rocaſioque rem ſibi futuram, intelligeret. eòque intentiori cura copias per hiemem auxerat, & omnia ad oppugnationem comparauerat, nihil actum ſibi expugnatione Nicoſiæ, exiſtimans, ſi maritimam vrbem, & loco ipſo opportunam repetendæ inſulæ Veneti retinuiſſent. Et quanquam ingentem ſpem animo fouebat tantarum copiarum ſuccinctus viribus, tamen, quanta ſuorum cæde neceſſe foret conſtare victoriam, quantumque laboris ac periculi exhauriendum ea oppugnatione, intelligens, nunquam deſtiterat Chriſtianorum ad deditionem ſolicitare animos nunc pollicendo vltro cuncta, quæ optare ipſi poſſent, nunc vltima ſupplicia & Nicoſiæ caſum intentando. Æquè & minæ barbari & promiſſa à noſtris reiecta ſunt. Primo acceſſu ad vrbem Hectorem Podocaterum & Iohannem Suſominum è Cyprijs captiuis, qui ſuaderent obſeſſis, vt in Muſtaphæ fidem ſe traderent, cupereque eum ciuitatis ſaluti conſultum, oſtenderent, in oppidum miſit. Hæc quoque ſpreta legatio eſt; coacto remanere apud ſe Suſomino, quòd munitionum operumque faciendorum peritus eſſet: Podocaterum, ne in coniugem filioſque, quos fidei pignus apud hoſtes reliquerat, barbari ſæuirent, triſtem ſine reſponſo dimiſere. Et perſtrinxerat animos hominum miſeratio viri inter Cypriam nobilitatem nuper florentiſſimi. venerat enim veſte ſeruili eaque ſqualore obſita tectus, aliqua

Hectoris Podacateri captiui ſpecies.

quoque

quoque corporis parte nudata: barba capilloque horridus mœstusque, vulnere etiam in capite vili faſcia ſordidaque obligato: pallore macieque ita deformata ſpecie oris, vt vix noſcitaretur ab amicis commemorantibus priſtinam viri fortunam ac principalem cultum. Muſtapha redeuntem ad ſe, cùm, nihil ſibi ab obſeſſis reſponſum eſſe, retuliſſet, contumelioſè increpitum in conſpectu exercitus, & captiuæ coniugis liberorumque, quos barbari ad ſpectandam necem patris produxerant, interfici abſciſſo ceruicibus capite imperauit. atque, omiſſa ſpe per deditionem oppidi potiundi, vim atque arma expedijt. Podacaterus interficitur.

FAMAGVSTA in ea parte ſita inſulæ, quæ Syriam ſpectat, mari alluitur. Portum peramplum ac tutum ſcopuli à paruo promontorio, quod eſt ad dexteram vrbis, porrecti in pelagus efficiunt. Horum à poſtremo binæ Syrtes oriuntur, quarum altera longiùs ſeſe vltra vrbem in mare extendit; altera ad mœnia atq; arcem in ipſo munitam littore ſubiens, veluti de induſtria iacta moles ſinum claudit adeo anguſto ore, vt vix ſpatium ſingulis nauibus relinquat. Huic in ipſis faucibus ab altera parte arx ita imminet, vt naues niſi propter ipſa propugnacula intrare portum non poſſint; ab altera caſtello ad id ipſum fabricato communitur. Vrbs ad duo millia paſſuum in circuitu patet: præalta foſſa, muro quadrato ex lapide, crebris turribus vetuſtæ ſtructuræ opere cingitur, ſpecie maiori quàm munimento aduerſus noſtri ſeculi bombardas; quarum ictibus longè facillimè ſaxa perfringuntur. Addiderant Veneti munitiones aliquot ex recenti vſu bellandi, prout tempus & ingenium loci patiebatur. Famaguſtę ſitus.

MVSTAPHA, inſtituta ad Nicoſiam ratione, operibus alijs atque alijs claudere vrbem, foſſas age-

re & insinuare se ad mœnia institit. In his faciendis operibus supra XLM. hominum versabantur: par numerus præsidio munientibus erat. Hoc modo cùm vrbi appropinquasset, tormenta verberandis mœnibus prolata idoneis locis constituit. Veneti recentibus animis viribusque quotidie oppido ad impedienda opera hostium erumpebant, magnumque numerum eorum occidebant: auctaq; successu audacia, sæpe sine ducum auctoritate pauci incompositiq. portis ad ferenda certamina egrediebantur, vt ægrè ab Astore ac Bragadino intra muros continerentur, intelligentibus, gloria maiori quàm fructu victores eos in oppidum redire, quòd neque Turcis in tanta multitudine ea iactura suorum magnopere nocebat, & in nostrorum paucitate ne singulorum quidem damna negligi poterant: donec CCC. ferme Græci oblongis clypeis gladijsque more eorum armati ad disturbandos hostes egressi ac temere in locum iniquum prouecti male à Turcis habiti, & ad L. eorum cæsis, pluribus vulneratis trepida fuga in oppidum compulsi sunt. Hic finis erumpendi fuit: & graui pœna à ducibus interdictum, nequis iniussu pugnandi causa cum hoste extra portam exiret. Turcæ ex munitionibus, quas altiores mœnibus excitarant, ferreos globos tormentis adactos in oppidum iaculabantur, vt ne domus quidem viæque commeantibus per vrbem ad suas quibusque res muniaque, nostris satis tutæ, cunctaque infesta periculo essent. Verùm, id maiori tectorum ac parietum damno quàm hominum fieri, cùm animaduertissent, omnem inde oppugnationem in mœnia auerterunt. Quorum cùm pars magnis quatefacta ictibus procidisset, non tamen ausi per ipsas succedere ruinas Turcæ, producendis assiduè operibus ad crepidinem vsque fossæ illati

Oppugnatur a Turcis, defenditur acriter a nostris Famagusta.

fossam ipsam implere aggrediuntur, vt inde veluti per patentem aditum integrę acies impetum in oppidum facerent. Cùm super murorum stragem vim magnam terræ dies noctesque ingererent, ne ea ab obsessis pari ratione in oppidum auferretur, quod fieri cœptum erat, muro ad ipsam crepidinem pluribus locis perterebrato, inde missa maioribus sclopetis crebra plumbatarum glandium procella egredientes ad opus pugnamque incessebant nostros, multosque eorum occidebant; vt nemo paulum modò prodire extra munimenta posset, quin pluribus simul ictibus ex occulto collineantium appetitus vulneraretur. Ita, nequicquam contrà pugnantibus Christianis, fossa potiti hostes eam humo repletam exæquarunt, lateraque fascibus ac magnis saccis lana refertis, ne transuersis obsessorum ictibus paterent, tegentes communiuerunt: ac penetrare inde in vrbem tentabant. nec caruisset effectu res, nisi nostri, commento ignium lana sarmentisque incensis, hostes inde magna cum cæde expulissent.

SED barbari nulla clade suorum, nulla rerum asperitate deterriti incepto absistebant: iisdem iterum atque iterum refectis munimentis, quibus ab hostili ictu in fossa tegerentur, cuniculos fodere atque agere in vrbem & eo & alijs locis instituunt. Quo intellecto obsessi, captantes auribus sonitum sub terra molientium, aduersis cuniculis occurrere hostibus satagunt. Aliquot exceptis aliquot tamen fefellere: quibus Turcæ sulphureo immisso puluere atque igne admoto cùm ad naualia, quà minimè obsessi sperauerant, disiectam terribili fragore turrim prostrauissent, multis oppressis militibus latè muros aperuere. Vix satis desierant ruere, cùm hostes ad idipsum instructi paratique, edito Turcę cuniculis aditum in Vrbem tentant.

ingenti

ingenti clamore, per ipſam iacentis muri ſtragem ſcandentes in mœnia euadunt, magno amittendæ vrbis periculo, ſi, qui in ea parte curabant, repentina re territi paulum modò ceſſiſſent. ſed illi corporibus animisque connixi impreſſionem hoſtium tantiſper ſuſtinuere, dum accurſu ducum eò vndique armatos rapientium reſtituta res eſt. Et ipſe Aſtor cùm ſe in mediam pugnam cum delectis intuliſſet, pepulit priùs, mox præcipites ruinis egit hoſtes: qui ipſi à præfectis increpiti, quòd à paucis plures ſemicapta vrbe arceri paterentur, quinquies fruſtra conatibus captis vt locum tenerent, pluribus ſemper cum vulneribus reiecti atque deturbati ſunt. Obſeſſi eo admoniti caſu nouum introrſus murum cum prominentibus propugnaculis, congeſta ad id è priuatorum ædibus properè materia, extruunt, vnde pugnare, anteriore deiecto atque amiſſo muro, poſſent. Tum iterum Turcæ cuniculo, quem ad portam quæ Imidi dicitur longè maximum ſuffoderant, ignem indiderunt, qui ſolito fragore atque impetu erumpens, data ingenti ruina cum ſuperſtantium clade militum, facilem hoſtibus aſcenſum in oppidum præbuit. nec illi cunctati ſunt, ſed ducum hortatu hinc gloriam præmiaque ſpectatæ virtutis, hinc prædam prædiuitis vrbis oſtentantium incitati, magno impetu & clamore per ſtragem ſimul ſaxorum ſimul corporum vadunt: &, ad noſtrorum diſtinendas vires, eodem tempore ad naualia pari conatu atque ardore mœnia adoriuntur. Pugnatum vtroque in loco eſt nunquam remiſſo certamine ſex horas: & cùm virorum fortium virtus vrbem defendentium ea die inſignis fuit, tum etiam fœminarum, quas ſupra ſexus naturam audaces, non tela modò militibus miniſtrando, ſed offerendo ſe periculis atque vulneribus,

Obſtinata Famaguſtę oppugnatio.

Incredibilis propugnatorum robur & fortitudo

Fœminarum virtus in vrbe tutanda.

ſaxaque & feruentis aquæ vim in ſubiectos profundendo, haud paruo pugnantibus auxilio fuiſſe, conſtat. Præerat eis Imiſſenſium Epiſcopus è Dominicanorum familia, qui ſublatam pro ſigno Crucem geſtans, quà maximè tela glandesque tormentis actæ volabant, impauidus conſiſtens pia aptaque oratione dimicantes accendebat. Muſtapha magna ſuorum coactus clade receptui cani iuſſit: motusque numero tot prælijs interfectorum, cùm vis parum procederet, opera augere ac pluribus tormentis rem gerere & proſternere latiùs mœnia inſtituit. nec tamen interea vllam obſeſſis quietem dare: aut inuadens, quà apertus ruina murus eſſet, aut inuaſuri ſpeciem præbens dies noctesque feſſos fatigabat, vt, quos armis non poterat, labore ac vigilijs conficeret. Prolatis deinde tormentis ita crebris ictibus verberare mœnia inſtitit, vt vna die globos ferreos quinquies mille maioribus emiſſos bombardis obſeſſi numerarint. Hac tanta tormentorum vi ac tempeſtate quaſſata mœnia cùm proruiſſent, etiam interior murus perfractus ac dirutus eſt: nec refici à Venetis poterat, quòd aſſidua glandiũ grandine ita infeſtus locus erat, vt magnus eorum numerus ingenti audacia ad reſtituendum opus propè certæ ſe morti offerentium ceciderit. Tum ipſi cuniculum ſub propugnaculo ad Imiſſi portam, de quo præcipua contentione vtrinque certatum erat, perfodiunt, vt ſi, quod verebantur, defendi locus non poſſet, magna ſua cum pernicie hoſtes eo potirentur.

Bombardarum tempeſtas quãta vno die.

IGITVR Muſtapha, cùm mœnia ingentibus ruinis multis in locis latè aperuiſſet, à quatuor partibus totius exercitus conatu vrbem aggreditur. Atrox pugna obſeſſos excepit & vulneribus & vigilijs feſſos, & tot prælijs attenua-

tos:

tos: ſuſtinuere tamen plures horas impetum inferentium ſe hoſtium, audaciaque maiori quàm viribus vndique à mœnibus repulere. Ceterùm ad portæ propugnaculum, quò longè maior moles belli incubuerat, vbi Muſtapha ipſe hortator atque inſpector aderat, locum Turcæ exactis è propugnaculo cum magno tumultu noſtris occupauere; mixtique Chriſtianis in oppidum irrumpebant. Tum Aſtor animaduerſo periculo, incendi cuniculum quem in hunc caſum præparauerat, iubet: momentoque omnem Turcarum multitudinem, qui magna ſpe patrandæ victoriæ illò confertiſſimi aſcenderant (ad tria millia fuiſſe tradunt) vis ignis abſumpſit. Tanto enim impetu flamma erupit, vt, aperto diſiectoque ingentibus fragminibus propugnaculo, cuncta circà hominum & ſaxorum ſtrage compleuerit. Hauſti eadem peſte ſunt ad centum ferme Chriſtiani milites, atque in ijs aliquot notæ virtutis centuriones, qui turba cedentium impediti ſeriùs ſe in tutum receperant. Tantis affectum detrimentis Muſtapham cùm obſeſſorum conſtantia virtusque de exitu rei dubitare interdum cogeret, & angeret trucem animum propè tertia pars copiarum varijs caſibus abſumpta, ne in nihilum ſibi captæ Nicoſiæ gloria recideret, aut etiam in inuidiam verteret apud regem, ſi inde irrito conatu abſceſſiſſet; inſiſtere acriùs cæpto, caſtigare nunc milites nunc præfectos: exprobrare ignauiam à patefacta ita vrbe, vt ſub ſignis tranſcendi vbique poſſet, toties repulſorum: nunc ſpe incitare atque hortari, vt conniterentur perrumpere, &, domita armis hoſtium pertinacia, laborum præmia victis extorquerent, nec paterentur trahi rem, dum nouis ad obſeſſos aduectis auxilijs, ipſis quoque nouus de integro exudandus labor eſſet. Sic ac-

Ingens Turcarũ clades.

censis quatridui quiete data, pergit porrò dispartita ex superiorum dierum instituto inter duces cura, quà recentibus ruinis apertum patebat iter, magno tympanorum & tubarum strepitu ab omnibus partibus aggredi vrbem. Ipse cum exercitus robore ad portam, quæ diruto propugnaculo opportunior oppugnationi iam erat, acerrimam impressionem dedit. Aloysius Martinengus in eo loco curabat: qui, excepto hostium impetu, summa vi in arcto obsistens strenuè locum est tutatus. Sed, instante Mustapha & maiori conatu redintegrante certamen, grauiter laborari est cœptum. Tum Astor cum virorum cuneo porta ingenti tumultu erumpens, perfractis hostium ordinibus ac magna edita cæde, illos terga dare atque in turpem verti fugam coëgit. Inde, quod ipse vi ex signiferi Turcæ manu eripuerat, præ se signum ferens in vrbem rediit. Eadem alijs quoque locis fortuna Turcarum fuit: multis suorum desideratis, vndique à muris repulsi in castra rediere. Nobilis eruptio ex Vrbe.

CVM tam sæua oppugnatione, quæ sæpe dies noctesque nunquam intermissa continuabatur, Famagusta vrgeretur, tamen sustinebant adhuc obsessi vim barbarorum, ad omnia consilio atque audacia occurrentes: varijsque conatibus hostium varia ipsi arte ac vi obuiàm ibant. Hieronymus Magius ab Anglario Hetruriæ oppido, erat bellicis operibus machinisque inueniendis solerti ingenio vir. Is cuniculis, ignibus vario artificio conflatis, nouisque quotidie inuentis magna hostibus detrimenta attulit: & duodeuiginti muralia tormenta certis è muro petita ictibus diffracto ore corrupit: & magnos sæpe conatus eorum ac multorum dierum labores paruo ipse momento elusit. Astor & Bragadinus & Theupulus cùm præfectis suam cuique mœ- Hieronymus Magius artifex machinarū.

nium partem defendendam aſſignaſſent, ipſi omnibus locis hortando imperandoque, quæ in rem eſſent & vbi res poſceret, quà plurimus labor periculumque vrgebat, ſeſe hoſtibus obijciendo, aderant. Et, ne vllo tempore ab ſtatione atque cuſtodia mœnium abeſſent, tranſlatis in ipſas turres domicilijs ibi cibum ibi ſomnum capiebant. Præſidiarijs, vllo metu aut periculo cedere loco aut commiſſum munus non impigrè exequi, pro ingenti flagitio erat. adeo non tam conſeruandi vitam, quàm honeſtè mortem oppetendi legem ſibi quiſque indixiſſe videbatur. Ab his animis ſæpe pro muro ſua pectora bombardarum ictibus oppoſuerunt: nec, qui ante ſe ſteterat, exanimatus terrebat proximum quò minùs eundem continuò ſubiret locum. Ne oppidanorum quidem ſtudium atque opera in illo diſcrimine patriæ deſiderata. Iuuentus armata haud ſegniter in mœnibus prælijsque verſari: alij alia obire munera: non pueri, non ſenes, non fœminæ expertes laboris bellique erant. pars, quod vſus poſceret, ad opera ferre, pars ducibus militibusque, ſiquid iubendum petendumq. ex oppido foret, præſtò eſſe. Cibum militi vinumque, ne vlla decedendi ab ſtatione neceſſitas eſſet, matronæ ducentibus ſacerdotibus afferebant, gratuitòque de publico præbebatur, conferentibus ad id libenter in medium omnibus, quod cuique priuatim domi eſſet. Ad illud quoque eſt itum ne pecunia in ſtipendium deeſſet, vt æs certi ponderis cum reip. ſigno cuderetur, quod deinde finito bello argenteum Veneti præſtarent. Vt pro non dubio habitum fuerit, hac fide & alacritate Græcorum, hac militum virtute, & conſilio conſtantiaq. ducum, hoc omnium non tam ſalutis tuendæ, quàm vitæ cum laude profundendæ conſenſu atque ardore, quo qua-

Pecuniæ neceſſitas quomodo ſuppleta.

tuor

tuor ipſos menſes, occiſis LM. hoſtium propè continentem oppugnationem ſuſtinuerunt, defendi oppidum magna cum clade atque ignominia Turcarum potuiſſe, niſi à Venetis in ferenda ope ceſſatum eſſet.

INITIO inde anni, Bragadini atque Aſtoris rogatu, elapſus noctu inter hoſtilium nauium cuſtodias Hieronymus Ragazonius Famaguſtæ Epiſcopus in Cretam atque inde Venetias venit, peculiari cura ſenatum ad conſulendum ciuitati excitaturus: nec deſtitit ipſe aſſiduis precibus fatigare Patres. Sed iam literæ quoque à Bragadino atque Aſtore afferebantur, quæ, in quanto diſcrimine res eſſet, docebant, nec ſine nouo commeatus ac militum ſubſidio ſuſtineri diu vim poſſe, nunciabant. Et Bragadinus deſperabundus, deſertum ſe ac deſtitutum, placatè ac modicè querens quà adoleſcentulos filios ſenatui commendabat, quà pueros ipſos ardentibus patria pietate literis ſolabatur, monebatque, vt, paternæ & in Deum & in patriam fidei & conſtantiæ exemplo, ſecundum Dei maieſtatem remp. colerent: nullum laborem, nullum periculum eſſe vnquam tantum putarent, quod à ſenatu iniunctum non animo libenti fortique ſubirent. Hæ literæ multis cum lacrymis à cognatis Bragadini & in ſenatu recitatæ & primoribus Patrum ſæpe lectæ ſunt. Sed, fletu ambientibus Patres Bragadini neceſſarijs, qui plus miſerationis quàm ſtudij mouebant, longè acerrimè Geneura Saluiata Aſtoris vxor & ſuopte ingenio vehemens, & efferata dolore ac periculo viri, propè accuſatorio ſpiritu vrgebat nunc ſegnitiem increpans, nunc exprobrans, fore poſthac neminem qui ſe pro eorum rep. periculo obijceret, ſi vir ea virtute, ea fide, ijs in Venetum nomen meritis deſertus ac proditus ab ijs eſſet. Atque hæc

Hier. Ragazonius Venetias clā adit.

Bragadini literę ad filios.

Geneurę Saluiatę pro viro ardor, & animus.

in ſenatu, hæc apud ſingulos principum quotidie ingerens coëgit magiſtratus de eo ad ſenatum referre. Cùm, conſultantibus Patribus nec facilè rem expedientibus, quòd quicquid militum vbique eſſet in claſſem ad ſpem naualis fortunæ impoſuerant,& ne, quem mitterent, quidem ſatis conſtaret, nemine ſe in tam euidens diſcrimen offerre audente; Geneura, vt erat non virilis modò ſed etiam militaris animi mulier, ipſam ſe cum ſubſidio ituram profitetur: nec ſpernerent ſexum, cui periculi capax pro ſalute viri animus eſſet. Impatiens deinde moræ ac nimis lentæ conſultationis Peruſiam, vbi natus Aſtor è principe familia erat, centuriones ad ſcribendos milites, clientesque & amicos cogendos mittit, priuato conſilio ſumptuque, ſi ſenatus cunctetur, protinus ad ferendam viro opem itura. Senatus fruſtra lenire Geneuræ impetum conatus ceſſit tandem impotenti ſtudio eius, ac ſeptingentos milites, qui maximè ad claſſem mittebantur, cum Honorio Scotto præfecto deportandos Famaguſtam deſtinat. Duas ad id onerarias armari ornariq. iubet, impoſitisq. commeatibus omnis generis, Nicolao Donato ducendas tradit, monito, vt cautè atque exploratè nauiget: Cretam priùs adeat atq; ibi de hoſtium claſſe percunctetur. Geneurę haud minus negocij in extrudendo Venetijs Donato, quàm in ſubſidio impetrando fuit; ita remiſsè ac tardè omnia adminiſtrata ſunt. Itaque id quod accidit verita, conſcendere ipſa vnà, perferreque opem viro cupiens ſenatus auctoritate retenta eſt. Haud celerius iter quàm profectio Donati fuit. perueniſſet tamen, ſeruaſſetque vrbem ſola fama adventus noui præſidij, ſi aut non adire Cretam, aut exterius inſulæ latus tenere (quod & expeditius & à metu hoſtilis claſſis tutius iter erat) elegiſset. Sed, cùm ille interiora inſulæ

Nicolaus Donatus cũ ſubſidio Famaguſtã mittitur.

ſulæ legens Candiam vrbem petijſſet, quò certiùs cuncta de Venetis magiſtratibus præfectiſque, qui tum ibi cum parte claſſis erant; exploraret, diu in Creta per alias atque alias cauſas à Marino Caballo retentus rem omiſit: cuius rei culpa nec omnis in Donato nec nulla fuit. Caballi priùs cupiditatem, deinde M. Quirini contumacem animum obſtitiſſe memorant: Caballo nauium commeatui inhiante, Quirino irato ſenatui, à quo ſibi parum gratiæ pro ſuperiore præſidio deducto atque in vrbem illato habitum, indignabatur. Quare cùm à Venetis nauarchis, ne, deſertam perire Famaguſtam, in qua retinenda propè ſumma totius belli verteretur, totque vnà inſignes virtute & fide erga remp. viros, ſineret, inchoatamque gloriam ſuam ſimul perficeret, ſimul datam obſeſſis fidem exſolueret, rogaretur; Sentiant, inquit, Patres, nonnihil & in nobis momenti eſſe: & diſcant, aliquid etiam militiæ laboribus & claſſicis viris tribuere, non omnia vrbanæ ambitioni indulgere. Sunt qui, Quirinum ex magna inopia ditatum eo bello, ſegniorem ad pericula factum, ferant, & frui partis opibus quàm eas nouis decorare meritis maluiſſe. Dum his deliberationibus tempus terunt, literæ à Venerio, Quirino redduntur, quibus in Siciliam ad ſe venire omiſſis omnibus alijs rebus iubebatur. Ita iuſtam nactus cauſam è Creta diſceſſit, Donato ſine ſpe perducendi auxilij relicto. Sed obſeſſis ferro, igne, operibus alijs ſuper alijs terra marique, nullo laboris laxamento oppugnatis (nam & naues nunc tormentis eminus rem gerentes, nunc ſubeuntes ad mœnia terrorem ab ea quoque parte admouebant) diu pro ipſa re ſpes promiſſi auxilij fuit, ad vltimaque toleranda obfirmauit.

Quirinus Senatui iratus.

Obsessorũ postremę miseriç.

PRODVCTA in quartum mensem obsidione, exhausti iam cædibus tam frequentium præliorum (ita vt è IV.M.Italorum ad octingentos redacti essent) vulneribus, vigilijs, & diurno nocturnoque labore confecti non tamen antè animos despondere, quàm consumpto omni bellico apparatu ne puluis quidem ad exp lodendas bombardas superesset. Huic malo fames quoque, cibarijs omnibus absumptis, accesserat: eòque inopiæ ventum erat, vt plures dies iumentis asinisque, deinde etiam canibus ac felibus alijsque immundis animalibus vitam sustentarint. Iam neque vis hostium à paucis labore ac fame enectis, nec fames ipsa vltrà tolerari poterat. Itaque Bragadinus atq; Astor, qui nullam antè orationem oppidanorum de portis aperiendis auribus admiserant, tum demum flecti cœperunt eorum precibus, orantium maximè Bragadinum, vt expleta ad vltimum fide, cùm arma, viri, alimentaque & spes auxilij defecisset, nec alia salutis via, quàm tradendi per honestam aliquam pactionem vrbem, cerneretur; antequam vltimam obsessorum necessitatem hostis sentiret, conseruaret ciuitatem fidelem reip. tantis experimentis cognitam: nec constantiæ gloria efferri se ita sineret, vt ipsos quoque præcipites super Nicosiæ casum daret: infestiorem habituros hostem, quòd maius fidei documentum erga Venetos dedissent: cogitaret, quid vi atq; armis, captis ab iratis & Christiani sanguinis auidis barbaris patiendum foret: nec diripi atque excindi vrbem, atque omnia infanda atque acerba in se liberosque ac coniuges videri ac pati eos vellet, qui pari studio virtuteque omnibus belli calamitatibus pro Veneto nomine defuncti essent. Vera dicebant: eò magis mouere Bragadinum; cui cùm Astor quoque, sæpe testans

Oppidanorũ de tradenda Famagusta ad Bragadinum oratio.

Deum,

Deum, non ab ſe deditam vrbem ſed ſe traditum hoſtibus à ſenatu eſſe, aſſentiretur, de omnium ſententia Cal. Aug. candido è mœnibus vexillo ſignum Turcis faciunt, colloqui ſe cum ijs velle. Facta poteſtate legatos eoſdem obſidesque ad Muſtapham mittunt Herculem Martinengum & Matthæum Colcium Famaguſtanum. Quibus, obuiàm progreſſo cum equitatu Muſtaphæ filio, magnificè in caſtra acceptis; pari iure honoreque à Bragadino atque Aſtore duo Turcæ legati in vrbem recipiuntur.

CVM ijs re actitata demum in has conditiones facta deditio eſt: Famaguſtanis ſaluæ res libertasque colendi Chriſtiano ritu Deum maneret. Præſidium omne cum armis rebusque ſuis militari more ſub ſignis oppido egrederetur. Quinque muralia tormenta, quæ duces elegiſſent, aſportandi ſecum ius eſſet; item tres nobiles equos de hoſtibus captos: nauigia cum triremium præſidio à Turcis præberentur ad omnes in Cretam tutò tranſportandos. Deditionis conditiones.

Muſtapham, vltimæ neceſſitatis eam eſſe deditionem, non fallebat: verùm ne, ſi pacta abnuiſſet, duplicaretur inde hoſtibus virtus in deſperationem verſa, multoque ſanguine ſuorum illam ſuperbiam lueret, conuentas cum legatis conditiones ratas habuit, dolo ac perfidia, quæ armis nequiſſet, ſupplicia è deditis morataeque diu victoriæ pœnas expetiturus. Poſtera die tegendæ fraudi cibaria omnis generis dono Chriſtianis in oppidum miſit. Et iam militum magna pars impoſitis ſarcinis naues ad id à Turcis in portum adductas conſcenderat. Bragadinus ad tradendam vrbem egreſſurus, ad Muſtapham præmiſit qui oraret, vt diligenti imperio milites haberet, nequa irruptio in oppidum iniuriaue oppidanis fieret. Reſponſum benignè nun-

cio, tempusque ſtatutum, quo in caſtra Bragadinus veniret. Egreſſus eſt cum Aſtore ac Theupulo, comitantibus Aloyſio atque Hectore Martinengis ac ferme ducibus alijs cum CC. admodum militibus ſclopetarijs. Muſtapha, per ſpeciem honoris armari copias frequentesque adeſſe circa tentorium, imperauit. Admiſſi in tabernaculum benignè ac læto vultu accepti conſidere iubentur. Prima oratio barbari comis percunctantis multa ſuper bello, virtutemque & conſtantiam ducum extollentis fuit, & tum maximè eorum contrectantis laudes, cùm in eos crudelitatis & perfidiæ exemplum editurus eſſet. Abituri iam erant, cùm ille monet Bragadinum, vt Turcas, quos bello captos in oppido cuſtodiret, mitti iuberet. Negante eo, captiuorum quicquam eſſe Famaguſtæ, barbarus præparata ira incenſus exiluit, impudentiſſimaque calumnia, necatos per induciarum tempus captiuos à Chriſtianis, exclamans, comprehendi vincirique omnes, productosque extra tabernaculum nequicquam fidem pactorum implorantes trucidari, ſe inſpectante incitanteque ſuos vt ferirent, iuſſit.

Perfidia Turcarũ; noſtriq; Duces trucidati

VNVS Bragadinus, non ad ſpem vitæ ſed ad exſatiandam immanis animi rabiem turbæ exemptus. Atque eò quidem barbari crudelitas efferbuit, vt occidere ſemel haud contenta, cogere ſæpius mori eum expetiſſe viſa ſit. Ter elato ad feriendum gladio præbere ceruicem iuſſus, ter acceptæ inuicto animo morti ſubtractus eſt. Sectis inde naribus auribusque indignè fœdatum in vincula tradit. Sequentibus diebus cùm dirutos reſtitueret muros, effoſſæ terræ ingentes cophinos ferre, &, quoties ſpectantem Muſtapham præteriret, ſummittere ſe ac terram oſculo contingere cogebatur. Ad naues inde ductus variè cruciatur:

Infanda in Bragadinũ cruciatuum genera.

&, quò

&, quo cunctis deformitas illa spectaculo esset, diu in summa antenna religatum classi ostentauere. In forum inde iussu Mustaphæ abstracto & pedibus patibulo, pecudis in morem, appenso, viuenti pellem detraxere. In his supplicijs, non gemitu non degeneri missa voce, increpans vltro atque exprobrans feritatem perfidiamque hostibus, vir cùm vita tum constantia mortis clarus inuictum spiritum edidit. Pellem Mustapha sale intùs acetoque conditam paleis infarsit, ac aspiciendam per omnem Syriæ Aegyptique oram ab antenna pendentem misit. Hanc finito bello Byzantij in armamentaria relatam, Bragadini filij emptam à custode Venetias abstulere; domique pro insigni familiæ decore asseruant. Mustapha, expleta præstantis viri laceratione sæuitia, Christianos milites, quos in nauibus vrbeue deprehendit, donatos vita necti remigioque in nauibus addi iussit. Hoc maximè modo Famagusta pari pertinacia defensa, oppugnataque cum reliqua insula in Turcarum potestatem peruenit.

Bragadini barbarũ necis genus.

FINIS LIBRI TERTII.



ANTONII MARIAE GRATIANI
A BVRGO S. SEPVLCHRI.
DE BELLO CYPRIO
LIBER QVARTVS.





ODEM tempore, quo hæc in Cypro gerebantur, Columna & Venerius in Sicilia cladium Dalmatiæ ſpectatores Iohannem Auſtrium expectabant. Et Venerius temerè cum tota claſſe Tropeam ad commeatus petendos profectus, ſæua tempeſtate in terram actus ſeptem longas naues afflictas littori amiſit: vna cui Franciſcus Grittus præerat, ſulphur eo puluere per imperitiam incenſo, conflagrauit. Quod incommodum, ſuper tot illius anni cladibus, magnum Venetis dolorem iniecit tota tum ſpe & cogitatione in nauale bellum intentis. Sed Pius moræ impatiens quotidianis propè nuncijs literisq. regem regiosque incuſans, qui æſtatem effluere ſine vllo effectu tanti apparatus paterentur, vrgebat. Atque, huc omnium expectatione intenta, cùm Hiſpani ſiue inſita ingenijs cunctatione, ſiue prolabi rem Venetam cupientes nequaquam erectis ad bellum ho-

minum studijs responderent, sermones subiere tanquam initæ parum syncerè societatis. Prætererat enim iam non solùm præfinitum ex fœdere tempus, quo adducere in Italiam classem debebant, sed progressa æstate nonnisi spes incertæ afferebantur. Suspicionem onerabat, quòd non nauium apparatu attineri in Hispania Iohannem Austrium intelligebant, sed quia Hispanico fastu, nonnisi multa veste ac diuite instrumento & suo & suorum exire Hispania & exteras adire gentes regium iuuenem, nolebant. Præter hæc cùm Maximiliani Cæsaris maiores natu filij Rodulfus & Ernestus, quos Maria mater, vt in fratris regia instituerentur, plures annos in Hispania habuerat, traijciendi in Italiam essent, alter eorum captus febri, multos dies dum conualesceret, dum tolerare nauigationem posset, classem ad Barcinonem tenuit: indignantibus in Italia cunctis, tam paruis de rebus tantam rem publicam omitti. Demum crebris Pij nuncijs, prodi socios & Christianam rem deseri, querentis acriter castigati, Barcinone profecti secundis tempestatibus Genuam exeunte Iulio applicuerunt. Inde egrediens naui Austrius Pleghium Romam misit, qui Pium de suo aduentu faceret certiorem, &, nullam se moram ad nauigandum sibi facturum, affirmaret. Genuæ tamen aliquot dies ab Auria, qui eum hospitio acceperat, per conuiuia & voluptates detentus est. Sed, cùm Ant. Theupulus Venetorum legatus ad Philippum, qui, expectare eum Genuæ ac salutatum senatus verbis orare atque obtestari vt iter maturaret, erat iussus, sæpe cum eo, ne diutiùs hominum spes frustraretur, egisset; Germanis regulis pedibus Mediolanum profectis, ipse Genua soluit, ac, præmisso cum parte nauium Aluaro Bazano qui cuncta in

Austrius Genuam applicat.

aduen-

aduentum ſuum præpararet, Neapolim venit: acceptoq. ibi à Granuellano Cardinale, qui in eius vrbis regniq. procurationem mortuo nuper Paraſanio Riberio ſucceſſerat, vexillo quod ad eum ab Vrbe Pius miſerat, Meſſanam ad XVI. Cal. Sept. venit. Columna & Venerius cum tota claſſe obuiàm progreſſi, commemoratis fœderum pactis & cladibus, quas à Turcica claſſe, quia nemo defenderit, Veneti ea æſtate accepiſſent, vehementer eum ad bellum, maturandamque in Græciam profectionem hortantur. & præſtò fuit ab Vrbe miſſus à Pio Paulus Odeſcalcus Epiſcopus, qui idem exigeret.

AVSTRIVS, expoſitis moræ ſuæ cauſis atque in neceſſarios belli apparatus collatis, inuectus in quorundam plenos importunæ obtrectationis ſermones, qui, neque ſibi neque regi fortunam prælij, ſi occaſio detur, experiundi animum eſſe, iactarint; cùm gratias Pontifici Max. Venetisque egiſſet, quòd ea iudicia de ſe feciſſent, vt ne dum quidem ſatis maturę ætati suę tantum imperium commiſiſſent, alacre promptumque ad res gerendas ſtudium & parandæ glorię cupidinem oſtentare conatus eſt. Sed in priuato eius conſilio, cui præter Auriam atque Hiſpanos Landrianus Sicilię pręſes, Sfortia S. Florę Comes, Aſcanius Corneus, & Glabrio Serbellonus adhibebantur, longè alia ſententia agitabatur: cùm Requeſenſius, penes quem ſumma rerum omnium auctoritas erat, tuta diſſerens, fortia ac decora conſilia atque omnem pugnæ mentionem reſpueret, neque eandem Venetorum, ac regis rationem eſſe oſtenderet: illis enim ab imminenti periculo ac deſperata pace, qua nulla tolerabili conditione ab ſuperbis barbaris impetrare quiuiſſent, ex metu audaciam eſſe, atque vltimas

Auſtrię Conſiliarij.

Requeſenſij de bello ſententia.

ſpes

ſpes deſperatione tentari: Regi procul à tali periculo & neceſſitate res; & victoriæ inſtar eſſe, conſeruari claſſem: Auſtriumque monebat, priùs Philippi fratrem ſe quàm fœderatorum imperatorem eſſe, meminiſſet. Aduerſus hæc tendere cùm Itali duces non auderent, quòd quæ Requeſenſius diceret perinde accipiebantur, ac ſi regis ore miſſa eſſent, quòd arcanis Philippi mandatis vnus maximè inſtructus putaretur; id modò diſſerebant, cauendum eſſe, ne Veneti deſperata ſociorum ope pacem vel ſeruituti iunctam ab hoſte acciperent, Piusque, quod futurum apparebat, penitus à rege abalienaretur. Itaque itur eò, vt in Græciam progrederentur, ſpeciemque belli oſtentantes tempus tererent, donec reducendæ claſſes in hiberna eſſent. In hanc ludificationem cùm iam Quirinus & Canalis Veneti præfecti LX. longas naues è Creta adducentes Meſſanam appuliſſent, & Auria & quæ præterea expectabantur naues, omnes adueniſſent, conſilium cogitur: in quo, Venerio & Columna vehementer poſtulantibus, iter in Græciam atque ad hoſtem decernitur. Luſtrantur claſſes: &, quia Veneti plures, Auſtrius pauciores, quàm ex fœdere debebant, naues adduxerant, vt loco nauium milites darent, ab Hiſpanis petitum impetratumque. Ita IVM. Italorum è regijs copijs in Venetorum naues diſtributa. prouiſi & abunde commeatus, onerarijsque impoſiti.

OMNIBVS igitur rebus ad nauigandum comparatis, cùm antè ſacrificijs & ſolennibus precibus Deum placaſsent, & ſe quiſque diuinæ hoſtiæ perceptione piè ac rite procuraſset, naues conſcendunt: & ad XVI. Cal. Oct. leni inuitati vento è portu ſoluerunt, multitudine ingenti lætis ac fauſtis clamoribus abeuntes proſequente. Con-

aduentum ſuum præpararet, Neapolim venit: acceptoq. ibi à Granuellano Cardinale, qui in eius vrbis regniq. procurationem mortuo nuper Paraſanio Riberio ſucceſſerat, vexillo quod ad eum ab Vrbe Pius miſerat, Meſſanam ad XVI. Cal. Sept. venit. Columna & Venerius cum tota claſſe obuiàm progreſſi, commemoratis fœderum pactis & cladibus, quas à Turcica claſſe, quia nemo defenderit, Veneti ea æſtate accepiſſent, vehementer eum ad bellum, maturandamque in Græciam profectionem hortantur. & præſtò fuit ab Vrbe miſſus à Pio Paulus Odeſcalcus Epiſcopus, qui idem exigeret.

AVSTRIVS, expoſitis moræ ſuæ cauſis atque in neceſſarios belli apparatus collatis, inuectus in quorundam plenos importunæ obtrectationis ſermones, qui, neque ſibi neque regi fortunam prælij, ſi occaſio detur, experiundi animum eſſe, iactarint; cùm gratias Pontifici Max. Venetisque egiſſet, quòd ea iudicia de ſe feciſſent, vt ne dum quidem ſatis maturę ætati suę tantum imperium commiſiſſent, alacre promptumque ad res gerendas ſtudium & parandæ glorię cupidinem oſtentare conatus eſt. Sed in priuato eius conſilio, cui præter Auriam atque Hiſpanos Landrianus Sicilię pręſes, Sfortia S. Florę Comes, Aſcanius Corneus, & Glabrio Serbellonus adhibebantur, longè alia ſententia agitabatur: cùm Requeſenſius, penes quem ſumma rerum omnium auctoritas erat, tuta diſſerens, fortia ac decora conſilia atque omnem pugnæ mentionem reſpueret, neque eandem Venetorum, ac regis rationem eſſe oſtenderet: illis enim ab imminenti periculo ac deſperata pace, qua nulla tolerabili conditione ab ſuperbis barbaris impetrare quiuiſſent, ex metu audaciam eſſe, atque vltimas

Auſtrię Conſiliarij,

Requeſēſij de bello ſententia.

ſpes

ſpes deſperatione tentari: Regi procul à tali periculo & neceſſitate res; & victoriæ inſtar eſſe, conſeruari claſſem: Auſtriumque monebat, priùs Philippi fratrem ſe quàm fœderatorum imperatorem eſſe, meminiſſet. Aduerſus hæc tendere cùm Itali duces non auderent, quòd quæ Requeſenſius diceret perinde accipiebantur, ac ſi regis ore miſſa eſſent, quòd arcanis Philippi mandatis vnus maximè inſtructus putaretur; id modò diſſerebant, cauendum eſſe, ne Veneti deſperata ſociorum ope pacem vel ſeruituti iunctam ab hoſte acciperent, Piusque, quod futurum apparebat, penitus à rege abalienaretur. Itaque itur eò, vt in Græciam progrederentur, ſpeciemque belli oſtentantes tempus tererent, donec reducendæ claſſes in hiberna eſſent. In hanc ludificationem cùm iam Quirinus & Canalis Veneti præfecti LX. longas naues è Creta adducentes Meſſanam appuliſſent, & Auria & quæ præterea expectabantur naues, omnes aduenisſent, conſilium cogitur: in quo, Venerio & Columna vehementer poſtulantibus, iter in Græciam atque ad hoſtem decernitur. Luſtrantur claſſes: &, quia Veneti plures, Auſtrius pauciores, quàm ex fœdere debebant, naues adduxerant, vt loco nauium milites darent, ab Hiſpanis petitum impetratumque. Ita IVM. Italorum è regijs copijs in Venetorum naues diſtributa. prouiſi & abunde commeatus, onerarijsque impoſiti.

OMNIBVS igitur rebus ad nauigandum comparatis, cùm antè ſacrificijs & ſolennibus precibus Deum placaſsent, & ſe quiſque diuinæ hoſtiæ perceptione piè ac rite procuraſset, naues conſcendunt: & ad XVI. Cal. Oct. leni inuitati vento è portu ſoluerunt, multitudine ingenti lætis ac fauſtis clamoribus abeuntes proſequente. Con-

fluxerant enim ad ſpectaculum Meſsanam tota inſula vjcinisque Italiæ litoribus multi mortales, cùm nunquam antea Chriſtiani tantam claſsem aduerſus barbaros eduxiſse memorarentur: in qua viri nobilitate & militiæ honoribus inſignes vehebantur, Sfortia S. Floræ Comes, Andreas Auria, Aſcanius Corneus, Pompeius Columna, Paulus & Latinus Vrſini, Glabrio Serbellonus, Paulus Sfortia, Honoratus Caietanus, Vincentius Vitellius, pluresque è Neapolitano regno Principes: & Veneti, Auguſtinus Barbaricus, M. Quirinus, Ant. Canalis, Paulus Duodus. Hiſpani quoque clari viri, Aloyſius Requeſenſius Auſtrij legatus, Aluarus Bazanus Marchio S. Crucis, Iohannes Cardona, atque alij primæ nobilitatis iuuenes. Sed facilè reliquos dignitate anteibant Franciſcus Maria Rouereus & Alexander Farneſius Ducum Vrbini atque Parmę filij, & Paulus Iordanus Vrſinæ familiæ princeps, atque gener idem Coſmi Magni Hetruriæ Ducis: quibus adiunxerat Pius Michaëlem Bonellum neptis ſuæ filium, Alexandrini Cardinalisfratrem, vt ſub talibus magiſtris piæ militiæ ac bellicę diſciplinæ rudimenta poneret. Hi nullo in exercitu munere, vt nobili bello intereſſent piamq. rei publicæ operam nauarent, egregia quiſque cum manu ſponte conſcenderant. Pro ipſo inprimis imperatore vota fiebāt, cui quemadmodum ętas vixdum pubeſcentis formaque & animus ad bellum alacer fauorem in vulgus conciliabant, ita perſtringebat multorum animos ingens cura, tantam rerum molem ac propè totius rei publicæ ſalutem adoleſcentis tirocinio commiſsam, cernentium, reputantiumque ſubitos fortunæ caſus, ad quos promptum & expeditum ducis ipſius conſilium eſſe oporteat. Erant longæ naues CCX. quarum ſingulæ, præter nauales ſocios

Illuſtres Viri qui noſtra claſſe vehebātur.

Claſſis robur, atq; apparatus.

haud

haud pauciores, centum & quinquaginta milites ferebant, sclopetarios quidem omnes, sed ad rem cominus gerendam gladio hastaque armatos: onerariæ magnæ duodetriginta; quæ etsi æquare longarum nauium cursum nequirent, quòd nullo remorum impulsu, velo ventoque aguntur, tamen & ipsæ militibus atque omni bellico instrumento egregiè erant instructæ: præpositusque his erat Cæsar Aualos nobilis Neapolitanus. naues præterea longæ sex Venetorum, quas, vt suprà demonstrauimus, ob magnitudinem galeacias vocant; eo robore, eo armorum & tormentorum apparatu, vt munitarum arcium instar neque hostium neque maris vim vllam extimescant.

HAC classe cùm Messana multa luce soluissent, quarta hora ad D. Iohannis promontorium applicuerunt, vbi, ligna, aquam, lapides qui ferrent in naues, expositis, ibi reliquum diei atque eam noctem in anchoris fuerunt. Sequenti die haud ita multum viæ progressi, ante noctem item aquandi ac lignandi causa appulerunt. Idem ferè alio & sequentibus aliquot diebus est factum, ægre id ferente Venerio, qui tam lentæ nauigationis moram suspectam iam habens, cùm ad eum Austrius misisset monitum vt aliquot dierum aquam in naues importari iuberet, quò sine quotidiana applicatione cursum tendere possent, renunciari ei iussit, XV. dierum aquam lignaque sibi in nauibus esse: quin accelararet ipse aliquando iter: subesse enim autumnum ac propè tempus præterijsse gerendæ rei, atque hostem interea superbum toto potiri mari: se quidem, Austrium pugnæ & gloriæ cupidum, existimare, ceterùm vereri, vt idem animi sit omnibus, quos in consilio haberet. Hac liberi senis voce excitatus Austrius iter paulo, quàm

antea, magis intendit. Decimo demum die aduersis sępe reiecti ventis Corcyram tenuere. Aduenientes à Paulo Vrsino obuiàm egresso, Turcicam classem paucis antè diebus ab Corcyra, vastata insula, discessisse, & ad XVI. Cal. Oct. ex Ambracię sinu egressam Naupactum petijsse, cognouere.

CORCYRÆ triduum reficiendis ex maritima iactatione militibus expectandisque nauibus, quę adęquare reliquarum cursum nequiuerant, statiua habuere. suppletis deinde, siqua classi deerant, & maximè aliquot maioribus tormentis impositis, in consilium duces de summa belli coëunt. Erat cum Austrio, vt docuimus, mixtum Italorum atque Hispanorum consilium; & cùm, quid tacitè cuperet rex, quàm, quid palàm consuleretur, magis penderent homines, varię, perplexę, ac minimè explicatę sententiæ à regijs dicebantur, oratione inter id quod tempori conduceret, & quod placere regi arbitrarentur moderata. Hispanorum sententia longinquiorem nauigationem reijciebat, dubio anni tempore tantam classem obijciendam incertis ventorum ac tempestatum, negantium: in pręsentia Sopotum aut Margaritium, aut, si mallent, Castellonouum oppugnandum, quod in potestatem redactum vniuersę potiundę Epiri spes secutura esset: &, cùm exasperari mare cœpisset, domum inde se sine periculo recepturos, ac sequenti anno coniunctis maturè classibus ad vlciscendas clades ea ęstate acceptas primo ineunte vere exituros. Venerium non fallebat, tergiuersari Hispanos, vt instante autumno, mox infestum mare, afferentes, promissis tantùm ostentatis, nulla gesta re, quà venerant, in Siciliam redirent. Itaque seditionem in Creta agrestium ac propè totius gentis con-

Hispanorum sentētia de ratione belli.

sterna-

alternationem iactans periculumque, ne, si hostis eò classem auertisset, concussa intestino motu insula graue aliquod detrimentum acciperet, omni aliquando abrupta mora, ne Venetis quotannis sine fructu comparatio classis esset, pergendum eique ante omnia subueniendum, etiam atque etiam censebat, satis sperans, aliquam pugnandi necessitatem superbiam hostium præbituram. At Columna, etsi quò spectarent Hispani sentiret, tamen memor, eo bello fidem suam Pio quàm regi obstrictiorem esse, vtramque sententiam refellebat, & sedatum in Creta montanorum tumultum, pacatamque insulam nullam præsentem opem desiderare, dicens: nec Sopotum ac Margaritium, vt prospero euentu oppugnarentur, satis dignam rem tantis apparatibus belli atque ea classe, qua flos Italiæ atque Hispaniæ veheretur, esse. Ergo quamdiu Turcæ in ijs locis fuerint, in Sicilia se Christianam classem continuisse: vbi illi inde abscesserint, vix Corcyra progredi ausam in castellis Epiri consectandis hæsuram? An non ridiculo hostibus, stomacho Christianis populis spe ac expectatione in eam nunc classem intentis fore? Num ad spectandas clades incendiaque sociorum ac veluti fruendam rem oculis eò è Sicilia processisse, vt ne aspicere quidem è longinquo hostes ausi è vestigio domum refugerent? Aut quiesse Messanæ oportuit, aut aliquid pro dignitate Christiani nominis audendum esse. Famæ in bellis grauissimam esse iacturam, pro qua retinenda vel iniquam pugnæ conditionem sæpe subijsse clarissimos imperatores. Cui dubium, si ipsi classem inde reduxerint nulla memorabili gesta re, quin & nostris animi decedant, & Turcæ discessum ignauiæ timorique vertentes, audaciores inde ex contemptu nostri fiant? Sibi igitur place-

Colūnæ sententia, & oratio

re, vt, quod Pius (ad quem summam consiliorum arbitriumq. eius belli rex Venetique maximè referri velint) proficiscentes literis nuncijsque obtestatus sit, pergerent porrò ire ac Turcicam quærere clasſem, pugnamque, si locus detur, cum hoste conſerere. Quibus si se barbari pro eorum arrogantia obtulerint, haud dubiam victoriam fore: quippe Christianos integris ac recentibus viribus cum affecta crebris æstatis eius expeditionibus claſse ac varijs caſibus attrita dimicaturos; ac ne cum pari quidem numero nauium congreſsuros, cùm omnes idem exploratores referant, Turcas ſecuros iam de Christianis multas naues alias aliò in varios vſus ab claſse dimiſiſse. Quòd ſi portu aliquo incluſi pugnam detrectauerint, ſatis gloriæ factum iri expreſsa hoſti timoris confeſſione, & vaniloquentia barbarorum repreſſa, firmatisque ad reliqua militum animis. Tum, ſi vſus fuerit, oppugnatione alicuius in Peloponneſo opportunæ vrbis, inuitos, vt ſuis opem ferant, extrahi ad prælium poſſe: aut, ſi ne ſic quidem ſe mouerint, ipſos conceſsa fortuna vſuros, Græcisque cupientibus animos ad rebellandum facturos. Nec quiſquam ſibi nunc hiemem & procellas ventosque atque autumnales tempeſtates & varios terrores fingat: nam nec progreſsum adeo annum eſse, vt idoneum tempus ad hæc conanda non ſuperſit: & frequentes circà portus amplosque ac tutos in omnes caſus eſse. Hęc propalam. at ſecretò Auſtrium Hiſpanosque monere, viderent, ne Venetos fruſtrata atque eluſa quotannis eorum ſpe ad præcipitia conſilia agerent. Tot belli incommodis feſsos, tot afflictos cladibus quà Cypri ademptę quà nauium amiſſarum, ſuper tot oppida, tantum agri ab hoſtibus captum, ſingulasque direptas ac vaſtatas inſulas, niſi re aliqua iuue-

Colünę ad Auſtriũ, Hiſpanosq. monita.

rint

rint diffidentesque confirmarint, ignominiosam quidem ipsis, sed damnosam omnibus pacem eos cum hostibus facturos. Fortes etiam ac feroces viros hæc mala perturbarent; vbi nec in se satis virium, nec spei quicquam in socijs cernerent; non solùm negociatores Venetos, nullius, nisi quod ipsi in foro atque curia suffragijs per ambitionem gerunt, belli gnaros. Si commissa res prælio plus periculi Philippi rebus quàm emolumenti allatura videatur: at saltem, quod tutò facere possint, speciem non abhorrentis à pugna animi ferrent. Nam Turcas quis adeo nullius esse consilij putet, vt, quam quiescendo sedendoque in manibus victoriam habeant, eam temere dent in vnius pugnæ fortunam, in quam ne viribus quidem æquis nunc essent descensuri? Scilicet illi ignorant, si paulum modò sustinendo rem distulerint, has collectitias Christianorum classes continuò hinc diuersas esse abituras, liberamque sibi maris possessionem relicturas. ita fore vt & Venetos in officio retineant, nec ipsi, quod nolint, vllum ex eo discrimen subire cogantur. Maximè ea opinio, non facturos potestatem sui Turcas, mouit: nam & idem ferè primores disserebant, & commodùm hæc agentibus, visas LX. Turcicas naues Methonem petentes, nuncij Zacyntho missi attulere. Quò alacriùs ire decretum: & plerique ducum feroces & magniloqui in hostem, quem non visuros putabant, arma præliaque iactantes exercitum in expectationem pugnæ erexere. Profecti pr. Cal. Oct. magno repellente vento portum, cui Gomenizæ est nomen, intrare coacti sunt. Hic Austrius simul lustrandæ classi, quod intenta cura est ab eo reliquisque factum ducibus, simul recentioribus de hoste nuncijs expectandis biduum substitit. Tertia die Gildus Andrada Hispanus, quem cum Baptista

Deliberatio Ducum.

Con-

Contareno & Catharino Malipiero cum ſingulis triremibus, quibus præerant, exploratum, vbi, & quanta, & quid conſilij haberet hoſtium claſſis, miſerat, ad eum redijt conſentanea ceteris nuncians, ad LX. hoſtium naues vela in Orientem, incertum quò potiſſimùm, facientes conſpectas eſſe: reliquas cum ducibus ignaris Chriſtianæ claſſis ad Naupactum intra ſinum Corinthiacum ſtare: non remigem, non milites frequentes habere, ijs ſupplendis duces operam per ocium dare: credi, Zacynthum ad oppugnandam arcem in inſula redituros. His acceptis, minus diſcriminis, tenentibus ſe intra portum Turcis, apparebat fore: eo duces ſermonibus vultuque maiorem pugnæ cupiditatem ferre. Et Auſtrius veluti occaſione lætus comiter appellans Venetos dictis amicis accendebat.

IAM iter nauesque moliebantur, cùm ex re parua, quod sæpe fit, tanta moles periculi exorta eſt, vt claſſes illas, columen Chriſtianæ rei, propè inter ſe exitiali bello commiſerit. Commodatas ab Auſtrio in Sicilia aliquot militum cohortes Veneti ſuas in naues, prout uſus erat, diſtribuerant. Ex his Mutius quidam à Cortona ordinum ductor in Cretenſi triremi, cui Andreas Calergius præerat, inſolenter multa ac turbulentè egerat dixeratque contemptim in ipſum præfectum. Cùm benignè admonitus finem non faceret, Calergius rem ad Venerium defert querens, vix iam nauem in ſua poteſtate eſſe. Venerius caſtigaturus hominem verbis, acciri ad ſe Mutium iubet: vocanti nec paruit ille nec agnoſcere ſe imperium eius, contumaciter reſpondit. Vexilli cuſtodes quos appellant extemplo ad eum comprehendendum Venerius miſit. Lictorum loco hi ſunt, eisque præfecti iuſſa exequentibus dicto audientem non eſſe, ex diſci-

Atrox in claſſe ex minimo pene coorta ſeditio.

plina Venetorum capitale habetur: & ita ei cum Austrio conuenerat, vt capere atque in vincula tradere, siquid commodati milites deliquissent, liceret, vltima animaduersione Austrio pro iure maioris imperij reseruata. Mutius non repulit modò ab se ministros qui ad præhendendum eum accesserant, sed adiutus à suis, armis arreptis, impetum in apparitores fecit, vnoque interfecto, aliquot vulneratis, omnes naui exegit, probris in ipsum quoque Venerium iactis. Vel moderatum ingenium accendere tam superbè despecta atque obtrita maiestas potuit. Senex certè natura vehemens ac percitus, & iræ alioqui nunquam satis potens, ita exarsit, vt, ademptum ergo sibi in suam classem ius, exclamans, Mutium ac tres præterea audaciæ eius socios vi ad se pertractos, nihil Austrio consulto, ac Paulo Sfortia qui deprecator pro tribuno suæ legionis aderat repulso, prætoriæ nauis antennæ protinus suspendi iusserit. Id factum adeo non modicè Austrius tulit, faces iræ eius subijcientibus quos insitum in Venetos odium vrebat, vt, confestim suorum aduocato consilio, de imminuta maiestate imperij sui vindicanda retulerit. Hìc adeo atroces quidam ex occasione in Venerium Venetosque coorti sunt, vt, idem supplicium ab furioso atque importuno sene expetendum, & exempli seueritate ius supremæ præfecturæ sanciendum esse, contenderint: temerariè factum, in vnum hominem æquè præcipiti temeritate & in omnium caput recasura, vltũ euntes. Apparebat, Austrium talibus consilijs obnoxium fore, nisi Columna rem aliorum improbitate, aliorum inconsulta ferocia prolapsam restituisset. Is nocte media certior de tribuni pœna deque Austrij decreto factus, nihil cunctatus (neque enim moram tanti discriminis momentum ferebat)

Columna maximo periculo maturè consulit.

ad

Columnę ad Austriũ placandum oratio.

ad Austrium adit. Quo Venerij arrogantiam, se violatum ab illo, iras suppliciaque iactante, insigne etiam posteris nequis talia posthac audeat, documentum in hunc daturum, minante; Columna nihil leuare, sed aggrauare potiùs verbis Venerij facinus, dignumque ob stolidam arrogantiam illa animaduersione ferre: miscendo inde consilia precibus, lenire paulatim iuuenis iram: hanc consilio inimicam, improuidam cæcamque procùl à magnarum rerum consultatione habendam: & cùm fidei eius ac spectatæ indoli virtutique & rex & Christiana resp. omnes spes suas ac maius, quàm capere ætas illa possit, imperium potestatemque permiserint, non corrumpenda impetu tanta iudicia, tantam de se expectationem esse: nec quid per concitatum iracundia animum, sed cuncta rationis pensata momentis agere eum debere. Delicta in castris non, vt in foro, ex præscripti iuris formula decernenda, sed consilio moderanda imperatoris esse. Facinus supplicio vindicandum Venerium admisisse, nemo, inquit, negarit: an ergo ad id persequendum facinus ita præceps ira ipse feraris, vt nihil quæ inde secutura sint cogites? Acie decernendum tibi, Austri, cum Venetis est, si feroces istos audias, qui, meritas pœnas à Venerio repetendas, obliti rei publicæ, obliti fidei suadent. Centum & viginti naues sunt, quæ pro duce suo nihil discernentes, iure an perperam factum, stabunt: nec tu parem numerum es habiturus. Incertus igitur & haud dubiè cruentus rei euentus erit. Sed, vt superior ipse vindicata dignitate tua euadas, lætane tibi ea victoria futura est, quæ Christianum nomen præceps in quantum nunquam antea fuit periculum det? Inde perniciem feret, vnde maximum præsidium res publica sperarit? Huc, passurus es, tantarum re-

rum

rum initia, tantæ, tam exploratæ, tam propinquæ gloriæ ſpem recidere? Illa Principum iuxtà ac populorum tot officijs obſequijsque teſtata in te ſtudia, illam nominis tui per gentes celebrationem in ſæuam inuidiam lacerationemque & odium inexpiabile vertes? Recipe, Auſtri, obſeſſum ab iracundia animum, quam viciſſe, tibi haud minùs decorum fuerit, quàm expugnatam vrbem hoſti eripuiſſe. Non quid poſſis ipſe, aut meritus ille videatur, ſed quod præſenti tempori conſultum ſit reputa. Nam tanto maiorem laudem conſtantis & moderati animi feres, quanto ab iuſtiori cauſa ortam indignationem, cùm vlciſci poſſes, rei publicæ remiſeris. Cùm ceſſiſſet Columnæ monitis Auſtrius, eam cõditionem dixit, vt Venerius poſthac in conſpectum ſuum ne veniret. Præter recentem iram abhorrere à Venerio Auſtrius dicebatur, quòd pro huius ſeculi proiecta in adulationem elegantia, qua Hiſpanorum ingenia maximè delectantur, parum aptè ac minimè demiſsè ab eo ſalutari colique, iuuenis inflati ſpiritus quereretur. Nam ſenex antiqui moris apud omnia officiorum ac verborum momenta pendentes, cùm ea integrè magis quàm ſcitè obiret, rudis ac tiro habebatur. Columna protinus ab Auſtrio ad Auguſtinum Barbaricum aduehitur, cuius in Veneta claſſe, vt non par cum præfecto imperium, ita auctoritas propè maior erat: nam & ſenatus rectorem hunc impotentiæ Venerij dederat, & ab ingenij commoditate conſtantiq. prudentia etiam gratia in exercitu excellebat. Cognitis quæ agitata erant, ante omnia Columnæ ampliſſimas pro merito gratias egit: deinde, conſilio conuocato, de omnium ſententia cum Venerio egit, vt congreſſu Auſtrij abſtineret, ne tam leuibus de cauſis tantorum conſiliorum apparatus & ſpes inchoata manus

cum

cum hoste conferendi euerteretur: se, quoties communicato aut consulto opus esset, vicem eius impleturum. Cui superbè senex, Faciam, inquit, dum æquè puer iste quique ei in consilio sunt conspectu nostro absistant. Hac, Columnæ solerti studio curaque, sedata turba institutum iter indicitur. Processere instructa acie, cùm vt appropinquantes hosti nulla improuisa res imparatos turbare posset, tum vt quisque locum agnosceret suum & sine vlla trepidatione, cùm res posceret, explicaretur agmen. Ob id lenta nauigatione prouecti sequenti die Cephaleniæ appulere, fretumque ingressi, portum qui Alexandriæ dicitur cepere. Eo in loco biduum cœpta hostium obseruantes manserunt. Intranti portum Venerio literæ è Creta à Marino Caballo redduntur, ex quibus, Famagustam Cal. Aug. in hostium potestatem peruenisse, est cognitum, Astorem & Bragadinum, quique cum eis superfuerant milites, contra fidem pactorum à Mustapha immaniter trucidatos. Vulgatus nuncius miseratione tot virorum fortium indignè peremptorum, & perfidiæ execratione irritauit militum iras: fremitus pugnam poscentium totam peruasit classem: detur modò facultas conferendi manus, facturos, vt barbaris non diu læta illa fraus atque crudelitas sit.

TVRCIS ad Naupactum sedentibus trepidus nuncius, Christianam classem Corcyra profectam aduentare, affertur. Primò vix habita fides, mirantibus Turcis, vnde hosti tantum repentè animorum. Asuetos per tot annos totum pro posseso vagari mare, nemine se contrà offerre auso, tantus contemptus ceperat nostri, vt, nunquam descensuros in æquum & potestatem sui facturos Christianos, penitus persuasum haberent. Nec opinata res parumper

turba-

turbauit duces, ſed, collecto celeriter animo circummiſſis nauibus, quæ omnibus intra ſinum aditis oris, quod vbique militum remigumùe eſſet, tollerent, tumultuaria manu maximè equitum, parum apto nauali militiæ genere, claſſem ſupplerunt. Pauliſper inde diſceptatio tenuit, faciendumne periculum naualis certaminis eſſet, cùm Pertaus, ad quem ſumma imperij reſpiciebat, negaret nulla vi cogente rem certam dubio pugnæ euentui committendam eſſe. ſed idem, quia præceptum aliter à rege erat, ſiquid aduerſæ aut famæ aut rei incidiſſet, omnem inde in ſe vnum verſuram inuidiam, ſentiens, pro ea ſententia ita diſſerebat, vt expectare aliorum conſilium, non ſuum, quod poterat, exequi velle videretur. Nec vlli ferè prudentiorum placebat, fortunæ permitti quod regi tenerique ratione poterat; præſertim cùm debilitatam claſſem ac multis egentem rebus, Chriſtianis haud dubiè ab certa fiducia virium vltro ſe hoſti offerentibus obiecturi eſſent. Ceterùm inuidiam declinati certaminis certamque inde indignationem immaniter tumidi regis quiſque ab ſe, ne in perniciem ſuam ſaperet, remotam volebat. Itaque tum Halyus ætate ac ingenio ferox & Selimi gratia elatus, ſecutique eum plerique ducum ſpecioſæ ſententiæ aſſentantes vociferantur: flagitium ingens fieri: Chriſtianos (quod optatum ſemper Turcis, ſperatum nunquam fuerit) vltro ſe certamini offerre, Turcas ipſos, veluti iam in hoſtium ignauiam degenerarint, deliberare ac inanibus diſputationibus verbiſque diſceptare, an cum inertiſſimis hominibus, & per tot annos terra marique fugatis congredi tutum ſit. An nuper in Siciliam vſque peruaſuri eramus, vt timidum ac refugientem hoſtem ad conferendam virtutem prodire in æquum

Pertai de nauali pugna ſententia.

Halyij oratio.

S coge-

cogeremus; nunc, veluti alij repente homines facti aut aduersa aliqua clade perculsi, victores hac ipsa æstate, tot captis oppidis, tot direptis vastatisq. insulis, robore virorum, numero nauium, viribus, fortuna regis superiores, hæremus ac formidamus, timoremque animi in nescio quæ noua cautaque consilia conferimus? Quid igitur? Si hostes prouocaturi huius sinus fauces obsederint, Turcæ, haud secus quàm fœminæ, abditi intra portum trepidantesque ac torpentes metu nihil aliud quàm ludibrijs & contumelijs hostium expositi erimus, compressis manibus (quod aiunt) sedentes? Quid si aliquam inde in his oris vrbem illi oppugnatum ierint, quod belli ratio postulare videtur, vt detrectantes nos ad pugnandi necessitatem trahant, passurinè sumus in oculis nostris capi ac vexari vrbes, ne tum quidem ad ferendam socijs opem prodire ausi? Terrarum orbis totus animis & expectatione in vnum hoc versus bellum, concessum à Turcis de virtute toties victis profligatisque Christianis, audiat? Id ferri, id vulgari, exactos mari à Venetis Turcas? haud Deus Maximus hoc, haud Mahumetes parens, haud Dijs proximus rex siuerit. Si res hoc ipso bello terra marique prosperè gestas degeneri consilio fœdare non pudet, an etiam perpetuas tot seculorum de Christianis victorias, tot parta decora, tot insignes palmas Turcarum gentis tam turpi ignauiæ ac formidinis professione deformaturi sumus, & æterna Ottomanorum nomini (quod fas dicere non sit) labe ignominiaque inflicta, inuicti regis felicitatem pauore nostro obumbraturi? An obliti sumus, Pialeium superioris anni ducem, quòd recipientem se Christianam classem vel aduersis reiectus ventis insequi porrò non perrexerit, vel in nulla vel in leui

culpa

culpa ignominia notatum imperioque amotum à magnanimo rege eſse? Adeo ille omnia ad dignitatem, ad gloriam, ad ſplendorem ſui ac Turcici nominis vult reuocari. Quem, certum eſt, pro excelſo eius animo ne hanc quidem dubitationem noſtram ſine pudore auditurum, rationemque à nobis minimè decoræ minimèque generoſæ conſultationis repetiturum. Neque enim, vtrùm conſerenda Turcis cum hoſte Chriſtiano ſponte nos ad pugnam appetente manus ſit, ſed, quo maximè modo prælium ineundum, quo modo vincendum minima cum noſtrorum iactura ſit, relatum ad conſilium oportuit. Per hæc territis qui contraria ſuaſuri fuerant, Pertaus quoque parum in eo iuris ſui potens, adulantium æſtu abreptus, magnifica ſalubribus prætulit. Iam in Cephaleniam tranſiſſe Chriſtianos auditum erat. Mittitur ad explorandum Caracoſſa notæ audaciæ ac ſolertiæ pirata. Is concubia nocte paruo nauigio euectus ita Chriſtianorum ſtationi ſucceſſit, vt omnibus circumluſtratis ſingulas numerando percenſuerit naues: ac paucioribus opinione ſua repertis lætus ſe ad Baſſas recepit, eisque, haud plures CLXX. naues habere hoſtes, pro comperto affirmans retulit. Cùm enim ſe noſtra claſſis in multos ſinus, vt cuique commodum fuerat, diuerſà intuliſſet, verum inire nauium numerum ſpeculator non potuit. Hoc nuncio elati Turcæ præcipientes iam victoriæ gaudia properè naues ſoluunt, ſoliciti ne antè hoſtes elabantur, quàm iter ipſi intercludant. Adeo enim nos contempſerant barbari, vt, deſcenſuros in aciem Chriſtianos, perſuadere ſibi non poſſe viderentur. CC. naues longas, LXX. ferme minora nauigia ducebant: nam & LX. quas abijſſe Methonem ſuprà memorauimus, noctu non conſpectæ à noſtris

Caracoſſa noſtrā claſſem explorat.

ad classem redierant. Hoc numero Turcæ aduersus CLXX. vt rebantur, nostras naues pleni spei atque animorum ferebantur.

EADEM die, quæ fuit pr. Non. Oct. veluti ex condicto Christiana classis ostium sinus Corinthiaci aditura Alexandriæ portum exijt, non tam victoriæ (etenim copiam hostis fore nulla spes erat) quàm prouocatæ pugnæ gloriam petens. Ita mutuo errore illecti, trahente fato (quod diuina mente manans vitari non potest) in iactatum magis à ducibus quàm speratum certamen vtrinque rapiuntur. Ea nocte Turcæ haud multum extra sinum prouecti ad Galangum (id loco est nomen) applicuere. Christiani longiori confecto itinere inter Petalam & Echinadas insulas iactis anchoris stetere. Sequenti die prima luce vtraque classis ignara alterius è statione mouit. Nostri non ad iter magis quàm ad prælium instructi in hunc maximè modum quadripartita acie procedebant. Dexterum cornu quod in altum extendebatur, cum quatuor & quinquaginta nauibus Io. Andreas Auria ducebat: sinistrum ad terram versum Augustino Barbarico cum pari numero nauium est attributum; mediam aciem, quæ vna & sexaginta nauibus constabat, Austrius ipse cepit, eiusque latera læuum Venerius alterum Columna tegebat: quibus proximi, huic Franciscus Maria Vrbini, illi Alexander Parmæ Ducum filij erãt, Sabaudia alter, alter Genuensi prætoria vecti. Claudebant medium agmen hinc Petrus Iustinianus Venetus Melitensium nauium præfectus, inde Paulus Iordanus Vrsinus. In subsidijs Aluarus Bazanus cum XXX. nauibus est collocatus, obseruare pugnantes, &, sicubi laborari vidisset, prestò ad opem ferendam esse, iussus. Iohannes Cardona cum octo naui-

Mutuus classium error, & opinio de hostibus.

Instructa classis nostræ acies.

bus

bus antecedere & speculari late omnia iubetur: eidem ne longiùs ab classe abscederet quàm vt quatuor horis regredi posset, imperatum: si hostem conspexisset, missis qui celeriter imperatori nunciarent, ipse se in aciem reciperet. Quam ęqua fronte procedentem sex Venetę galeatię, quę tormentorum è longinquo iacientium procella turbarent primo occursu hostes, anteibant. Naues non suę cuique nationi separatim tributę, necui priuatim sibi consilium capere liceret, sed promiscuę omnes alternæque locatę, vt exęquato inter omnes labore validę infirmis cunctæque sibi mutuo auxilio exemploque ad virtutem essent. Minora nauigia, quorum magnus numerus in varios vsus classem sequebatur, omnia procùl sunt amota, vt quisque nullam effugij ac salutis viam sibi esse aliam, quàm nauem seruare in qua ad pugnam veheretur, sciret. Onerarijs, quanquam & ipsę egregijs bellatoribus instructæ essent, assignatus in acie locus non est, quia idoneo non suppetente vento cursum reliquarum nauium, quæ impulsu remorum aguntur, tenere & prælio interesse non potuerunt.

In nauibus in acie collocandis prudentia.

NAVIGANTIBVS multa iam luce interpositę Echinades, quę hodie Curzolares appellantur, prospectum adimebant: quibus à nostra classe superatis & visi Christiani ab hostibus sunt, & ipsi eos videre eodem, quo nostri, ordine venientes, nisi quòd aciem, nullis ad subsidia subtractis nauibus, longiùs extenderant, cornuaque ex instituto gentis lunauerant. In medio Halyus contra Austrium constiterat; &, quia ipsius propria præfectura maris erat, pretoria vehebatur. Proximum locum Pertaus tenebat. Aurię Vlucialim, Barbarico Sirocum in cornibus obiecerant. Ad XIIM.passuum distabant, cùm Au-

Turcicę classis instructio.

ſtrius conſpicatus hoſtem, pugnæ ſignum, ingens è prætoria vexillum explicuit, quod ei Pius ab Vrbe Neapolim miſerat, in quo imago IESV CHRISTI affixi Cruci conſpiciebatur: quam tota claſſis venerata læto clamore conſalutauit. Ferunt, auſos tum monere Auſtrium quoſdam, ne ſpe incerta propoſitæ gloriæ euectus ſe claſſemque in caſum irreuocabilem tam dubij euentus daret: nec quicquam fratri victoria acquiri, & eadem, ſi penes hoſtes foret, in diſcrimen Italiæ regnum barbaris patefactum adduci. Quibus, iuuenis, cum ſero atque importuno conſilio reiectis, curare corpora milites ac cibo firmatis viribus capere arma iubet, ſimul armamenta demi aptarique omnia ad pugnam. Atque hæc, quando ſpatij ſatis ad omnia ſupererat, vt ſedatè ſine trepidatione vlla aut tumultu fierent, curæ ducibus fuit. Ipſe actuario exceptus à tergo puppes ſingularum nauium cum Aloyſijs Requeſenſio & Cardona adijt, ſingulosq. euocans duces, ipſos militesque ad pugnam eſt adhortatus; cunctis alacri clamore tranſeuntem proſequentibus. Regreſſus ad prætoriam ſuos allocuturus, CHRISTI in vexillo effigiem intuens, humilis precatur Deum, vt ſibi claſſique & Chriſtiano populo volens placatusque adeſſet: formidinem fugam cladem que in impuros & numinis ſui contemptores hoſtes verteret. Tum duces in ſingulis nauibus, vt conuenerat, accepto ſigno nixi genibus CHRISTI numen omnes adórant, militesque idem facere iubent. Videre fuit tantæ multitudinis copias arma telaque expedientis in media cogitatione certaminis, ad cædem ad ſanguinem vadentis ſubitò humiles procubuiſſe, & alios ad cælum, alios ad Dei ſimulacra oculos manusque tendentes, ſupplices veniam victoriamque orare.

Auſtrius pugnę ſignum extollit.

Diceres, metu perterritos ac diffidentes viribus ad diuinam opem confugisse, nisi pietatem mox virtute comprobassent.

DEVM rite venerati suos quisque oratione firmare: illum esse diem, quo aut deuictis hostibus gloriam propulsati in perpetuum à Christiana rep. periculi essent laturi, aut egregia pro Christi fide oppetita morte in domicilia piorum, æternæ beatitudinis donati pręmijs, migraturi. & barbaros quidem victos seruitio, cæsos sempiternis supplicijs deberi: Christianos (quæ benignitas Dei sit) victores diuitias, famam, lętitiam; extinctos etiam his omnibus potiorem sedem inter cęlestes animas manere. Meminissent communis illius omnium populorum voti, vt aliquando nostri reges pium inuaderent bellum: quoties hanc societatem, in sermonibus, in circulis expetissent, quoties liberis vocibus regum ac principum discordias, modò vniuersos modò singulos incusando, detestati essent. En tandem optati compotes: stare acies clasſemque, & in ea, quicquid roboris, quicquid floris in Christiana iuuentute vsquam fuerit: ostenderent simul ciuibus, simul hostibus, non vires antea nobis non animum ad vincendum defuisse, sed obstitisse intestinum dissidium; barbarosq. victores aliquot antea bellis discessisse, quia impeditissimum quemque aggrediendo nunquam ex ęquo arma nobiscum contulissent. Deum, qui mentem optimo Pontifici, socijsq. sese fœdere belloq. consociandi dedit, eundem perduelles, ac numinis sui contemptores profligaturum, vim victoriamq. militibus suis prosperaturum. Nam illos ab insita animis arrogantia ac temeritate, quam prosperi superiorum annorum successus fecere, in pręlium raptim per summum contemptum no-

Oratio Ducis ad milites.

stri.

ſtri deſcendiſſe, nulla re, præterquam animis ſtolida fiducia ſui elatis, nobis pares, cùm quieſcendo ſedendoque bellum conficere poſſe viderentur. ſcilicet Deum eripuiſſe conſilium, occæcaſſe mentes, vt, quo furore rapti in certamen eſſent, eo trucidandi fortibus viris, & animis & rebus omnibus ad victoriam præparatis obijciantur. Vt ad certam ſpem ſolutos imparatosque venire, numerum modò nauium oſtentantes, quas inanes milite, ac remige vacuas ſpeciem tantùm claſſis ſine viribus eſſe. Ergo veluti ad non dubiam prædam temere proruentes ipſos haud dubiæ prædæ futuros. Si non aliud ex ea pugna, quàm decus famaque peteretur (quæ quidem maxima victores maneret, ſi tantùm de virtute certamen eſſet, quod aliquando maioribus noſtris fuit) quem tandem tam abiecti animi fore, qui non mori præoptet quàm fœdis illis mancipijs dignitate concedere? Aſt eò rem adductam eſſe ſuperiorum temporum erratis, vt nobis non pro laude iam, ſed pro vltima ſpe, pro quicquid charum iucundumùe homini eſſe poteſt, pugnandum ſit. Proinde ſic exiſtimarent: libertatem Italiæ, ſalutem coniugum, parentum, liberorum in ipſorum ſitam dextris eſſe: illa amiſſa claſſe, nullo reliquo perfugio, omnibus ſubeundam barbarorum ſeruitutem: capi, vendi, diſtrahi ſe ſuosque viſuros, niſi ipſi hanc perniciem ſua virtute in hoſtem verterint.

INTER hæc appropinquabant claſses, leni flatu & hoſtibus ſecundo, cùm ſub ipſum congreſſum concidit repentè ventus, miraque tranquillitas ſecuta, veluti de induſtria æquante omnia fortuna, & pelago placatum æquor ad edendam nobilem pugnam præbente: quin tantum tenuis auræ, quantum à noſtris ferret in Turcas, fumum, cuius

ingentes nubes explosæ bombardæ effudere, in hostes vertit. Id Christiani in miraculum vertere; & fauere suis Deum, augurabantur. Et sacerdotes, in quibus Cappucini aliquot, è summis puppibus imagines Dei Cruci affixi ostentantes, illius præsens adesse numen, illum imperasse ventis, illum sequerentur ducem, multa adhortatione clamabant. His vocibus concionibusque instincti, religione atque impetu ardentes cupidè capessunt pugnam, pari & victoriæ fiducia & mortis contemptu, qui sunt acerrimi ad fortitudinem stimuli. Turcæ, cùm superantem Echinadas nostram classem tendere in se viderunt, primò mirari audaciam, propiùs deinde conspectus numerus nauium multo, quàm ipsi rati fuerant, maior tacito metu pulsauit pectora: ac præter ceteros Pertaum vehementer commotum, fatum suum seque incusasse, ferunt, quòd, paucorum adolescentium ferocia in tam dubij euentus aleam dari se præcipitem, passus esset. Sed eò progressis vertenda in audaciam necessitas erat. Itaque, cùm successissent nec iam ampliùs mille passuum interuallo abessent, tormentum maximum, quod superbè prouocantium signum fuit, magno cum sonitu primi emisere. Quibus cùm pariter ab Austrij prætoria responsum esset, Turcæ sublato ingenti clamore, quem vario cantu strepituq. tympanorum ac tubarum adiuuant, in galeatias, quæ binæ ante singulas nostrorum acies, vt dictum est, euectæ sese primæ obtulerunt, concitant naues. Sed eam minantium crebris tonitribus tormentorum tempestatem galeatiæ dedere, vt Turcæ vulneratis aliquot suis nauibus, quò pestem eam declinarent, coacti sint inhibere, & ordines interrumpere ac multis locis disijcere: quos inde dum arctiùs necessario restituunt, & non-

Ventus nostris miraculo fauet.

Fit initium pugnæ.

nullæ inter ſe naues implicitæ ſunt, & in confertas minùs irritæ tormentis actæ e noſtris nauibus ferreæ pilę incidebant. Quòd ſi Chriſtiani galeatias ipſas minùs longo interuallo ſubſecuti in turbatos primo incurſu hoſtes impetum dediſſent, opinio fuit, victoriam nequaquam diuturni aut ambigui certaminis futuram fuiſſe: ſed, dum noſtra acies, vt nauium ordo & frons æqua ſeruaretur, lentè admodum procedit, galeatiæ longiùs paulo, quàm vtile fuit, agmen præuectæ ſunt. Vbi claſſes in conſpectu ac ſub ictu fuere, tanta vis bombardarum vno tempore vtrinque eſt emiſſa tanto fragore ſonituque, ac fumo cælum ipſum denſis nubibus obſcurante, vt omni erepto oculorum atque aurium ſenſu propè alienauerit horrore hominum mentes, cùm ſine diſcrimine vllo aut generis aut honoris æquè omnes cæcis aperti ictibus nulla cauendi arte eſſent. In transgreſſos galeatias, & propius terram capto ambitu inuadere ab latere noſtros conantes, & nonnihil in explicandis nauibus dirigendoque iterum agmine inter ſe trepidantes hoſtes primus ab ſiniſtro Chriſtianorum cornu Barbaricus facto impetu aggreditur, adnitentesque vim facere & ad circumueniendum erumpere, quantum poteſt, occupat claudere & ad terram vrgere. & erat locus, quò ſe Sirocus ductor dexteri hoſtium cornu ab littore in modum promontorij prætenſo, cui Moloſegni eſt nomen, ad Echinadas intulerat, perangustus, cingente hinc Moloſegni atque inſulis, hinc noſtris ab alto obiectis. Sed connixæ remis aliquot naues hoſtium, noſtrorum tranſuectæ cornu, obuerſis inde proris in aduerſas puppes Venetorum, qui maximè in ea parte pugnabant, negocium ab tergo adortæ faciebant. laboratumque non ſine periculo foret, niſi claudæ quædam

Certaminis horror.

Turca-

Turcarum naues primo incursu nostrorum territæ, impulsæ in littus fugæ initium fecissent. quæ res & hostium animos debilitauit, & adiecit fiduciam nostris. Prima igitur in concursu vis maiorum tormentorum fuit, in quo & copia & vsu administrandi facilè Turcas Christiani antecellunt: & tum nouo quoque inuento rem adiuuêre. Teretem ligneum cadum haud ferme cubito longiorem, latum ad bombardæ modum in quam inserebatur, plumbeis glandibus globosisûe saxis oui maximè magnitudine replebant. Hæc tormento effusa, veluti pestifera grando, quòcunque incidissent, ingentem stragem dabant. Maioribus explosis tormentis, quorum tamen ipsorum prout spatium dabatur ictus repetiti sunt, leuioribus missilibus accensum certamen. Turcæ more suo spicula ingerunt, anceps multitudine ipsa telum, ceterùm vix satis efficax si tecto armis incidat corpori. Christianus sclopeto rem gerit, rariore sed mortifero vulnere, quod non clypeo, non lamina, non vlla armatura arceas; tanta vi ab igne excussum figitur telum. Ad id nostræ naues pluteis inædificata latera habebant, quibus tecti milites tela in hostes, ignesque vario artificio compositos iaciebant: & milites ipsi thorace galeaque armati tutiùs audentiùsq. pugnæ se offerebant. Turcis nihil horum erat: naues sine vllo pluteorum munimento; miles aut perleui aut nullo armatu nuda atq; aperta corpora nostrorum ictibus præbebat. Super his id quoque nostris velut extraordinarium subsidium accesserat. Pronunciari inde ante prælium de collegarum sententia Austrius iusserat, quicunque ob noxam damnati in nauibus vincti remis haberentur, si victrix Christiana classis profligatis hostibus ea die à pugna rediisset, vt liberi omnes sine fraude mitterentur. Præfecti

Bellicum bombardarū inuentum.

Propositū remigibus præmium.

fecti nauium, demere catenas & traditis armis cohortari eos, iussi, vt, quando fortunam in dextris haberent, dignam ea mercede operam rei publicæ nauarent. Horum libertatis studio alij, alij prædandi auiditate, vt est genus omne remigum furacissimum, per tela, per vulnera in hostium naues transiliebant: meritique manu sunt, vt promissum eis cum fide exolueretur. Nec tamen vndequaque id vtile consilium fuisse constitit: nam quemadmodùm in certamine ipso & concursu res strenuè adiuta est nexorum opera, ita nudatæ remigibus naues ad insequendum hostem, vbi opus fuit, tardæ atque inhabiles fuere. Contrà hostibus repentinum ab eadem re malum est ortum. Remigium est Turcis omne ex Christianis ferè captiuis, quibus minima miseriarum est ipsa seruitus. adeo durè ac truculenter à barbaris habentur. Hi, vt quæque nauis inter pugnandum laborare cœpisset, solutis aut fractis repentè vinculis quibus erant nexi, prosiliebant, & peremptorum armis aut quod cuique ad manus accidisset arreptis, haud magis cupidine libertatis quàm rabie vlciscendi crudeles dominos, vt missæ caueis feræ sanguine ac cædibus grassabantur. Ea veluti intestina fraude multæ oppressæ sunt Turcarum naues. Iam pugna ab omni parte conserta erat, permistæque naues vt cuique hostis obuiàm fuerat, conflixerant, variaque fortuna his aut illis aduersa multiplicem prælij faciem præbebat: alię congressum agilitate atque arte declinantes inferentesque, maiori nauium quàm virorum certamine agebant: contrà alię mutuis innexę ictibus cominus vires contulerant: alibi multę simul, alibi singulę inter se concurrerant: hinc proris hinc puppibus hęrere, implicari, obuerti: hìc Turcicam vnam à duabus Christianis premi, ibi vnam Chri-

Remigũ Christianorum apud Turcas facinora.

Pugnę species.

ſtianam à Turcis pluribus circumuentam cerneres: huic remos detergi, hanc roſtro obliquam peti: tum deprimi hanc, illam capi: elabi aliam, aliam teneri: denique aliam fugę, aliam ſpei incumbere. Iam fluctus ſanguine rubentes volui, iam cuncta ſtrage ac cęde miſceri: egregia paſſim facinora audacię ac fortitudinis edi. Auſtrius cum Halyo congreſſus, Venerius Columnaque pariter in aduerſas illati naues longè acerrimum in medio certamen miſcuerant. Nam & bellatorum robur, & valentiſſimę nauium circa duces conſtiterant: & quiſque eorum à tergo applicatas puppi triremes habebat, è quibus noui aſſiduè milites ſubmittebantur, qui vulneratis cęſisque ſuccederent. Et cùm in oculis ducum cuncta agerentur vt nullum egregium facinus obſcurum eſſe poſſet, & euentus eorum fortunam omnium traheret, vtrinque ſumma vi gerebatur res. Initio Turcę toties ab ſe victos fugatosque Chriſtianos, & nunquam ante eam diem armis conſiſtere contrà & conferre ſecum ſigna auſos, vt imbelles ac timidos deſpexerant. idipſum, vbi & religione & animis accenſos, & quia victis nihil reliquum ſpei eſſe perſuaſerant duces, ruere in pugnam nullius rei pręterquam victoriæ memores, cupideque petere hoſtem & magnis proſternere ictibus vidère, terruit barbaros. & audacia Turcæ, quàm perſeuerantia maiore, prælia ineunt; vt, ſi primum impetum retundas, ſenſim reſideant eorum vires. Itaque in multum diei extracto certamine languidiùs in negocio verſari videbantur: eo noſtri, qui haud dubiè militum robore ſuperabant, inſtare acriùs & ſpem ſuam fouere. Pugnatum tres ferme horas erat & vbique atrociter, necdum ſatis cernebatur, quà rem fortuna datura eſſet; adeo omnia, ſpes, animi, vires vtrinque paria fuerunt. Ab læuo

Turcas in bellis audacia maximè iuuat.

Victorię initium.

demum cornu, vbi cœperat pugna, victoriæ quoque initium est ortum. Cùm enim, prementibus impigrè Christianis, ex pluribus nauibus Turcæ se trepidi in proximum litus eiecissent, nostri aucti animis instare perculsis: &, cum Barbaricus & cum eo Canalis & Quirinus Veneti legati Sirocum impigrè pugnantem suppressa eius naui interfecissent, turbatis, vt fit, ducis casu reliquis, tota ab ea parte inclinauit in fugam classis, & plerisque omnibus, instantibus vndique nostris, effugium in terram patuit haud parum ipsa propinquitate illectis, quæ haud dubiè magno & ad salutem Turcis in ea parte, & ad victoriam nostris adiumento fuit. Reprehendentes ego postea Turcarum consilium peritos homines sæpe audiui, quòd in libero maris spatio longiùs à terra aciem non statuère, cùm dicerent, eam rem duo incommoda secuta esse: nam & fugæ incitamentum militi tam propinquum & amicum littus fuisse, & nauium multitudine, qua illi superabant, in angusto se mutuò impediuisse. Iam lætus inde pugnantibus Christianis victorum clamor accidebat, & ad ipsum peruenerat Austrium diu cum Halyo ancipiti marte luctatum, & tum meliori spe pugnam cientem. Gaudium quædam stimulauit inuidia, si priùs à Venetis sinistroque cornu pulsus hostis foret, secutusque ipse potiùs, quàm dedisse victoriam videretur. Mouit & Hispanos milites æmulatio: mutua cohortatione se incitant, ac veluti tum primùm ad integram coorti pugnam sclopetis ingentem dant glandium procellam. Tum, ipso cadente Halyo dum ad accendendos suos in medium excurrit glande traiecto, in nauem eius transcendunt, regium vexillum prosternunt, momentoque expugnatam capiunt, & continuò, iubente Austrio, clamo-

Turcarũ in loco pugnę deligendo imprudentia.

Halyus interficitur, pretoria capitur.

rem

rem victoriæ indicem tollunt; quo & alacritas addita pugnantibus passim Christianis, & spes magnoperè fracta Turcis. Tum non iam pugna, sed cædes & strages vbique cedentium hostium erat. In altero cornu, vbi egregium par ducum fortuna contulerat, Vlucialis & Auria, cùm scientia maritimæ rei facilè reliquos antecellerent, ueluti præcipua inter se æmulatione accensi ad primum conspectum classis idem propè consilij agitarant, amplexu circumire hostem, atque inde in terga, aut latera impetum dare. Igitur Auria, vbi ab sua parte longè protensam in mare hostium aciem, neque ab se facilè æquari cornu posse, cernit, sequi alijs iussis protinus altum petere intendit. Longè ab reliqua classe euectus cùm porrò pergeret ire, octo Venetæ naues siue eum suspicatę subducere sese prælio, vt integrum consilium fortunę accommodaret (semper enim ei viro diffisi sunt Veneti) siue, ipsum abscedere longiùs ab suis non placeret, sustinentes remos retitere, secutæque earum exemplum aliæ quinque naues ignarę consilij idem fecerunt. Iam nec sequi Auriam nec recipere se ad mediam aciem poterant. Quod vbi conspicatus est Vlucialis, qui iam Auriam, suo intellecto consilio circumeundi dexterum Christianorum cornu, tendentem in altum seque conatui obijcientem animaduerterat, repentè in eas versus magnoque impetu inuectus pluribus nauibus circumstitit, omnibusque aut deiectis aut cæsis propugnatoribus in potestatem redegit, ac temerariæ suspicionis pœnas pendere coëgit: quanquam illæ quidem haudquaquam inultæ aut segni certamine victæ, sed strenuè omnes atque enixè dimicantes periere. Ipsam inde aciem inuadenti obuius fuit Petrus Iustinianus cum duabus Melitensibus nauibus, tum maximè

Vlucia-lis & Auriæ maritimæ rei scientia.

Suspicio Venetorū de Auria męnæ cladis origo.

Petri Iustiniani virtus.

victor quatuor hostilium nauium, cum quibus primo incursu conflixerat: quarum tres vi atque armis expugnatas trucidarat, vnam in turpem coniectam fugam insequebatur: vir cùm ipse egregiè fortis, tum ex omni numero Melitensium Equitum delectam promptissimorum iuuenum manum vehens. Sed tum non magno negocio pauci à pluribus repentè à tergo, à fronte, à lateribus circumuenti superantur, fortissimeq. pugnantes ferè omnes ad vnum cæduntur: Iustinianum ipsum multis vulneribus saucium Turca, qui in deuictam eius nauim insilierat, cùm fortè antea virum agnouisset, dedentem sese liberaliter promissa salute ab iniuria prohibuit. Sed idem, versa haud ita multo pòst fortuna, dediditij sui captiuus cùm eius se fidei ad pedes prouolutus commendasset, non seruatus modò ab Iustiniano est, sed in libertatem etiam restitutus. Ceterùm Vlucialis victor pugnantibus in media acie imminebat, nisi & expugnata Halyj prætoria impetum eius inhibuisset, & Auria quamuis serò ac patrata propè victoria (longiùs enim abscesserat) reuectus cum integro nauium globo, vertentibus terga Turcis in latera inuadens terrorem addidisset, & Bazanus, cùm discusso paulum fumo, quæ circà agebantur animaduertisset, quò res poscere est visa, se intulisset. Vlucialis, qui occasioni intentus consilium, quò res atque ratio vocasset, flexurus nulla se propria pugna implicarat, vbi, vento fumum auferente, nullum regium vexillum, quod Halyo occiso deiectum erat, & non dubiam Christianorum victoriam, Auriamque in se reuertentem cernit, sublatis velis capessit fugam. Secutæ sunt eum ad XXX. naues suorum quæ proximè steterant: reliquæ aut captæ à nostris aut demersæ sunt. neque enim, occiso Halyjo, & Vluciali

Fortunæ vices in Iustiniano captiuo.

pugnam

pugnam fuga deſerente, qui vltrà reſiſteret fuit. Pauci actis in terram nauibus euaſere: in quibus fuit ipſe Pertaus, qui perditis iam rebus cùm ſe clàm in actuariolum intuliſſet, per interualla diſcurrentium nauium elapſus ſe in terram eripuit. Deſertam ab eo nauim Paulus Iordanus Vrſinus cepit, quem ſuo certamine defunctum ab victa, quæ prima illi occurrerat, naui locoque ſuo in medium ad ferendam Auſtrio opem attraxerat vox, quæ temere perſuaſerat aciem, premi imperatorem ac vinci regiam nauim. Sed, vbi ex propinquo id in hoſtem omen incubuiſſe cernit, in Pertai nauem quam proximam fugientem conſpexit inuectus, cæſis qui pugnæ ſupererant hoſtibus, in poteſtatem ſuam redegit. Quæ duos adoleſcentes Halyi filios ferebat nauis applicataque parentis lateri erat, cùm principio in Columnæ nauim, magno impetu inuecta eam roſtro grauiter ictam paulum repuliſſet, inter duas inde Chriſtianas naues tranſcurſu elapſa, multis in ipſo tranſitu collabefacta vulneribus cum ipſis adoleſcentibus in noſtrùm poteſtatem peruenit. Columnæ nauis, quanquam primo concurſu icta vulnus acceperat, tamen acriter ſe in Halyi prætoriam & ipſa intulit: & Turcicam triremem à latere ſe infeſtè oppugnantem ſuſtinuit primò, deinde etiam Turcis propè ad vnum occiſis cepit, acerrimè rem adminiſtrante Ramagaſio Sequano, vno è proceribus Melitenſium Equitum, viro naualis rei peritiſſimo, æquè & conſilio & manu prompto. Venerius ſæpe elato præ ſe ſcuto ac ſtricto gladio à puppi ad mediam nauim, vbi plurimum periculi ac laboris erat, proceſſit, ſua manu ferire hoſtem & congredi contrà gaudens: nec quiſquam ducum audaciùs in ipſa pugnæ diſcrimina adijt. tanta in ſenili corpore vigebat vis animi.

Pertaus elabitur.

Noſtrorũ Ducũ facinora.

Pauli Iordani.

Colũnę.

Ramagaſij Sequani.

Venerij.

Interfectorum, captorúque numerus.

CÆSA eo die ad XXXM. Turcarum, quantum nullo antè prælio, feruntur: capta millia quinque: in quibus Halyij filij ſorore Selimi geniti, argumentum, quàm certa fiducia in certamen deſcenderit, qui pueros filios, quos vel Naupacti deponere vel in terra ſpectatores ſtatuere potuit, ſecum habere veluti nullo impendente periculo maluerit, quò Chriſtianorum fugam (adeo rem pro non dubia duxerant barbari) inſultantemque fugæ patrem cernentes eximio imbueret tirocinio. Venere in poteſtatem centum & triginta naues, nonaginta ampliùs aut illiſæ littori aut merſæ fluctibus aut abſumptæ ignibus ſunt. Ad hæc (quod haud minùs lętum victoribus fuit) ingens multitudo propè XXM. Chriſtianorum è varijs gentibus ſeruituti deterrimæ exempta. Opulenta præda non ab direptis modò ea æſtate oppidis populationibusque inſularum, ſed multa præterea merce, quam barbari paſſim à negociatoribus Conſtantinopolim deportandam ſuſtulerant, ea omnis, pręter captiuos & naues & tormenta bellica, militi conceſſa. Præclara victoria: nec, poſt Actiacam illam celebratam veterum ſcriptorum monumentis Octauiani Cęſaris aduerſus Antonium & Cleopatram eodem mari ac propè eodem veſtigio partam, nobilior vlla naualis pugna mille ſexcentis ferme annis pugnata eſt: nec, ſi conferre libeat, ſat ſcias, vtri alteram præferas. Numero illa nauium, hæc nauibus ipſis præſtitit: apparatu illa & concurſu magna, ſed tranſacta breui eſt; hæc certamine ac contentione acrior & diuturnior; plus ibi fugæ, hìc ſtragis fuit. Ceterùm victoria forſitan hæc, illius certè victoriæ fructus maior: minus vulnerum apud victores in ea; hæc haudquaquam incruenta fuit, vt prælio, quàm vnquam, maximè æquis viribus

Naues captæ, & fractę.

Chriſtiani ſeruituti exépti.

Prędamiliti conceſſa.

Actiacę pugnæ cum noſtra comparatio.

ani-

animisque peracto. Cecidere nostrorum octo millia ex omni genere, & fortissimi quique militum: par sauciorum numerus fuit. E Veneta classe ad viginti nauium præfecti desiderati, patritij omnes generis, cum quibus tres Cornelij fratres, Aloysij, cui Sobrio cognomen fuit, nepotes: qui naui ab Vluciali circumuenta cùm effugere duo eorum possent, curatori admouenti scapham hortantique adolescentes vt se discrimini eriperent, fratrem, qui accepto vulnere iuxta dimicantes prolapsus sequi fugientes nequibat, negarunt deserturos, ita circa morientis corpus pugnantes publica priuataque pietate insignes occubuere. Desiderati & alij pari nobilitate viri in ducum maximè nauibus, vbi plurima vtrinque cæde dimicatum est. In quibus Fabius Gratianus frater meus, acerrimi animi ac spei magnæ adolescens, qui in Columnæ naui audacissimè dimicans, plumbea glande sclopeto adacta media in fronte lethaliter ictus, ante imperatoris pedes occubuit. Cuius præterire nomen, neque virtus ipsius me neque fraterna pietas est passa. Sed omnium damna vnius Barbarici clades æquauit: cui iam victori profliganti dexterum hostium cornu, dum adhortans suos incautiùs se ictibus aperit, oculus sagitta traijcitur; sublatusque inde à proximis haud multo pòst inter manus extrahentium telum expirauit. Quæsisse morientem, aiunt, quæ fortuna Christianorum atque classis esset, vbi fusos hostes ingentemque partam victoriam, accepit, voce spirituque deficiente sustulisse manus, signaque grates Deo reddentis ac læto decedentis animo dedisse. Dicerem dignum qui ea victoria viuus frueretur, cuius partem maximam ipse traxerat, siue consilijs quibus rem ad pugnam perduxit, siue ipsa pugna quam primus & cœpit & exegit,

Desiderati ex nostris & saucij.

Corneliorum fratrũ egregium facinus.

Fabij Gratiani mors.

Barbarici clades.

Eiusdem morientis præclara vox.

nisi immori felicitati suæ ea demum vera & certa felicitatis possessio videri posset. Austrius expugnata hostium prætoria occisoque Halyo, quocunque pugnæ aliquid superesse viderat, circumagendo nauem, quam Venerius quoque & Columna pariter defuncti certamine, atque aliæ item multæ naues sequebantur, victoriam consummauit. Inde cùm à quinta diei hora propè ad noctem prælium tenuisset, obtendentibus se iam tenebris ac intumescente ab ualido coorto vento fluctibus mari, cum tota classe captiuas trahentes naues in vicinos portus, quà cuique proximum fuit, se recepere. Sauciorum prima est habita cura, magna ducum comitate adeuntium singulos, &, ecquid opus haberent, rogantium: cessum quoque ijs commodioribus locis in nauibus. Tota deinde nox ac sequens dies per gratulationem ac lætitiam acta. Et Austrius simultatum oblitus venientem ad se Venerium perbenignè amplexus laudibus est prosecutus, non ducis modò sed strenui militis officijs senem id ætatis functum, ferens. nec tamen ea diuturna concordia atque gratia fuit.

Pugnę terminus & consũmata victoria.

Austrio Venerius redit in gratiam.

POSTERA die cùm ventum in consilium esset, omnibus idem visum, instare victis nec spatium colligendi animos viresque hostibus dare. Itaque Austrius ipse alacrior ad omnia successu factus, & haud dubiè elatus dulcedine gloriæ, depositis saucijs atque Corcyram cum agmine impedito nauium missis, centum & viginti naues ex omni classe deligere easque supplere ex alijs ac protinus ad tentandum Naupactum contendere parabat: quam vrbem recipi primo aduentu, aduersa re territis hostibus, posse non desperabatur: atque inde ex propinquo Græcos in Peloponneso solicitare, & fama naualis pugnæ atque præ-

Austrij post victoriam consiliũ.

ſentis ſpe præſidij cupidos nouandi res ad arma concire. Totum id conſilium, quo nihil eo bello cogitatum ſalubrius fuerat, impotens animi Venerius turbauit. Statuerant, vt nuncij victoriæ ſequenti die cum literis communiter ſcriptis ad Pium mitterentur, à quo deinde reliquis nunciaretur, atque eos Baptiſta Contarenus Hydruntum cum ſua triremi deportaret: quibus expoſitis, Venetias ipſe curſum intēderet. Venerius & ſtare conſilij decreto velle & ægre eam ſuſtinere moram, & ſenatum de rebus geſtis docere & ciuitatem quamprimùm participem eius lætitiæ facere geſtiebat, magnam gratiam fore, ſi anteuertiſſet ipſe aliorum nuncios, ratus. Hæc voluentem animo forté Onfredus Iuſtinianus adijt. erat is longè acerrimus iuuenum, nec quiſquam magis impigrè, ſiquid iuſſum eſſet, exequeretur. Conſpectus iuuenis ſubdidit Venerij cupiditati faces: occupat percunctari, paratàmne ad iter nauim, & an Venetias ire velit. Iuſtiniano, ſe verò extemplo profecturum ſi iubeat, profitenti Venerius literas tradit. Quibus ille acceptis, haud mora, regreſſus ad nauem moliri iubet vela, atque impulſis extemplo remis iter inuadit. Ægriùs eam rem, quàm dignum erat, accepit Auſtrius; vſqueadeo vt faſtidio hominis rem ipſam publicam omiſerit, reiectaque mentione Naupactum atque in Peloponneſum eundi, conuerſis repentè proris veliſque in altum datis Corcyram redierit, non improbantibus magis quàm cupientibus idem Venerio ipſo & alijs quoque ducibus præfectiſque, quorum animis inſolita victoriæ lætitia diſſolutis longius nihil videbatur, quàm vt ad iactanda ſua quiſque egregia facta, oſtentandaque hoſtium ſpolia in Italiam atque domum redirent. ſcilicet victoria, qua vti neſciuerunt, frui properabant. Ne tamen nihil

Perturbatio maxime ſalutaris cōſilij à Venerio.

Rursū Auſtrius Venerio iraſcitur, & Corcyrā redit.

actum

actum post rem tam prospere gestam videretur, de oppugnanda ex itinere Leucade, cui nunc insulæ ab Christiano in ea templo S. Mauræ est nomen, agitarunt, ac Prosperum Columnam iuuenem impigrum ad explorandum locum, situmque oppidi cognoscendum præmittunt. Hunc quoque conatum Venerius gloriam rei, vt ipse rebatur, factu haud difficilis vni sibi sine sociorum ope reseruans auertit, datis Prospero (nam is Venetis militabat) occultis mandatis, vt augendo negocij difficultatem ab eo incepto Austrium deterreret. Quo inde, permunitum natura atque opere & valido firmatum præsidio locum, referente, satis causæ præfestinantibus domum, cur eam quoque rem omitterent, est visum.

Prędam partiendæ ratio.

Corcyram vbi ventum, partitæ inter sociorum duces naués tormentaque, singulis pro cuiusque impensis in bello factis data portione. de captiuis cùm non conueniret, decimum quemque eorum iure maioris imperij sibi vendicante Austrio, res ad Pium reiecta est: qui selectos à vulgo nobiliores Romam adduci atque ibi custodiri ad redimendos, permutatione eorum, qui Christiani captiui apud hostes essent, iussit, reliquos eadem qua cetera ratione partiri; Venetorum abominatus consilium, qui omnes, ne vnquam dimissi infestiùs in Christianos sæuirent, necandos in carcere suadebant. Quin Romæ in honesta custodia atq. liberaliter sunt habiti, cupiente Pio ea humanitate ad Christianæ religionis cultum allicere barbarorum animos.

Captiui nobiliores Romã adducti, & a Pio humaniter habiti.

Columnæ admonitu non antè soluit Corcyra Austrius, quàm aut deposita aut dissimulata simultate adiri se ac salutari à Venerio est passus: quem subridens, manuque lenis humero imposita, magni spiritus virum & egregiè sibi fidentem appellauit. Inde Messanam cùm venisset, dimisso

Venerij ab Austrio digressus in speciem amicus.

Romam

Romam Columna, ipſe in Sicilia hibernaturus Panormum ad audiendas legationes, quæ ad eum gratulatum vndique concurrebant, tranſijt.

ONFREDVS Iuſtinianus cum victoriæ nuncio à Venerio miſſus, accelerato quantum velis remisq. contendere potuit itinere, nono quàm à claſſe diſceſſerat die Venetias venit. Gemini caſtelli oſtium intrans (qui mos eſt nauium vrbem adeuntium) omnes bombardas magno cum ſonitu exploſit. Auditus fragor multorum concurſum, quos cupido cognoſcendi ſiquid ab claſſe, traxerat in forum, fecit. Mox ipſam incedentem triremem captiuis circumornatam ſignis, quæ dimiſſa vt adempta hoſtibus viderentur aquam verrebant, videre: ſimul læti clamores ab naualibus ſocijs accepti. Erectis ſpe ingenti animis Iuſtinianus ipſe applicans foro ex ipſa naui dexteram tollens, victoriam nunciat; reiectoque inde pallio expeditus in terram exiliens, in curiam atque ad Principem, & ipſum tumultu & clamoribus præcurrentium excitum perrexit. Amplexum offerenti, pugnatum cum Turcis ad Echinadas inſulas, non victam modò ſed deletam hoſtium claſſem eſſe, & quot deinde captæ naues, quot merſæ fluctibus, quantæ copiæ hoſtium occiſæ eſſent, diſſeruit. Princeps, ſolito dignitatis ſuæ cultu inſignibusque non expectatis, in templum ad agendas Deo gratias deſcendit: & totam momento ciuitatem nuncius victoriæ peruaſit. Proripiunt ſe ædibus homines, clauduntur tabernæ, omnibus priuatis publicisque intermiſſis rebus in forum, in curiam vndique concurritur: tantaque non forum modò, ſed omnes circà vias multitudo repleuit, vt multi ſenatorum iactati inter turbam adire templum nequiuerint. Iuſtinianus literis in

Venetijs ingens lætitia ob victoriæ nûcium.

templo

templo apud Principem collegiumque recitatis, ac paucis verbis edoctis Patribus, eorum iussu egressus ad populum eadem nunciat: collata cum Turcis signa, victos profligatosque hostes: omnem classem aut in potestatem venisse; aut absumptam in prælio esse: supra XXXM. Turcarum cæsa: Halyum ipsum occisum, potitosque prætoria hostium Christianos: Pertaum parua abditum scapha inermem vno comite seruo dici euasisse: Sirocum, Caracossam, multos præterea præstantes inter barbaros honore atque opibus duces in acie occidisse: captos Halyj filios sorore regis natos, & cum his Mehemetem Eubœæ præfectum, aliosque pari dignitate viros. victoriam quantam optare aut capere mente ausus nemo esset, Deum dedisse. Irent ergo, eidem Deo Opt. Max. grates laudesque agerent, &, vt ea res Christiano nomini, ac Venetæ reip. æternæ gloriæ atque amplitudini esset, precarentur. Tum, effundente se in omnium animos ingenti lætitia, amplecti inter se noti ignotique, gratulari, manare omnibus gaudio lacrymæ, recordantibus, quanto nuper in terrore atque cura fuissent, tot alijs super alijs nuntiatis cladibus, vt, ipsimet timeri vrbi, obsepirique à mari ingressus ne hosti pateret, vidissent, & subibat, quæ fortuna ciuitatis futura fuisset, siquid aduersi euenisset Christianæ classi, à qua vt vnica spe omnium pendebat salus. Huius memoria metus, vt iucundiorem lætitiam haurirent, faciebat. Patres ad Principem coguntur, alij ad templa: atque inde digressi ad communicandum cum coniugibus & liberis gaudium abeunt: pars maxima videre, audire narrantem Iustinianum, iungere dexteram atque amplecti gestientes, domum eius viasq. ferentes in domum obsident; vt matri à sacris redeunti adi-

tus ad amplexum propè non patuerit:abijsſetque inde excluſa in cognatorum alicuius ædes, niſi verecundia maieſtatis eius moti qui proximi impediebant, admonentes alij alios per confertam turbam precanti ac ſummouenti ſingulos ægre viam dediſſent. Sicubi & eo & ſequentibus aliquot diebus Iuſtinianus conſtitiſſet, circumfundi illico omnis multitudo:quacunque greſſum tuliſſet,velut excitam ſedibus ciuitatem ſecum trahebat:quantum antea nunquam mortalium quiſquam Venetijs cuiuſuis honoris gratulatione, omnium ordinum frequentia celebratus vrbem inceſſit. & ipſe iuuenis ingenti corpore eminens longè inter omnes conſpiciebatur, multaque narrandi facilitate ingentem ciuitatis gratiam traxit. Patribus, ſimulac animum ab effuſo gaudio recepere, nihil prius fuit, quàm vt datis ad legatos reip. literis, iuſſisque tabellarijs dies noctesque mutatis currere equis,tam lætas res Pio quamprimum, Philippoque ac reliquis regibus nunciarent. Poſtero deinde die vocato ſenatu ſupplicationes ad omnia templa, nominatim ad ædem Iuſtinæ, cui Diuæ Nonæ Oct. ſacratæ Venetijs ſunt, decernunt. In ijs Didacus Guzmanus Siluius Philippi legatus (idem fortè ſacerdos erat) ſacra fecit, & cum Principe ſenatuque ac primoribus Patrum diuinam hoſtiam communicauit. Additum decreto eſt ad prodendam poſteris victoriæ memoriam, vt populus diem Nonarum Oct. feſtum haberet ſeruaretque in perpetuum, & quotannis ad idem templum eadem die Princeps ſenatusque cum populo ſupplicatum irent, ibique ſolenni ſacrificio intereſſent. Publicum gaudium priuatorum ſecuta ſtudia per plures dies celebrarunt; atque actis ſupplicationibus ab cultu Dei templisque ad ludos ſpectaculaque itum: quæ varia ſodalitates

Gratiæ Deo pro victoria Venetijs actæ.

ſingulaque opificia magno inter ſe apparatu in certamine ediderunt. Cognitis inde interfectorum in acie nominibus, maximè Barbarici mors viſa dolorem mouere: ſed id quoq. in gloriam viri vertit. Nec maius vllum ſpecimen, deſcendiſſe ad omnium animos eius victoriæ gaudium, eſt datum, quàm quòd cæſorum funera laudibus non lacrymis celebrarunt, pluſque gratulationis in ijs quàm fletus fuit: nec filium quiſquam, vel fratrem, vel parentem aut luxit aut lugubrem veſtem pro ciuitatis more ſumpſiſſe ſuſtinuit, necuius in communi patriæ lætitia domeſticus dolor triſtitiaue conſpiceretur, cauentes.

PIO, vbi profectæ in Græciam claſſes, aſſiduis votis ſupplicijsq. populo Chriſtiano Deum Diuosque propitianti, & magna ſingularum horarum atque anxia expectatione pendenti Venetus legatus, dimicatum ad Echinadas, victos Turcas, captam demerſamque hoſtium claſſem, nunciat. Tum ille, vt erat priſcæ vir pietatis, in grates laudesque Dei effunditur: pergit in templum, diuque genibus nixus immotus precibus hæſit. occurrentibus inde cum gratulatione Patribus, quæ allata erant, exponit, exuperaſſe diuinam benignitatem vota hominum, diſſerens. Solennia ſacra, quibus ipſe operaretur, ad aram maximam Petri & Pauli in ſequentem diem apparari iubet, omnesque qui haberi in tali re poſsent Deo honores, quibus accepti beneficij gratiam teſtaretur, decernit. Religionem Pontificis imitata ciuitas complet Diuorum templa: vbique preces, vbique ſacrificia & gratiarum actiones pijs populi ſtudijs celebrantur. Pij ſanctitas in omnium ore: eius fletibus, quotidianisque ſacrificijs impetratam à Deo, quantam ne optare quidem quiſquam ſit auſus, victoriam eſse.

Romanæ vrbis gaudium accepto victoriæ nuncio.

Inter

Inter hæc Columna Neapoli profectus Vrbi appropinquabat. Eum Pius cùm singulari honore pro magnitudine tam claræ victoriæ, & viri ipsius merito accipi à populo Rom. iussisset, aduersari Hispani, impedire, minui Austrij dignitatem, si alteri tributum esset quod imperatori deberetur, cauillari. Derisi reiectique à Pio, atque impudentiæ redarguti, qui, modum sibi decorandi ducem ab se præpositum bello, ac re bene gesta domum redeuntem præstituere, æquum putarent. eò descenderunt inuidis animis, vt prohiberent, nequis Hispanus Hispanorumùe stipendijs obligatus, Columnæ aut occurreret venienti aut omnino spectatum prodiret ingressum eius in Vrbem. Eo ciuitas propensiùs studijs in Columnam accendi. Romana plebs delecta ex suo numero sex hominum millia sub signis, ac splendido vestium atque armorum ornatu ducens aduenientem extra mœnia instructis ordinibus excepit. omnes vrbani magistratus cum suis insignibus pariter egrediuntur, comitante in equis nobilium iuuentute, populoque omni ad spectandam celebrandamque rem effuso. Exijt & à Pio missa Heluetiorum cohors,, quæ corporis & Vaticani custodiam agit: duæque ab eadem custodia equitum turmæ: & præter hos Pontificiæ domus dispensator cum turba togatorum & purpurato familiarium agmine. Cum hac pompa actis ante equum captiuis, atqueveterum triumphantium imitatus morem Capitolium, atque inde digressus per mediam Vrbem in Vaticanum ad Pium ascendit. Ab eo in Constantini aula, assidentibus aliquot Patrum, accipitur & magnificè verbis ornatur: verbaque secuta Pij liberalitas. ipsi LM. aureorum nummûm numerari extemplo iussit: Ascanio filio admodum adolescenti bene-

Hispani Columnæ redeútis honoribus aduersantur.

Apparatus, & pôpa, qua Romę Colúna exceptus est.

Pij liberalitas erga Colúnam & filium.

V 2 ficium

ficium prædiuitis Abbatiæ apud Beneuentum dedit cum haud dubia ſpe Cardinalatus, vbi capere per ætatem eum honorem licuiſſet.

AVSTRIO & Columna in Siciliam Romamque profectis, Venerius veluti amotis ſocijs ſolus victoriæ lætitia fruebatur: cùmq. gratulantium aſſentationes vndique omnes in vnum incumberent, quem aduerſæ res non fregerant, proſperę nimia elatum gloria incaſſum egere: ex eoq. breui omnis nobis victoriæ fructus luxuriauit. Primò, nihil iã difficile fore conanti, ferens, plenus ſpei ingentis perſequi Vlucialim, ne ex fuga Byzantium ſe reciperet, tentare Peloponneſi oppida, inuadere Græciam, ſolicitare Græcorum animos, ipſi minitari Conſtantinopolitanæ vrbi. Quæ dum ſpe atque animo vniuerſa concipit ſimul, ſingulorum quoque, dubitando & prolatando, tempus omiſit. Philippus Bragadinus legatus, vir haud ignarus maris, qui Venetijs cum longis nauibus quindecim poſt prælium aduenerat, precibus ab eo contendit, vt traditis ſibi quinquaginta nauibus protinus in hoſticum excurrere pateretur: vt ſe res atque occaſio aperuiſſet, ita rem geſturum, & omnem daturum operam, vt quàm maximè hoſti noceret; magnamque ſpem habere, ex caſu aduerſi prælij perculſis barbaris imparatisque, occaſionem bene gerendæ rei ſibi non defuturam. Probare conſilium Venerius, collaudare Bragadini ſtudium; ſed interim cunctari, differre, & velut ſibi ſpatium fruendæ gloriæ ſuæ ſumere: cuius in partem admittere quenquam, ita non ſuſtinebat animus, vt nihil non ductu imperioque ſuo, nihil abſente ſe ab alio geri, pati poſſe videretur, tanquam detrahi ſibi, quicquid alteri acceſſiſſet gloriæ, exiſtimans. Trahere igitur rem, dum

Venerij vana, & glorioſa conſilia.

ipſe vulnus curat, quod nauali prælio leue in dextero crure acceperat. Eam Venerij moram ſatis, creditur, magno Turcis emolumento fuiſſe: ſi enim, hoſte tanta recenti clade perculſo, populis per Græciam barbarorum crudeli ac ſuperbo imperio feſſis victricem claſſem oſtendiſſet, paruo negocio magni victoriæ progreſſus fieri poſſe videbantur. Sed Venerius animum ad expugnationem Leucadis adiecerat, quam facilem ac propè nullius laboris fore, ei imperiti homines perſuaſerant, vſqueadeo vt, quod ſuprà tradidimus, ne cum Auſtrio quidem tentare eam rem voluerit, quò ſibi vni gloriam patrati negocij vindicaret. Id conſilium Iacobus Sorantius, qui ſucceſſor Barbarico à ſenatu miſſus ad claſſem venerat, magnopere refutabat. Quid enim explorati aut prouiſi ſatis ad eam rem eſſe? cur ipſi per ſe inſulam temere aggrediantur conceſſo hoſti ſpatio ſeſe confirmandi, quam adiunctis ſociorum claſſibus in ipſo impetu victoriæ tentare auſi non ſint? nec ſi alia quidem præuertenda non eſſent, periclitari de fama victis nuper hoſtibus parta, conatu dubiæ & haudquaquam dignæ rei deberi. Si vti tempore velint, vt quæque maximè longinqua, ita intuta, & opportuna inuadentibus fore; vbi nec ſubita nec opinata res imparatis pauorem eſſet additura, & facultatem bene gerendi negocij præbitura. Leucadem Corcyræ obiectam, quoties velint ſatisque inſtructi ad vim faciendam fuerint, oppugnaturos; reliqua præſentis occaſionis eſſe. Prius igitur potiusque eſſe, Naupactum nauigare, &, incenſis ibi quas inueniſſent vacuas ac deſertas ab hoſtibus naues, Peloponneſum ambire, & antè motos in ea ora montanos homines præſentis ſpe opis compellere ad rebellandum. Neminem omnium fide: cunctos metu contineri;

Iacobi Sorãtij diſſuaſio de Leucade expugnãda.

quem si ipsi appulsu classis dempserint, cupidisque animos adiecerint, opere haud magno acre in ipsa Græcia bellum excitari hostibus posse. Hoc facto placere, protinus cum classe Hellespontum peti, atque ex ipsis angustijs, si penetrare non possent, Byzantio terrorem ostentari. Haud parum ad summam belli totius referre, si, adeo fractas aduerso prælio Turcarum opes esse, fama distulerit, vt ex ipsis Constantinopolitanæ vrbis mœnibus minitantem sibi Venetam classem trepidus prospectasse tyrannus prædicetur. ipsos inde, veluti adita concessu hostis maris possessione, redeuntes passim exscensionibus factis populari maritima Græciæ, commeatus aliaque, quæ in vsum classis Ægypto Alexandriaq. Constantinopolim conueherentur, impedire atque intercipere: materiam, cuius haud dubiè magnam vim ad mare comportatam vbique inuenient, incendio consumere; & ex omnibus insulis prædas, maximè hominum, agere, quibus & suppleturi ipsi remigio naves, & dempturi hostibus eam facultatem essent, ne his affecti difficultatibus incommodisq. classem in sequentem annum reparare queant: qua in re summum conficiendi belli momentum verteretur. Hanc magna pars eorum qui aderant probabat sententiam: sed contendere, & aduersari Venerio occupato spe Leucadem potiundi atque in eo perstanti, nemini magnopere opus fuit.

IMPOSITIS igitur duobus millibus Italorum, CCC. Græcis peditibus, Epirotis equitibus centum & quinquaginta, cum octo & quadraginta longis nauibus in insulam traiecit. Ea inter Cephaleniam & Acarnaniam interiecta, continenti, vnde exiguo admodum freto dirimitur, ponte coniuncta est, quò promptior hosti transitus ad opem fe-

rendam.

rendam. Sed, Turcis quanquam improuisa res fuit, qui Venetos nihil post naualem victoriam ausos, progressa iam hieme segnes Corcyræ quieturos putarant, tamen & antè accersita præsidia peditum equitumque habebant, & dimissis celeriter nuncijs noua vndique auxilia exciuerant. In egressos in terram nostros, & maiora tormenta sex quatiendis mœnibus admouentes ex multis locis infesti eruperunt magnisque detrimentis affecerunt, vt ipsum ante omnes Venerium statim desperatio conficiendi ex sententia negocij ceperit. Quem etiam cum quinquaginta equitibus ad explorandum progressum propiùsque succedentem oppido conspicati Turcæ, ac numero maiori adorti eo tumultu fugaque compulere ad naues, vt aliquot suorum interfectis parum abfuerit, quin ipse in hostium potestatem peruenerit. Eo territus periculo, suaque iam opinione deiectus rem temere cœptam, atque improsperè tentatam satiùs habuit omittere. Receptis in naues tormentis, & Sorantio cum sex & triginta nauibus in Cretam proficisci atque ibi hiemare iusso, ipse vna in itinere trireme amissa Corcyram in hiberna redijt, nulla re post naualem pugnam gesta, nisi quòd Sopotum expulsis Turcis recepit, & Margaritium munitum castellum in Epiro, quod Turcarum præsidio tenebatur, fuga eorum desertum per Paulum Vrsinum, quem eò cum quatuor millibus militum miserat, cepit, direptumque excindi atque solo æquari imperauit.

Leucadē irrito conatu Venerius tentat.

Quid gestum sit post naualem pugnam.

Hoc modo deformatam priùs inutili mora, deinde irrita oppugnatione Leucadis victoriæ famam à Venerio esse, plerique Venetorum, qui nauarchi singulis nauibus præerant, querebantur, maximè quos inuidia gloriæ eius vulnerabat.

VENE-

Venetorũ Repſ. qualis.

VENETIIS excluſa plebe patritij remp. habent. Inter hos (quod ferè malum magnas ciuitates vexat) factiones duæ ingentibus certant odijs; quæ tamen hactenus non vltra ſuffragiorum certamina erupere, dum ſuæ quiſque parti in mandandis honoribus aduerſatur, aut fauet, atque idipſum occultis ſtudijs: nam legibus eorum contra remp. habetur, his de diſſidijs loqui. Familiæ paulo plus viginti ſunt, quæ vetuſtate originis & maiorum titulis elatæ contemnunt reliquos vt nouos atque reptitios. Pro contemptu odium redditur: id, vbi ſuperbiam nouitas numero atque induſtria ſuperauit, vtrinque auctum acriùs, quia in abdito, æſtuat. Venerius clara, & aduerſa nobilium factioni familia erat natus. Ei legatus erat Iacobus Sorantius, cui præter vetuſtum genus domeſticæ opes, & vitæ cultus ſplendidiùs ab illo, quàm pro ciuitatis more, inſtitutus inflabant animum ſua ſponte gloriæ, potentiæ, imperij auidum. Is præfecturæ claſſis, ſi Venerius amoueretur, ſpe & cupidine imminens, ambitione atque inuidia ſtimulante, aſperè multa & criminoſè in eum Venetias ſcribebat: Hominem inanem & decoris inſolentem, ſecundis rebus & fama aliena virtute parta obtorpuiſſe: &, qua nullo ſuo merito glorietur, victoriam vnum per ſocordiam corrupiſſe. Pugnatum cum Turcis diuini Numinis inſtinctu, non voluntate hominum: nam, quod ad Venetum præfectum attinet, non cum hoſte, ſed cum ſocijs exitiali bello manus eſſe conſertas: quantum enim abfuiſſe, quin eius inconſulta ſeueritate reſp. peſſundata ſit? An, ſi Barbaricus inſaniæ eius ſe non obieciſſet remq. conſilio ſuo moderatus eſſet, eam victoriam Veneti conſecuti fuiſſent? Satis iam illi contigiſſe laudis, ſatis felicem ſemel in eo fuiſſe remp.

Iacobus Sorãtius Veneriũ inſectatur.

vltrà

vltrà experiri atque abuti fortuna, neutri vtile esse. Ne congressum quidem aut colloquium eius Austrium ferre: qua igitur spe bellaturos eo infenso iratoque, in cuius manu summa imperij sit? Regiæ superbiæ iuuenem, Hispanis consultoribus circumsessum ægre officijs atque arte captari, & ad res è communi vsu gerendas trahi: quid, si insuper Venerij importunitate peruicaciaq. quotidie magis alienetur, fore? Hæc Venetijs priùs inter paucos factionis eiusdem agitari, mox vulgata in singulis circulis differebantur: postremò ausus est Bernardus Theupulus monere in senatu Patres, vt præuerterent Venerium per speciem honoris tanquam ætati eius parcentes Venetias reuocare, antequam, Pio Philippoque postulantibus, cum ignominia eius & indignitate reip. facere cogerentur. Id eo indignantiùs accepere Patres, quòd Paulus Bernardi frater, quem illis diebus legatum Romam ad Pium miserant, vir magna in ciuitate gratia virtuteque, idem quod Sorantius cupere existimabatur; aut certè, si Sorantius honore ætatis prælatus sibi esset in præfectura maris, eius se locum apud classem obtenturum sperabat. & erant Theupuli rationis ac partis eiusdem. Itaq. clamare Venerij fautores, inuidia & conspiratione iniquorum circumueniri clarissimum virum, vt pro honoribus & præmijs, quæ meritus erat, contumeliam ferret. Et Iacobus Sorianus vnus senatorum, Quid, inquit, Bernarde, acerbius in Venerium decreuisses, si victus amissa classe malè gestæ reip. conuinceretur? An, quia impotenti superbiæ vanissimi adolescentis obuiàm ijt, & ius imperij sui fortiter & pro dignitate Veneti nominis vindicauit (quod ne Austrius quidem ipse faceret) nos grati ciues pœnam pro gratia irrogemus? Quid vos, si gloria viri & partum decus

Soriani pro Venerio oratio.

exurit,

exurit, inuidiæ & dolori veſtro remp. immiſcetis? Per hæc ſenatus totius conuicio vt maligna & nimis aſtutæ obtrectationis exploſa Bernardi oratio eſt. fortaſſe is ex ſtudio factionis ſuæ, aut fratris cupiditati ſubſeruiens illa diſſeruerat. ſed, nequaquam abſurdè ſenſiſſe eum, mox ipſa res oſtendit: haud enim multo pòſt, negante Auſtrio quicquam, ſi Venerius Venetæ claſſi præeſſet, pro concordia geſtum iri, & apertè illum imperij ſocium detrectante, cùm regij legati apud Pium aſperum atque odioſum senis ingenium criminarentur, & ſententiæ eorum etiam Columna, gratificans in eo Auſtrio, ſuffragaretur; Pius (quem nihil non mouebat quod impedimentum bello ac gerendis rebus afferre poſſet) ne ij publico periculo diſſiderent, ſenatui ſcripſit, Venerio ſucceſſorem darent. vtrius eorum vitio ea orta diſsenſio eſset, nimiùm abhorrere ab illo Auſtrium, cui vel parum æqua cupienti indulgere aliquid rei publicæ cauſa, præſentia ſapienter pendentium eſse: neque vllius magis, quàm ipſorum intereſse, id adminiſtrari vtiliter bellum. Id fieri, infenſis & diſcordantibus inter ſe ducibus, quì poſse? Antè igitur prouidendum, ne tam paruis inde ex rebus, quod ſuperiore anno factum ſit, laboraretur. Pupugit ea res grauiter Venetum ſenatum, non Venerij iam ſolùm cauſa, ſed etiam ſua: cùm turpe, & maieſtate reip. indignum cenſerent, præfectum claſſis, quod ſummæ poteſtatis magiſtratus eſt apud eos, abdicare ad alterius libidinem atque abducere. Itaque diu & ſententijs inter ſe, & aduerſus Auſtrij ſuperbam poſtulationem cùm pugnaſsent, ad extremum tempori ſimul & Pij auctoritati ceſſere, & Sorantio Theupuloq. præteritis, quorum ambitioni iraſcebantur, ex aduerſa ijs factione Iacobum Foſcarenum

Pius vt Veneriū amouerent, Venetos monet.

Iacobus Foſcarenus Venerio ſufficitur.

renum ei muneri præfecerunt, acrem virum, ſed neque ijs honoribus functum, ex quibus pro ciuitatis inſtituto ad præfecturam maris eſt aſcenſus. Venerium, ne motus dignitate videretur, manere in Dalmatia ac circum Adriatici ſinus oras curare res cum eodem imperio, iuſſerunt, addito honoris eius cauſa, vt Foſcarenus quoque, ſiquando vnum in locum conueniſſent, Venerio pareret. Hunc virum ad magnos honores gloriamque ſerò, ſed magno impetu fortuna euexit, nec ſperantem exacta ætate nec diffidentem; quippe iuuenilis in ſene animus, & abſtinens voluptatum etiam corpus labori atque ſpei firmabat. Prima ætas eius expers honorum fuit: cauſas mercede actitauit, diligentia & fide maiori, quàm facundia: quam viam Venetijs è patritio ordine haud ferme ſequitur quiſquam, niſi quos anguſta domi res ſubigit. Parta re, & priuatis omiſſis cauſis magiſtratus vrbanos cepit geſſitque gratia famaque æque magis integra quàm notabili. Militari potiùs animo inter ciues, quàm peritus militiæ vſu aut ſcientia vlla. Concitus atque audax; inimicitias rixaſque & ipſe exercuit, & alienis ſe miſcuit: in quibus & accepit vulnera haud indecora, & fecit: neque hanc ferociam ingenij fregerant anni, vix honores atque imperium mitigarunt. Bello Cyprio ardente mitti ſe ingenti periculo in inſulam; cùm recuſare per ætatem poſſet, etiam vltro poſtulauit. Quę res eum ad claſſis præfecturam extulit, Zanio prioris anni imperatore ob rem male adminiſtratam ad dicendam cauſam Venetias auocato. Parta victoria, tantam apud ſuos gloriam ſtudiaque hominum eſt adeptus (& erat quoque gratioſa familia ortus) vt paucis poſt annis mortuo Mocenigo, cedentibus eius dignitati omnibus ciuitatis principibus, quod antè acciderat nemini,

Venerij fortuna & acta ætas.

mini, primo comitiorum die Ducem eum reip. cunctis suffragijs crearent. cui magistratui regius honos Venetijs habetur, quanquam nulla nisi circumscripta legibus potestas tribuatur.

Constantinopolis trepidatio post cladis nūcium.

AT Constantinopoli, quanquam initio occulere aduersæ pugnæ famam, qui mos est barbaris sua impudentibus mendacijs (prout est vsus) minuere vel augere rumoribus, conarentur; tamen, cùm dissimulari res nequisset, tumultus & comploratio similis captæ vrbis fuerat. & regiam ipsam (quod antè non meminerant) ea clades attigerat, regis sorore pro viro cæso natisque captis lugente. Plures trepidatum dies ab solicitis, ne Christianæ classes protinus ex ipsa pugna arcem ipsam imperij Constantinopolim inuaderent. Itaque missi statim à Mahomete, qui Hellesponti fauces oppidaque imposita faucibus nouis præsidijs firmarent, nequid ignominiæ vlla repentina vi metuque acciperetur: nam populi ea consternatio fuerat, vt nec auctoritate sedari, & ægre edictis pœnisque ab effusa fuga coërceri potuerint. Ac, nisi rex, qui tum Adrianopoli erat ædificationi, quæ magna huius belli causa fuerat, intentus, graui excitatus nuncio Byzantium accurrisset, haud aberat periculo res, ne per mollitiem ac turbam de tradenda Christianis vrbe consulerent. Tanta enim ignarum atque imbelle vulgus desperatio incesserat, vt se Turcæ Christianis incolis, quos alioqui pro despectissimis habent, commendarent, preciosa rerum ijs seruanda traderent, trepidique & abiecti percunctarentur, an Christiani Byzantio potiti Turcas accepto tributo suis legibus viuere passuri essent? Aduentu regis tumultus paulum conquieuit, suppliciorum metu magis quàm spe. Ita Byzantio, vnde nuper tanta vis belli

Vulgi consternatio & pauor.

in

in Venetos ingruerat, vt fractos atque ipsis timentes Venetijs superbus atque insultans hostis viderit, vicem reddidit fortuna: eo maiori metu perculsis barbaris, quo belli securiores fuerant. adeo nihil stabile certumque est in rebus humanis; &, qui in ancipiti est bellorum euentus, vbi aduersus incidit, grauiùs concutit quos certiores spes firmabant. Rex Pertaum, vt vnius culpa acceptum incommodum, non virtute superati Turcæ viderentur, spoliatum omni dignitate fortunisque, ægre concessa vita, Byzantio expulit: Vlucialim, qui cum XXX. ferme nauibus (nec plures secutæ eum fuerant) Constantinopolim se ex fuga cùm recepit, intrans vrbem captiuas aliquot Venetorum naues, quas primo incursu, vt traditum à nobis est, expugnauerat, remulco trahens victoris animum ac speciem ferre est visus, collaudatum atque aurea donatum veste in Halyj locum nauali rei cum imperio præposuit. Hic, expetiuerat Pius, vt per idoneos homines ad proditionem solicitaretur, non impunitate solùm sed magnis quoque præmijs, & nobilis vrbis in Neapolitano regno, vnde ortus Vlucialis erat, dominatu propositis, si operæpretium præstitisset, & ad Christianæ Ecclesiæ fidem rediens hostium classem, cuius dux atque vnicus imperator futurus erat, Christianis tradidisset: deque ea re per Alexandrinum Cardinalem cum Philippo magnopere egerat, in eamque ipse curam vehementer incubuerat. Verùm & Philippus, cùm Pij animum studiumque tam intentè uigilantis pro communi salute laudibus extulisset, diligentiam pollicitus rem omisit: & Pium paulo pòst mors importuna rei publicæ eripuit.

Pertai exilium.

Cura Pij ad Vlicialim reducendũ ad fidẽ

TVRCÆ, poſtquam collegere ab aduerſa re animum, primò è mediterraneis locis euocato milite tueri præſidijs maritima ſtatuerant, rati, Chriſtianos vacuam maris poſſeſſionem nactos occaſioni non defuturos. Sed, vbi ex ſpeculatorijs nauigijs quæ in omnes partes dimiſerant, & Auſtrium iu Siciliam contentum vnius ſecundi prælij gloria abijſſe, & Venetos haudquaquam pares fortunæ animos gerentes ſemirutis Epiri caſtellis expugnandis, neque ipſum ſatis proſperè, occupari, Veneriumque Corcyræ ſegnia ſtatiua habere, didicerunt; hoſtium inſcitia læti omnem curam reparandæ claſſi intenderunt, verti in eo dignitatem regis gentisque, & ſalutem tot maritimarum circà vrbium, in quas niſi claſſis obijceretur omnia impunè conari hoſtis poſſet, ſatis intelligentes; plurimùmque ad animos atque opinionem populorum intereſſe, ſi tantæ viderentur Turcarum opes, vt non reſarcire ſolùm breui tempore acceptum detrimentum, ſed pluribus adaugere copijs poſſent. Et Vlucialis quanto & res ipſa & nouus ſibi à rege tributus honor poſcebat ſtudio diligentiaque rem naualem adminiſtrabat. Naues longas quatuor & viginti, quę cuſtodię cauſa in Cypro relictę erant, prelio intactas ad ſe Byzantium accerſit: quę poſt pugnam paſſim deſertę fuga fuerant, colligi cum cura iubet, easque & quas prętereà ſecum ipſe adduxerat reſtituit inſtruitque: veteres, quot eſt in naualibus nactus, reficit ornatq.; nouas & ipſe inſtituit, & præfecturis ciuitatibusque, quàm plurimas poſſent, imperat & omnibus locis ędificari iubet. Breuiùs, quàm quiſquam putarat, deductas CC. longas naues lęto tantis ſuis facultatibus regi oſtendit. Sed erant omnes & nouo & raro remige tardę claudęque, & magna nauta-

Turcæ reparandæ claſſi animum adijciunt

rum

rum inopia laborabant. Atque Turcæ ita se nouo certamini comparabant.

CHRISTIANORVM principum ne res quidem communibus armis feliciter gestæ praua æmulatione imbutis animis mederi poterant: quanquam naualis prælij fama per Christianas prouincias delata mirè animos ad belli cupiditatem erexerat, quòd, tanto affecto vulnere atque mari expulso hosti si instaretur, ingentes animo spes vulgò homines concipiebant, omnibusque celebrabant sermonibus. quæ non ex vano videbantur fore, si populorum ardorem corrupta ambitione atque inuidia principum studia non fefellissent. Inter Venetos Hispanosque cùm palàm amicitia societasque esset, secretò acrioribus, quàm cum hoste, odijs certabatur; irritaueratque iras ipsa victoria. Nam Hispani, suopte ingenio inflatum genus & gloriosum, despicere Venetos, ac suo milite, sua classe patratum negocium deuictosque hostes, iactare, minimumque communicare cum socijs laudis. Acerbissimè hanc ferre arrogantiam Veneti: & ipsi non contenti, suorum memorare egregia facta, ab ijsque & initam priùs pugnam & ad spem inclinatam, prædicare, Hispanos malignitatis accusabant, qui, cùm subuenire circumuentis ab hoste aliquot Venetis nauibus possent, expugnari eas capique ante oculos, passi essent: & Auriam ante omnes pæne proditionis insimulabant, quòd longiùs in altum, quàm res posceret, extento agmine speciem abituri his qui sequebantur præbuerit, seriùsque inde profligato iam bello atque integer regressus persequi Vlucialim fugientem, cum posset & ex disciplina deberet, noluerit, sed victas captasque à nostris hostium naues ipse aut diripuerit, aut abstulerit integras,

Hispanorum, ac Venetorum intestina dissidia.

gras, prædator quàm bellator haud paulo cupidior. Initio hiemis & Veneti Paulum Theupulum Romam miſerant, qui cum Iohanne Sorantio remp. procuraret: & rex ſuis Aloyſium Requeſentium addiderat: quanquam is quidem morari in Vrbe diu non potuit. Cùm enim ei Pontifex, quòd præfectus Mediolanenſium eſſet charusque priuatim Pio, maiorem quàm legato honorem habuiſſet, Ferratius regis Galliæ legatus, homo præcipitis ac præfracti ingenij, adeo acri impetu huic rei ſeſe obiecit, labefactari in eo dignitatem Galliæ, clamitans, cuius legati Hiſpaniæ legatis ſemper honore prælati eſſent, vt Requeſentius veritus, nequa inde flamma inimicitiarum inter ipſos reges alieno tempore accenderetur, Roma diſceſſerit. Veneti igitur regijque legati de ratione belli inſequenti anno gerendi quotidianis contentionibus apud Pium Cardinalesque ab eo huic negocio præpoſitos diſceptabant, nulla de re conuenturi, niſi apud vtrosque interpoſita Pij auctoritas valuiſſet. Poſtularunt Veneti, vt ante omnia rationes impenſarum putarentur: magnam ſe pecuniam, vltrà quàm ex fœdere deberent, inſumpſiſſe; eam, verum eſſe, ſibi à ſocijs reponi acceptamque referri. At Pius expediendo bello intentus, ne, Venetis negociatorum more exiliter cuncta ac minutè ad calculum exigentibus, Hiſpanis callida interpretatione multa interuertere conantibus, diſceptatio de præteritis futura atque inſtantia impediret, vetuit quicquam priùs agi quàm, quibus copijs quàue in parte gerendæ res eſſent, conſtitueretur. Cùm obtemperatum Pontifici eſſet, Venetis placebat, vt omnibus, quantas in fœdere conferri à ſocijs ſcriptum erat, copijs terreſtribus naualibusq. bellum in Græcia gereretur. Erant hæ peditum LM:

Inter regios legatos inuidia.

quatuor millia & quingenti equites, præter nauales milites,& classem CC.longarum nauium,quam onerariæ centum cum commeatibus & reliquo apparatu belli sequerentur. Ex his, siue Maximilianus Cæsar, vt Commendono Cardinali pollicitus fuerat, ab Vngaria arma moueret, sociumq. se belli Christianis adiungeret, ei numerum quem petijsset peditum equitumque tribui: siue ille cunctando dicta eluderet, exercitum omnem in Illyricum traijci atque inde per Epirum in Macedoniam atque interiora hostium induci. Fractos eneruatosque nauali clade, si terra marique vrgerentur, vires ad sustentanda vno tempore duo bella Turcas non esse habituros. Ita pelli eos Europa, & in perpetuum Italiam Christianasque tot nationes barbarorum metu liberari posse. Regij veteri suo insistere consilio: &, sustineri Turcas, satis habentes, atteri & debilitari rem Venetam, præoptabant; bellumque auertere in Africam moliebantur, quò propius Hispaniæ fructus victoriæ foret. Id palàm ferre, quia inuidiosum videbatur, cùm non auderent, non probabant solùm vt omni ratione Maximilianum, quem nunquam implicaturum se eo bello sciebant, traducere in partes conarentur, sed frustra fore, aiebant, sine ipso terrestre tentare bellum: quin, classis quoque ipsius vllum satis magnum operæprecium futurum negabant, nisi Maximilianus in causam descendisset, qui hostem ancipiti bello distineret, & maximè abstraheret à mari, cuius vt possessione concederent Turcæ, tamen, ad quamcunque se vrbem oppugnandam nostra classis intulisset, magnas extemplo copias è finitimis locis ad ferendam opem concursuras: ita omnes inanes nec sine periculo conatus fore. Optimum igitur esse, donec Maximilianus adiungitur, onerarijs omis-

Hispanorum consilia.

ſis (quod genus auxilij vt inane ac plerumque fallax ſpreuere ſemper nauticæ rei periti) claſſem robore militum expeditam ornare, vt, quò res poſcere viſa fuerit, circumagi ac repentina vi opprimere hoſtem poſſet: eam placere CC. longarum nauium eſſe, quarum ſingulæ centum & quinquaginta milites ferant: ita XXXM. peditum momento in terram eſſe expoſituros, qua copia vel validas vrbes inopinato terrore concuſſas capi atque expugnari, antequam ab hoſte ſubueniatur, poſſe. Sed, quid prius potiſſimumque agendum aggrediendumùe eſſet, non Romæ ab ignaris rerum locorumque decerni, ſed arbitrio permitti ducum oportere, qui, prout res atque tempus poſtulaſſent, facerent ſtatuerent quæ è re publica fideque eorum viderentur. Adiecere ad hæc, vt, honoris cauſa Auſtrij, claſſes in Siciliam conuenirent, vbi etiam copia maior ad alendas tot naues, inſtruendasque neceſſarijs rebus eſſet futura.

APPAREBAT, ducum ſententijs ſubijci ſummam conſiliorum, quia, impelli Columnam quò regis vtilitas oſtenderetur, non diffidebant, poſſe: Siciliamque deligi, vt inde breuiſſimo traiectu totum ab Græcia in Africam transferretur bellum. Reſpuentibus ea Venetis legatis cum haud dubio Cardinalium aſſenſu, apertiùs regij, non adeo indulgendum eſse Venetis, dicere, vt nulla Hiſpaniæ ratio habeatur, quam, cùm vna maximam vim pecuniæ regi ad id bellum contribuat, æquum eſse, eius quoque fructum ſentire. Perinde infeſta prædonum latrocinijs Hiſpaniæ littora nunc eſse, ac ſi nullam rex claſsem, nullum ipſi tributum in claſsem penderent. Nec aliud prædonibus receptaculum, quàm Africam eſse; è qua ſi peſtem illam detraxiſsent, non Hiſpaniam ſolùm eo deuinctam beneficio

Regiorū ad auertendū in Africam bellum oratio.

enixiùs

enixiùs omnia ad id bellum præbituram, ſed ab ipſa quoq; Italia eandem prohibitum iri peſtem, cui haud minùs ferme quam Hiſpania obnoxia atque expoſita pateat. Nec longi temporis nec magni laboris eam fore expeditionem; quippe Algerium, quod tutiſſimum perfugium piratæ haberent, nudatum nunc omni præſidio vel ſolo conſpectu atq; fama Chriſtianæ claſſis in poteſtatem venturum: atque eo ſine vlla longiori mora recepto tantum ſuper futurum æſtatis, vt nihilominus tranſiri cum claſſe in Græciam ad res gerendas poſſet, victoria atque fama Africæ ſucceſſu aucta. Se tamen nihil ſtatuere, arbitrium omnium rerum ad duces reijcere, qui tempori rebusque conſilia accommodarent ſua. Tum Paulus Theupulus, nihil attinere, ait, quæ antè expreſſè pacta atque decreta eſſent, ea in diſceptationem vocare. Eſſe in fœdere, vt claſſes ſingulis annis veris initio Corcyram conueniant, bellumque vt in Græcia aduerſus Turcas geratur. Quid opus eſſe nunc de eo permittere ducibus, quod, præterquam quòd ita fieri ex legibus fœderis debet, etiam rei expediat, & conſentaneum rationi ſit? Hoſtem cominus petere & conficere, atque ipſa imperij præcordia fodere cùm poſſint, cur velut è longinquo inania & nihil nocitura, ac ne hærentia quidem corpori iaciant tela? Eſto, expellas Africa piratas, liberes vexatione ac metu Hiſpaniæ atque Italiæ littora: at patere interea, recolligere vires Turcas & ſpatium ad reparandam habere claſſem, cum qua iterum ſe ſumma belli periclitere; tum non piratarum paucis lembis prædas furtim atque ex occaſione rapientium, ſed iuſtis claſſibus vaſtari Siciliæ atq; Italiæ oras, minorique negocio reſtitui in Africa prædonum manus, quàm inde eiecti fuerint, cernas. Qui toto corpore eſt æger,

Theupuli de bello in Græcia gerendo oratio.

non ſingulos digitos aut extremas curando partes, ſed veris remedijs fuſam intus vim morbi extinguendo depellendoque ſalutem aſſequatur. Quid ex Africa atque Algerio detractis prædonibus ad ſummam huius belli, quo de Christiani nominis dignitate decernitur, profectum erit? Vbi verus hoſtis & diſcriminis caput atque arx eſſet, eò arma intendenda. Nam, ſi Turcarum in Græcia opes afflixerint, aut afflictas iam vno prælio reſurgere ac valeſcere iterum paſſi non fuerint, Africam ſine vllo certamine in manum venturam, quæ nunc in tam diſpari fructu propè par periculum atque laborem oſtendat, vbi cum viris longè fortiſſimis, & diuturna duratis militia pro vita atque ſpe vltima pugnantibus futurum negocium ſit; vbi non, vt in Græcia, Christiani populi ſæuo dominatui infenſi, cupidi paratique nouandis rebus ſint: ſed omnia fida atque opportuna hoſti, aſpera ac difficilia inuadentibus. Adde, quòd ſi in Maximiliano Cæſare tantum ad omnia momenti ſit quantum ipſimet nuper regij legati diſſerebant, vt ſine eius ope vix vllum huic bello exitum inuenirent; vtrùm tandem ille, in Africam procùl à communi hoſte abduci bellum, an in Græcia atque in viſceribus regni Turcarum geri cupit, quò illi vim à mari repellere coacti diſtrahant vires, non liberi tota mole in ſé vnum ab Vngaria irrumpentem conuerti atque incumbere poſſint? An is timens atque circumſpiciens omnia, cùm, Africam ſpectari, priuatum Hiſpaniæ non publicum omnium agitari bellum ſentiet, ab voluntate ſiquam habet iungendi ſe huic fœderi non longè refugiet? Terra inde marique collatis omnibus, quæ ſcriptæ in fœdere eſsent, viribus ac ſummo conatu premendum hoſtem, antequam ſpatio ſumpto & vires & animos reficeret, cenſuit.

CVM hæ contentiones LX. ipſos dies tenuiſſent, & neutri ſua ſententia mouerentur, res ad Pium delata eſt, atque ex auctoritate eius ita conuentum: Claſſes ante Cal. Apr. ornatæ inſtructæque Corcyram conueniant, bellumque in Græcia Turcis, vbi maximè ducibus viſum fuerit, faciant. Veneti ad ſex galeatias, quas in prælio habuerant, nouas tres addant: item naues longas quot deducere atque armare poſſent: ſumptus in eas à ſocijs proportione cuiuſque præſtetur. Pius Philippusque haud pauciores quàm ſuperiore anno adducant naues. In claſſem equi IↃ.duo & triginta millia peditum imponantur. Duodecim prætcrea militum millia ſcribantur: eos præfecti Hydruntum adducant, paratosque traijci, ſiue in ſupplementum claſſis ſiue aliò quo duces cenſuiſſent, habeant. Maiora tormenta triginta, quæ cannones appellant, & mille pro vnoquoque eorum, ferrei globi, pulueriſque ſulphurei quantum opus ſit ad ſingula millies explodenda. Sclopetorum viginti millia, XXXM. gladiorum, quindecim lariſſarum, breuiorum haſtarum duo millia, armaturæ quingentæ: & præter hæc magnus ad opera facienda ferramentorum apparatus. atque hæc omnia in naues imponi iuſſa. Et Pius interea non ſolum Maximilianum in ſocietatem ſolicitabat, ſed Ant. Mariam Saluiatum & Paulum Odeſcalcum (vterque erat Epiſcopus) circumire Italiæ Principes iuſſerat adhortarique, vt pro ſuis quiſque facultatibus auxilia ad bellum mitterent, quod pro omnium incolumitate & pro Chriſtiana religione aduerſus barbaros gereretur. Ab omnibus benignè in ſpeciem reſponſum, facturos quod Pius imperaſſet. Et Gulielmus quidem Gonzaga Mantuanorum Dux CC. equites, mille pedites

Belli gerendi ratio auctoritate Pij decreta.

Studia Principũ Italorũ in bellũ.

offerebat:

offerebat: tantundem Octauius Farnesius Dux Parmensium: Guidobaldus quoque Vrbinatium Dux CC. equites. Lucensium ciuitas pecuniam pro milite dabat quotannis sex aureorum nummùm millia. Genuenses, quatuor triremes, quas publicè habebant, accommodasse Philippo atque in eius militare classe, responderunt. Ceterum Filibertus Dux Sabaudiæ CCCC. equites, duo peditum millia pollicitus adiecit, vt statueret Pius, vtine ijs militibus Turcico bello, an retineri ad custodiam regni sui mallet, cui imminere Gallos hæreticos ducemque eorum Gasparem Colignium aiebat, cuius tum terribiles erant opes: suspectumque Filiberto fecerat, quòd illis ipsis diebus Sabaudam nobilem ac prædiuitem matronam & ipsam animo illa opinionum prauitate imbutam, spreto ac nihil consulto Filiberto, matrimonio sibi iunxerat, intra cuius ditionem illa oppidis aliquot imperitabat. Cosmus Medices VIM. peditum, IↃ. equites pollicebatur cum eo, vt à Maximiliano socijsq. fœderis eius Magnus Dux Hetruriæ appellaretur. Alfonsus Dux Ferrariensium nihil diffinito numero, quantum Pius imperasset offerebat. Sed idem ab æmulatione Cosmi, quocum ei magnæ simultates & perpetua de dignitate contentio intercedebat, promissis eius territus, ne per hæc, cuncta ab socijs atque Maximiliano impetraret, in Germaniam ad eum profectus erat. Quæ res adeo alienauit ab Alfonso Pium timentem, ne Cæsarem à fœderis consilijs deterreret, vt non tacitus eam offensam tulerit, & cum Alfonso acerrimis verbis nec sine minis expostularit.

MVLTIS auctoritate ac diligentia Pontificis victis atque oppressis difficultatibus, rebusque constitutis, redierant hominibus spes gerendi prosperè in barbaros

belli. & iam Columna omnibus paratis profecturus ab Vrbe erat, cùm nostris contracta peccatis ira cælestis Numinis in nos infesta erupit, Pio Pont. intra paucos dies bonis ac rei publicæ erepto. Calculi doloribus tentari est cœptus, nec ipso nec medicis morbum intelligentibus. Neque verò ille medicorum arti satis vnquam tribuerat, vnam esse medicinam, temperare à noxijs, ratus, & victu vti modico ac salubri; vt, vno excepto medico cui multo antè assueuerat, neminem magnopere adhiberet. Ac ne huic quidem ipsi, quod ad rem dignoscendam necesse erat, pudenda corporis ad inspiciendum præbere vnquam sustinuit, ab insita moribus verecundia nimis religioso pudore deterritus. Igitur medicamenta leniendo tantùm dolori quæsita, latentis morbi neglecta cura: qui vbi supra remedia inualuit, aucti cruciatus; & Pius sensit insuperabilem esse. Tum, facessere omnibus alijs iussis, nullum nisi de diuinis rebus sermonem ad mittens expiandæ Christianis sacris animæ, non iam curando corpori, intendere. Sic totus in Deum versus, frustra deterrentibus suis, septem Vrbis templa, quæ antè religionis causa visere frequenter consueuerat, propè vnius diei iter, pedibus obire victis patientia doloribus voluit, in quibus singulis Deum Diuosq ad omnes aras piè veneratus domum se recepit, magnopere, vt medicorum opinio fuit, motu nimio infirmi & imbecilli corporis exasperato morbo doloribusque; quibus aliquot dies vehementissimè conflictatus, cùm in eorum patientia nihil à superioris vitæ constantia discrepasset, demum Cal. Maij maiori rei publicæ damno, quàm suo, è vita migrauit, vir innocentia morum, magnitudine animi, & Christianæ pietatis studijs cum antiquis illis Pontificibus comparandus, quos veræ virtutis &

Pius in morbum incidit.

Quænam optima medicina.

Pij moderatio, sanctitas, atque patientia.

Mors, & elogium.

sancti-

ſanctitatis opinio ad poſteritatis famam commendauit.

Pius familia, & res geſtæ.

BVSCO Alexandrini agri oppido, humili ac tenui fortuna, ſed honeſtis parentibus eſt ortus anno CIↃ IↃ.IV. quanquam genus Bononia ab vetere atque honorata Ghiſileriorum gente duxiſſe eum ferunt. A puero in Dominicanorum familiam eſt traditus, habitusque dura atque inopi diſciplina, in qua ad quinquageſimum ætatis annum permanſit integra fidei & probitatis fama. Munerum ſodalitatis nullo præcipuo eſſe functus fertur, niſi quòd aliquot locis monaſterijs præfuit; quem illi magiſtratum, Priorem vocant: & is ipſe non ſolùm non cupidè petenti, ſed plerumque ob modeſtiam abnuenti eſt delatus. Iohannes Petrus Carafa Cardinalis, qui quæſtionibus de his, qui à Chriſtianis ſacris deſciſcerent, à Pont. Max. præpoſitus erat, cognita fide atque integritate hominis, quærere eum de hæreticis apud Bergomates iuſſit. quippe erat quoque prudentia diuinarum literarum minimè vulgari præditus; quarum etiam, vt mos illis, doctor multos annos in ſocietate extiterat. Atque in eo obeundo munere Cardinalis nauum fidelemque & maximè fortem expertus, & aduerſus omnem gratiam metumque pariter firmum, Romam euocauit: atque ibi quoque vtili ac diligenti eius opera ijſdem quæſtionibus vſus, cùm haud magno interiecto tempore mortuis Iulio III. & Marcello II. Pont. Max. Iohannes Petrus ipſe Pontifex creatus eſſet, Pium, cui tum Michaëli erat nomen, Nepeſinorum Epiſcopum fecit, & biennio pòſt Cardinalium comitijs, vel aduerſante Carolo Carafa Cardinale Pontificis fratris filio, in ſummum ordinem cooptauit, quæſtionibusque de hæreticis habendis (quam curationem cum pari imperio crediderat antea ne-

mini) collaudata in ſenatu ampliſſimis verbis fide atque induſtria eius, ſibi ſubſtituit. Eo quoque in munere honoreq. acerrimum ſe vindicem pietatis cùm præſtitiſſet, minimum gratiæ, nihil ambitioni tribuens, multorumque inde obnoxius inuidiæ eſſet, tamen anno CIↃ. IↃ. LXVI. poſtquam in ſenatum peruenerat, VIII. Id. Ian. admirabili Patrum conſenſu Pontifex Max. ab his inprimis adiutus, quibus maximè ſuſpectus eſſe poterat, eſt renunciatus. Qua ipſa in re adeo expertem ipſe omnis ambitionis & cupiditatis animum geſſit, vt, cùm ab creato iam eo concordibus ſuffragijs ſuam ipſius approbationem de more expoſcerent Patres, hæſiſſe atque addubitaſſe dicatur, magisq. aliorum conſenſu quàm ſua ſponte Pontificatum, maximum velut onus (neque ipſe vnquam aliter appellauit) ſubijſſe; prorſus vt videretur eadem moderatione ſuſcipere ſummum honorem, qua non concupierat. Ceterùm haud facile dictu ſit, adeptus ſupremum inter mortales magiſtratum maiori in Deum pietate, an auctoritate inter homines ipſo ſtatim initio apparuerit, homo non nouus modò, ſed humilis quoque & obſcurus, nec propinquitatibus, nec amicitijs, nec opibus ullis fultus. tantum in ſe ipſo vna fretus mentis innocentia præſidij eſt nactus. Prolapſam, iniuria & licentia ſuperiorum temporum, morum & ſacrorum diſciplinam vſque eò intentè corrigendam ac reſtituendam aggreſſus eſt, vt rem vel cœptu difficillimam (cum in quæ alios adigebat ipſe exemplo anteiret, atque ingenti ſeueritate non parentes & praua conſuetudine ſolutos pœnis metuque contineret: & cùm vni religioni ſtudioque virtutis propoſita præmia eſſe vellet) diligentia & conſtantia, veluti deuictis atque fugatis quæ Romanam aulam deformarant vitijs, quantum

Pij integritas.

In ſuſcipiendis honoribus moderatio.

Auctoritas in Pontificatu.

In reſtituenda diſciplina felicitas.

vix multi eiuſdem animi atque conſilij Pontifices facturi fuiſſe videbantur, perficere breui vnus potuerit; aſſecutus (tanta eius reuerentia ceperat omnes) vt non expectatis legibus homines earum iuſſa præuerterent, ſponte, ſiue in moribus ſiue in vitæ diſciplina quid corruptum videretur, corrigentes. Denique beneficium illius ſit, quòd flagitia dedecori, modeſtia atque religio honori habeantur: ad id enim ventum corruptelarum erat, vt impuritas elegantia, pudor ſimplicitas appellarentur. Facinoroſos & rerum capitalium damnatos, qui municipijs ac ciuitatibus ſuis pulſi tota Romanæ Eccleſiæ ditione paſſim latrocinijs cędibusq. graſſabantur, ipſis iam vrbibus infeſti ac metuendi, adeo inexorabili pœnæ ſeueritate acribusque ſupplicijs coërcuit, vt nihil vſquam tota Italia fuerit pacatius. In ſuos ita non indulgens fuit, vt Michaëlem Bonellum ſororis ſuę filia ortum, educatum habitumque ab ſe in eadem Dominicanorum familia, ægre, & vix totius ſenatus precibus expugnatus Cardinalem creauerit, quamuis ob modeſtiam & ſpectatos mores percharum ſibi, & ingenio atque ætate habilem. A quo ipſo, delatam ab ſe paulo antè procurationem publici ærarij (Romæ Camerarium appellant) ex qua vberrimum vectigal prope XM. aureorum nummûm ad illum perueniebat, reddi ſibi orto bello voluit: tradiditque Aloyſio Cornelio Cardinali, acceptis ab eo ſeptuaginta aureorum millibus: quam pecuniam in ſumptus claſſis ſtatim erogauit. magnamque eius gratiam inijt Bonellus, quòd non ſolùm non grauatè pro re publica, ſed libenti ac ſtudioſo animo & eo magiſtratu ceſſit, & reliquas fortunas ſuas vltro in tam pij belli vſus Pontifici obtulit. Paulum Ghiſilerium gentilem ac propinquum ſuum iuuenem in militiæ ſtudijs haud dubiæ ſpei,

In exulibus puniendis ſeueritas

Temperãtia in ſuis ditandis.

In ijſdem coercendis conſtantia.

men-

mendacij compertum domo atque Vrbe expulit, pensionibus, quas ei in victum honestumque inter priuatos cultum tribuerat, ademptis: nec fatigatus summorum virorum precibus postea in gratiam recepit, aut redire Romam permisit. Per hæc magna viri veneratio regum quoque animos incessit: quanquam ijs memoria nostra nullus Pontificum Maximorum minus indulsit, aut ius imperij sui minùs labefactari est passus, eorumùe cupiditatibus plerumque parum æquis maiori animo obuiàm ijt: illa semper aspernatus consilia, quæ, ad Pontificum maiestatem ditionemq. regendam, hominum quoque callidam quandam prudentiam adhiberi oportere, suadebant: Pontificem Max. Deo fidentem, & ad Deum cuncta referentem vel inscium humanarum artium cælesti adiuuari Numine, dictitans. Hinc fides dictis, hinc auctoritas, & iungendo fœderi gerendisque rebus tantum in vno pondus. In imperio celestis prudentia.

FINIS LIBRI QVARTI.



ANTONII MARIAE GRATIANI

A BVRGO S. SEPVLCHRI.

DE BELLO CYPRIO

LIBER QVINTVS.





II morbus primò, & deinde excessus cuncta ancipiti expectatione suspenderat: paratisque ad profectionem rebus Columnam in Vrbe retinebat. qui enim plura Romanæ Ecclesiæ subiuncta oppida obtineret, negabat, deseri ab se comitia, cùm tanti sua interesset quis potissimùm Pontifex crearetur, posse. donec Patres accitum ad se cohortati, vt rei publicæ tam necessario tempore ne deesset, proficisci extemplo ad classem bellumque iusserunt, prompta ex Adriani arce pecunia, quam ei in stipendia militum numerarent. nec ipse senatus auctoritatem detrectare ausus, se suisque rebus Patrum fidei commendatis, protinus centum cellas ad classem est profectus. Ibi quoque ei ex nec opinato obiecta mora est, quòd Cosmus incertus, quem euentum comitia essent habitura, XII. naues longas ab se antea mercede locatas Pio, tradere Columnæ differebat.

Quam rem cùm inuidiæ plenam apud ſenatum animaduertiſſet Ferdinandus Medices Cardinalis, Coſmi filius, eius rei culpam à patre in præfectos nauium auertens recepit Patribus, nihil Coſmum ex pactis cum Pio mutaturum: ac præſtitit. Ita Columna conſcenſis nauibus Neapolim, vt inde in Siciliam traijceret, petijt. Cardinales, nouendialibus ſacris Pio de more perſolutis, ad IV. Id. Maij ſepta in Vaticano conclauia comitijs habendis intrarunt, ac poſtera die, Alexandro Farneſio magnis opibus ambiente ſummum honorem repulſo, Vgonem Boncompagnum, adnitente ingenti ſtudio ac circumeunte pro eo ſingulos M. Sitico ab Altaempſia Cardinale, Pontificem Max. crearunt, & mutato nomine Gregorium XIII. appellarunt. Erat is Bononienſis ciuis, loco natus haud ita claro. Patrem habuit frugi adeo hominem atque induſtrium, vt vel ex tenui fortuna copioſos filios reliquerit. & quo anno Carolus V. Bononiæ Imperij diadema atque inſignia à Clemente VII. Pont. Max. accepit, in illa frequentia & conuentu tot nationum magna mercium vi haud parui pretij diuendita cùm ſe egregie locupletaſſet, ædes Bononiæ inferna via, non pro ſua fortuna aut ſuorum, laxas magnificasque ædificauit. Filios ingenuis artibus inſtituit: quorum Vgo ſolenni ritu factus Iuriſconſultus diu in turba publicè docentium Bononiæ & ipſe ius ciuile docuit. XL. ampliùs natus annos patre amiſſo Romam ſe contulit, & honorum & lucri vberioris acquirendis cauſis ſpem ſecutus. Hic publicis quoque muneribus admotus, parta iuſtitiæ atq; fidei fama (fuit enim cùm æqui rectique amans, tum communis iuris obſeruantiſſimus) inde per cunctos ferme gradus vrbanos paulatim ſuccreuit: & quanquam diu in infimis hæſit, tamen medios

Vgo Boncompagnus Pōtifex max. creatur.

Gregorij XIII. Pont genus, & antecacta vita.

breui transgressus tandem septuagenario maior ad summum altissimumque peruenit. ad omnia austeri durique, sed incorrupti atque integri animi opinione magis quàm gratia vlla prouectus: pro difficili seuerus & constans, pro parco sermonis cautus & grauis ferè habitus.

COLVMNA, nuntijs in itinere de creato Pontifice acceptis, Romam cum celeriter recurrisset, gratulatus Gregorio acceptisque ab eo mandatis extemplo ad classem redire est iussus. Austrius, per spectacula ludosque translacta hieme, celebri quàm vtili victoria magis gaudens, expeditionem in Africam parauerat, ab pristina Hispanorum fiducia peruinci posse, sperans, vt Veneti ac Pontifex haud inuiti paterentur, quando, perbreui transigi Africum bellum posse, ostenderetur. Verùm accepto decreto, quod Romæ factum erat vt bellum in Græcia atque in Turcas fieret, Panormo Messanam cum tota classe transijt, ac præmissis aliquot Corcyram onerarijs Columnæ moram incusabat, adeo speciem properantis ferens, vt Leonardo Contareno Venetorum legato, quem senatus, nisi postquam soluissent cum classibus è Sicilia duces, ab Austrio vetuerat discedere, persuaserit, vt profectionis suæ nuntius Venetias rediret: se enim, vbi Columna aduenisset qui in singulas horas expectaretur, eodem momento vela facturum. Iam Columna pridem aduenerat, Venetique cùm vt Austrio honos haberetur, tum vt esset qui calcar ei ad proficiscendum adderet, Iacobum Sorantium cum XXV. nauibus è Corcyra in Siciliam traijcere iusserant. Ab his iuuenis assiduè stimulabatur, neu rei publicæ neu gloriæ suæ vltrà deesse vellet. Ille nunc studium eundi ingens præseferre, nunc res nondum paratas ad profectionem causari. Eo Sorantius

Austrij in Sicilia commoratio.

rantius acriùs instare. sed frustra: nam ei, vt classem in Sicilia contineret, Græciamque & Turcarum bellum ea æstate omitteret, imperatum à rege fuerat. Quod ille secretò Columnæ aperuerat, ac petierat ab eo, vt, quòd regis intereßet, verba Veneto daret. Id Sorantius magno vir eruditus vsu senserat, quanquam moram ex mora nectendo Austrius spem eius alere conaretur. Fit de eo certior Gregorius nouus Pontifex, à quo appellati Hispani literas regis ad ipsum scriptas Gregorium proferunt: in quibus erat, magnum in Gallia armorum motum esse, intimisque consilijs à rege Gasparem Colignium Hugonotorum atque omnium tumultuum in Gallia ducem adhiberi. Hoc auctore societatem inter Gallos Britannosque iunctam, vt eosdem hostes atque amicos habeant: solicitari à Colignio Belgas, Germanosque ingenti pecunia conciri. Credere, hæc omnia, decepto adolescente rege ab homine callidissimo & cuncta turbare seditionibus cupiente, aduersus se parari. Itaque suam se classem ea æstate ad custodiam rerum suarum habiturum: rogare vehementer Pontificem, vt suum factum probet, quando haud minùs sua quàm totius rei publicæ intersit, compesci, non crescere exitiabilis sectæ opes.

Literæ Philippi Regis ad Gregorium.

Comperta res erat, institisse hunc Colignium Carolo regi omnique ope connixum, vt eum ad inferendum Philippo bellum impelleret, eaque de re sæpe verba in consilio fecisse, tempus, opportunitatem, & minimè dubiam nec magni operis victoriam fore, ostendendo. Homo enim vafer, ex dissidio duorum regum, quibus ipse æquè infensus infestusque erat, suam in immensum aucturum potentiam sibique inde præbitum iri occupandæ Galliæ facultatem, haud ineptè spem ceperat. Sed satis constabat, nec fefellis-

Gasparis Colignij ferendis in se Regis belli consilium.

ſe Carolum, & magis paſsum, diſseri illa apud ſe, eſse eum, ne aſpernari dicta inimici nulla re ſibi tum irritandi videretur, quàm talibus conſilijs ex parte animum vnquam accommodaſse, quæ in perniciem atque in caput ſuum componere ac machinari Colignium, non ad Philippum euertendum, & ipſe & ſui præclarè intelligebant. Et ſunt, qui, agitata hæc conſilia à rege atque Colignio reginæ matris artibus, tradidere, quibus illa Colignij ſpes fouebat vt hominem callidum pari aſtutia in fraudem ac laqueos pelliceret, quando eum à vi ſatis tutum experta erat.

CETERVM his lectis Philippi literis, concidere omnibus animi, fremere homines in regem Hiſpanosque: & Veneti cuncta querelis miſcebant, non iuuare hoc, ſed prodere hoſti rem Chriſtianam eſſe, clamitantes: confictos Gallicos metus, vt, dato Turcis ſpatio, victoriæ naualis fructum Veneti nullum perciperent, qui futurus maximus eſſet, ſi victis inſtitiſſent. Idem teſtabantur Galli qui Romæ erant: & Carolus Lotharingius Cardinalis, & Feratius regis legatus hinc calumniam Hiſpanorum acerrimis confutare dictis, hinc, eos egregios artifices occulendæ in aliena culpa fraudis, qua Venetos circumuenire ſtuderent, dicere. Fuere qui, non metum à Gallis, ſed tentationem eam patientiæ Pontificis fuiſſe, crederent, auſuro maiora Philippo, ſi his non ſuccenſuiſſet. Gregorius, ſeu veræ ſuſpiciones illæ, ſiue cogitatis ſuis ab Hiſpanis obtenderentur, nequid ea res regum animos exulceraret, duos Epiſcopos ad eos miſit, Ant. Mariam Saluiatum, & Nicolaum Ormanetum. Atque Saluiatus quidem, nullum turbandæ rei publicæ veſtigium deprehenſum ab ſe, renunciauit, apud Gallos eſſe, deridente rege proceribusque cauſam

Ant. Maria Saluiatus in Galliam, & Nicolaus Ormanetus in Hiſpaniam miſſi.

ab

ab Hiſpanis deſerendi ſocios tam callidè ſcilicet excogitatam. Ceterùm ferebat iniquè Gregorius, initio Pontificatus ſui falli apertè fœderis leges. Et cùm aliquot antè annis Pius IV. Pont. Max. Regi, vt ad quadringenta & quinquaginta nummûm aureorum millia à ſacerdotibus Hiſpaniæ quotannis exigeret, conceſſiſſet, cum eo, vt LX. longas naues ex illa pecunia aleret, quæ aduerſus Turcas militarent, eas naues Gregorius tradi ſibi ex pacto poſtulauit. Regij, nihil de eo ſibi mandatum, cùm reſpondiſſent, Gregorius Auſtrium appellauit. is XX. triremes ſe daturum ait, ſi ſibi legatus regis & Granuellanus Cardinalis auctores eſſent. qui conſilio inter ſe habito ſtatuunt, nec omnem claſſem, ne victoriam darent, eſſe mittendam, nec nullam, ne neceſſitatem deponendi belli Venetis facerent. Traduntur tandem, aſſentientibus his, duæ & viginti triremes M. Ant. Columnæ, qui ſtatim cum Veneta Pontificiaque claſſe ab Sicilia velis in altum datis Corcyram tranſmiſit, vt ibi ſe reliquæ Venetorum claſſi coniungeret. Erat in ſumma inuidia apud omnes non Italiæ modò, ſed reliquarum quoque gentium populos Philippi Hiſpanorumque nomen, quòd nullo fidei pudore contra fœderum pacta non tam Venetos, quàm publicam Chriſtianæ reip. cauſam tempore tam iniquo deſeruiſſe viderentur. Id cùm Auſtrij multorumque præterea literis vndique ad regem perferretur, qui ſuopte ingenio ab honeſtis conſilijs, & ſtudio Chriſtianæ pietatis minimè abhorrebat, mutato repentè conſilio Auſtrio imperauit, vt bello cum tota claſſe intereſſet, gereretque, vt è ſua fide & è re fratris eſſe intelligeret. His acceptis mandatis Auſtrius extemplo literas dat ad Columnam: quarum exemplum, quia in manus incidit noſtras, & de eo ambigi

ſæpe audiuimus, huc totidem pæne verbis transferre eſt viſum. Iohannes Auſtrius M. Ant. Columnæ. Recepta in Belgis Valentiana hoſtibusque inde expulſis, quanquam Montes in Hannonia adhuc illi tenent, plurimumque negocij in illis locis ſuperſit, rex tamen, quò nullam in partem pactis fœderum defuiſse vnquam videri poſſit, remque publicam rebus ſuis potiorem ſibi eſse, omnibus conſtet, nuncio ad me miſso mihi mandauit, vt omiſſis alijs cum tota claſſe in Græciam tranſeam, tecumque & cum Venetis quàm acerrimum Turcis bellum faciam. Hinc igitur Corcyram cogitabam ante triduum, lætus hoc imperio regis, de quo viſum eſt mihi te ſtatim facere certiorem, vt ex eo, tibi quæ agenda ſint, ſtatuas. Mihi placebat, vulgari inter Græcos meum claſſisque aduentum, quo illi confirmati in fide maneant: interea nihil à vobis maioris rei abſente me incipi. Tantùm date operam, vt populatione inſularum hoſtem cohibeatis: ad reliqua me claſſemque expectate, vt coniuncti maiori mole ſimul bello incumbamus. Aluaro Bazano ſcripſi, vbicunque eum meæ literæ inuenerint, vt inde cum omnibus nauibus, quas ſecum habet, Corcyram traijciat, vt, vbi ego aduenero, nihil moræ nobis ſit ad res gerendas. Te oro, vt milites diſciplina contineas, maximéque Italos atque Hiſpanos à rixis prohibeas: nihil enim me moleſtum æquè haberet, ac diſſidia inter ſe nationum. Ego, niſi me Meſſanæ nauium expectatio teneat, quas vnà omnes mecum velim tranſmittere, ſummam in diſceſſu celeritatem adhibebo. Hæc cum Venetis communia habeto, quibus, ne hos vltrà morer tabellarios, nihil ſcripſi. Tu ijs hoc nouum piumque regis conſilium gratulabere meis verbis.

Exemplar literarum Auſtrij ad Columnam

CE-

CEPHALENIAM ab Corcyra petentibus hæ literæ redduntur; quibus lectis in consilium ad Columnam conueniunt omnes. Veneti non tam accessione magna virium ex aduentu Austrij gaudere, quàm nouam frustrationem timentes vehementer tendere, vt cœptum non intermitteretur iter: se enim necessitate rerum suarum coactos, denunciant, solos, si socij deserant, esse ituros. Cùm & Austrius confirmari in fide Græcos, & Venetis finibus vim hostium prohiberi iussisset, quorum neutrum præstari poterat si Corcyram regrederentur, Columna quoque & Gildus Andrada regiarum nauium præfectus Venetorum sententiæ assensi sunt. Aditis Cephalenia Zacynthoque, & confirmatis sociorum animis Turcicæ classis metu trepidis, pergunt protinus nauigare Peloponnesum, montanosque Græcos antea solicitatos ac tum metu quiescentes in nouam spem per idoneos nuncios erigunt. Inde ad Cytheram insulam (Cerigum hodie appellant) perueniunt. Huc appulsis obuiàm facti Leonius & Sorianus Veneti nauarchi, cum singulis triremibus antè ad explorandum præmissi, nunciauere, hostes statiua haud longè inde sub Maluagiæ vrbis mœnibus (hanc Epidaurum Laconicę terræ oppidum veteribus fuisse tradunt) habere; supra CC. longas naues ac multa minora nauigia, maiorem quàm quantum fama antè acceperant numerum, ducere, sed nequaquam pares vlla re Christianis nauibus: nec credi, Turcas in æquum se commissuros. In nostra classe erant centum & quadraginta longæ naues, galeatiæ Venetorum sex, naues onerariæ magnæ vna & viginti, quibus non commeatus modò reliquæ classis vehebatur, sed erant ipsæ omni bellico apparatu instructæ. Decreuerunt ergo duces, vt sequenti die ad hostem

Turcicæ classis & nostrę numerus, ac robur.

iretur,

iretur, atque ei poteſtas pugnandi fieret. Verùm conſilium mutauit Columna veritus, ne, ſi Turcæ ſuo ſe loco tenerent, haud tutus inde receptus noſtris onerarijs foret: genus enim anceps id eſt auxilij naualibus bellis; quod, ſicut apto innixum vento inſuperabile habetur, ita, ſi, quibus inferri circumagique poſſit, ventis deſtituatur, inutile fuerit. neque verò propinquo ac imminente hoſte retrahi remulco facilè poſſe videbantur: & noſtris numero triremium longè inferioribus ſine harum præſidio nauium, quæ veluti arces à lateribus aciem tegerent, abſtinere prçlio ſtatutum erat. Id vt fieri poſset, tranſeunt ſequenti die in aliud inſulç latus, quod Orientem aſpicit, atq; ad Dragonaras (id ſcopulis eſt nomen contra Maleç promontorium ſitis) prouocabundi aciem inſtruunt, onerarijs ita ſiniſtrum claudentibus cornu, vt à freto, ſi ventus ſuppeteret, vrgerent atque circumuenirent prodeuntem è Maleç promontorio hoſtem, dextero cornu galeatijs firmato. Turcarum claſſis longarum quidem numero nauium longè noſtram anteibat, ceterùm raro remigio ac nautarum inopia, quos nauale abſumpſerat prçlium, plerçque earum tardç inhabileſque, ac ne milite quidem validç ſatis habebantur. Ea igitur ſumma conſiliorum erat Vluciali, fiduciam virium ſpeciemque oſtentare magis hoſti, quàm experiri: temere ſe pugnæ non offerre, oblatam arte atque conſilio declinare: famam exiſtimationemque tueri, occaſionem nec hoſti præbere, nec ſuæ deeſſe. Id ſatis ad retinendam maris poſſeſſionem, ducendumque bellum rebatur; ex eo victoriam vltro obuenturam. Poſteaquam, ſtare ad Dragonaras Chriſtianam claſſem paratam prçlio, audiuit, ne ipſe quidem cunctatus, ne metu ceſſare putaretur, naues educit: egreſſusq.

Vluzialis prudétia bellica.

Ma leæ

Maleæ promontorio dextrorſum longo agmine terram legens prouehebatur intentus, nec detrectantis certamen, nec prouocantis ſpeciem ferens, vt & fidere viribus ſuis, & non ſpernere hoſtem videretur. Fortè & ventus verterat in Auſtrum, quantus impellere onerarias poſſe videretur: quę conſpicatæ agmen Turcarum in Occidentem iter extendentium, abire eos arbitratæ protinus ſeſe obiecturæ hoſti expanſis velis inuehi cœperant, pugnæq. initium haud dubia cum clade hoſtium feciſſent, niſi medio in impetu deſtitutæ vento immotæ reſtitiſſent. Vlucialis vbi animaduertit, nudatum alterum noſtrorum cornu, illò roſtra atque aciem conuerterat. Sed Columna miſſis properè triremibus retraxerat puppibus iam, locoque idoneo locauerat onerarias. Stetere diu pene ad iactum maioris bombardæ aduerſæ acies, neutris prælium incipientibus. nam neque Chriſtiani ab onerarijs atque galeatijs diſcedere, ne circumuenirentur multitudine hoſtilium nauium, volebant, & gnarus eorum conſilij hoſtis ob id audaciùs ſeſe pugnæ paratum oſtendebat. Sub noctem Turcæ, exploſis vno tempore omnibus tormentis, fumo eorum tecti abiere: Chriſtiani in mari manſere. ac ſequenti die claſſis aquandi cauſa ad Cythera appulit. nulla diſciplina. nam pleræque naues ab neglectu ducum, quà cuique viſum fuit, longè ab alijs non per inſulam modò, ſed etiam continentem diuerſæ petierant: nec reuocantium imperio paruere. Eam contumaciam Deus periculo non clade caſtigauit. Ignaris, quò ſe potiſſimùm Turcæ recepiſſent, repentè, aduentare eos, trepidus attulit nuncius, nec octo inde milliaria abeſſé. Tumultus primò conſcendentium fuit, deinde terror, vt in re ſubita nec opinata, inceſſit animos. Columna, miſſis ex-

templo qui dispersas palatasque ad classem cogerent naues, dato prælij signo, ipse celeriter cum LX. triremibus quas circa se habuit in altum euehitur, atque singulas inde vt quæque veniebat excipiens instruxit aciem. Quæ longiùs abierant naues, nec nuncijs nec signo fidem habentes, fingique ea ad colligendum dispersas opinatæ, ægre seròque aduenere. Idque præfectis earum impune fuit, Columna Gildoque, quia in his nobiles aliquot Hispani fuerant, animaduertere in eos non ausis, etsi confessione omnium ingentem cladem accepturi fuerint, si eò Vlucialim fortuna auertisset; quanquam haud parua clades, neglecta solutaq. militiæ disciplina peritis belli videbatur. Sed ille procùl inde prætereuectus Occidentem versus vela faciens à nostris trepidis adhuc, & ab ingenti metu vix animis receptis, est conspectus, creditusque in Venetæ ditionis insulas ferri, illatæ vltro finibus nostris populationis, nihil remorante Christianorum classe, gloriam petens. Nostris haud dubium fuit, quin ad prohibendam eam ignominiam hostem sequerentur. id quia tam impedito agmine ægre facturi videbantur, statuit Columna, vt, minuto longarum nauium numero, atque ex ijs quæ infirmiores viderentur detracto remigio militeque, atque eo suppletis affatim instructisque alijs nauibus, illæ cum onerarijs & galeatijs in Cretam haud longo inde traiectu mitterentur: atque ipsi classe expedita ac supplemento firmata transgressi hostem Zacynthum peterent, ibi aut inuenturi Austrium aut commodè expectaturi: atque inde auctos illius classe ductuque, siue persequi Vlucialim, siue aliquam tentare in Peloponneso vrbem magis placeret, iustas ad omnem conatum vires esse habituros. Idem Hispanus præfectus censuit. At Veneti inter se collo-

Columnæ consiliũ.

euti adeo id consilium non probarunt, vt summis precibus quando quæ pro sententia disseruerat Foscarenus parum valuerant, ab Columna contenderint, ne in eo decreto, quod & exequi iam cœperat, perseueraret. eoque impetrato, haud dissimulata gratia amplissimis verbis de eo Columnam in consilio ducum Sorantius collaudauit. Causæ, cur tantopere tetenderint, id Veneti ferebant, quòd classem galeatijs onerarijsque detractis neque prælio neque fugę satis aptam, si se hostis in itinere obiecisset, essent habituri. Sed illa magis mouebat cura, ne, Austrio Hispanisque qui cum eo erant cupientibus, locus tergiuersandi frustrandique rursus eius anni spes præberetur.

Cur omissum Columnæ consiliũ.

NOCTE insequenti de secunda vigilia profecti manè orto sole hostium classem prospexere. Vlucialis, haud aliter quàm si consilio nostrorum interesset, ita cognita omnia explorataque admirabili solertia studioque habebat. Vniuersa dimicatione, ab conscientia virium, abstinendum sibi statuerat: ceterùm variè nostros captare, modò à fronte modò à tergo illis apparere, nusquam longè ab hoste discedere, omni occasioni, siquam sibi aut imperitia aut discordia ducum, aut ducibus parum obsequentes minores præfecti, aut mare ipsum ventique ac fors daret, intentus imminere. Ad Tænarum promontorium, quod Metapanum vocant, substiterat: Christianisque non ausis tam graui agmine iter medio mari capessere, quàm tutum esset longè à terra venientibus, se aduersum ostendit. Nostri ex superiori instituto, locatis ante vtrumque cornu onerarijs, galeatijs quę primam excepturæ pugnam erant præcedentibus, aciem direxere. Vluciali quoque suus in componenda acie seruatus ordo. Inter hæc ab vtrisque oneraria

Vlucialis mira sagacitas.

magna nauis ab alto tendens è longinquo conſpicitur. Ea Venetijs profecta ſignati argenti auriq. magnum pondus in ſtipendia militum claſſisque, commeatum præterea, ac tormentarij pulueris vim ferens Cretam petebat. Turcarum conſpicata claſſem, Chriſtianos credens, ad eos intenderat curſum. & Turcæ aliquot longas naues ad inuadendum onerariam mittere parabant: ſed noſtri haud dubij, Venetam nauem eam eſſe atque errore ferri in hoſtes, anteuerterant, Quirinumque cum delectis è tota claſſe quinque maximè expeditis celeribusque triremibus ad eam periculo erroreque eripiendam miſerant: qui, ablata omni publica pecunia, receptisque in triremes duobus nobilibus adoleſcentibus Germanico & Mario Sauornianis, qui vt intereſſent bello eam nauem conſcenderant, nauique ipſa abire in Cretam iuſſa, incolumis ſe ad claſſem recepit, Vluciali rem omittente, ne qua ſibi neceſſitas pugnandi ex eo oriretur. Claſſes paulatim interea appropinquabant. Turcæ extenderant latè cornua: quod & à noſtris neceſſariò fieri eſt cœptum, vt æquarent ordinem nauium, ne hoſtis aut à latere, aut à tergo inuaderet. Cùm Chriſtiani priſtino innixi conſilio nihil ab onerarijs abſcederent, quæ in læuo Turcarum cornu erant naues, ſua celeritate fretæ noſtrarumque pigro inceſſu, per ſummum contemptum propiùs, quàm conſultum erat, dexterum Chriſtianorum cornu ſubiere. Effuſa confeſtim in eas ingens ab onerarijs galeatijsque ferreorum globorum procella adeo turbauit temere prouectas, vt metu perterritæ terga dare & in haud dubiam conijci fugam cœperint. Sorantius in dextero cornu curabat. is trepidatione fugaque hoſtium atque

Oneraria Venetijs adueniẽs erepta pericul.

ex eo animis elatus, ſigno ſequendi alijs dato, ſuam ipſe quantum poteſt remis concitat nauim. Sequitur impigrè Angelus Sorianus, mixtusque hoſtium agmini Turcicam adeptus nauem magna ſpe oppugnabat. Nec dubia ab illa parte victoria futura fuit, ſi vno impetu ab noſtrorum dextero cornu in fugientes perturbatosque incubuiſſent. Sorantium quinque admodum naues ſequutæ ſunt; reliquæ nec minis nec exemplo motæ, loco ſe atq; ordine ſuo continuere. In illo hoſtium tumultu Columna ardore militum victoriæ clamorem ante pugnam cientium accenſus mediam promouit aciem; ac vniuerſa claſſis impulſis remis inferre ſe, immemor præſidij, quod maximum ſibi in onerarijs atque galeatijs ponebant, cœpit. Et Foſcarenus prouectus paulum ante alios magna voce, vt omnes audirent, Columnam monuit, ne dubitaret prælium committere: turbatam hoſtium aciem, occaſionem Deumque pro Chriſtianis ſtare. Columna, ſicut ad primum aſpectum tumultuantium Turcarum raptus & ipſe impetu animi impigrè ſe, relictis onerarijs, intulerat; ita eo deinde reſidente impetu haudquaquam pari audacia in vltimi diſcriminis aleam deſcendere videbatur. Sed anceps conſilij modò remorum impulſu prouehi, modò ſuſtinere, interdum etiam inhibere: hinc ſpe hinc metu agitari: horrere aduerſum pugnæ euentum, nec minùs timere proſperum: quippe Auſtrij ductu ſuperiori anno partam victoriam fuiſſe, ſe tamen, quia particeps illius fuerit, quia redeunti domum honor ſibi à Pontifice habitus ſit, propè eius rei inuidia apud regem, criminantibus Hiſpanis, deflagraſſe. quòd ſi ſuo imperio, aduerſus Auſtrij literas vetantis quid rerum ſe abſente geri, collatis cum hoſte ſignis conflixiſſet, parem

Angeli Soriani virtus.

Columna cur prælio abſtinuerit.

profecto secundæ aduersæque rei suam inuidiam fore: nec vllum esse nunc Pium, cuius auctoritate gratiaque tegeretur. Hæc Columnæ animum versabat cura, hæc prælio coëgit abstinere. Palàm, callidi hostis vereri insidias, ferebat, ab eoque simulari fugam, si Christianos elicere atque abducere longiùs ab onerarijs posset. Iam Sorantius iratus infensusque suis, à quibus turpiter desertum se querebatur, receperat se in aciem, quòd Turcæ collectis animis in eum verterant ora. Nam Vlucialis turbato sinistro suæ classis cornu, Christianisque se inuehentibus nihil territus, & fugam respicientibus suis vltima supplicia, nisi proris in hostem versis stetissent, comminatus, ministerio ducum tumultum sedarat, ac tandem cunctatione nostrorum ordines aciemque restituerat: ipse, cùm in ea trepidatione retrò sibi cedendum, ne suo tempore Christianus pugnam consereret, statuisset, ne quam timoris speciem aut suis aut hosti præberet, versam semper in hostem prætoriam ab tergo retrahi remulco sensim iubebat: magnamque in eo prouidi ac fortis ducis est laudem assecutus. Nostris procùl onerariæ erant: nec Canalis, qui sinistrum cornu ductabat in quo debiles pleræque naues erant, æquare cursum reliquæ classis potuerat, trahendoque puppibus onerarias ægre iter explicabat, solutique eo metu in reliquis quoque aciebus ordines erant; & hostes compositi ordinatique cernebantur. Vertit igitur momento in Christianos pauor: ex summa alacritate defixerant silentio animos, & haud dubia instare clades videbatur: multæ naues locum metu deserebant, seque subducere ad subsidia cœperant, quòd in fronte periculo magis expositę patebant; eaque re tota extenuabatur acies. Huic incommodo vt mederetur Columna, actuario exceptus

Vlucialis bellica virtus.

Ex magna spe ingẽs pauor in nostris ortus.

singu-

ſingulas à tergo adiens naues quà oratione hortatuque, quà imperio cogebat redire in ſuum quamque locum, nullam timendi cauſam eſſe, diſſerens: eoſdem eſſe hoſtes, de quibus ſuperiore anno nobiliſſimam victoriam reportaſſent, quorum ſupra XXXM. cecidiſſent, parem propè cepiſſent numerum: ac tum egregios in claſſe duces, integras vires, feroces tot ſecundis rebus animos barbarorum fuiſſe; nunc prædonem ducem, viliſſimum tyranni mancipium, tumultuariam claſſem cum tirone milite extimeſcerent? Starent modò aduerſi ſuoſque ſeruarent ordines, aut abiturum hoſtem, aut pugnam nouum decus, nouam gloriam Chriſtianis, ſi viri fuerint, allaturam. His Columna ſuorum pauentia pectora ad ſpem virtutemque reuocare contendebat. Sed Vluciali nec ipſi ſatis animi ad inuadendum Chriſtianos territos diſſipatoſque & ab onerarijs abſtractos fuit. Dum cunctatur ſuamq. victoriam, non vinci, putat, Canalis ſuperuenit onerariæque: & acies & animi reſtituti ſunt noſtris. Ita neuter dux ea die ſua occaſione eſt vſus. Vbi ſatis diu minabundi ſtetiſſent ſub ictum propè bombardæ, inclinata in veſperum die, primi hoſtes vnde egreſſi manè fuerant Metapanum ſe recepere: Chriſtiani quoque Cythera, alij alios accuſantes, rediere. Sorantius ante omnes queſtus, præfectos nauium in dextero cornu ſibi dicto audientes non fuiſſe, eaque contumacia exploratam ab illa parte de hoſtibus victoriam ſibi è manibus ereptam eſſe, poſtulauit, vt in eius flagitij reos animaduerteretur. Foſcarenus petente Sorantio de Venetis quæſtionem decreuit. ſed ea quoque per ambitionem omiſſa res eſt, maiori ducum flagitio quàm militum, qui, non vindicandis delictis, peccandi licentiam impunitate faciebant. militaris certè diſciplina, ſine

Columnæ oratio ad pauidos.

Vtriuſque Ducis animus à pugna alienus.

Militaris diſciplinæ negligẽcia ingens malum.

qua

qua administrari prospere bellicæ res non possunt, retineri postea eo bello nunquam potuit.

CHRISTIANI ab Cytheris nacti idoneam tempestatem secundo cursu Zacynthum cum tota classe transmisere, contendente Columna, vt Austrio occurreretur, receptoque imperatore, maiore inde virium mole in hostem redirent. Zacynthi Aluarum Bazanum inuenere præmissum ab Austrio, qui iuberet, Zacynthum adduci classem atque ibi aduentum suum expectari. Læti igitur, præuertisse se imperatoris voluntatem, ipsumque mox adfuturum sperantes redire confestim ad eum Bazanum iussere, rogareque atque obtestari, vt maturaret ad classem venire. Discesserat ab classe missu Columnæ aliquot antè diebus Petrus Pardus Hispanus, iussus, vbi & quanta esset hostium classis, quæque ad eam diem acta apud nostros essent, imperatorem edocere. Is proxima ab insula plurium horarum continentem bombardarum fragorem, quem congressæ classes variè explosis tormentis ediderant, exaudierat, coniecturaque ex nostrorum paucitate, deprauatoque militiæ more, atque hostium viribus quas multo validiores rebatur, facta, commissam pugnam profligatosque Christianos, adeo sibi persuaserat, vt rem Bazano primùm, deinde etiam Austrio pro certa affirmarit. Austrius eo nuncio Corcyræ accepto minuere nauium suarum numerum, classeque expedita proficisci ad Christianorum naues dispersas, vt rebatur, è prælio colligendas parabat. Profecturo certiores superuenere nuncij, classem ad Zacynthum iam esse, vanumque Pardum quæ incomperta habebat pro veris nunciasse. Mutato itaque consilio Columnæ scribit, vt sibi Cephaleniæ præstò esset: se armatis restitutisque quas exue-

Falsus rumor de nostræ classis exitio.

rat nauibus Corcyra ſubitò diſceſſurum. Quò maior ei honos haberetur, placuit cum tota claſſe Cephaleniam ire haud dubia ſpe, ipſum iam eò applicuiſſe. Ibi, à conſpectu inſulæ reiectum eum aduerſis ventis Corcyram repetijſſe, cognouere. Et ab ipſis habita temere haud ſatis certo nuncio fides propè, vt exitiabilis rei error admitteretur, fecit. Profecti Zacyntho ibi onerarias ſine vllo triremium præſidio, vt longè inde abſente hoſte, reliquerant. Allatum repentè eſt, Turcicam claſſem haud procul inſula viſam eſſe, ſignumque eius rei Zacynthienſes fumo ex arce dediſſe. Haud ſimile vero videbatur, vbi reliqua Christiana claſſis eſſet, obſeruantem ex proximo nauigantemque illac Vlucialim fugiturum. deploratæ igitur onerariæ ſunt: cùmque ſubueniri eis nulla ratione poſſet, ne illa integra præda hoſtis potiretur, mittunt celeriter qui incendi ſubitò omnes onerarias iubeat. Saluti eis fuit, quòd imperio non eſt obtemperatum. Mox detectus error, nullusque in propinquo hoſtis contumaciam in gratiam vertit.

AVSTRIVS regreſſus Corcyram, totam eò adduci claſſem ducesque venire ad ſe, imperauit, ibi commodiſſimè conſilium de bello capturos, dicens. Non Veneti modò indignabantur, ab Cytheris tantum viæ Zacynthum reductos, inde Cephaleniam, nunc Corcyram quoq. euocari, feſſiſque ac enectis remigibus, quibus ferè trahendæ remulco onerariæ fuerint, ſemperque nouis interponendis moris gerendarum rerum tempus conſumi; ſed ne Columna quidem dolorem continebat, in cuius contumeliam fieri id ab Auſtrio ferebatur, iratumque ac infenſum iuuenem eſſe ſibi, certior à ſuis fiebat, querique, primis ſuis literis expectari ſe Corcyræ, iubentibus eum imperij honore ina- (Columna Auſtrium iratum ibi credi.)

niter delectatum non paruiſſe: Venetorumque reip. quàm Philippi ſtudioſiorem toto illo bello fuiſſe. His irritatus Columna, cùm apud eum Veneti ſtomachantes tam ſuperbum adoleſcentis imperium execrarentur, &, cuius ne præſentis quidem plus valeret ſententia, quàm reliquorum duorum ducum, eum abſentem quoque, tanquam vni parendum eſſet, abducere à bello, & quò libido ferret euocare duces claſſemque audere, indignarentur, monuiſſe ſecretò eos dicitur, vt rebus ſuis alia via conſulerent, nec ſibi in Hiſpanis præſidij aut ſpei quicquam ponerent, quibus non victore, ſed attrito confectoque Turcicis armis Veneto opus eſſet. Etſi ægre illam deuorare indignitatem poterant, tempori tamen parere eſt viſum. Aduenientem claſſem in honorem eius veluti prælio inſtructam, & ex nautico more exploſis omnium nauium tormentis ſalutantem imperatorem, per ſuperbiam accepit, nulla obuiàm itione, nullo è nauibus ſuis lætitiæ, nullo, quod aſſolet, honoris reddito ſigno. Duces tamen in ſuam tranſgreſſos nauim comiter accepit, quanquam alienatum à Columna animum adeo non diſſimulauit, vt priuato colloquio purgare ſe cupientem diu ſit aſpernatus: arcano trium ducum conſilio, admiſſo Sorantio, Pompeium Columnam antè adhiberi ſolitum in M. Antonij contumeliam prohibuerit. palàm tamen ſua Columnæ dignitas atque honor manſit. At ne ipſe quidem Columna ſatis temperabat linguæ, non auertens modò abs ſe quod ſibi crimini dari ab Auſtrio ſciebat, ſed pleraque in ipſum retorquens: poſtremò abire inde in Italiam & abeſſe bello tentauit. id verò Auſtrius in ſuam verſurum inuidiam ratus vetuit. manereque & priſtinum amicitiæ locum apud ſe habere iuſſit. Contentio inde orta in-

Ducũ variç ſimultates.

ter Venetos atque Austrium est, cùm ille supplere militibus suis Venetas naues diceret velle, Veneti, supplemento indigere suam classem, aut in eam alienum militem accepturos se, negarent, experti, seminarium illud altercationum atque rixarum esse: contrà Austrio stare sententia, nisi bellatorum numerus in eorum nauibus augeretur, vlteriùs ad hostem non procedere. Hunc quoque nodum Columna explicuit: traditis in Venetam classem militibus suis, ipse nouos ab Austrio accepit ac suis nauibus imposuit.

ORANTIBVS inde Venetis, ne affecta belli cladibus insula, ac ne paucos quidem dies præbendis commeatibus tot in vnum coactis classibus suffectura penitus exhauriretur, consilio habito Non. Sept. Corcyra discessere. Tardiùs, quàm Veneti vellent, nauigantes octauo die Cephaleniam tenuere. inde Zacynthum petentes audiunt ab exploratoribus, Turcicam classem ad Nauarinum esse, ad propulsandam quàm ad inferendam vim paratiorem. Ea est Peloponnesi vrbs in sinu maris sita, portu maximè opportuna. Nauarinum petere, in consilio duces decernunt aut dimicaturi cum hoste, si in æquum se dederit, aut in ipso portu classem oppugnaturi, cuius eam esse naturam periti locorum referebant, vt ab arce imminente faucibus portus haud magnopere noceri intrantibus ab alto nauibus posse videretur. Lustrata classe onerarijsque Zacynthi relictis, ad Strophades paruas insulas, quæ medio in itinere Nauarinum Zacyntho petentibus occurrunt, appulere, noctemq. ibi expectarunt, ne aduentum eorum hostis sentiret. Consilium erat, traijcere inde aliam in insulam, cui Sapientiæ nomen est inditum, haud longiùs tribus milliaribus à Methone sitam, atque ex eo loco hostem, ne se Methonem

tutum munitumque in portum reciperet, intercludere. Id ſapienter cogitatum, ſi par cura in exequendo adhibita fuiſſet, magnam partem Turcicæ claſſis (ad LXX. enim naues fuiſſe dicuntur quæ in eo portu ſubſtiterant) ſine certamine in manus noſtris dediſſet. Sed & tardius ab ijs iter eſt factum, & deſtinatum antea locum non tenuere: multaque luce Prothenum XM. paſſuum ab Nauarino diſtantem inſulam deferuntur. Ita Turcis, qui multo antè Chriſtianam claſsem conſpexerant, ſpatium fuit Methonem tutò tranſeundi. Eius rei culpam in gubernatorem prætoriæ Auſtrij nauis conferebant, qui timuiſse ſe aciebat tam celeri curſu noctu ad hoſtile littus appellere, atque ideo demiſſis velis nauem ſuſtinuiſse. Sed ſiue gubernatoris error hic fuerit, ſiue infenſum Chriſtianis Numen, egregia, quod omnes fatentur, delendi hoſtis occaſio elapſa è manibus eſt.

Optima occaſio noſtris è manibus elapſa.

Cùm à Protheno Turcicæ naues velis remisque abeuntes cernerentur, admonuit Columna Auſtrium, poſse, ſi cum parte claſſis aliquis mitteretur, carpi poſtremum agmen, aliquasque hoſtium intercipi naues: ſuamque in id operam eſt profeſsus. Re probata traditis ſex & viginti nauibus, ipſe in eam expeditionem ire Columna eſt iuſsus. Partem iam viæ progreſsum magna ſpe hoſtem aſsequendi Auſtrius è medio curſu reuocauit, atque ea omiſsa re redire confeſtim ad claſsem iuſſit. Cauſam mutati repentè conſilij ferebat, quòd hoſtium claſſis verti in Chriſtianos videretur: ſi congrediendum eſset, coniunctas ſimul omnes vires haberi oportere. Plerique inſtinctu inimicorum Columnæ, nequa laus ex re proſperè geſta ad eum rediret, factum, crediderunt. Euehitur inde Columna ad explorandum hoſtium motus, vno ſocio aſſumpto M. Quirino cum ſua quin-

queremi, adeptiq. duas Turcicas naues, quæ tardius agmen sequebantur, oppugnare eas insistunt. Subsidio his sex alias naues Turcæ misere: Austrius item decem è suis nauibus auxilio Columnę misit. quod conspicatus Vlucialis, ne in oculis suis ignominia acciperetur, magna parte classis eò conuersa coëgit nostros, antequam Austrius subueniret, omittere pugnam, tum quoque bene gerendæ rei, vt plerisque videbatur, occasione amissa. Si enim ipse in tempore Austrius ad ferendam suis opem sese intulisset, deprehensos in alto hostes aut deserere turpiter immissas antea naues, aut fortunam prælij subire, minimè ad id animis rebusque præparatis; adigi posse non dubitabatur. Ita nostrorum tarditate factum est, vt naues omnes Methonem illi incolumes reciperent. Austrius interea regresso Columna aciem direxerat, prouectusq. ante fauces portus æquam hosti pugnæ potestatem fecit. Cùm diu expectans atque exprobrans metum stetisset, præcipiti iam die abire seruatis ordinibus cœpit. Tum demum Vlucialis, ne detrectatum ab se certamen argui posset, classem educit; atque sub vrbis mœnibus constitit. Austrius conuersis iterum nauibus in hostem redijt, signisque canere iussis prouocat ad prælium barbaros. Vlucialis ab oppido non discedebat, loco quàm viribus magis fidens: nostri, ne sub ictu è mœnibus iaculantium essent, subire non audebant. Multis vtrinque tormento excussis telis, sole occidente hostis in portum naues reduxit. Christiani iactis in alto anchoris mansere. Postera die eòdem est reditum, instructaque ante portum acie, cùm nemo hostium prodiret, veluti expressa tandem confessione concessi maris, fractaque arrogantia barbaris, haud longè Corona aquatum inde concessere. Vlucialis

Nostri prouocāt Turcas: illi pugnā detrectāt.

terreſtri itinere ad noſtros aquatione prohibendos quatuor armatorum millia miſit. In hos prementes primò iniquitate loci noſtros aquatores immittitur ab Auſtrio cum egregia iuuenum manu Paulus Sfortia, qui impetu in hoſtes dato CC.eorum interfectis reliquos in turpem fugam præcipites egit. Biduo inſequenti eadem ratione & Chriſtiani prouocantes hoſti ſe obtulere, & Vlucialis extenſis propter oppidum nauibus ſuo ſe loco tenuit.

In ipſo portu hoſtem aggrediẽdi noſtrorũ cõſilium.

CVM intra portum recipientibus claſſem Turcis noſtri quoque retrò ad Sapientiam conceſſiſſent, monentibus peritis, quid vitij locus vbi ſe continebat hoſtis haberet, Auſtrius ipſe cum Foſcareno alijsq. Ducibus tranſgreſſus in Columnæ nauim exploratum Methonis ſitum portusque, ad oppidum nulla comite alia naui ſucceſſit. Omnibus ſatis luſtratis regreſſi ſtatuunt, hoſtium claſſem ſinu quoque incluſam tentare. Ab Zacyntho onerarias accerſunt, quas pro muro aduerſus miſſa è mœnibus tela obijcerent: exarmatisque duabus longis nauibus, tabulis ſuperſtratis turrim inædificari, multaque humo repleri iubent, queis latera ſubeuntium noſtrarum nauium tegerentur, ſatis credentes, barbaros territos metu, & tantùm fuga latebrisque ſe defendentes, vim acriter inferentes Chriſtianos non eſſe laturos, ſed ad primum impetum noſtrorum trepidantes, in tam prompto effugio ſe deſertis nauibus, quod ſuperiori anno feciſsent, in terram eiecturos. Quæ non vana illis ſpes futura fuit, ſi, ſalubriter cogitata æquè impigrè qui exequerentur, extitiſsent. Dum onerariæ adducuntur inſtitutumque opus perficitur, Nauarinum Auſtrius tranſijt aut oppidum ipſum per occaſionem oppugnaturus, quanquam in eo nullum eſse operæ pretium

Veneti dicerent, aut commodè vbérique ex fluuio aquam in naues petiturus. Idipſum prohibituri hoſtes cum magna manu equitum peditumque opportunos ad fluuium aditus inſederant. Noſtri tormentis è nauibus petitos iniecta trepidatione ſummouere priùs, deinde expoſitis in terram eodem Sfortia duce VM. militum in fugam auertere barbaros, aquationeque potiti ſunt: Nauarinum fruſtra tentatum. Ei negocio Auſtrius Alexandrum Farneſium Parmenſium principem præfecerat, traditis ſex militum millibus, atq; aliquot maioribus tormentis ad muros aperiendos expoſitis. Sed tantæ ſubitò copiæ Turcarum ad opem ferendam ex omnibus locis concurrère, vt, trepidè ſe recipientibus noſtris ad naues, tantùm muralia tormenta non amiſsa ſint. Claſſis quoq; Turcicæ in Methonis portu oppugnandę conſilium, quanquam & onerariæ aderant & effecta opera erant, Auſtrio rem omittente, ac nihil iam tendentibus Venetis ancipiti periculo deterritis, ſua ſponte effluxerat. Diſputatum & de ipſa vrbe Methone oppugnanda: ſed ne huic quidem conſilio exitus inuentus. Apparebat, omnes in irritum conatus abituros, cùm neque Hiſpani inſtante autumno diu in Græcia manſuri viderentur, neque Turcæ ſui copiam facturi.

Nauarinũ fruſta tentatur.

IAM propè Idus Octob. erant, cùm Auſtrius, inſtantibus Hiſpanis, vt ſe iam in Siciliam reciperet, ac, ſatis datum ſocijs, dicentibus, nunciari Venetis iubet, ſe conſumptis omnibus commeatibus, quorum vix in iter copia ſupereſſet, ſtatuiſſe in Italiam redire: anno inſequenti maturiùs maiorique rerum omnium apparatu bellum eſſe aggreſſurum: tum ſatis profectum ad opinionem hominum eſſe, quòd hoſtes cedere mari, portuque incluſos iu-

Auſtrius in Siciliã cogitat.

ſtam propè pati obſidionem compuliſſent. Id verò Venetis longè grauiſſimum, quanquam haud planè inopinatum accidit: ſcilicet totam expectatum æſtatem, ex fertiliſſima Europæ inſula profectum vix quindecim dierum cibaria ſecum attuliſſe. orant omnibus precibus Auſtrium, ne ſeſe in tanta ac tam propinqua ſpe delendæ Turcicæ claſſis, marisque imperij Chriſtiano nomini ſtabiliendi, deſerere, ac nulla digna re geſta abire à ſocijs communique bello vellet. demonſtrant, breui hoſtem aut ingruentibus auſtris, queis maximè infeſtus expoſitusque ſit ſinus quo ſe abdiderant, colliſa inter ſe confractaque claſſe periturum, aut fame ipſa impellente, conſumptis ab tot naualibus ac terreſtribus copijs, quæ in ea loca confluxerant, omnibus circà frumentis, imparem decernere armis, non dubia Chriſtianorum victoria, coactum iri, aut fuga conantem elabi adeptos ipſos ſine vulnere eſſe deleturos. Commeatum & ipſos præbituros, & multas ſcire Siculas naues in itinere eſſe expectarique in dies neceſſarijs rebus onuſtas; multas item ſibi Venetijs aduenturas: ſuſtineret modò paulum moram, ingens decus domum parta victoria relaturum, æternoque beneficio ſibi Venetum nomen deuincturum.

Veneti Auſtrium retinere conatur.

His ita cum Auſtrio actis, apud primores exercitus vehementer Veneti queruntur, victoriam è manibus mitti, ſtudioque prodi rem Chriſtianam, ne Venetorum ciuitas proſperis belli ſucceſſibus ab acceptis incommodis erigatur: debellari ſedendo expectandoque, nullo aut à mari aut ab hoſte periculo, cùm poſſit, per fictam conſumpti commeatus cauſam abſcedi ab hoſte, quem incluſum ac propè captum teneant, nec audentem congredi, nec in ijs locis diu manſurum, vbi nihil prouiſi ad tantam claſſem euocatosque vndique è

Conqueſtiones Venetorũ apud Exercitus primores

medi-

mediterraneis præſidijs milites alendos eſset. Hæc apud Auſtrium in id modò valuere, ne è veſtigio abiret: cupiebat enim lenire commotos animos Venetorum eosque in ſocietate retinere. Biduum ob id immoratus, tertia die aſſumpto Columna in Foſcareni nauem tranſcendit, omniq. humanitatis officio demulſum, ipſo quoque in gratiam Auſtrij adiuuante & contendente Columna, neceſſitati iam parendum eſse cernentem perpulit, vt diſceſsum approbaret ſuum, pollicitus, ſi ſibi è Sicilia commeatus occurriſſent, Venetis ſe eo autumno, ſiquid in Adriatici maris ora aggredi vellent, auxilio futurum. Nec mora ſoluendi fuit: ſecundaque nauigatione Gomenizas è regione Corcyræ portum tenuere. Hìc Auſtrio obuiàm fuere Sueſsanorum princeps & Io. Andreas Auria, qui cum XIV. longis nauibus ad eum iter habebant. His auctoribus immorandum ſibi in ijs locis nihil ſtatuit, veritus, ne contendente Pontifice hyemare cum tota claſse in Græcia iuberetur: id enim clàm moliri Venetos apud Gregorium, haud aliter vllum belli fore emolumentum docentes, illi ſenſerant. & egerat ea de re cum Philippo Antonius Theupulus, quem Veneti ad eum poſt victoriam miſerant, nihil ad res vtiliter gerendas tanto impedimento fuiſse, oſtendens, quàm ſeram & nunquam tempeſtiuam claſſium coniunctionem. Sed id conſilium conſtanter reſpuerat rex, claſsem, qua ſalus tot regnorum ſuorum contineretur, per hyemem mille expoſitam caſibus tam procùl à rebus ſuis habiturum, negans. Auſtrius igitur, ad res in ſinu Adriatico gerendas, ne fallere promiſsum videretur, quatuor Hiſpanorum millibus Veneto oblatis, ipſe in Siciliam iter intendit. Eam Veneti copiam non accepere, ne plus inde ſibi odiorum conten-

Auſtrius ſoluit è Græcia.

Claſſem hyemare in Græcia cur Veneti cupiebant.

tionumque, quàm opis, in Hispano milite esset. Statuerat Austrius è Sicilia protinus in Hispaniam ad Philippum nauigare: sed Veneti, quo longiùs abesset, eo seriùs rediturum insequenti anno ad bellum rati, Gregorium orarunt, vt eum in Italia retineret. & Austrius quidem in Pontificis auctoritate fuit, qui, ea de re Claudium Gonzagam magnæ nobilitatis atque industriæ iuuenem ad eum miserat. Columna, Pontifice Venetisque libentibus, ad Philippum est profectus communibus cum mandatis incitandi ad bellum regem: cui consilio multi amicorum Philippi aduersabantur, tædio alij diuturni longinquique belli: alij Austrij opes tractandis armis æquo plus crescere nolebant. Philippus inuidiosum ratus, obsistere bello quod ex Pontificis Max. auctoritate pro dignitate Christiani nominis gereretur, liberaliter Columnæ respondit. Ita ad disceptandum de his, quæ insequenti anno agenda essent, Romam est reditum.

Columna in Hispaniam proficiscitur

VLVCIALIS, qui adeo res suas deplorauerat, vt ad summam necessariarum rerum inopiam redactus, conseruandæ classis rationem ac viam nullam inueniret, cui parem cladem atque exitium & mansio & fuga & pugna ostendebant, qui de sese clàm cum paucis ab imminente aut ab hoste aut à rege pernicie in Africam proripiendo consilium agitabat, repentè præter omnem spem suam Christianorum discessu liberum nactus mare, lætus atque ouans Byzantium redierat. Et, quem ad Methonem obsessum euocati abusquè Macedonia ad præsidium eius oræ Turcæ probris minisque insectati fuerant, quòd ijs se locis includi passus esset, regiasque naues in extremum ac non euitabile discrimen adduxisset, atque adeo asperè acerbèq.

incre-

increpitum terruerant, vt de deserenda classe turpique consciscenda fuga cogitarit; ei mox vecordia nostra non in salutem mod , sed in tantam gloriam vertit, vt, euentu rei facilè accu antium atq; obtrectantium voces refellente, & hilari à rege vultu sit acceptus & magnificè collaudatus, quòd defensa Turcici nominis maiestate classem inualidam viribus, & ab superiori clade trepidam animi egregiè conseruasset, neque temere se periculo obijciens, & nusquam dimittens hostem, nulla gesta re abire Græcia ingloriam coëgisset. Id magnæ victoriæ instar barbari prædicabant: adeo enim perculerat animos aduersa ad Echinadas naualis pugna, vt, cùm victores Christianos sustineri iam à suis posse non sperarent, non acceptam ignominiam, pro gloria ducerent, & non victi pro victoribus se haberent. Quæ res ab successu superioris victoriæ accensis expectatione Christianorum animis eo acerbior accidit, quod paucis antè diebus Romam magna celeritate miles quidam ab classe redierat nuncians, depugnatum nauali prælio ad Nauarinum esse, victoresque Christianos toto potitos mari omnia tumultu in Peloponneso miscuisse, erectis in spem nouarum rerum omnibus Græciæ populis. Huic nuncio, qui, se pugnæ interfuisse, asseueratione ingenti prædicabat, cupide creditum; famaq. rei in omnes Christianas prouincias dilata acceptaque, vt fœdior ille exitus rerum videretur, fecit: paulo enim pòst nec ille vsquam inuentus est, qui ea commentus atque ementitus erat vt nummorum aliquid à Pontifice auferret, & Austrium in Siciliam redijsse est nunciatum.

Falsus rumor disseminatus Romæ.

AT Veneti, qui conceptas ante animo de Hispanis socijs suspiciones & reliqua belli incommoda, quæ

magna

magna publicè priuatimq. patiebantur, illius maximè anni spe sustentarant, quo, victo semel hoste deiectoque fiducia maritimarum virium, magnas in Græcia res gesturam Christianam classem, penitus persuasum animis habebant; vbi nihil actum sibi tanto impendio conatuque, ac nullum victoriæ emolumentum esse sensere, mœsti diffidentesque inter infensum & in perniciem eorum incumbentem barbarum regem, atque infideles & haud dubiè vrbibus, quas in continente resp. possideret, inhiantes Hispanos ancipiti cura torquebantur. Et seniores, qui inde ab initio aduersati bello fœderique fuerant, nihil vltrà spei in armis ponendum esse, talibus socijs, disserebant: cui enim dubium iam esse, Hispanos non solùm vincere aut retundere vim opesque validissimi hostis nolle, sed ipsam Venetis inuidere victoriam, quam, ijs inuitis & retrectantibus, Deus dedisset Christianis? quippe eos non sponte sua, sed impulsu cælestis Numinis in pugnandi necessitatem imprudentes tum esse delapsos: nunc id agere, nequem fructum ex ea victoria Veneti capiant. Hinc illæ de singulis rebus contentiones, hinc dilati in extremam æstatem classis & belli apparatus, hinc ab certis negandi auxilia falsæ oblatæ spes, quibus ducti ne suo quidem marte Veneti vastanti maritima insularum hosti se opponerent: hinc denique, cùm diu per varias artes frustrati socios locum iam vltrà tergiuersandi non haberent, primùm Gallicos metus commentos esse, deinde, per simulationem gerendi pariter res, nulla satis iusta causa Corcyram vsque ab vltima propè Græcia euocasse classes, plusque inde in itinere temporis quàm in bello triuisse: postremò vix paucos dies per inanem prælij ostentationem moratos, imparem defugien-

Venetorum de pace cogitantium sermones.

temque

temque pugnam hostem, cùm opprimi sola perseuerantia posset, intactum dimisisse: oppressam Cyprum, direptas vexatasque omnes insulas, amissa in Epiro oppida, in Dalmatia vix agri, quantum telis à muris tueri possent, relictum, atque hæc omnia fraude perfidiaque Hispanorum accepta incommoda esse, qui singulorum annorum conatus apparatusque belli per varias artes eluserint. Ecquando enim fœderis leges adimplesse, ecquando classem in tempore eduxisse? Multas in Hispania naues ociosas habuisse, suas Venetos naues commodare ijs coactos esse. Quin ea ipsa æstate Auriam cum XIV longis nauibus in Sicilia relictum vix redeunti domum Austrio occurrisse. Atque vnus primorum, Ecquid sentitis, inquit, nostram classem, nostros duces, imperium Venetæ reip. Hispanorum arbitrij potestatisque totum fieri, Austriumque paulatim sibi cuncta vnum arrogare? Nunc Columna multis modis Philippo obnoxius metu respectuque suarum rerum trahitur in sententiam, nunc Venetus præfectus, vt aliquid dare dignitati regij iuuenis videatur, de suo iure decedit, nunc alia ipsa pugnando aduersandoque peruincit. Ita vnus omnia potest, & tanquam solutus legibus fœderis omnia agit, omnia audet. Iam ne consultis quidem collegis imperia edit, edicta proponit, publica munera quibus vult tribuit, &, qui Venerium vindicantem trium hominum pœna præfecturæ suæ maiestatem non tulerit, ipse, ne appellatis quidem socijs ducibus, in quos libitum fuerit, in aliena etiam classe pro imperio animaduertit. Hunc fructum habemus ablati clarissimo viro in illius gratiam honoris, vt eius territi exemplo omnes vni aut assentiantur, aut certè aduersari voluntati eius non audeant. Duces classesque deprecantes, ne frustra

Alterius oratio, atq; sententia.

tempus eundo redeundoque inaniter consumeretur, ad se Corcyram venire iussit: aduenientibus nihil honoris ex nautico more tribuit, vt vnum in locum coacta tot hominum millia ex omnibus orbis terrarum populis, illum vnum agnosci, vnum obseruari, ad vnum omnia referri, vni obtemperari, existimarent.

Decemuirum de summa reip. consultatio.

ATQVE hæc in seniorum cœtibus concilijsque cum execratione infaustæ societatis agitata conuertère ad consultationem de summa reip. decemuirûm animos (cui magistratui legibus Venetorum omne pacis bellique arbitrium est permissum) arcanoque consilio inter se habito, primò, Pium aduerso tempore sublatum, queruntur, cuius auctoritatem ac vim ingentis animi Hispani reuerebantur: Gregorio nouo Pontifici nequaquam tantum roboris esse, vt eo niti posse resp. videretur. Sua deinde vulnera recensent: exhaustam ciuitatem sumptibus belli, quos tolerare diutius non possit: fessos tributis conferendis continentis populos, querelisq. eorum quotidie obstrepi Patrum auribus: &, quò hæc grauiora sint, sublatis rerum commercijs portoria, vectigalia, publicam priuatamque rem angustiorem tenuioremque in dies fieri: tantum his tribus annis remigum esse absumptum, vt deserti multis locis agri aratorum inopia non colantur: in Dalmatia obsideri propè singulas vrbes hostium excursionibus, inclusosque tot populos in singulos propè dies viuere subuectis ab vrbe commeatibus: in eadem annonæ difficultate omnes insulas vastatas direptasque versari, atque ægre, nec nisi in singulos modios magnis solutis portorijs, ex fœderatorum terris frumenta in hos vsus asportari: ad id, quod vrbana multitudo, tot præterea classes copiæque quotidie absumerent. His tot ma-

lis,

lis, quibus propè circumuenta resp. ſit, remedia exquiri magis quotidianis conſultationibus, quàm inueniri. Vt enim omnes difficultates conſtantia animi ac virtute ſuperarent, pecuniæ, quantum res poſcat, rem frumentariam, ceteros belli apparatus expedirent, ecquem inde fructum, ecquam ſpem oſtendi, ſi Hiſpani nunc tempus in autumnum extrahant, nunc puerilibus commentis metum à Gallis prætendant, nunc hoſtem per varias cauſas omittant? Nimirum parcere eos Turcis, Venetos nouo genere inſidiarum circumuenire, ac ducendo bello eneruare atque euertere, propoſitum habere. An ſponte eorum factum eſſe, quòd ſemel res fortunæ commiſſa proſperè geſta ſit? An, vt reliqua prætermittantur, obliuiſci poſſent, quod tum ſenatui legatus reip. ex Hiſpania arcanis notis perſcripſit? in conſilio amicorum regis quod primum, poſt victoriæ nuntium, habuere, adeo incuſatum Auſtrium, quòd contrà quàm præceptum ei à rege fuerat prælio decertaſſet, regiamque claſſem in caſum tam dubij euentus dediſſet, vt eorum vnus ferens laudibus veterem illum Manlium, qui filium victorem, quia aduerſus edictum patris imperatoris cum hoſte pugnaſſet, ſecuri percuti iuſſit; reuocandam exempli illius ſeueritatem, dicere ſit auſus. Ne illud quidem ignorare aut ad ſe non pertinere exiſtimandum, Auriam, quòd minimè diſſimulanter aduerſarium ſe omnibus Venetorum conſilijs præſtiterit, in ſummo honore gratiaque haberi, Columnam, quia aliquid Venetis pro ſua fide indulſiſset, in nullo precio apud eos eſſe? Sed quid ſingula interpretando argumentandoq. quaſi de re dubia fatigamur, inquit Nicolaus Pontius vnus decemuirûm: & quid hæc noſtra tam frequens accuſatio alienæ fidei aliud, quàm ſimplicitatis & ſtultitiæ noſtræ con-

Venetorũ legati ad ſuos ex Hiſpania literæ.

Nicolai Pontij oratio.

feſſio-

fessionem habet, qui toties falsi deceptiq. fallendos iterum ludificandosq. iisdem nos præbuimus, & nunc maximè præbemus? Sed quid tandem est, quamobrem eis tantopere succenseamus? An, quia illi rem suam præclarè norunt sapienterque rationibus suis consulunt, ac nostram inscitiam ad suam vtilitatem vertunt, illis irascimur? Dimicationem & periculum in neutram partem vtile sibi esse, Hispani existimant: & qui Venetos haud aliter quàm prævalidos affectantibus res Italiæ aduersarios reputant, eos diuturno atteri bello, non victoria augeri cupiunt. Nam, siue Turcæ vincantur, confirmari ac fulciri nostras opes, Philippo nihil acquiri: siue victoribus barbaris Christiani profligentur, magnam partem cladis Hispanos ipsos fore. Hæc illi intelligentes, si nunc hoc nunc illo obtentu rem trahunt, alunt bellum non gerunt; nos inani spe ludunt, ipsi suas interea spes struunt ac muniunt, reprehendendi vobis videntur: an imitandi? Hanc à nobis perfidiam vocari facilè patiuntur, dum ipsi sibi fideles & sapientes sint. Nam religio, pietas, fides, studium Christiani nominis, hæc quidem pulchra dictu vocabula, sed haudquaquam perinde ac res, sunt æstimantur ab occupatis cupidine dominandi animis. Certamen cum Turcis non esse nostrarum virium, non semel experti sumus: sociorum auxilijs fidere quàm inane sit, nunc quoque experimur. & Turcarum eas facultates esse videmus, vt tanta accepta clade, omni propè exuti classe, recenti adhuc vulnere, non ausi modò sint occurrere Christianis, sed, quia victi iterum non sint, haud ineptè se pro victoribus gerentes cum lætitia & gratulatione Byzantium redierint. Quid insequenti anno futurum putemus, dato spatio vires animosque reparandi? Nos interea exinanimur &

con-

conterimur ex Hiſpanorum voto, opportunique eorum cupiditati inuadendi regnum Italiæ efficimur. Verùm id aut non ſentimus, aut per ſocordiam & vanitatem ab vtilibus ad ſpecioſa & inania flecti, & ab callidis & inſidioſis hominibus imponi nobis atque illudi diutius patimur? Quouſque tandem ſaluti noſtræ indormiemus? An tot acceptis incommodis, tot aduerſis imminuti rebus, tot malis propè circumuenti non expergiſcimur? Vim Turcarum, ſi tempore, ſi arte aggrediamur, declinare atq; auertere, quàm Hiſpanorum alijs ſuper alijs fraudibus explicari atque elabi, facilius fuerit. His habitis ſermonibus, de totius collegij ſententia ſtatuunt ſpem pacis tentare, quando victoriæ ipſius, nedum dubij belli, nullus prouentus oſtenderetur: &, ne res pluribus credita efferri poſſet, ne ſenatum quidem participem conſilij habent. M. Antonio Barbaro, qui Byzantij, vt dictum initio eſt, aſſeruabatur, rem permittunt: Mahometis tentare animum, ac, ſi tolerabiles conditiones impetret, exitum rei imponere iubent. ipſi interim cum ſenatu de bello conſultant.

M. Ant. Barbarū de pace agere Decemuiri iubent.

IN Dalmatia vrbium quidem mœnia Veneti præſidijs tutabantur: agro hoſtis potiebatur, clauſoſque inopia vrgebat. Turrim ad oſtium Salonæ fluminis Turcæ inuaſerant: tradentibusque quos Aſtor Vicecomes in eius loci cuſtodia locauerat, recepere: paruam inde arcem, ſed magnæ opportunitatis, Saxum, ab ſcopulo cui eſt impoſita nomen habentem, pari cuſtodum timore perfidiaque occuparunt: inde Spalatum maximè premebant. Quorum culpa ea amiſſa ſunt loca, in eos animaduerſum ſeuerè eſt à Venetis: auctores altero pede, proditorum ſupplicio, ſuſpenderunt, reliqui vincti catenis ad remos in naues dati.

Turri potiuntur Turcæ.

Itē arce magnę opportunitatis.

Supplicia auctorū.

Ceterùm, quod morte in suis vindicarant, ad id Turcam vltro pollicentem operam spe præmijsque solicitabant. Is religionis studium præferens, initiari abluique Christiano ritu velle professus, de tradenda Clissa cum Venetis in colloquium venerat. nec abfuit barbari dicto fides. Ea est vrbs longè munitissima regionis eius, frequens cultoribus validaque; qua si Venetus esset potitus, circumiecta quoque loca in potestate videbatur habiturus. Illam Turcæ multis antè annis de Vngaris ceperant, diligentique custodia habebant, tum pestilentia vastabatur: eoque metu dilabentibus qui in præsidio erant, opportuna proditori fuit. Agendæ rei negocium Hectori Trono est datum: qui cum mille quingentis peditibus diei medio ad oppidum cùm accessisset, per apertam, vt conuenerat, à Turca portam ingressus, paucis trucidatis qui ad primum tumultum armati se obtulerunt, vrbem cepit. Nec parum ad summam rei in illa parte belli profectum erat, si data fortuna vti Tronus sciuisset. sed ille tanquam ad rapinam faciendam, non ad redigendam in potestatem vrbem missus esset, direptam exhaustamque atque ingenti ablata præda deseruit, causatus, non tantum se militum adduxisse, vt, si hostes ad recipiendam vrbem, quod facturos apparebat, cum magnis copijs concurrisent, defendi ab se mœnia eo præsidio posse speraret. Ægre id passi Veneti Tronum Venetias euocatum in vincula coniecere; quanquam haud ita multo pòst iram superante ambitione, quod ferè fit in patritij generis reis, est dimissus. Turcæ, recuperata Clissa irrisaque stultitia Venetorum, gentis mercaturæ foroque atque ambitioni, non armis bellisque gerendis aptæ; deuastatis passim agris, in multasque manus diuisis copijs, equitatu in omnes par-

Clissa per proditionẽ Veneti potiuntur.

Eandem stulte deserunt.

tes

tes per ſummum hoſtis contemptum excurrebant, terrorem ad portas ſingularum propè vrbium quotidie inferentes. Cataro præcipuè inſidiati ſunt. illo oppido expulſis Venetis, totam pacaturi Epirum erant: ſæpe vi, ſæpius dolo tentatum, neutro ſuccedente, arte atque opere aggrediuntur. Id oppidum in intimo ſinu maris, quem veteres Rizonicum appellarunt, eſt ſitum: adiri à Venetis niſi mari non ſolet, ac ne poteſt quidem, omnia circà tenentibus Turcis: ad ſiniſtram intrantibus ſitum eſt Caſtellonouum Turcarum oppidum. Haud longè ab eo, quà maximè in arctum fauces illius ſinus coëunt, Turcæ munitionem excitant, aggere valloque firmatam duodeuiginti maioribus tormentis inſtruunt. Horum verberatione (totum enim ſpatium ad aduerſum vſque littus ſub ictu habebant) Venetas naues intrare ſinum conantes aditu arcebant. Eò Catarenſes in magnum metum rerum ſuarum coniecti inopiam primò ſentire, deinde, cùm haud longè fame abeſſent, legatos de ſuo periculo ad Venetos mittunt. haud neglecta res eſt à Venetis, quibus omnia intra maris Adriatici fretum cordi erant. quia Venerius Venetias redierat, Iacobum Sorantium cum XX. nauibus longis Corcyram ad Catarum obſidione eximendum tranſire iubent. Illum impigrè iuſſa facientem etiam fortuna iuuit. Qui à Turcis, Epiroticis rebus præpoſitus erat, tum fortè, quòd nullus in propinquo hoſtis eſſet, in vltimos prouinciæ fines, CC. militum præſidio ad nouam munitionem relicto, cum omnibus copijs profectus erat. Sorantius, expoſitis quatuor armatorum millibus, haud ſine acri tamen certamine deiectis cæſiſque propugnatoribus, locum tenuit, tormentiſque ablatis totum deſtruxit ac diſiecit opus, liberumque Catarenſibus red-

Catarum oppugnatur.

Iacobus Sorãtius Catarum mittitur.

didit mare. Atque hæc anno CIↃ. IↃ. LXXII. gesta sunt.

Venetorum ad Ponti ficem verba.

POST reditum in Siciliam Austrij reductasque è Græcia classes, Romæ Veneti multa apud Pontificem de Hispanis conquesti petebant, vt tandem aliquando bellum ex communi vsu nauiter ac strenuè & pro dignitate Christiani nominis gereretur. Quid enim attinere fœdus feriri, fœderis leges scribi ac iureiurando sanciri; si eas eludere, immutare, ad arbitrium commodumque vnius detorquere liceat? Esse in fœdere, vt classes instructæ vere ineunte in Græciam transmittant: vix exacta æstate ventum ad hostem esse, &, tanquam ostentari tantùm arma non inferri placeret, reditum continuò domum. deleri Turcicam classem potuisse, expellique maris possessione barbaros, si diutius in bello perseueratum eo anno fuisset: militare imperium, quod ex fœderis pacto æquè ad tres fœderatorum duces pertineret, omne sibi Austrium vsurpare; & non præsentem modò ex sua vnius libidine cuncta administrare, sed absentem quoque eadem impotentia nutum obseruari suum velle. Id verò nec pati Venetos posse, nec esse ex vsu communium rerum. Atque hæc seorsum apud Pontificem liberiùs. In concilio legatorum Cardinaliumque, quod primum Gregorius habuit, eadem de maturanda profectione in Græciam Paulus Theupulus Venetorum legatus disseruit, ac præterea, vt centum longæ naues ad eas quas superiori anno habuissent adderentur, postulauit. nam, & hostem, credibile esse, maiorem classem comparaturum, dicique, intensissimè rem naualem Byzantij administrari. & Christianis adauctis ita viribus cuncta procliuia ad conandum fore (famam magnorum apparatuum quotannis captarat Venetus, quòd ea, seu bellandum foret seu de pace agen-

Callidum Venetorū consilium.

dum, ad vtrumque sibi apta consilium videbatur). Addebat, vt ex ijs classibus, quas quisque fœderatorum paratas iam haberet, cùm primùm nau igabile mare tempus præbuisset, centum naues ad prædas, maximè hominum ex Turcarum terra agendas, tutandasque ab simili hostium consilio Venetorum insulas præmitterentur: vt Maximilianus Cæsar nouis stimulis promissisque ad capessendum bellum incitaretur: reges quoque Galliæ ac Lusitaniæ solicitarentur: ad Moscum, ad Persas legati mitterentur, quando Poloni mortuo, vt suprà tradidimus, Sigismundo Augusto de nouo deligendo rege tum maximè studijs inter se decertabant: omnes denique gentes regesque aduersus immanem illam pestem literis legationibusq. concirentur. Hæc omnia vt ita fierent, quemadmodum Veneti postulabant, conuenit. Interea scribi ad fœderatos placuit ac dare operam, vt quàm amplissimam illi legatis suis potestatem de omnibus rebus permitterent, nequa mora decretis inde exequendis fieret. Relatum quoque est à Cardinalibus de addendo fœderi, vt eosdem hostes atque amicos fœderati haberent. Accipiebatur id à regijs, qui eo se capite permuniri sentiebant. Sed Theupulus mentionem huius rei penitus respuit negans, remp. nouo fœdere velle illigari, idque multos à societate Turcici belli auersurum, edisserens. Secundum hæc Veneti impensarum rationes duci cupiebant, eaque de re iam diu fatigantes Pontificem magna contentione agebant. Eam ipse disceptationem inter captiosos & cauillatores Hispanos, & morosè nimis atque minutè omnia expendentes atque exigentes Venetos fugiebat, qui, ad quingenta millia nummûm aureorum ferri sibi accepta çquum censebant, quç insumpta à se supra id quod ex fœdere deberent, aiebant. Con-

Lis inter fœderatos composita.

trà contendebant regij. neque Pontifici, ab initio initi fœderis ſumptus ſingularum rerum, rerumque ipſarum pretia ſtatuere (de vtroque enim ambigebatur) ac omnino totam hanc decernere ac dijudicare controuerſiam, facile erat: conſtabat tamen, Venetos maiores, quàm pro ſua portione, ſumptus feciſſe. Itaque Gregorius præfatus, ſibi de reliquis dum ſatis non liquere, decreuit, vt, quæ frumenta Veneti de Neapolitanis mercatoribus cepiſſent, pro his Philippus mercatoribus ipſis duo & ſexaginta nummùm aureorum millia (tanti enim æſtimata ſunt) perſolueret. ita ea tum lis paulum conquieuit. Actum inde de bello, & tentata ab regijs expeditio in Africam, & vt claſſes Hydruntum congregarentur. Sed, refutante Veneto, neceſſitatemque oſtendente obijciendi ſe primo quoque tempore Turcicæ claſſi, quæ non ſolùm reliquarum inſularum fœdæ populationi immineret, ſed Cretam ipſam aggreſſura eſſet, niſi iuſtis viribus ei occurreretur; ceſſere. Ita ſtatutum, vt numerus nauium longarum ad CCC. augeretur, totaque Corcyram claſſis conueniret. Sed, petentibus Hiſpanis, vt Veneti, quibus maior promptiorque facultas eſſet, naues claſſi augendæ præſtarent, regem milites, frumenta, pecuniam pro ijs daturum, negauit Theupulus, æquum eſſe, Venetis exhauſtis confectisque perpetuis belli ſumptibus alienum quoque onus imponi: nec regi, in tantis opibus ac tam lato maritimarum vrbium imperio, aut nauium ipſarum aut rerum ad naues ornandas copiam eſſe defuturam: nondum redditos Venetis, quos ſuperiori anno feciſſent pro rege, ſumptus, & poſtulari, vt nouis ſe rationibus implicent nouisque impendijs conſumant. Et, nequis locus querendi prætermitteretur, non debere regem, Veneti aiebant, nu-

Claſſis educendæ robur, & ratio.

merare

merare cum ſuis quatuor Genuenſium, totidem Melitenſium naues, ſed eas pati extra ſortem fœderis eſſe, atque ſponte ſua reliquis addi Chriſtianorum claſſibus. Ac ne Pontifici quidem Hetruſcas & Sabaudienſes militare naues æquo animo ferre videbantur, quas, verum eſſe, eadem ratione adiungi ceteris, dictitabant. Et longum moleſtumque nec neceſſarium mihi ſit, concertationes de ſingulis rebus regiorum Venetorumque recenſendo exequi: quorum illi ſuperbia, atque arrogantia cuncta indulgeri ſibi æquum cenſebant, identidem, pro Venetis ſuſceptum id bellum ijsque vnis geri, ad regem nihil magnopere pertinere, niſi quòd ab eo patrocinium eorum reip. ſuſceptum eſſet, iactantes. Venetorum hæ plerumque deliciæ erant, vt querendo de minimis quoque rebus ſæpe ſui faſtidium Pontifici Cardinalibusque atque adeo omnibus hominibus facerent. Longior inde difficiliorque diſceptatio excepit: cùm enim Venetis datum eſſet, vt numerus nauium augeretur, quia Turcas quoque conatu maximo inſtruere bellum fama erat, de tempore quo claſſes in Græciam adducendæ eſſent non conueniebat. Tendebant Veneti, vt maturaretur, ac vere primo parati in hoſtem ducerent, ſummam in eo rem verti, docentes: Hiſpani totum Iunium menſem in apparatu tot nauium rerumque poſcebant. Quod cùm Venetijs ex Theupuli literis cognitum eſſet, indignantibus ceteris gaudere decemuiri, locum ſibi extrahendi per has contentiones temporis datum: interim à M. Antonio Barbaro, quid ſpe, ad pacem afferretur, ſcituros, conſiliumque fortunæ accommodaturos. Theupulo edocto, quid ageretur, dare eum operam iubent, nequid interea Romæ decernatur: ac non ſolùm de tempore co-

gendi

gendi classes nihil remittat, sed, Venetos plures naues, quàm quot ex fœdere deberent, dare posse eo anno, neget. Id verò vbi à Theupulo in consilio dictum est, qui antea de classe augenda tanto studio laborarat, sciretque, si Veneti dare ijs conditionibus naues recusarent, quibus anno superiori dedissent, pares Christianos Turcis esse non posse, suspicio est ingens incussa, nequid illi occulti consilij pacificandi cum hoste coquerent. Itaque vtrisque iam de contentione remittentibus, sua sponte res frigidè lenteq. agi sunt cœptæ. Nunciatur decemuiris, ex sententia eorum nihil Romæ approperari: collaudantibus alijs Theupulum &c, nihil tempori cogitatisque eorum aptius potuisse accidere, existimantibus, exurgens vnus senatorum magistratum gerens, cui ius est sanctiori consilio interesse, Etiam atque etiam, inquit, decemuiri, aduertite animum, ne ante socios alienetis, fœdusque dissoluatis, quàm, de pace vobis quæ spes, quæ leges sint, exploratum habeatis. Hæc vox, vt de integro tota res ad collegium referretur, fecit; metuq. perculsi, ne eodem tempore & spe pacis & societate Pontificis Hispanorumque deciderent, in medioque destituti prædæ omnibus essent, Theupulo scribunt, vt de conditionibus eius anni transigeret.

Suspicio Romæ orta.

Sapiens consiliū.

CONSVMPTA per hunc maximè modum hieme, tandem ex auctoritate Gregorij ita decretum: Pontificia regiaque classis ante Cal. Apr. Messanam conueniret, atque inde nulla sibi facta mora Corcyram traijceret: ibi adiunctis Venetis Græciam inuaderent, atque cum hoste, si se obuiàm dedisset, confligerent; facerentque, quod ex publica Christianorum fœderatorumque re præfectis classium videretur. Naues longæ haud pauciores

Decretū de classe augenda.

CCC. educerentur: onerariæ XL. galeatiæ, quot armare Veneti posſent. Peditum LXM. ſcriberentur, quorum ſingulæ naues longæ haud minus centum & quinquaginta tollerent: quatuor millia & quingentos equites præparatos haberent, ſiquem ſociorum hoſtis terreſtri bello inuaderet. Tempus ducibus ad conueniendum Corcyram indictum nullo modo proferretur, ſed cum quot quiſque paratas haberet naues diem ſeruaret; reliquis, vt quæque expedirentur, ſequi claſsem iuſſis: cetera, vt anno ſuperiori ſtatuta erant, ita fierent. Additum ex Venetorum ſententia, vt nulli fœderatorum ſuas vires à Turcico bello auertere aliò fas eſset, ne ſi proprio quidem bello ab quouis hoſte, etiam nouo nec opinato, occuparetur. His ita conuentis pactisque, inſtare Theupulus, vt naues centum ad tuendas à populatione inſulas, prædasque ex hoſtico agendas præmitterentur. nec regij, quia rem probabat Pontifex, abnuere, ſed reijcere ad Auſtrium: ipſi de eo à rege imperatum.

INTEREA Veneti egere cum Pontifice de captiuis commutandis. Nobiles aliquot Turcæ nauali prælio capti Romæ in cuſtodia detinebantur. Eos initio Veneti in carcere necandos cenſuerant: quod cùm Pius vt crudele aſpernatus conſilium eſset, redimi permutatione eorum notos Chriſtianorum centuriones, qui varijs caſibus in poteſtatem venerant, cupiebant: nam, ſi pax conueniſset, facturum id Pontificem nulla cum eorum gratia, præuidebant. Inter captiuos Turcas vnus erat adoleſcens Halyj filius, ſorore genitus regis: nam alter vnà captus, morbo interierat. Huius mater, muneribus literisque & muliebribus precibus Auſtrium fatigans, delinierat iuuenis animum,

Halyj filius captiuus redditur suis.

qui regiæ ſtirpis adoleſcentem matri ſororique, cuius eximiam eſſe formam fama erat, pæne amatorijs literis ſalutem libertatemque puero orantibus reſtituere, nomini ſuo amplum nec alienum ætate ratus, id extraordinarium munus dari ſibi à Pontifice magno ſtudio petierat: impetratoq. adoleſcentem propè regio cultu habitum donatumque Byzantium remiſit. Reliquos retineri in eadem cuſtodia, differrique permutationem eorum in aliud tempus placuit.

Mehemetes Eubœæ præfectus captiuus Romæ.

In his præcipuæ dignitatis fuit Mehemetes quidam Eubœæ præfectus, vir nequaquam, vt viſus eſt, ingenij rudis, ac ne noſtrarum quidem ignarus rerum morumque. Hunc, quia non inconditè Italicè loquebatur, ab ſtudio ſerendi cum homine Turca ſermones, viſebant interdum aliqui è noſtris, qui bello rebusq. in Græcia interfuerant. De nauali prælio narrare ſolebat, duas maximè res victoriæ cauſam Chriſtianis fuiſſe, ſclopetariorum multitudinem, quos longè præſtare Turcis ſagittarijs, ea pugna compertum eſſet: & munimentum tabulationemque illam, qua Chriſtiani latera ſuarum nauium conſtruxerant; quòd ea milites noſtri & ab hoſtili ictu tegebantur, & certiùs ipſi ſclopetis telum in hoſtem mittebant. Vtramque rem hoc doctos experimento correcturos in ſua claſſe Turcas, aiebat, ac ne ijs quidem poſthac ſuperiores Chriſtianos fore.

Eius de nauali noſtrorũ victoria ſententia.

Et cùm noſtri magnitudinem victoriæ verbis extollentes, Turcarum vires ea clade obtritas, nec, Cyprum ademiſſe nobis, tanti eſſe, dicerent; ſubridens ille, Barbam, inquit, abraſiſtis nobis, quæ citiùs opinione veſtra renaſcetur: at Cyprum, quam Turcæ veluti membrum à corpore præcidimus, quando Chriſtiani recuperabunt? Poſt naualem pugnam, cùm Columna captiuos reuiſens curam cuſtodiamque eorum

Eiuſdem p ſcherſinũ dictum.

ſuis mandaret, liberaliterque haberi præciperet, ad hunc ipſum Mehemetem verſus, Diſcite, inquit, à nobis humanitatem, qui tam acerbè ac tam crudeliter ſæuire, atque habere Chriſtianos captiuos ſoletis. Cui non barbarè barbarus, Ignoſcere, inquit, nobis, imperator, debes: neque enim, capi & in hoſtium poteſtatem venire, hactenus noſtrorum fuit: & tantùm facere captiuos, non etiam eſſe, Turcæ didicimus. Non ceſſarat interea Pontifex Chriſtianos reges ad iungenda in barbaros arma ſolicitare. Et Carolus Lotharingius Cardinalis, qui mortuo Pio Romam paulo antè ad comitia venerat, ſpem mouerat, regem quoque Galliæ poſſe ab amicitia Turcarum auerti. Et quia is erat Carolus vir inter Galliæ principes ſummæ auctoritatis, cognitosque habere & regis ipſius ſenſus, & gentis Gallorum putabatur, haud vano auctore rem incepturus Gregorius videbatur. Rex appellatus à Pontifice ita reſpondit vt opinionem faceret, fœdus cum non aſpernaturum. Eo tempore atrox in Gallia res ac digna memoratu accidit; quam percurrere breui, quando in hunc locum incidimus, & paulo altiùs ab origine repetere, operæ pretium eſt viſum. Regnum Galliæ multæ lataeq. prouinciæ ſitu, armis, viris, rebus omnibus opulentæ, non mari, non terris diſcretæ, in vnum veluti coniunctæ corpus: & gens ipſa armis & maximè equitatui ſtudens, & ſuper hæc omnia ſumma in regem & fides & pietas, ac propè vt in Deum cultus; prævalidum atque formidabile, & inexhauſtæ potentiæ planèque inuictum ac longè ceteris Chriſtianis regnis clarius & nobilius effecerant. Has tantas opes naturæ ac diſciplinæ, quas nullæ antè ciuiles diſcordiæ, nulla externa bella, non multarum ſimul nationum conſpirationes infregerant,

Aliud acutiſſimū

Pontifex Galliæ regem fœderatis tẽtat adiungere.

Galliæ potẽtia videnda ſit.

Eiuſdem calamitas quam cauſā habuerit.

rant,

rant, per turbata religio prauæque de diuinis rebus opiniones paucorum inuectæ ſcelere funditus memoria noſtra euertere. Tanta enim rabie ex diſſidio ſacrorum omnes inter ſe ordines debacchati cædibus ſunt, vt nulla ferme domus tota Gallia, nedum ciuitas ulla expers cladium fuerit: quæque gens terrori vicinis populis erat, ea inteſtinis obtrita bellis miſeratione ſui, quàm metu, finitimos magis moueat. Germanus ignobilis, nomine Martinus, patrum memoria primus auſus eſt Chriſtianorum ſacra ritusque non religione magis, quàm vetuſtate ſanctos arbitrio ſubijcere, polluere damnareq. Et nactus nouitatis fautores magnæ viros potentiæ breui totam opinionibus oppleuit Germaniam. Et, vbi res etiam quæſtui atque honori eſſe cœpit, vt quiſque ingenio pollens, præcipuam inde famam affectare, addere, immutare, totam conturbare ſacrorum rationem. Licentia inde creſcere malum, ac velut incendium in proxima quæque adhæreſcere. Maximè Heluetios corruperat Zuinglius quidam ipſo ſceleſtior Martino, cuius peſtiferis inuentis maius adiecerat nefas, diuinæ hoſtiæ ſacrati panis vinique, quam, accepta à Deo religione rituque, immolamus, negans vllum ineſſe Numen. Ab hoc deinde Iohannes Caluinus manauit, callidæ vir doctrinæ, &, quò faciliùs & plures illiceret, ad ſenſus cupiditatesque hominum diuina adaptans. atque hic maximus ſacerdos, magiſterque nouorum ſacrorum apud Gallos poſtea fuit. Bellis, quæ Franciſcus I. rex Galliæ cum Carolo V. geſſit, magna ſæpe Heluetiorum Germanorumque auxilia mercede conducta in Galliam tranſiere: horum commercijs & conſuetudine, animis Gallorum ſuperſtitio adhæſit. Primò pauci atque ſecretò nec mentem prodentes, deinde aucta au-

Martinus Lutherus hereticorum ſuperioris ætatis caput.

Zuinglius Heluetiorũ corruptor.

Ioannes Caluinus in Galliã hæreſim inuexit.

dacia plures nec dissimulanter antiquas contemnere ceremonias, atque etiam sacrificare peregrino ritu domi quisque suæ non veriti. Repressit gliscentem magnopere illam pestem Franciscus seueritate suppliciorum, multosque mortales ea prauitate imbutos damnatos palàm combussit. oppida etiam quædam, quia aliter reuocari à nefaria superstitione nequibant, excidit: capitibusque rerum morte mulctatis reliquam multitudinem per regnum, ne coire vsquam posset, dissipauit, professus, dexteram se suam, si sciret eius affinem noxæ esse, igne absumpturum. Mortuo Francisco reuixit ea labes, assumpsitque iterum vires: & Margarita Francisci soror, Nauarrę regina, quam antè fratris metus continuerat, tum licentiùs in erroris eius prauitate versabatur, totaque in eo erat, vt in quamplurimos id venenum in Gallia funderetur. Hęc mulier literarum studijs magis, quàm necesse est fœminę, dedita dum eius rei non tam fructum quàm inanem laudem muliebriter affectat, à Caluino talia ingenia, & maximè fœminarum captante facilè est in fraudem inducta, ex nouitate rei, doctrinę & sapientię opinionem magnam sibi facturam sperans. Et Gallorum vxores etiam virorum muneribus regendisque rebus miscere se (quod gentis fert consuetudo) solent, ac plerumq. summa est earum in rep. auctoritas. Harum imbecillitatem quà simulatione pietatis, quà legibus, quibus ex Christiana disciplina fręnum voluptatibus inijcitur, dissoluendis abolendisque, maximè aucupati sunt, quibus ea cura fuit externam nouamque propagare doctrinam. atque hoc fonte latissimè hoc malum dimanauit, Henrico Francisci filio bellorum occupationibus distento non, vt oportuit, initio eam licentiam coërcente; adeo vt singulas regni sui partes

Francisci regis in hæreticos pia seueritas

Eius religiosum dictum.

Margaritæ Nauarrę regina hæreseos fautrix.

Fœminarũ auctoritas apud Gallos.

Hæreticorũ coniurationes in regem Henricum.

corruptas, coniurationes passim factas, ingentem multitudinem, capita quoque multitudinis haud spernenda, sibique inde periculum vel maximum imminere, pæne seriùs quàm tutum erat senserit. Iam enim cum Britannis Germanisque communicata ab ijs consilia comperit,.. proditionem regni paciscentibus, si ius nouorum sacrorum lege ijs sanciretur, singulisque ex aduersariorum bonis duplicarentur fortunæ. Is terror Henrici animum ab externi belli cura ad vindictam intestinæ coniurationis auertit, pacemque cum Philippo, quibus ille voluit conditionibus, facere subegit. Cui paci cùm affinitas quoque addita esset, Henrici filia in matrimonium Philippo tradita, nuptiæque apud Parisios regia opulentia celebrarentur, festis ludorum diebus dum se rex cum iuuenibus more Gallorum princeps in armis exercet, à Mongomerio, nobili ex Scotia viro & fortissimo bellatore, infelici ac luctuoso Galliæ casu interficitur, in concursu equorum fragmine hastæ per galeam in frontem adacto.

Pax & affinitas icta inter Henricũ & Philippũ reges.

Infelix Henrici mors.

MORTE Henrici euersæ Gallorum opes. non solùm spes purgandi prauis religionibus regnum est interrupta, sed sustulere adeo animos hæretici, vt nulla legum reuerentia, nullo regis metu & palàm nouis sacris operarentur, & per omnes passim vrbes conciones haberent, venenatosq. libellos ad deprauandos illiciendosq. imperitorum animos toto regno dispergerent. Successit Henrico Franciscus quindecim annorum puer, vixdum sui nedum imperij potens: penes Catharinam matrem & Carolum Lotharingium Cardinalem, de quo suprà mentionem fecimus (cuius neptem Scotiæ reginam Franciscus in matrimonio habebat) rerum regimen erat; ne ipsos quidem satis inter se

con-

concordes, cùm Carolus ab elato ingenio ſpretis fœminæ conſilijs vnus ſibi cuncta arrogaret: Catharinæ animum maior, quàm pro ſuo ſexu, regnandi libido ſolicitaret; adeò vt ad Caroli infringendas opes, religionis poſthabita cura, aduerſæ factionis principes, à quibus poſtea ipſa filijque eius oppugnati ſunt, fouerit, ignemque eum aluerit, cuius incendio vniuerſam deflagraſſe videmus Galliam. Contemptu ætatis regis; creſcere in dies ſeditioſorum audacia, quos Hugonotos ſiue ab Hugone quodam primo nouarum religionum in Gallia diſſeminatore, ſeu qua alia re appellant: quibus ſe coniunxerant facinoroſiſſimus quiſque, & quibus aut malæ in regia ſpes, aut inopia domi, aut inuidia potentiæ Caroli, regis quoque odium fecerat. Erat in Carolo magna nobilitas: maioreſque eius Hieroſolimis in Iudæa, Neapoli in Italia regnum tenuerant, ac tum quoque Lotharingiæ, multiſque in Gallia oppidis latè imperitabant: vetuſtum genus clarumque, ſed nouum in Gallia, nec dum ſatis altè radicibus actis: Eo indignantiùs Galliæ proceres & propinqui regis, gratiam, honores, diuitias, dominationem in peregrina domo cernebant. Cardinali ipſi magnæ animi ingenijq. virtutes, promptum conſilium, plurimum vſus, haud minus eloquentiæ induſtriæque inerat: graues atque in ſpeciem integri mores, ac multæ vt in viro principe literæ: alijs tamen minùs ſincerum videri, auaritiam ambitionemque exagitare, imo ne induſtriæ quidem bona aliter, quàm inſtrumenta potentiæ ac diuitiarum haberi: ad hæc inuidioſæ opes, & elatio animi, quantam tot congeſtæ in vnum fortunæ naturæque dona efficere poterant; vt illius odio plures ab rege alienati tranſuerſique acti, quàm cupiditate nouarum rerum aut ſtu-

Catharinæ & Caroli Card. diſſidia.

Caroli Card. Lotharingij mores.

dio malarum partium abducti fuisse dicantur.

Coniuratio in Frãciscũ Regé, & Carolũ Cardin.

IN huius igitur regisque caput coniuratur Ambosiæ anno CIↃ.IↃ.LX. atque ægre rex detectis in tempore consilijs periculum euasit. Captis aliquot, ac per tormenta fateri conscios coactis, vbi validiores duces comperit, quàm quos comprehendi statim iuberet, occultat in præsentia indicium, sed eo edoctus discrimine cùm se validis præsidijs circummunisset, vocatos ad se Antonium regem Nauarræ & fratrem eius Condæi regulum, auctores nouarum rerum, custodia circumdedit, haud dubiè Condęi morte suam vlturus maiestatem. Verùm, dum peragitur de coniuratis quæstio, territique omnes, qui sibi conscij facinoris essent, veniam vitamque à rege impetrare laborant, rex ipse repentino morbo extinguitur. Regnum Carolo fratri, qui aliquot annis minor nequaquam maturus imperio erat, defertur, ac, legibus regni Cardinale fratribusque eius summis viris amotis, tutor ei Antonius ipse, qui sanguine proximior erat, datur. Ita ex reo capitis potens rerum factus augendis partium opibus intendit: quanquam idipsum parum constanter, quòd spes iniecta erat ei à Guisijs fratribus, per Pont. Max. recuperandi auitum regnum Nauarræ, quod Hispaniæ adiunctum Philippus tenet. Et ab hac cogitatione legatos Romam miserat, qui Pontifici ac Romanæ Ecclesię de more obedientiam deferrent, in eiusque fide & auctoritate perpetuò se, Iohannamque vxorem futuros pollicerentur. Iohanna (Margaritę filia erat) Antonio Borbonio regij sanguinis iuueni dotale regnum secum ferens nupserat, à matre ita instituta, vt contaminatus animus nouę superstitionis studio, & gloria delati ad eam ab his, qui sectam illam sequebantur, summi omnium rerum arbitrij, omnes

Frãciscus Rex moritur: Carolus frater regnũ accipit, cui Antonius Nauarrę rex tutor datur.

Regis Nauarræ ad Pont. Legati.

regni

regni facultates huc impenderet, vt asciti ius sacri constitueretur, atque in omnes quàm latissimè vulgaretur. Sed Antonium fortunę prouentu elatum cupido incesserat nuptijs potiundi reginę Scotię, viduæ nuper Francisci morte: nec aberat spes, annuente Pontifice sese Iohannæ coniugio exoluendi. Hinc graue inter eum Iohannamque, nec præsentibus rebus inutile dissidium. Ceterùm Catharina regis mater impotens sui, quò rerum potentiam ac ius potiretur, regniq. procurationem ex auctoritate Ordinum vna obtineret, reiecto Caroli Cardinalis fratrumque consilio Condæum parricidij manifestum extemplo occidendi, amplecti aduersæ factionis proceres, in quos inclinare tum multitudinis fauor videbatur: & Condæo è custodia educto, per eum reliquosque factionis eiusdem, gubernatricis nomen assequitur: &, Antonio amoribus & voluptatibus, qui primus imbecillis ingenijs magnæ fortunæ fructus quæritur, indulgente; paulatim omnem ad se vim regni attrahere. Hugonoti quoque, dum fœminę cupiditati suffragantur eiq. speciem imperij conciliant, suas ipsi muniunt opes. Catharina Gallię gubernatrix.

ATQVE his fractum labefactatumq. discordijs Galliæ regnum in partes ac diuersa studia abijt, & mox Germanis ac finitimis prædæ fuit. Guisij fratres, & optimus quisque, vt, cuncta impotentibus agi consilijs & aut fœminæ imperio parendum, aut Antonio seruiendum & ipsi muliebrem animum gerenti, & vastas atque vanas spes affectanti, ad quas suorum assentatione efferebatur, animaduertere, in domus suas ab aula atque à rep. secesserunt. Verùm non multo pòst ijdem, reconciliata cum Anneo Momorantio magistro equitum gratia consociatisque consilijs, & ipso Antonio noua spe cum Philippo de regno Guisij Cõdæo, fi-cijsq. aduersarij.

Nauarræ commoda aliqua pactione transigendi in partes traducto, simul vt Catharinæ præcipiti ambitioni obuiàm irent, simul vt Condæi potentiam periculosam rei publicæ, & exitio ipsorum maximè imminentem reprimerent, frequenti clientum comitatu Lutetiam intrant, atque aduersarios occupare regiam conantes summouent. Tum verò Condæus atque Hugonoti, cùm sibi satis validi ad vim quoque faciendam iam viderentur; non vt antè dolis insidijsque, sed aperta defectione, adiuti Anglorum ac Germanorum ope, arma in regem capiunt. Sic bellum funestum Galliæ accenditur, quo non in castris acieque plus cędis quàm in singulis oppidis est editum. Sacrorum dissidia nusquam verbis ne inter propinquos quidem ac priuatis in domibus, vbique ferro ac sanguine transacta sunt. Ipse rex sępe paruis momentis vim fraudesque hostium euitauit: serò sentiente matre, quàm peccatum ab se medijs muliebribusque consilijs esset. Primo pręlio, quo iustis viribus concursum est apud Aurelianum, ducibus ab Hugonotis Condęo & Ammiralio, à regijs Anneo & Francisco Guisię regulo Cardinalis fratre, pari propè clade inde Condęus, hinc Anneus capiuntur. Is Anneus, quemadmodum initio, ad Guisiorum frangendas opes, Castiliones sororis suę filios omni studio produxerat foueratque; ita se Regi bonisque iunxit, postquam, suos coniurasse contra remp. & pollui euertique auctoribus ijs auitam religionem, satis perspexit. Verùm Guisius obsidione cinctos premebat hostes, victoriamq. in manibus habere videbatur, cùm specie transfugę ab Ammiralio summissus percussor Guisium cum tribus equitibus ab explorando in castra sub noctem redeuntem ex occulto collineans sclopeti glande traiecit. Ne Henrici

Cõdæus, & Hugonoti arma in regem capiunt.

Primi prę lij euentus.

Guisius interficitur.

quidem

quidem regis casu tantum cladis regia Galliç accepit. Nam Guisij, prçter militares virtutes quibus omnes ferè çtatis suæ Gallorum duces anteisse existimabatur, magna erat in vulgus ab insigni liberalitate, apertoque ac simplici ingenio & fides & gratia: magnæ & suæ & familiæ opes, quæ pæne cum ipso conciderunt. Hoc mortuo, omnis inde fortuna in Hugonotos vertit. Pax, vt spatium vtrisque parandi belli esset, componitur. Dimissus Condæus excitis Germanorum magnis auxilijs exercitum parat. De repentè ad fanum Dionysij adortus regem, prope fuit, vt incautum interciperet. Heluetiæ legionis virtute est repulsus. Paulo pòst collectis vtrinque viribus, Anneus ira in suos ac dolore incensus, quod, quos ipse aluisset & ad illam extulisset fortunam, eorum scelere rex regnumque in vltimum coniectum discrimen esset, ad idem Dionysij fanum, vnde Hugonoti inclusum Lutetiæ mœnibus regem obsidebant, impetu in eos dato, acri prælio victos fudit. Ceterùm adeo enixè gesta res est, vt Anneus ipse tanti nominis dux, atque exacta ætate senex illo tumultuario prælio ceciderit. Victi Hugonoti tamen legis pacis dedere; quas regina, externis exercitibus & suis & hostium plenum regnum cernens, accipere coacta est. Pacis opus extitit, vt antè, noui & maioris belli instructio. Collatis iterum signis, iterum Hugonoti vincuntur ab Henrico regis fratre, admodum adolescente: atq; ipse Condæus in acie circumuentus occiditur. Sublato eo regij sanguinis duce, incisi seditioni nerui videbantur. sed breui apparuit, ciuiles discordias in ipsis modò initijs auctore egere: vbi inualuerunt, capita ipsæ efficiunt.

Condæus prope Regē intercipit.

Anneus Hugonotos fudit.

Ipse cadit in acie.

Iterū Hugonoti vincūtur: Condæus occiditur

GASPAR erat Colignius, qui Guisium per emissarium suum occiderat, mediæ vir nobilitatis, sed

Gaspar Colignius.

sorore Annei ortus, qui, cùm apud Henricum ob egregiam virtutem principem gratiæ & auctoritatis locum haberet, Gasparem ad maris præfecturam, quæ nisi principibus Galliæ mandari non consueuit, prouexit: Galli Ammiralium vocant. Is omnibus ferme bellis, quæ reges Galliæ Franciscus & Henricus gesserant, sub Anneo meruerat, &, cùm pacis quoque consilijs inter primores adhiberetur, magnum sibi vsum comparauerat: & callidus ipse vir tectusq. & oratione & industria promptus, æquè bonus belli pacisq. artibus habebatur: quanquam haud dubiè cautior quàm pugnacior fuisse dicatur. In magna vi animi atque consilij malum ingenium prauumque inerat, & ingens famę atq; opum cupiditas: ad quas per fanda nefandaque, quibuscunque poterat modis, subdolus & vastus animus nitebatur. Et cui nullus Dei metus esset, ad noua sacra nouamq. de diuinis rebus doctrinam applicare se statim, nihil pensi habuit, occasionem eam sibi inuadendę potentię ac res nouandi futuram, ratus: quo nomine, si Henricus vixisset, ipse in primis fratresque eius pœnę destinabantur, quorum Landelotius etiam in custodiam traditus fuerat. Cùm enim regem ad sacra deducens, ad fores templi progressus inde ferè abscederet, veluti si introire religiosum haberet, admonitus de eo Henricus reuocauit abeuntem, quid ita limine templi absisteret, ab eo quęrens. Qui cùm bonitate fretus regis, prohiberi se religione, respondere non esset veritus, adeo ira commotus est Henricus, vt, conuicio increpitum, gladij capulum tenens, confossurum se eum manibus suis fuisse, diceret, nisi maiestati suę indecorum existimaret, probrosi hęretici sanguine fœderi. In vincula raptus luisset capite eam temeritatem, nisi & Annei auunculi gratia atque

Eius mores.

Landelotius in custodiam traditus ob religionem.

aucto-

auctoritate; quæ apud Henricum summa erat, tectus fuisset, & in cœtu principum, rege coram, omni eiurata hæresi sanctissimo se iureiurando, tactis sacratis libris, obstrinxisset, à Catholicæ pietatis fide, in qua & ipse educatus & maiores sui fuissent, nunquam discessurum. Sed Gasparem, opinio erat, omnium ipsum auctorem insidiarum coniurationumque, quibus sæpe appetitus rex fuerat, atque omnium Galliæ motuum vnum architectum fuisse: nec dubium, Condæum regi eius consilijs solitum. Ad hunc igitur summum rerum ius arbitriumque Hugonoti deferunt: nec vllius alterius ductu plus negocij regiæ domui est factum. Sæpe regem in eas compulit necessitates, vt ad arbitrium eius & deposuerit arma & sumpserit: nec ipse vnquam infestior hostis, quàm cùm pacem agitaret. sæpe acie victus cuncta ingenio atque astu sarsit. Condæus Hugonotorũ Dux

ANNO CIƆ. IƆ. LXXII. fessa malis Gallia, ac rege propè inopia circumuento, iterum conciliata concordia est; & regis soror Henrico Antonij filio regi Nauarræ, Ammiralianæ factionis adolescenti, auctore Ammiralio, nupsit. (Antonius ipse aliquot antè annis ad Rhotomagum accepto vulnere interierat). Ad quas celebrandas nuptias ipse Lutetiam cum partium principibus ac magna clientum manu, maiori propè, quàm rex ipse traheret, comitatu venit, adeo comiter à rege acceptus, vt cum nemine familiariùs versaretur, neminem frequentiùs consilijs adhiberet: in quibus de bello Belgico aduersum Hispanos agitasse eum, non ignorabatur; quæ causa Philippo fuit, vt traditum à nobis est, retinendæ cum fratre in Italia classis, nequid Galli impulsore Ammiralio aduersum se molirentur. Prodijt inde rumor (siue indicium eius rei ali-

quod extiterit, siue reginæ commentum id fuerit, quò minus inuidiæ haberet dolus, quem ipsa Ammiralio struebat) tam frequentes Hugonotos Parisios conuenisse, non inuitatu regis, sed clàm inita coniuratione, regis ipsius regiæque domus, nullo tum satis firmo præsidio septæ, per nuptiarum occasionem opprimendæ. Et regina, seu vero metu siue quò ipsa ad omnes casus paratior esset, regiam opportunis militarium hominum stationibus dissimulanter, nequam suspicionem præberet, muniebat. Id dum fieret, euenit vt rediens à regia domum Ammiralius à latente insidiatore, qui in prætereuntem sclopetum excussit, graue in dextera manu vulnus acciperet. Duplex exinde fama est: alij id totum Guisio facinus assignant, ipsiusque insidijs appetitum Ammiralium esse, contendunt, ex cuius clientis domo, quæ tum vacua de industria habebatur, adactum telum fuisse constat: &, cùm inexpiabiles inter ipsos inimicitiæ atque hostile odium intercederet, quanquam regi vterque receperat, donec Lutetiæ essent nihil pro pristina simultate acturos; tamen paternæ cædis stimulis agitatum adolescentem temperare sibi nequiuisse, quin iisdem Ammiralium peteret dolis, quibus parentem suum ab eo meminerat interfectum. Alij, Catharinæ regis matris instinctu consilioq. eas compositas insidias fuisse, pro non dubio affirmant: eam infensam iam tantis Ammiralij opibus, quas ipsa initio aluerat, esse cœpisse, nimiamque potentiam eius formidare, nec eo viuo quietum vnquam habituram regnum, credere: & super tot clades, quibus conuulsa Gallia est, tot pericula, quibus ipsa rexque & filij ægre euaserant, priuatim quoque iratam illi fuisse, quòd, de se contumeliosè & parum pudicè locutum, acceperat. His accensam, tollere tam infestum

Ammiralius sclopeto vulneratur.

domui

domui suæ hostem, statuisse, &, quem armis atque vi palàm absumere nequiuerat, dolo atque insidijs opprimere: neque enim non antea eam talium facinorum consciam participemque fuisse, aut audacia astuque & artificio struendæ fraudis ipso minùs vafram solertemque Ammiralio. Ab ea igitur per nuptiarum occasionem falsum, ac spe Hispaniensis belli, cuius cupidine ille flagrabat, captatum, cum factionis principibus in Parisios perductum esse, &, quò incautiorem exciperet, omni genere comitatis honorisque permulsum. Ab eadem appellatum Guisium, indignaque patris eius nece commemorata adolescentem ad vltionem incitatum compulsumque, cupidum quidem & nihil non ausurum, quò paterni sanguinis pœnas ab intestabili inimico expeteret: sed, datam regi fidem, obijcientem, negantemque fallere promissum velle, quòd vereretur, ne inde & regem ipsum ab se, & omnem Galliæ nobilitatem alienaret, si deceptæ fidei crimine argueretur. Sed, cùm regina, status Galliæ regisque interesse, ferens, id ab eo pro iure imperij ac pro fide, quam regi reique publicæ deberet, exigeret, paruisse iuuenem, acceptis tamen antea literis reginæ manu scriptis signoque impressis, quibus voluntas eius auctoritasque continebatur: ac tum demum ab eo percussorem summissum. Sed, siue reginæ iussum id siue Guisij ausum fuerit, ad Ammiralium inter suorum manus domum sublatum fit subitò vndique ab Hugonotis concursus: ira, indignatione, clamore omnia miscent, non Guisium magis quàm regem ipsum increpant. nisi ipse facinori annuisset, neminem id ausurum fuisse, fremunt. Renunciantur ea regi, vt multorum opinio fert, ignaro adhuc matris consilij, qui statim matre ipsa assumpta ad visendum Ammiralium

ralium in eius domum venit, vltionem quæstionemque ea de re acerrimam habiturum se, pollicitus: ac stipatores corporis sui, qui Ammiralij domum à vi custodirent, in honorem eius reliquit. sed Hugonotorum minacibus dictis ipsum quoque suspicione aspergentibus vehementer offensus cùm discessisset, instigante iramque eius accendente matre, à qua ille regi se regnumque patiebatur, nec posthàc tantam habiturum occasionem omnes vno tempore inimicos opprimendi, ostendente; tollere vexatorem illum regni sui, nec infensum immitemque hostem viuum relinquere, capitaque seditionum velut vno ictu omnia præcidere, constituit. Neque enim dubitabatur, si inde missi forent, quin bellum renouaturi atrocius, quàm vnquam antea, atque infestiùs cæde, direptionibus, odijs internecinis grassaturi, iterumque regnum ferocissimis nationibus aperturi essent. Nam ne Ammiralius quidem ipse aculeis minisque temperauerat: qui consolanti se regi, & (vt assolet) spem facienti leue & curatu facile vulnus fore, Non magni, inquit, refert, si sauciam ac debilitatam manum habeam: caput enim mensque vigent, ad reliquaque vigebunt. Consilio habito, matre ac fidissimis amicorum adhibitis, agendæ rei negocium maximè Guisio datur. Is, quò securiores Hugonotos atq; eò incautos aggrederetur, simulata regis in se ira Lutetia cum omnibus suis discedit. Idem noctu, quæ X. Cal. Sept. antecessit, in vrbem regressus, vt constitutum erat, socio sibi assumpto regis fratre ex concubina nato, lætus, in vindicanda regis maiestate capiendæ de patris nece vindictæ præclaram sibi datam esse facultatem, Ammiralij domum inuadit.

Rex Ammiralium & socios tollere cõstituit.

Agendæ rei negocium Guisio datur.

HAVD saniora apud Ammiralium consilia agitata interea fuisse dicuntur, ipso ad vltionem sui reli-

quos oratione accendente: & Tilinium generum eius, non consulto sed facto opus esse in tali re, clamantem: eundum in regiam, & proditionem ac perfidiam, regis atque inimicorum sanguine expiandam, contendentem; vt quisque vehemens animo, aut manu promptus erat, sequebantur, cuncta vi atque armis agenda, censentes. Cùm vna omnium sententia fuisset, cædem fieri, regem fratresque & quicunque officere conatibus possent, tolli: modum agendæ rei Admiralij artibus regendum permittunt. Eum ita orsum rem esse ferunt. medio diei (quo tempore infrequentia in regia esse consueuit, & cibo atque æstu graues plerique omnes aut inermes somnum quietemque agitant, aut domum quique suam dilabuntur) ipsi diuersi alius alio itinere tecta palijs arma gerentes, & maximè paruis instructi sclopetis certo tempore regiam intrarent, acceptoque signo suum quisque negocium exequeretur. Diuiserat autem ita partes: Rocafocorius regem tanquam de magnis rebus acturus adiret, atque interficeret: Tilinius adolescentulam reginam, & Mongomerius regis matrem necarent: Briomorus Henricum, & Vidamius Alenconium regis fratres opprimerent: Piles Guisium & Niuersium aggrederetur, & Basciauanes Nauarræ regem occideret. Hunc tollere adolescentem, quanquam factionis eiusdem, decreuisse dicuntur, siue elato ac minimè obnoxio eius ingenio non fideret Admiralius, siue quia Condæo regnum destinantes veriti sunt, nequo dissidio inter eos aduersariorum partes suscitarentur. Condæi enim opportunius Admiralii consilijs ingenium erat: nam regium nomen penes adolescentem, imperium penes se esse ille volebat. Dum in alium diem dubitando circumspiciendoque omnia Admiralius rem

Regis, & aliorum interimẽ dorũ traditus ab Admiralio ordo.

differt, ſuum eum occupat fatum. Hæc enim ipſa indicata regi, vt maturaretur res, effecere. Quanquam, hæc quoque ſic vulgata confictaque ab regina, ſunt qui exiſtimant, vt inuidia occiſi Admiralij, atrocitate ſceleris eius, aliorumque qui cum ipſo interfecti ſunt, leniretur. Sed Guiſius paulo ante lucem aggreſſus vi atq; ferro Admiralij domum expugnat, atque eum immiſſo milite obtruncat. Deprecantem mortem, & ætati ſuæ parci orantem adoleſcens Germanus, qui Franciſco Guiſij patri inter nobiles pueros domeſtica miniſteria præſtare principibus ſolitos deſeruierat, idque ſibi munus depopoſcerat, cum exprobratione perfidiæ atque impietatis, multis vulneribus confecit, & ad Guiſium aditum in ædes obſeruantem, è feneſtra in viam præcipitauit. Ferunt, Admiralium primis vulneribus prolapſum vt mortuum iacuiſſe: vbi Guiſium clamantem de via, & ad ſe deuolui præcipitem de feneſtra iubentem audiuit, tollentibus ſe obnixum manibus, nouisque precibus, ne in extremam iam agentem animam vltrà ſæuirent, per fidem eorum obteſtatum iuuenes eſſe: tum ab eodem Germano repetitis vulneribus confoſſum proiectumque. Guiſius, cùm mortuo perfidioſam patris necem, ac tot ſcelera, tot patriæ clades, tot ciuium cædes obiectaſſet; feram ſed debitam tandem Deo hominibusq. penam parricidam ſoluiſſe, ferens, corpus vrbanæ plebi ad arma vocatæ tradidit. Illi abreptum pedibus trahere, vexare, vti in ſentientem probra contumeliasq. iacere. ſçuireq. Multitudinis ipſam ſe concurſu impedientis, lacerare, contingere, ac participem fieri certantis partem Pariſienſis iuuenis abſciſſo capite, & conto infixo abiens in ſe auertit. Ita bifariam cadaueri per vias, per fora, per totam raptato vrbem eſt illuſum: poſtremò ad carnificinam extractum altero pede ſu-

Admiralij nex.

Cadauer præcipitatur è feneſtra.

Atrociter vexatur, laniaturq.

ſpenderunt, proditoris patriæ & parricidæ pœnam eam eſſe, clamantes. Hunc demum vitæ finem eſt nactus Admiralius, poſtquam ſe ex equeſtri loco in eam fortunam opesque extulerat, vt propè alteram in Gallia regiam habuerit, duobusque maximis regibus Galliæ, atque Hiſpaniæ formidini ac terrori fuerit. Nam Philippo quidem etſi arma ipſe nondum intulerat, tamen & Belgas ab eo alienauit, compulitque ad defectionem; & confirmando inde Auran-gio, concitandisque Germanis magno ac difficili bello implicuit: regem Galliæ ſæpe in regni ac vitæ diſcrimen adductum, quoties armorum piguit, accipere ab ſe, non dare leges pacis coëgit. Id omnino mirandum in eo viro fuiſſe videtur, quòd & externis bellis, quæ Galli cum Hiſpanis geſſere, bis captus, & hoc ipſo inteſtino Galliæ diſſidio, cuius caput concitatorque fuerit, ter acie victus profligatusque, nuſquam ipſe victor, tamen ita voluntates ſuorum ſtudiaq. non amiſit, vt ex cladibus ſuis validior ſemper ac maior emerſerit. tanta vni auctoritas, tanta in reparandis rebus induſtria fuit. Et ſatis conſtat, callidiorem quàm fortiorem ducem eum fuiſſe: in conſerenda pugna adeo timidum ac diffidentem, vt neque dimicationis vltimæ diſcrimen ſubierit vnquam niſi coactus: &, in magna peritia deligendi locum, collocandique aciem, qua euaderet victus quàm quò vinceret hoſtem, ſolertiùs ſolitum prouidere, atq; exquirere, tradant. Trucidati eodem impetu ſunt Rocafocorius, Tilinius, Pardilionus, Amboſius, Piles & alij factionis principes. Mongomerium adeo concupiuit Guiſius, vt fugientem aliquot paſſuum millia ſit inſecutus. ſed ille cognita in tempore Admiralij morte ſe periculo proripuerat, continentique inde fuga in Angliam traiecerat. Atque hæc

Admiralij elogium.

Trucidatorum cũ Admiralio Principũ nomina.

Mõgomerius fuga sibi consuluit.

in vnum Admiralium paucosque principes. Quæ inde passim cædes editæ ab irato populo sint, haud facilè quisquam pro rei magnitudine enarrarit.

Mirum cur Parisij Hugonotorum peste nũquã contaminati sunt.

PARISIORVM ciuitas præter ceteras Galliæ ciuitates Hugonotorum odio flagrabat, nunquam sectæ illius contagione contaminari se passa. Quæ res nobis causam non cernentibus miraculo esse solet. ibi enim regia Galliæ atque caput rerum est: quanta hæc ex concursu tot hominum ianua ad nouas res importandas? In eandem vrbem ex omnibus gentibus nationibusque literarum causa ingens multitudo, altera propè ciuitas, confluit. Vrbis ipsius magnitudo tanta, vt quingenta millia hominum capita censeri in ea dicantur. Cui monstri simile non videatur, in tanta omnis generis colluuione, in tanta licentia atq; impunitate, quò tot quotidie viri principes ea inquinati labe, tanto veneni fundendi in alios studio, conueniunt, incorruptam ab illo morbo ciuitatem conseruari potuisse? Adde, quòd ei mater regis Momorantium Annei filium præfecerat, magna ambitione id ab ipsa petentem non ob aliud, quàm vt ciuitatis iram in Hugonotos leniret, populique partem aliquam ad studium nouorum sacrorum attraheret. Captans omnibus inde blanditijs plebis animos, grauiùs, quia suspecta indulgentia erat, offendit: coactusque est periculo vitæ, cui sæpe comperit vim parari, excedere vrbe. Ab ijs enim & placitis & hominibus vt à peste ciuitas abhorrebat: vsqueadeo vt, nisi rex edictis pœnisque odium compescuisset, nunquam manus ab auctoribus abstinuisset: ac ne sic quidem contineri potuerunt, quin multos eorum sæpe occiderent. Tum verò eam nacti licentiam, atque insuper à Guisio incitati, vt rabidæ feræ arreptis armis irruunt, primorum domos expugnant,

cædunt, laniant, cruoreq́, cadaueribus luctu omnia complent: omnia captæ vrbis similia faciunt: quicunque obuiàm datur noxæ eius suspectus, sine vllo iuris, amicitiæ, hospitij discrimine pro hoste trucidant. Fugientes nulli recessus, nullæ tegunt latebræ: vbique pestis, vbique interfectores adsunt; omnia infesti scrutantes turpibus quoque atque obscœnis abditos locis eruunt, tractosque in apertum iugulant. Briomorum vnum è coniuratis capillo barbaque abrasa, seruili veste indutum in Anglorum legati stabulo strigili tergentem equos inuenere, abreptumque in forum supplicio affecere: non generi, non ętati, non formę, non sexui parcunt. Multę fœminę iuxtà illustres humilesque aut ferro necatę, aut pręcipitatę in flumen periere. Haud ferè accidit, vt ab hoste infenso, irato, internecino in vrbe diu obsessa, magno labore atque vi capta auidiùs atrociùsque in victos sęuitum sit, quàm tum illi non solùm hominum eiusdem gentis, moris, sermonis, cultus, sed necessariorum, contubernalium, hospitum, amicorum sanguinem hauserunt. adeo in hominum animis omni affectui religio pręponet: & multitudo, vbi concita fuerit, modum tenere vllum nescit. Regem Nauarrę, & Condęum adolescentes propinquos suos rex initio tumultus somno excitatos penes se habuit, seruauitque; eorum domus captę à plebe, occisisque omnibus direptę sunt. Ægre quarto pòst die, magis quia non supererant in quos sæuirent quàm auctoritate regis, à fœda trucidatione reuocari potuerunt. Nam postquam satiati cædibus sunt, vna discurrentis ac lasciuientis plebis vox audiebatur, Aut templum adi, aut mergeris flumine. Hac moniti voce, quos formido imminens vrgebat, ruere ad sacra, & rei diuinæ magna

Hugonotorũ cędes maxima.

Plebis ad Hugonotos verba.

cum ſimulatione religionis intereſſe; eaque res ſaluti permultis fuit. Sed non hic mactandi atque occidendi finis. Peruaſit celeriter vniuerſum regnum non fama magis, quam exemplum Lutetianæ cædis: atque, interfecto Admiralio principibusque alijs, acciſas perditasque partium illarum res, rati, ſingulis oppidis vrbibusque veluti ad extinguendas reliquias coniuratorum exurgunt, arreptisque armis ſanguine ac cæde graſſantur. Hugonotos territos principum ſuorum caſu, nec vſquam valida manu coëuntes cædunt, fugant, ſpoliant, diripiunt. Haud vllo vnquam bello tot millia hominum vno tempore Gallia amiſit, quot tum vno propè impetu à ciuibus toto regno interfecta dicuntur. In his octingenti milites fuere, quos Admiralius in Belgas Aurangio aduerſus Philippum auxilio miſerat, à bello tum forte redeuntes, qui ad vnum in Picardia trucidati ſunt.

Toto regno Hugonoti trucidātur.

REX, conuocatis in maiorem curiam ſenatu Pariſienſi proceribusque, populo item admiſſo, à matre ita inſtructus, quò rei infamiam in ipſos qui perierant auerteret, literas atque indicia protulit, quibus, coniuratum in ſe ſtirpemque ſuam ab nefarijs hominibus, compertum eſſe ſibi, aiebat. Commemorauit inde ſuperiorum annorum bella, quibus regnum toties in vltimum adductum diſcrimen vna Dei benignitate ſtetiſſet: item dolos atque inſidias vitæ ſuæ factas. Quid ſe tam crudeliter de ijs meritum, vt, viuere & communi ſpiritu frui, pati non poſſe viderentur, quibus ipſe tam ſæpe, tam clementer ignouiſſet, & dignitatibus ac honoribus ſuis reſtitutos auctosque placare beneficijs conatus eſſet? Et vt dignus ipſe, in quem tam ſceleratam coniurationem conciperent; quid matrem,

Regis ad Senatū, & populū oratio.

quid

quid fratres suos commeruisse, quid verò nouam nuptam prægnantem & partui proximam: quos omnes pariter occidere & contrucidare statuerant? Cùm sub hanc orationem obortæ lacrymæ fletusque miserantium regis pericula, regnique mala essent; rex, illos quique sectam eorum sequerentur omnes, tam qui Lutetiæ quàm qui alibi cæsi essent, iure cæsos: qui aufugissent, parricidij damnatos, eorumque pecunias, res, bona, publica esse, pronunciauit. Id verò facinus & liberauerat suspicione Hispanos aut suspicionis obtentu, & motam à Lotharingio Cardinale spem de Turcici belli societate auxerat. Nam & Cardinalis fratris filius Humenæ Dux eo anno cum egregia Gallicæ iuuentutis manu voluntarius miles in Veneta classe bello interfuerat: & Guisium ipsum vel priuato consilio cum haud spernendis Gallorum copijs militaturum Pontifici, idem Cardinalis pollicebatur. Qua excitatus oratione Gregorius, simul vt regi Admiralij interitum, quo tum demum potens regni sui factus videbatur, gratularetur; simul ad explorandum eius de Turcico bello animum, legatum in Galliam misit Flauium Vrsinum Cardinalem, magnaque celeritate proficisci ab Vrbe iussit. Sed breui apparuit, & Gallos longè ab ea cogitatione abesse, & Lotharingium ea locutum ad permulcendum alliciendumque Gregorij animum, à quo ipse Galliæ legatus creari impensissime cupiebat. Nam Iohannes Michaëlius, quem Veneti post cædem Admiralij in Galliam miserant, à rege postulauerat, vt pacificatorem se arbitrumque componendæ cum Turca concordiæ interponeret. eamque rem auidè susceperat rex, cuius conducere rebus videbatur, non opprimi Venetos, ab Hispanisque disiungi. Qua de re, occulta consilia Michaëlium

Flauius Vrsinus Card. in Galliam legatus.

lium

lium cum Gallis habere ſenſerat Saluiatus, quem ſuprà miſſum in Galliam à Pontifice docuimus; vir ingenij magni, magnæque induſtriæ, & regi, matrique, quam propinqua affinitate contingebat, ab iiſdem laudibus percharus perque familiaris: deque eo Gregorium per literas monuerat. Sed tùm, vrgentibus maximè Venetis ſocios ad armorum atque belli apparatus, intentiſſimèque ipſis in eam curam incumbentibus; creditum parum eſt Saluiati literis; quibus non multo pòſt rei exitus fidem affirmauit.

Maximilianus alienus à fœdere.

A MAXIMILIANO Cæſare nouæ ſpes oſtentabantur. Is, vt ſuprà tradidimus, abhorrens ab armis, certúsq. pacem quanquam ex barbarorum fluxa nec vnquam ſancta fide pendentem non abrumpere, ſpem tamen ducere Pontificis Venetorumque vehementer optabat. ac tum alienior à conſilijs belli erat, quòd, mortuo rege Poloniæ nemine ſuperſtite regiæ ſtirpis, Maximilianus Erneſto filio ſummis ſtudijs regnum petebat, quod adeptus, ingenti incremento communiturum ſe res ſuas, ſperabat. Ea res magnam pecuniæ vim conciliandis principum gentis animis poſtulabat: & Poloni pace Turcarum gaudebant. ſed regis comitia, vt antea diximus, eum euentum habuere, vt filio Cæſaris graui repulſa poſthabito Henricum regis Galliæ fratrem Poloni prætulerint. Ceterùm Maximilianus de fœdere ac ſocietate cum Pontifice eo ſtudioſiùs agitabat, quo certior abſtinendi armis erat. Ad id, quod à Commendono Cardinale petierat, quinque peditum millia addi ſibi impetrauerat à fœderatis nihil ei negaturis, vt ipſum Germanosque in partem traherent belli. Conuenerat igitur inter ipſum & Iohannem Delphinum Epiſcopum Torcellanum legatum apud eum Gregorij, vt ei XXVM. peditum, quatuor

Henricus Galliæ regis frater, Poloniæ rex creatur, repulſo Erneſto Cæſaris filio.

millia

mille & quingenti equites darentur; quorum pars tertia ex Italis reliquæ duæ partes æquè ex Hispanis Germanisque scriberentur: Maximilianus ipse haud minores, quàm quantas à socijs acciperet, copias haberet. Hunc exercitum menses continuos sex fœderati præstarent: ac per hiemem quoque parem, ac ipse Maximilianus haberet, militum numerum in præsidia, vt belli vsus posceret, distribuerent: atque id fœdus perpetuum esset. Optarat Cæsar, addi in fœdere, vt qui eorum à societate desciuisset, is ab alijs pro hoste haberetur, eique Pontifex dira nunciaret ac solenni carmine execrationeque, communione piorum interdiceret. Hac abstinere tùm pœna est visum: concessum, vt tertio quoque mense pecunia in stipendium militum Augustam Vindelicorum mitteretur: inuentique in ea vrbe locupletes & pecuniosi mercatores, qui se sponsores darent. His conditionibus Cæsar, quò bellum spe sui foueret, arma in Turcas ab Vngaria eo anno moturum, Pontifici profitebatur. quippe defuturæ illi causæ, tempus consiliaque prolatandi, nunquam erant, dum Germanorum conuentus agit, dum milites, dum pecuniam ab ijs auferre contendit. Eius rei nuntio ad Gregorium perlato acciri extemplo ad se Theupulum Venetorum legatum iubet, lætusque ei, perductum in societatem belli Maximilianum, ait: iubetque de eo senatum facere certiorem. Rex quoque Lusitaniæ, classem suam eo anno in Græciam missurum se, pollicebatur: & ipse Pontifex, quò adderet Venetis ac reliquis animos, augere suarum nauium numerum parabat. Hæ spes, quanquam in vanum euasuræ, &, quod Venetos non latebat, tantùm nutriendo bello à Cæsare ostentatæ, vt grauius pax ab ijs cum Turcis facta acciperetur, fecere.

Cōditiones fœderis cum Maximiliano.

Literę de pace cũ Turcis cõposita Romam perferũtur.

IAM appetebat æstas, & Veneti pacta exigentes, vt classes Corcyram transirent instando orandoque, Pontificem atque Hispanos fatigabant, cùm ad pr. Non. Apr. literæ è senatu Theupulo redduntur, pacem cum Turcis compositam esse. M. Ant. Barbarus Byzantij literis decemuirum acceptis, quibus finem graui bello imponendi arbitrium sibi permittebatur, præterquam quòd & parere decemuiris oportebat, & ipse ita conducere tempori reip. arbitrabatur, suam quoque in eo libertatem & salutem verti cernens, in eam cogitationem curamque omni studio intendit. Regis Galliæ legatus, qui Byzantij erat, feruenter se ex regis sui literis in eam rem interposuerat, cùm Mahometem sæpe vrgendo solicitans, tum percupidum se nauandæ Veneto operæ ostendens. Eo Mahometes difficiliorem se magisque auersum à pacis consilijs præferebat. illum enim pacificatorem aspernabatur, sociumque eius rei, quam totam deberi sibi, suumque vnius opus efficere velle videbatur, neminem admittebat. Sensit M. Antonius, Gallum minimè idoneum ad eam rem ministrum esse. Itaque, cùm ipse domi clausus teneretur, appositis post nauale prælium custodibus, nequis adire egrediue ab eo nisi de voluntate Turcarum posset, simulato morbo impetrat, vt idem Salomon Iudæus medicus, cuius opera in eadem re antea vsum, quemque Mahometi ab eadem arte persamiliarem fuisse, suprà tradidimus, ad se visendum veniret. Huic donis ac promissis accenso cùm ostendisset, & patriæ quieti se, & saluti suæ consultum cupere, neque in illa tabescere custodia velle, profitentem vltro ad omnia studium fidemque suam orat, vt perficiendæ pacis inter Turcas Venetosque, quod ei & in præsentia fructui, & gloriæ ad posteros futurum esset,

Salomon Iudæus medicus paci componendæ adhibetur.

negocium

negocium ſuſcipiat. Haud cunctanter Iudæus digreſſus à M. Antonio, opportunè adiens ad Mahometem rem deſert, & ipſum in idem conſilium propenſum, & magnas tum in paranda claſſe belloque difficultates experientem. Ceterùm vbi de conditionibus eſt agi cœptum, Mahometes, Corcyram, Catarum, Buduam tradi regi, magnamque auri vim in belli ſumptum pendi, poſtulabat. M. Antonius, quæ reſp. ante bellum poſſediſſet, eorum nihil daturos Venetos, præciſè conſtanterque reſpondit. LXM. nummùm aureorum honoris atque muneris loco regi offerebat, & præterea Sopotum, quod de Turcis Veneti cepiſſent, dabat: ſed ita, vt pro eo Turcæ agros Dalmatiæ vrbibus ademptos reſtituerent. Mahometes de Corcyra remiſit: Catarum vtique ac Budua niſi traderentur, negat, mentionem pacis auribus admiſſurum: &, pro inſito tumore ac ſuperbia barbaris, iratus ſupplicium minatur Iudæo, ſi ad ſe his non extortis oppidis rediſſet: An igitur, inquit, anno CIↃ. IↃ. XXXIX. vt pacem à Solimano impetrarent, Nauplia Epidauroque muniтiſſimis vrbibus, ac omni inde Peloponneſo abiere Veneti; Selimo non magnam alteram, ac peſtilentia cladibusque belli vaſtatam vrbem, alteram ſemirutam ac pæne deſertam cultoribus dedere grauarentur? Simul, vt magis terreret Venetum legatum, rumores ſpargit, tercentas longas naues, parem minorum nauigiorum numerum, quantam nullus ante eum rex Turcarum habuiſſet claſſem, effecturum, regemque ipſum ingentibus non Europæ ſolùm, ſed totius Orientis ſubnixum viribus bello interfuturum, terras exercitibus, maria claſſibus impleturum. Sed Venetum haud ignarum barbarorum vanitatis magis ſuæ reip. anguſtiæ neceſſitatesque, quàm hæc terricula, mouebant.

Cōditiones pacis, de quibus agi cœptum.

RES diu actitata, postremò, cùm ad Mahometem de ijs, quæ decreta Romæ in eum annum, fama peruenisset, ne obstinatiùs tendendo rem cœptam interrumperet, grauiorique quàm antea bello implicaretur, iusso venire ad se M. Antonio, ita pax inter eos conuenit: Veneti Sopotum in Epiro restituant Turcis cum omnibus tormentis bellicis, quæ in eo ceperant: oppidanis, qui manere nollent, potestas fiat abeundi cum rebus, quas secum ferre possent. Oppida, quæ quisque possideat, ea habeat sibi, singulisque ager finesque ijdem, qui ante bellum fuissent, remaneant, atque eo quod quisque occupasset agri decedat. Pro insula Zacynthi nummos mille quingentos tributi nomine singulis annis Veneti regi pendant: cùm ante bellum quingentos pendere ijdem consueßent. Nummùm item aureorum tercenta & quinquaginta millia præsentia persoluant regi: Mahometi pacis conciliatori LM. data. Additum, vt mercatoribus vtrinque libertas resque redderentur. quæ non comparerent, pro his æstimatione facta pecunia reponeretur: in ceteris antiquum fœdus cum Solimano ictum seruaretur. Hæ pacis leges fuere. Quas M. Antonius cùm scriptas regi obtulisset, vt præsens ab eo iusiurandum exigeret, ferunt, barbarum, minaci obtutu accepto legato ac ne verbo quidem compellato, iurasse, ita se eas leges sanctas esse habiturum, si nihil Veneti commisissent, quo maiestas imperij Turcici violaretur, hostesque suos non re, non consilio iuuissent. Hæc qui Venetias perferret, Franciscum filium M. Antonius misit. Is iuuenis haud ignarus, quanta de re nuncius iret, quanta nemo ante eum celeritate, vigesimo die, postquam Byzantio discessit, Venetias venit: &, vt erat ornatu Turcico indutus,

Leges quibus firmata pax est.

Frãciscus Barbarus M. Antonij filius Pacis nũcius Venetias aduolat.

ad principem perrexit, ad quem forte tum decemuiri de summa reip. consultantes conuenerant. Lectis M. Antonij literis placuit, iuuenem retineri in curia, occultarique in sequentem diem eius aduentum, quo non antè efferretur res, quàm de ea relatum ad senatum esset: prouidebant enim, magnum motum animorum ad inexpectatum nuncium futurum. sed in senatu, decemuiris causas sui consilij difficultatesque, quibus resp. premeretur, exponentibus, relata acceptaque pax est. Eadem edita vulgataque per ciuitatem intentam tum maximè in armorum cogitationem, quanquam grauí onere collationum ac tributorum, & cura metuque ancipitis belli leuaretur, multisque priuatim ex mercaturę commercio pristini redituri quęstus essent; tamen ita defixit stupore ac silentio animos hominum, vt, tanquam detectis tum demum reip. plagis, ac veluti si clades, non pax publica, nunciata esset, mœsti silentesque homines, nec damnantes quod necessitate expressum putabant, nec probantes, inter se plures per dies egerint: & ciuitas à primordio sui pacis studiosa, quęque pacis artibus in eam amplitudinem peruenerat (adeo ignara sui est omnis multitudo) læta ante belli nuncio, tristis tum pacis nomen acceperit. At ceteris in ciuitatibus regnisq., vbi nec sensus idem, nec scientia præsentis rerum status erat, tanta indignatione accepta res est, vt nusquam Veneti ciues, ac ne legati quidem iure gentium inter barbaras quoque atque immanes nationes tuti, periculo caruerint. Nam Viennæ Cæsar, tanquam non maximam ipse causam ei paci cunctatione ac frustratione sua præbuisset, cùm, cogitaturum, quid sibi aduersus fidei publicæ ruptores statuendum esset, Iohanni Corario Veneto legato respondisset; nulla res legatum ipsum ab hominum

Venetijs quo motu animorũ pax accepta.

In reliquis vrbibus quâta cum indignatione audita sit.

Quid egerit Cæsar ea cognita.

iniuria magis protexit, quàm quòd inclusis domi opportunum se iratis, & Venetum nomen per summam contumeliam passim vsurpantibus non præbuit. Quanquam Maximilianus haud multo pòst, denunciante Veneto, se è Germania abiturum renunciaturumque ei amicitiam esse; cùm, Hispanos ipsos nihil ea pace moueri ac ne indignari quidem magnopere, accepisset, Venetum benignè appellatum in pristino honore & ipse habuit, & haberi a suis iussit. Nam Philippus legato Veneto, ciuitatem suam, cùm diutius grauis & dubij belli onus ferre non posset, coactam necessitatibus pacem cum hoste composuisse, nuncianti, nihil commotus, & in armorum societatem venisse se auctoritate Pontificis, ac religionis studio, respondit, & Veneti senatus eam, scire, prudentiam esse, vt nihil temere factum ab ijs credere possit: sat habere se, quòd intelligant homines, neque in suscipiendo bello animum sibi, neque in gerendo constantiam defuisse: deponendi autem eius arbitrium, pati, penes eos esse, quorum causa cœptum fuisset.

Philippus rex moderate nuncium pacis accipit.

AT Romæ Paulus Theupulus acceptis circiter meridiem senatus literis, quia tum Gregorius animi causa secesserat Vrbe in Altaempsianam villam Tusculani agri duodecimo ab Vrbe lapide; eò celeriter contendit, admissusq. ad Pontificem, ecquid læti nuncij eo diei afferret, quærenti mandata senatus exponit. Ad primam pacis mentionem ictus interpellat loquentem Pontifex, atque fari plura prohibitum è conspectu suo abire confestim iubet. Humilibus precibus dictisque conantem lenire iram, exurgens ipse atq; inde aliud in cubiculum transiens deseruit, denunciatiq. illi iussit, vt properè inde abscederet. Regressus Romam Theupulus domi se, nequa vis aut à plebe, aut à militibus (quorū ma-

Gregorius Pontif. a Venetū legatum de pace nunciantem seuere cōspectu prohibet.

gnus

gnus in Vrbe numerus erat Neapolim, vt ibi naues conscenderent, euntium, fieret, præsidio amicorum communit. Militum plerosque in Vrbem rediens obuiàm habuerat, ingenti periculo siquid illi de pace persensissent; cuius etiam emanasse Romæ rumorem inuenit. Patauinus enim quidam familiaris eius, cùm redditas sibi à senatu literas perlegeret, stans post tergum illius animaduerterat in epistola factæ pacis mentionem, profectoque Theupulo, rem Cardinali Cornelio indicauerat. At Pontifex vehementer eo nuntio conturbatus eadem nocte in Vrbem rediit, indiciq. in sequentem diem senatum iussit. Nouitas rei, vt causa quoque statim vulgaretur, effecit: adeoque mouit hominum iras vt, si animis concitatis qui se præberet ducem inuentus esset, impetum in legati domum facturi viderentur. quin plerique ne interdiu fenestras ædium foresque lapidibus incesserent, contineri non potuere. Venetos certè tota Vrbe, haud aliter quàm publicæ rei proditores, omnibus contumelijs insectantes appellabant: multis etiam priuatim iniuriæ factæ. nec quicquam per plures inde dies inuisius aut execrabilius apud mortales Veneto nomine fuit. Philippi legati cæteris moderatiùs rem accipere visi sunt. Postera die, cùm in curia Cardinales omnes conuenissent, Gregorius, quò inuidia maiori factum oneraret, exposuit ijs, solicitante atque agente se, paulo antè Maximilianum Cæsarem pertractum in societatem Turcici belli fuisse, & regem Lusitaniæ nunciari sibi per legatos suos iussisse, velle se fœderi adscribi: nec desperare, regem quoque Galliæ certis conditionibus abduci ab amicitia Turcarum potuisse: &(quod felicitatis Christianorum fuerat) haud vanis auctoribus perlatum ad se esse, Tammaso regi Persarum mortuo successisse

Romæ vulgata pax magno cum Venetorum periculo.

Gregorij ad Cardinales verba.

filium, bellicosissimum virum acerrimumque Turcarum hostem, & statim inito regno bellum aduersus eos ingenti conatu apparare; vt, validissimorum regum populorumq. ac totius penè orbis terrarum conspiratione, euertendi barbarorum opes, tollendique ceruicibus nostris imminentem tyrannidem, haud dubia lux affulsisse videretur. Verùm has tantas spes, tantos consiliorum apparatus, Venetos ignauia atque perfidia corrupisse, pacemq. fœdam illis, detestabilem omnibus clàm cum Turcis fecisse. Inuectusq. multis inde in eos verbis, fractores fœderum, desertores Christianæ reip. appellans, quæcunque ijs belli huius causa publicè aut ipse aut Pius concesserat, antiquauit: quæque eo anno exacta pecunia esset ex certis sacerdotum bonis, quæ permissu eius in belli vsum Veneti vendebant, restitui dominis iussit; quod est ab eis obedienter factum. Militare quenquam imperio suo subiectum alteri principi, aut reip. iniussu suo, vetuit: quique conducti abessent, edicto domum reuocauit: frumenta ex agro Piceno, aut omninò vlla parte Romanæ ditionis aliò exportari, prohibuit. Item alia aduersa Venetis sanxit. Quæ omnia, quanquam grauia, opinione tamen Theupuli cæterorumque leuiora fuere, qui ab ira Pontificis publicaque omnium insectatione, vt Veneti hostes iudicarentur sacrisque arcerentur, expectarant.

Gregorius iratus Venetis multa contra illos decernit.

THEVPVLVS, vbi non vltra verba processum, &, quod verebatur, nihil à recenti ira atrociùs aut præcipitanter consultum in Venetos esse audiuit, haud ignarus ingenij Pontificis, amplectentis magis seueritatis laudem quàm in ea perseuerantis; primò per Cardinales ciuitatis Venetorum amicos nunc deprecari, nunc mitigare ac fle-

ctere

ctere animum eius, nunc etiam monere, ne pergeret ei reip. irasci, quæ, nisi Italiæ exitio ruere non posset: cuius casu motúue Pontificium maximè Imperium concuti ac labefactari, necesse esset: Romanæ rei æquè interesse, & non minui Venetorum vires, & non crescere supra modum externorum in Italia opes, quæ opprimendæ communi libertati essent futuræ. Motum his Pontificis animum Theupulus sensit: & quanquam orantem, vt ad purgandam remp. exponendasque, quibus de causis ad pacis consilium descendisset admitteretur, reijceret Pontifex negans, alibi quàm in senatu coram Patribus auditurum; vt, vbi iuncta sanctissimo iureiurando societas esset, ibi rationem falsæ fidei Veneti redderent; tamen, residere quotidie ac deferuescere indignationem eius, & vacui animi quietisque amicum non diu eam curam toleraturum, cernebat. Igitur satis sperans, placatum iri, si ignoscendi & animum ad pristinam lenitatem reuocandi aditum Veneti ipsi cupienti aperuissent; senatui auctor fuit, vt nouum ad id oratorem Romam mitterent, quò Pontifex nonnisi magnis precibus expugnatus veniam illis dedisse videri posset: id satis ei ad opinionem seueritatis retinendam futurum. Mittitur continuò è principibus ciuitatis Nicolaus Pontius. Qui tertium & octuagesimum agens annum, festinantius quàm pro sua ætate itinere facto, Romam cùm venisset, etsi, Pontificem sermonibus quorundam incitari vt nisi præsentibus Patribus Venetos non audiret, comperit; tamen Theupulus priuatim conuentis aliquot Cardinalibus, quorum magna apud Pontificem erat auctoritas, per eos rem confecit, vt nihil de pristino more immutaretur. Ita legati ad Gregorium introducti, cùm Pontius multa dicendi

Theupuli ad placandum Pontificē artes.

Nicolaus Pontius Romam Venetijs mittitur ad Pont.

arte accuratè causam reip. egisset, &, qua spe, quibus necessitatibus adducta pacem cum hoste facere coacta esset, aptè dilucidèque explicasset, ipsa quoque ætate, qua Pontificem decem annis anteibat; fouenti inde senectutis suæ spem, magnopere illi conciliatus, non auditi modò benignè & ipse & collegæ eius sunt; sed rationibus eorum non magnopere aduersatus Gregorius, tantùm questus, quòd non ea secum antè communicata essent, haud dubijs reconciliatæ gratiæ datis argumentis dimisit. Pontius non multo pòst, singulis domi conuentis Patribus vbi disertè eadem apud omnes disseruisset, Theupulo Romæ manente ad muneris sui functionem, ipse rep. bene administrata Venetias redijt.

Idem Pontificem & Card. Venetis reconciliat.

FINIS LIBRI QVINTI.



INDEX
RERVM NOBILIVM, QVAE TOTO IN OPERE CONTINENTVR.

A

G

naua-

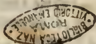
S

T.

V

Z

FINIS.





ERRATA
SIC CORRIGE.

Pag. lin.		*dic*
1. 3.	cæpiſſe	cepiſſe
23.	Bombicis	Bombycis
25.	ſpartho	ſparto
4. 7.	quærebatur	querebatur
27.	premioq.	præmioq.
5. 1.	diende	deinde
20.	cæpit	cepit
7. 8.	Viſilopota-num	Viſilopota-mum
8. 7.	regi	rege
12. 14.	Andriano--poli	Adrianopo-li
22.	Octomano-rum	Ottomano-rum
	menſa	menſæ
16. 3.	ipſiſq.	ijſq.
7.	Habraimum	Abrahimũ
24. 3.	offerti	offerri
26. 16.	Peloponeſo	Peloponneſo
55. 11.	duce	duci
62. 3.	pto	pro
65. 8.	Dandalus	Dandulus
71. 4	Epriotarum	Epirotarum
73. 8.	pæne	penè
29.	Baſarum	Baſſarum
119.24.	prſæentia	præſentia

Pag.lin.		*dic*
137.14.	miſſo	miſſu
138.6.	cludi	eludi
148.22.	lonrum	longarum
156.29.	ſine	vt ſine
190.10.	ſulphur eo	ſulphureo
192.29.	qua	quam
217.1.	Turcis	Turcicis
26.	principiem	principem
333.21.	vbi nec ſubita	vbi ſubita
263.16.	Cytheram	Cythera
276.11.	aciebat	aiebat
278.1.	noſttos	noſtros
283.9.	ingloriam	inglorium
300.1.	per turbata	perturbata
304.17.	proximior	coniunctior
308.29.	fæderi	fædari
312.24.	noctu	nocte
313.14.	palijs	pallijs
314.22.	penam	pænam
137.&139.	SECVNDVS	TERTIVS
	in margine.	
22.	Mahometes	Micheſius
309.	Condæus	Colinius
	in Indice	

in fine votis (Pius V.) *ante illa vrba* (Hiſpaniarũ Regi) *adde* Pius IV.

Z.

FINIS.



ERRATA
SIC CORRIGE.

Pag.	*lin.*		*dic*
1.	3.	cæpisse	cepisse
	23.	Bombicis	Bombycis
	25.	ſpartho	ſparto
4.	7.	quærebatur	querebatur
	27.	premioq.	præmioq.
5.	1.	diende	deinde
	20.	cæpit	cepit
7.	8.	Viſilopota-num	Viſilopota-mum
8.	7.	regi	rege
12.	14.	Andriano--poli	Adrianopo-li
	22.	Octomano-rum	Ottomano-rum
		menſa	menſæ
16.	3.	ipſiſq.	ijſq.
	7.	Habraimum	Abrahimū
24.	3.	offerti	offerri
26.	16.	Peloponeſo	Peloponneſo
55.	11.	duce	duci
62.	3.	pto	pro
65.	8.	Dandalus	Dandulus
71.	4	Epriotarum	Epirotarum
73.	8.	pæne	penè
	29.	Baſarum	Baſſarum
119.	24.	prſæentia	præſentia

Pag.lin.		*dic*
137.14.	miſſo	miſſu
138.6.	cludi	eludi
148.22.	lonrum	longarum
156.29.	ſine	vt ſine
190.10.	ſulphur eo	ſulphureo
192.29.	qua	quam
217.1.	Turcis	Turcicis
26.	principiem	principem
333.21.	vbi nec ſubita	vbi ſubita
263.16.	Cytheram	Cythera
276.11.	aciebat	aiebat
278.1.	noſtos	noſtros
283.9.	ingloriam	inglorium
300.1.	per turbata	perturbata
304.17.	proximior	coniunctior
308.29.	fæderi	fædari
312.24.	noctu	nocte
313.14.	palijs	pallijs
314.22.	penam	pænam
137.&139.	SECVNDVS	TERTIVS
	in margine.	
22.	Mahometes	Micheſius
309.	Condæus	Colinius
	in Indice	

in fine vocis (Pius V.) *ante illa verba* (Hiſpaniarū Rēgi) *adde* Pius IV.



REGESTVM.

† A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.

Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg.

Omnes ſunt Terniones, præter † Duernio.



ROMÆ, Typis Alexandri Zannetti. MDCXXIV.

SVPERIORVM PERMISSV.

Sala — Scaf — f - 5

